

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Η φορολογική
έκμετάλλευση
στην Ελλάδα

Ο σημερινός
παιδαγωγικός
κόσμος

Συζήτηση
μαρξιστών για τα
καθεστώτα του
«ύπαρκτου
σοσιαλισμού»

Τέχνη
και
ιδεολογίες
στην Τουρκία

Γιώργου Σεφερτζή, Μιά επέτειος άφορμή για μερικές σκέψεις. * **Άγγελου Έλεφάντη**, Καινούρια κατάσταση, καινούρια καθήκοντα, είπε ο Μ. Θεοδωράκης. ■ **Διονύση Καράγιωργα**, Η φορολογική έκμετάλλευση στην Ελλάδα. **Χρίστου Φράγκου**, Ο σημερινός παιδαγωγικός κόσμος. Hans Eideneier, Τα Έλληνόπουλα της Γερμανίας σέ αδιέξοδο; ■ **Συζήτηση** μαρξιστών στη Βενετία για τα καθεστώτα του «ύπαρκτου σοσιαλισμού». ■ * **Αμπιντίν Ντινό**, Τέχνη και ιδεολογίες στην Τουρκία. ■ **Κώστα Ζουράρη**, Ιστορικός ύλισμός ή «έπιθυμητικό» ρεϋμα; **Γιώργου Βέλτσου**, Τι και γιατί η έξουσία. **Κ. Ζουράρη**, Αντιεξουσία ή επαναστατικό ήθος; ■ **Δημ. Βεργίδη**, Σωστές διαπιστώσεις που οδηγούν σέ λάθος συμπεράσματα. * **Αννας Φραγκουδάκη**, Απάντηση σέ μιά κριτική για την ΤΕΕ. **Γιάννη Μηλιού**, Επαγγελματικός προσανατολισμός και απόκρυψη των ταξικών σχέσεων. ■ Βιβλιοκριτική: Για τίς «**Θέσεις**» του **Λ. Άλτουσέρ**. Σχόλια. Άλληλογραφία.

Μηνιαία επιθεώρηση ■ τεύχος 16 ■ Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1978 ■ 50 δρχ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

μηνιαία επιθεώρηση, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1978, 50 δρχ.

Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

περιεχόμενα

Γιώργος Σεφερτζής	Μιά επέτειος άφορμή για μερικές σκέψεις	2
Άγγελος Ελεφάντης	Καινούργια κατάσταση, καινούρια καθήκοντα, είπε ο Μ. Θεοδωράκης	7
Διονύσης Καράγιωργας	Η φορολογική έκμετάλλευση στην Ελλάδα	10
Χρίστος Φράγκος	Ο σημερινός παιδαγωγικός κόσμος	20
Hans Eideneir	Τά Έλληνόπουλα της Γερμανίας σέ άδιέξοδο;	28
Συζήτηση	μαρξιστών γιά τά καθεστώτα του «ύπαρκτου σοσιαλισμού»	34
Abidine Dino	Τέχνη καί ιδεολογίες στην Τουρκία	52
Κώστας Ζουράρης	Ιστορικός ύλισμός ή «έπιθυμητικό» ρεύμα;	56
Γιώργος Βέλτσος	Τί καί γιατί ή έξουσία	62
Κώστας Ζουράρης	Αντεξουσία ή έπαναστατικό ήθος;	65
Δημήτρης Βεργίδης	Σωστές διαπιστώσεις πού οδηγούν σέ λάθος συμπεράσματα	68
Άννα Φραγκουδάκη	Απάντηση σέ μιά κριτική γιά την ΤΕΕ	71
Γιάννης Μηλιός	Επαγγελματικός προσανατολισμός καί άπόκριψη των ταξικών σχέσεων	74
Άγγελος Ελεφάντης	«Θέσεις» του Λ. Άλτουσέρ	76
Σχόλια, άλληλογραφία		83

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: έξάμηνη 300 δρχ., έτήσια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Ευρώπης: έξάμηνη 400 δρχ., έτήσια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (άερ.): έξάμηνη 500 δρχ., έτήσια 900 ■ Γιά Όργανισμούς, Τράπεζες, Άνών. Έταιρείες: έξάμηνη 500 δρχ., έτήσια 1.000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 3245332 ■ Γιά ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ: Ταχυδρ. Βουίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος, Αθήνα

Εκδότης: Δήμος Μαυρομμάτης, Ίδιοκτήτης: Σπύρος Δελέγκας, Διευθυντής: Άγγελος Ελεφάντης ■ Φωτοστοιχειοθεσία, Φωτοσυνθετική Ε.Ε. Λουκάς Γιobάνης & Σια, Έμμ. Μπενάκη 87α, τηλ. 36.36.896 ■ Εκτύπωση Γ. Ξανθάκης - Μ. Ζέρβας, Αχιλλέως 24, Μεταμόρφωση (Κουκουβάουνες) Αττικής, τηλ. 27.91.703

διαγυμνουοφθαλμου

ΜΙΑ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Πρίν δέκα χρόνια ακριβώς άρχισε στην Τσεχοσλοβακία ή διαδικασία από την «πτώση» του καθεστώτος Νοβόντνυ στην «Άνοιξη της Πράγας» και από κεί στην «όμαλοποίηση» με τά άρματα του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Οί ελάχιστοι μήνες από τό χειμώνα μέχρι τό καλοκαίρι του 1968 πύκνωσαν έκρηχτικά τόν ιστορικό χρόνο και σημάδεψαν τή συνείδηση μαζί και τή μνήμη τών ανθρώπων και του σοσιαλιστικού κινήματος. Τό καίριο λοιπόν δέν είναι τόσο τό τί ακριβώς έγινε όσο αυτό που μπορεί νά σημαίνουν τά όσα έγιναν. Και πραγματικά και πολλά σήμαινε και περισσότερο προκάλεσε ή τσέχικη εμπειρία.

Ή επέτειος της συμπλήρωσης δέκα χρόνων από τό τσεχοσλοβάκικο «πέιραμα γιά έναν άλλο σοσιαλισμό» είναι ή αφορμή τών σκέψεων του κειμένου που ακολουθεί. Σκέψεις όχι γιά τήν αφορμή αλλά από αφορμή... Πού διατυπωμένες όπως παρακάτω, παραβιάζουν τήν άρμοδιότητα της στήλης που τίς καταχωρεί με τό είδος και τό μάκρος τους. Παραβιάζουν άκόμα και τό χαρακτήρα της εφόσον δέν αντίκρύζουν έξώφθαλμα πράγματα, αλλά βαθιά τραύματα, δύσκολα και δύσοσμα. Παραβιάζουν άκόμα περισσότερο, επειδή μάλλον υπαινίσσονται παρά αναλύουν, τήν άρχή ότι γιά τέτοια ζητήματα δέν μιλάμε συνθηματικά αλλά αναλυτικά. Νά όμως που γεγονότα σαν κι αυτά κάνουν ώστε ή ανάμνησή τους νά συνοδεύεται από αντιδράσεις άλλοτε έλλειπτικές κι άλλοτε πιό ολοκληρωμένες πολύ περισσότερο μάλιστα που ή άγωνία άφορά στην επαναστατικοποίηση του μαρξισμού και της άπελευθερωτικής αυτονομίας του εργατικού κινήματος. Άρκει ή ανάμνηση νά μή σταματάει εκεί.

Τόν ΄Οκτώβριο του 1917 ή έκρηξη και ή επιτυχία της επανάστασης των μπολσεβίκων στη Ρωσία χάραξε τή βαθιά τομή στην ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών και σημάδεψε τήν ιστορία του 20ου αιώνα. Ή ανάπτυξη της σημαντικότερης κίνησης, που οί αντιφάσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής άπελευθέρωναν, του κοινωνικού κινήματος της εργατικής τάξης, κορυφώθηκε με τό σπάσιμο του πιό «άδύνατου κρίκου» της καπιταλιστικής άλυσίδας.

Ή ρήξη αυτή ήταν ταυτόχρονα ή βίαιη υπέρβαση και λύση των ιστορικών και πολιτικών έμποδίων που όρθώνονταν εμπρός στην σοσιαλιστική επαγγελία γιά τήν εθρωπαϊκή προλεταριακή επανάσταση.

Έκτοτε ενώ οί προβλέψεις γιά τήν επέκταση της προλεταριακής επανάστασης ένόψει των οποίων έκδηλώθηκε ή επαναστατική πρωτοβουλία στη Ρωσία δέν εκπληρώνονται ιστορικά, ή σοσιαλιστική επαγγελία θά περιδινηθεί, χωρίς νά μπορεί νά ολοκληρωθεί, από τό στρόβιλο της ιστορικής έμπλοκής και περιπλοκής. Ή πρώτη σοσιαλιστική εμπειρία κατάληψης της έξουσίας θά σημαδέψει καίρια τήν ανάπτυξη του διεθνούς εργατικού κινήματος και θά τό άγκαλιάσει άσφυκτικά. Τά επίπεδα θά είναι παράλληλα, επάλληλα, και άλλεπάλληλα. Τά προβλήματα του σοσιαλισμού κατά τήν οικοδόμηση του κράτους της Σοβιετικής Ένωσης, τά προβλήματα του σοσιαλισμού κατά τήν κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη του διεθνούς εργατικού κινήματος, τά προβλήματα του σοσιαλισμού κατά τή σχέση του εργατικού κινήματος με τό (τά) «σοσιαλιστικό(ά)» Κράτη.

Ένώ ή μπολσεβίκικη επανάσταση άντανακλάται στην επαναστατική συνείδηση του σοσιαλιστικού κινήματος ως ιδανικό αλλά και πρότυπο, τό εργατικό κίνημα θά περάσει σε φάση υποχώρησης και ήττας. Κι ενώ οί κομμουνιστές

έλευθερία

μιά τσέχικη ιστορία

S

V

O

διαγυμνουοφδαλμου

αναγνωρίζουν τό δρόμο τους στήν πορεία τῶν μπολσεβίκων, καί αναγνωρίζουν σ' αὐτόν τήν μόνη επαναστατική πρόσβαση, ἡ ἱστορία τῆς 'Οκτωβριανῆς 'Επανάστασης θά μεταβληθεῖ σέ ἱστορία τῶν μετατοπίσεων καί τῶν ὑποκαταστάσεων τῶν διαδικασιῶν καί τῶν στόχων τῆς.

'Εφόσον ἡ ρωσική ἐργατική τάξη δέν ἦταν σε θέση νά διεκπεραιώσῃ τήν ἱστορική τῆς πρωτοβουλία ἐπιβάλλοντας τήν κοινωνική καί πολιτική τῆς ἡγεμονία, τό κομμουνιστικό κόμμα ἐγκλωβισμένο στήν ἀγωνιώδη προσπάθεια ἀντιφατικῶν ἀναγκῶν, ὀπισθοχωρώντας στίς λειτουργίες μιᾶς ἰδιόρρυθμης κατάστασης, στερημένο ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Λένιν, ἀποπροσανατολισμένο ἰδεολογικά, δέν εἶχε νά μιλήσῃ παρά τῆ γλώσσα τοῦ οικονομισμοῦ καί νά ἀναζητήσῃ στήν κρατική εὐστάθεια καί τήν ἀντιστάθμιση ἀντίρροπων δυνάμεων τήν ἐπιβίωση τοῦ νέου κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. 'Η σοσιαλιστική ἐπανάσταση μεταμορφώνοντας τίς κοινωνικές δυνάμεις καί σχέσεις ἀνάμεσα στίς ἀντιφάσεις τῆς συμμαχίας ἀγροτῶν-ἐργατῶν, σοσιαλισμοῦ καί καθυστέρησης, ἐκβιομηχανισμοῦ καί οἰκονομίας τοῦ «μικροπαραγωγοῦ», θά ζήσει μία πρὸς μία τίς ἀντιφάσεις τῆς. Καί τό κόμμα ἀπό ἐργαλεῖο τῆς ἐπανάστασης μεταμορφώνεται σέ χώρο σύγκλισης τῶν ἀποκλινόντων γιά νά περάσῃ ἀπό τή «μοναξιά» τοῦ διαιτητῆ στήν παντοδυναμία τοῦ κράτους.

'Ο δρόμος δέν εἶχε ἐπιστροφή χωρὶς ἀστους, δέν πῆγαινε μακριά χωρὶς ἐργάτες. Οὔτε καπιταλισμός χωρὶς καπιταλιστές, οὔτε δικτατορία τοῦ προλεταριάτου χωρὶς προλεταριάτο. Οὔτε τῶνα γινόταν οὔτε τᾶλλο. 'Ο δρόμος ἔπρεπε νά στρίψει. Καί στρίβοντας τά μονοπάτια ἦταν ἄγνωστα καί ὁ ἀνατολικός δεσποτισμός γιά τόν ὁποῖο εἶχε προειδοποιήσει ὁ Λένιν περίμενε στή γωνία. 'Από κεῖ καί πέρα θάβλεπαν τό φῶς τῆς μέρας τά πιά ἀλλοπρόσαλλα δόγματα καί πράγματα. Στίς ἀντιφάσεις θά δίνονταν ἀντιφατικές ἀπαντήσεις. Τό κόμμα θά ὑπνόμεινε τόν ἑαυτό του δαγκώνοντας σά τόν σκορπιό τήν οὐρά του. Τό κόμμα ἀδάνει ἀπορροφώντας τά σοβιέτ καί τό νέο αἷμα τό «νέο κόμμα», τό μετεπαναστατικό, συγκροτεῖ μία παράλληλη κρατική γραφειοκρατία πού θά ὑποκαταστήσῃ καί θά ἐξοντώσῃ τό επαναστατικό κόμμα πού ἐν πολλοῖς πῆρε τήν ἄγουσα γιά τή Σιβηρία. 'Από τήν μία ἔμπαιναν ἡ γραφειοκρατία, οἱ τεχνικοί, ἡ ἀστυνομία, ὁ στρατός, ἀπό τήν ἄλλη ἀπομακραινόνταν οἱ μάζες. Γιά νά μείνῃ ἀνεξάρτητο τό κόμμα ἀπό τούς πρώτους ἔπρεπε νά τούς παραπέμψῃ μαζί καί τό ἴδιο του τό ἑαυτό στίς δεύτερες. Αὐτό ὅμως δέν ἐγινε, τό γιατί εἶναι ζητούμενο. Οἱ φράξιες πού συνδέονταν μέ τή μάζα ἔπρεπε νά καταστραφοῦν. Οἱ φράξιες πού συνδέονταν μέ τή γραφειοκρατία, τό στρατό, τήν ἀστυνομία τό ἴδιο. Τήν ἴδια ᾧρα τό ἴδιο κόμμα ἔπρεπε νά μεγαλώνῃ καί νά πλαταίνει, νά συμπεριλαμβάνῃ καί νά πειθαρχεῖ καί τή γραφειοκρατία καί τό στρατό καί τήν ἀστυνομία καί εἰ δυνατόν καί τήν ἐργατική τάξη. Τά συνδικάτα ὑποκαθιστοῦν τήν ἐργατική τάξη, τό κόμμα τά συνδικάτα, τό κράτος τό κόμμα, οἱ ἐκτελεστές τῶν ἀποφάσεων τούς φορεῖς τῶν ἀποφάσεων.

'Από τήν ἐθνικοποίηση τῆς παραγωγῆς στήν ἰδιοποίηση τῆς ἐξουσίας. 'Από τόν ὀρισμό τοῦ σοσιαλισμοῦ ὡς μεταβατικῆς περιόδου τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου καί τῆς πάλης τῶν τάξεων μέ ἄλλες μορφές στόν ὀρισμό τοῦ σοσιαλισμοῦ ὡς «τρόπο παραγωγῆς» χωρὶς ἀνταγωνιστικές τάξεις. 'Από τό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό στήν ἀναπαραγωγή τῆς ἐξουσίας στό ὄνομα τοῦ σοσιαλισμοῦ. 'Από τή σκοπιμότητα τῆς παραγωγῆς στήν παραγωγική σκοπιμότητα. 'Από τό σπᾶσιμο τοῦ πιά ἀδύνατου κρίκου τῆς καπιταλιστικῆς ἀλυσίδας στό «σοσιαλισμό σέ μία χώρα». 'Από τήν ἐξουσία στά σοβιέτ στό κράτος τοῦ Στάλιν. 'Από τόν μαρξισμό στόν σταχανοβισμό. 'Από τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου στή δικτατορία πάνω στό προλεταριάτο. 'Από τήν κοινωνική

διαγυμνουοφθαλμοι

οργάνωση τών ελεύθερων παραγωγών στην θεσμοποίηση ενός συστήματος διαίωσης τών σχέσεων εξουσίας. Ο μηχανισμός του συστήματος αυτού αντιμάχεται τό στρατό του καί τόν ενισχύει, αντιμάχεται τή γραφειοκρατία του καί τήν ενισχύει, αντιμάχεται τήν αστυνομία του καί τήν ενισχύει, αντιμάχεται τήν εργατική του τάξη καί τήν ενισχύει.

Από τόν προλεταριακό διεθνισμό στή συγκρότηση του σοβιετικού μπλόκ καί τήν επιβολή της κυριαρχίας της Σοβιετικής Ένωσης στις χώρες της Ανατολικής Εύρώπης καί στα εργατικά κινήματά τους.

Ωστόσο τό σύστημα αυτό πού οικοδομήθηκε στή σταλινική εποχή είναι υποχρεωμένο αναπαράγοντας τόν εαυτό του νά αναπαράγει αλληπάλληλες αντιφάσεις καί κρίσεις. Η λογική καί οι θεσμοί του τείνουν στήν εξασφάλιση της διαίωσης καί της συντήρησής του, αλλά ή δυναμική τών πραγμάτων δέν συμμορφώνεται στις υποκειμενικές επιθυμίες, έστω κι αν αυτές περιβάλλονται τήν παντοδυναμία της απολυτοποιημένης εξουσίας.

Αν τό πρόβλημα της γραφειοκρατίας μερικοί τό άνήγαγαν σέ πρόβλημα του κράτους ένψει τών θεσμοθετήσεων του σταλινισμού, ή ίδια ή γραφειοκρατία καί ή εξουσία υπόκειται στις κοινωνικές σχέσεις καί τούς ταξικούς συσχετισμούς. Δέν συνιστά ούδέτερο καί αυτόνομο φαινόμενο αλλά αποτελεί ιστορική κατηγορία. Η φαινομενολογική διαπίστωση πώς τό κράτος, ο μηχανισμός τών μηχανισμών, τό προσωπικό του κλπ., προϋπήρχαν του καπιταλισμού, συνυπάρχουν μέ τόν καπιταλισμό, καί επιβιώνουν του καπιταλισμού καί τών κοινωνικών μετασχηματισμών, δημιουργούν τήν έντύπωση καί τροφοδοτούν τή θέση ότι τά φαινόμενα αυτά είναι πέρα καί ανεξάρτητα από τήν ιστορική συνθήκη καί τήν πάλη τών τάξεων. Η αντίστροφα, ότι ή πάλη τών τάξεων καί ή ιστορική συνθήκη δέν επηρεάζουν τήν εξέλιξη τών απολυτοποιημένων εξουσιών αλλά ότι οι στεγανοποιημένες ομάδες (κλίκες) πού νέμονται τις εξουσίες συγκρούονται μεταξύ τους καί αποφασίζουν ανάλογα γιά τήν ροή τών πραγμάτων καί τή ροπή της ιστορίας.

Ωστόσο ούτε οι σχέσεις καί οι συγκρούσεις τών ομάδων μεταξύ τους, ούτε οι σχέσεις της εξουσίας μέ τις μάζες είναι σταθερές καί δεδομένες, σέ μία αυτοδύναμη καί αδιάταρακτη συνέχεια. Τό 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ επιβεβαίωσε καί προσπάθησε νά διευθετήσει μία ή καί περισσότερες κρίσεις του συστήματος αναπαραγωγής της πολιτικής εξουσίας της ΕΣΣΔ.

Τά γεγονότα στην άνατολική Εύρώπη (Ούγγαρία, Πολωνία) υπέδειξαν καί επαλήθευσαν άλλες κρίσεις καί πάλι άλλες διευθετήσεις.

Τό σημείωμα αυτό γράφεται μ' άφορμή μίαν έπέτειο: της διαδικασίας, πού ονομάστηκε μετά, "Ανοιξη της Πράγας καί άρχισε τόν Γενάρη του 1968. Τί άκριβώς ήταν ή «Ανοιξη της Πράγας» δέν μπορεί ν' άναντηθεί έδω. Έκείνο πού μπορεί όμως νά καταδειχτεί είναι ή σημασία τών γεγονότων καί ή υπόδειξη τών ρημάτων πού οι κρίσεις του συστήματος αναπαραγωγής τών σταλινικών καθεστώτων άνοίγουν στόν κοινωνικό-λαϊκό παράγοντα. Η είσοδος τών στρατευμάτων του Συμφώνου της Βαρσοβίας έκτιμήθηκε -άλλη άπόδειξη της κρίσης καί τών φόβων της εξουσίας- ως ή έσχατη δυνατή καί ή μόνη άναγκαστική διευθέτηση της καινούργιας κρίσης, πού πήγασε από τήν ίδια τήν προσπάθεια του συστήματος νά λύσει τις αντιφάσεις του. Στο μεταξύ όμως, αν καί ή άναστολή έπετεύχθη, είχε άποδειχτεί, από πόσες τρύπες όρμα καί σηματούζεται σέ χείμαρο ή ροή της πάλης τών μαζών, όταν άπ' τήν έξορία εισβάλουν στην ιστορία.

Η κρίση του πολιτικού μηχανισμού στην ΕΣΣΔ τό 1957, πληρώθηκε μέ έξοδα της γραφειοκρατίας άφου ό οικονομικός άποκεντρωτισμός, πού θεωρή-

0

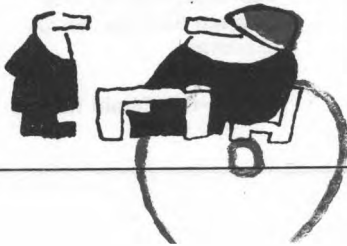
B

0

διαγυμνουοφδαλμου

θηκε και παρουσιάζονταν απαραίτητος, ενόησε τους τεχνοκράτες και τις αντιλήψεις τους στην αναδιάρθρωση της σοβιετικής εξουσίας. Τό ίδιο και ο νεο-τεχνοκρατικός εκσυγχρονισμός του Γκομούλκα στην Πολωνία. Τό σύστημα βέβαια πού περιγράφεται δέν πάσχει μόνο από την εκφυλιστική ασθένεια της γραφειοκρατίας πού παραβιάζει την «σοσιαλιστική νομιμότητα», όπως βλέπουν ή θέλουν νά βλέπουν αυτοί πού τό πρόβλημά τους σταματάει εκεί πού διασκεδάζονται οι άνησυχίες, ούτε και θεραπεύεται μέ την επούλωση των τραυμάτων πού ή άρρώστεια αυτή άνοιγει. "Αν γιά τάν Χρυστσώφ τό ζήτημα της γραφειοκρατίας, από την άλλη μεριά, παρέμενε ζήτημα διοίκησης και όχι εξουσίας, διοικητικών διακανονισμών και όχι κοινωνικών - εξουσιαστικών σχέσεων, όπως άλλωστε προηγουμένως και γιά τόν Στάλιν, και άν τό 20ό Συνέδριο άποφαίνονταν ότι άλλο πράγμα ή άποσταλινοποίηση και άλλο ή άπογραφειοκρατικοποίηση, άλλο ό εκσυγχρονισμός και άλλο ή άναπαραγωγή των κρατούντων μορφών και δομών ήγεμονίας του κράτους, τό ίδιο τό Συνέδριο, ή ίδια δηλαδή ή ανάγκη άποκατάστασης των διαταραγμένων ίσορροπιών, άφησαν λυτούς τους άσκούς των άνέμων πού ό κλωνισμός της συνείδησης των κομμουνιστών, μετά την άναγγελία και καταγγελία της κατάντιας της «μάνας πατριδας του σοσιαλισμού», θά ωσομανούσε.

"Όσες και όποιες άνομες διακρίσεις και φενακισμούς των πραγματικών αιτιών της άντεπαναστατικής εξέλιξης της 'Οκτωβριανής 'Επανάστασης κι άν επιχειρούσε ή επίσημη άπολογία, τί θά μπορούσε νά σταματήσει την κρίση πού φερνε στην κριτική της ιστορίας του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος; Κι άν αυτό τό κατάφερνε, ύστερα από 10 χρόνια ή άνοιξη της Πράγας θά τό άνέτρεπε. Και μαζί θά θύμιζε ότι ό σοσιαλισμός είναι δύσκολος όχι γιατί είναι ούτοπικός αλλά γιατί γίνεται μόνο εκεί, και μόνο τότε, πού ή πάλι των τάξεων άποφασίζει και ή εργατική τάξη έχει πραγματικά την εξουσία. "Ότι είναι κατάκτησή της κι όχι προίκα της.

Παρόλα τά σημάδια πού χάραξε στή συνείδηση του εργατικού κινήματος, παρόλη την κρίση πού σήμανε γιά τό σοσιαλιστικό κίνημα, παρόλες τις διαστάσεις ή τις ανακατατάξεις πού επέφεραν τά δύο αυτά γεγονότα τό 20ό Συνέδριο πρίν από 21 χρόνια και ή άνοιξη της Πράγας πρίν από 10 χρόνια, στά κομμουνιστικά κόμματα και παρόλες τις συνέπειες και σ' αυτό τό ίδιο, τό κομμουνιστικό κίνημα στή χώρα μας δέν μπόρεσε ούτε νά γονιμοποιήσει ούτε νά γονιμοποιηθεί από τά αδάκια πού τό άροτρο της ιστορίας του άφησε πίσω του, ούτε και άπ' αυτούς πού δήλωσαν ότι ήθελαν νά κάνουν κι αυτό εκαναν.

Οί εκλογές του περασμένου Νοεμβρίου στον τόπο μας επιβεβαιώνοντας τις πολιτικές τάσεις πού δηήρχαν πρίν τό 1967, αναστάλθηκαν μέ τή δικτατορία, και δέν εκφράστηκαν στίς παρενθετικές εκλογές του 1974, και νομιμοποιώντας τις μετατοπίσεις προς δραστηκότερες και λειτουργικότερες θέσεις των κύριων πολιτικών σχηματισμών, επαληθεύοντας τά όρια του πολιτικού χάρτη, δέν σήμαναν καμιά κοινωνική ή πολιτική ανακατάταξη - ή δεξιά δέν έχασε ούτε τό κόστος της φθοράς της εξουσίας της σχεδόν- και άπόδειξαν τή καθηλωμένη σταθερότητα της συμπεριφοράς της καμπύλης της κομμουνιστικής άριστερας, δηλαδή την άπομαζικοποίηση του κομμουνιστικού κινήματος.

"Η εναλλακτική πολιτική πρόταση μιας άλλης άριστερας δέν μπόρεσε καν νά άρθρωθεί. Τό σχήμα πού κινήθηκε στό όνομά της σφηνώθηκε άνάμεσα στην άποτελεσματικότητα του χρήστη της όρθόδοξης κομματικής κωδικοποίησης και συμβολικής και της φιλοσοβιετικής μυθολογίας και στην έξω (και άντί;) κομμουνιστική σοσιαλίζουσα δυσαρέσκεια ή διαμαρτυρία, γιά νά πέσει στο

διαγυμνουοφδαλμου

κενό ανάμεσα στις αποκλίνουσες διαζεύξεις των διλημάτων των άριστερών ψηφοφόρων. Η συρρίκνωση του κομμουνιστικού κινήματος παρακολούθησε τον φορέα και διαφημιστή του σοβιετικού προτύπου και συγκεντρώθηκε για να εκπροσωπηθεί γύρω από αυτόν για το σοσιαλισμό. Και αυτός που μπόρεσε να αναδειχτεί ως το κομμουνιστικό κόμμα της Ελλάδας είναι αυτός που μπόρεσε να λειτουργήσει με σύμβολα και καυαλιστά συνθήματα τις παγωμένες μνήμες του εμφύλιου πολέμου και τα υπολείμματα της μυθολογικής σοβιετοφιλίας.

Ωστόσο οι διαμάχες και οι συζητήσεις για τη φύση και το χαρακτήρα της ΕΣΣΔ και των χωρών του σοβιετικού μπλόκ, συνόδευαν το εργατικό κίνημα από την επόμενη της Οκτωβριανής Επανάστασης. Όταν μ' εκείνο ή τον άλλο τρόπο οι συζητήσεις άπωθήθηκαν ή καταγγέλλθηκαν κανένα πρόβλημα δεν λύθηκε. Τό αντίθετο. Ο λήθαργος διακόπηκε από τον εφιάλτη που το 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ δημιούργησε και τα γεγονότα της άνοιξης της Πράγας, επαλήθευσαν στο ύποσυνείδητο και στη συνείδηση των κομμουνιστών.

Οι «διαφωνούντες», οι συλλήψεις, οι επιτροπές, τα νέα συντάγματα, η παραίτηση Ποντγκόρνυ, η αναδιάρθρωση της εξουσίας στην ΕΣΣΔ είναι έπεισόδια γεγονότων που υπάρχουν πάντα μαζί με τις αιτίες που τα προκαλούν.

Και η διαμάχη για τα αίτια αυτά καθόριζε και καθορίζει, διαφοροποιούσε και διαφοροποιεί, σχημάτιζε και σχηματίζει τις αντιλήψεις και την πράξη του κινήματος της σοσιαλιστικής επαγγελίας. Γιατί το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα δεν έχει άλλο δρόμο να πορευτεί από το δρόμο της κριτικής. Και η κριτική ακυρώνεται και ως όπλο άφλογιστεί όταν δεν αφορά τις εμπειρίες του ίδιου του κινήματος και θολώνοντας τις προοπτικές του. Γιατί αν δεν υπάρχει επανάσταση χωρίς επαναστατική θεωρία, ή επαναστατική θεωρία της επανάστασης δεν μπορεί να υπάρχει χωρίς τη θεωρία της ιστορίας της. Και δεν υπάρχει εκεί που τα προβλήματα φενακίζονται, όπου η ανάλυση υποκαθίσταται απ' την ταυτολογική περιγραφή, όταν δείχνονται πράγματα εκεί που διαπλέκονται σχέσεις και τυχαία γεγονότα εκεί που τα συμβάντα προσδιορίζονται απ' τη λογική και τη δυναμική των κοινωνικών συγκρούσεων.

Ενώ έχει συμπληρωθεί αιώνας από τον εκσφενδονισμό στο κεφάλι της άστικής τάξης αλλά και της εργατικής, του «Κεφαλαίου» του Μάρξ, και παρόλη τη διάδοση και τη μόδα του μαρξιστικού λόγου και ιδεών του, λιγότερο από κάθε άλλη φορά, αρχής γενομένης από τη σταλινική εποχή, ο μαρξισμός υπηρετεί ως θεωρητικό όπλο την αυτόνομη πάλη του προλεταριάτου για το προλεταριάτο, την άπελευθέρωση της ανθρωπότητας από την ταξική κοινωνία. Τό γεγονός αυτό πάει πλάι, πλάι με τό γεγονός της πρόσδεσης του εργατικού κινήματος με τις ανάγκες και τα πρότυπα του «πραγματωμένου σοσιαλισμού».

Μιά σειρά από άλλοεπάλληλες ιστορικές επιπλοκές και περιπλοκές τρέφουν τη συνεχή απομάκρυνση της θεωρητικής πρακτικής από την πολιτική πρακτική καθιστώντας τό χάσμα αυτό τό κυριότερο πρόβλημα του μαρξισμού.

Από θεωρητική ολοκλήρωση της συνείδησης της εργατικής τάξης στον αναπτυγμένο καπιταλισμό ο μαρξισμός έγινε άπολογητικός λόγος της εξουσίας ή άπλη ιδεολογική (με την άρνητική σημασία του όρου ως άντι-επιστημονική) έκφραση καθεστώτων και κομματικών ήγεσιών που περιορισμένες σχέσεις έχουν με τό περιεχόμενο και την μορφή του σοσιαλισμού. Η μετασχηματίζεται, διαστρεβλωμένος σε δογματικό σύστημα συγκάλυψης της απομάκρυνσης των επαναστατικών κομμάτων από την επαναστατική προοπτική, μέσο για την εξασφάλιση της κοινωνικής τους βάσης στο όνομά του.

Τό εργατικό κίνημα, έγκλωβισμένο στις αντιφάσεις της ιστορίας του 20ού

D

A

SVOBODA

ύπενθυμίζουμε ότι στά
τσέχικα Svoboda θά πεί
έλευθερία

Σχέδια του Zerald Mesnie

διαγυμνουοφθαλμοι

αίωνα, δέν ἔφερε σέ πέρας τή σοσιαλιστική του ἀποστολή. Γιατί ὀρίζοντας τή θεωρία σάν τό ἀντίθετό της, ἀντιμετωπίζοντας τήν «κακοτυχία» ὑποκειμενικῶν καί ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν, δέν τοῦ ἐπιτράπηκε νά ἐπαναπροσδιοριστεῖ συνολικά ὡς πρός τή θεωρία του καί τήν πρακτική του. Ὁδηγήθηκε μοιραῖα σέ ἐφαρμογές, ἐρμηνείες καί «ὀρθόδοξα» ἰδιώματα, πού ἀνέστειλαν ἐπ' ἀόριστο τή δυναμική τῆς ἐκβάσης τῶν ἀντινομιῶν τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἀφαιροῦσαν ἀπό τό ἱστορικό ὑποκείμενο τίς κατηγορίες πού θά τοῦ ἐπέτρεπαν τήν ἐπαναστατική σύλληψη τῆς ἱστορίας καί τῆς δράσης καί ἀνάγκασαν σέ καθυστερημένες σπασμωδικές καί περιστατικές διορθώσεις καί σέ θεωρητικές κατασκευές πού ἔκαναν τήν τακτική ἀνάγκη πολιτική φιλοσοφία.

Στίς συζητήσεις γιά τή φύση καί τό χαρακτήρα τοῦ σοβιετικοῦ μοντέλου ὑπάρχει πάντα πιθανότητα λάθους, ἀνάλογη μέ τήν ἔλλειψη ἢ τήν ἀνεπάρκεια σχετικῶν μελετῶν. Ὅταν ὅμως ἡ κρίση εἶναι ἡ πραγματικότητα πρέπει νά κατανοασθεῖ γιά νά ξεπεραστεῖ. Καί τότε τό λάθος εἶναι προτιμότερο ἀπό τή σιωπή.

Γιῶργος Σεφερτζής

ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ, ΕΙΠΕ Ο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

Νέες ἐντολές δόθηκαν στό λαό τῆς Ἀριστερᾶς: «Οἱ πάντες, ὅσοι ἀκόμη δέν τό ἔπραξαν πρέπει νά μποῦν στό ΚΚΕ». Καί εἶναι βέβαιο, εἶπε ὁ Μίκης Θεοδωράκης, ὅτι ἂν ἔτσι γίνουν τά πράγματα – σὺν μερικές μικροδιευθετήσεις ὅπως ν' ἀλλάξει ὄνομα τό ΚΚΕσωτερικοῦ –, στίς ἐπόμενες ἐκλογές μᾶς περιμένει θρίαμβος μέγας: 20 - 25% καί βάλε. Ὑπάρχει καί δευτέρη λύση. Νά φτιαχτεῖ ἓνα νέο ΕΑΜ, μέ ὅλους τοὺς ἀριστερούς, δημοκράτες, σοσιαλιστές, προοδευτικούς ἀνθρώπους, ἐαμίτες (;) πού «μᾶς» ἀνήκουν, δίπλα καί σέ συνεργασία μέ τό ΚΚΕ. Τότε μ' αὐτή τήν πλατιά ἐνότητα τῶν ἀριστερῶν ἢ ἐπιτυχία εἶναι ἀπόλυτα ἐξασφαλισμένη καί ὁ δρόμος γιά τό σοσιαλισμό ἀνοίγει διάπλατα.

Εἶπε καί ἄλλα ὠραῖα ὁ Μ. Θεοδωράκης: ὅτι ἡ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ τό 1968 ἦταν λάθος, ὅτι ὁ τόπος δέν χωράει δύο ΚΚ, ὅτι ἡ ἀποτυχία τῆς Συμμαχίας ὀφείλεται στίς ἡγεμονικές τάσεις τοῦ ΚΚΕσωτερικοῦ. Θύμισε σέ ὅσους εἶχαν τήν τάση νά τό ξεχάσουν ὅτι αὐτός εἶχε πάντα δίκιο, ὅτι αὐτός καταλάβαινε πάντα τό λαό γιατί ἔβγαине ἀπ' τά σπλάχνα του καί ἐπικοινωνοῦσε μαζί του, γι' αὐτό, συναισθανόμενος τίς εὐθύνες του, δέν θέλησε ποτέ νά τόν ἐξωθήσει σέ τυχοδιωκτισμούς. Τόσες καί τόσες φορές πού χιλιάδες λαός ἄκουγε ἐνεός τίς συναυλίες του ἀρκοῦσε νά πει μιά κουβέντα καί οἱ πάντες θά τόν ἀκολουθοῦσαν, ἀλλά δέν τό ἔκανε. Καί στήν ἐπιστροφή του ἀπό τό Παρίσι, ὅταν ὁ λαός πού τόν ὑποδέχτηκε τοῦ ζητοῦσε μέ ἐπιμονή νά τραβήξουν μπροστά γιά νά ξεσκεπάσουν τή μασκαράτα τῆς ψευτοαλλαγῆς, καί μολονότι γιά μιά στιγμή ἐνέδωσε στή λαϊκή ὄργη καί εἶπε νά πᾶνε νά πιάσουν τό Πολυτεχνεῖο, ἀκόμη καί τότε συγκρατήθηκε γιά νά μὴ γίνει προβοκάτσια γιατί οἱ δυνάμεις τῆς ἀνωμαλίας ἦταν πολλές καί ἰσχυρές. Καί ἐπὶ Ἐνωμένης Ἀριστερᾶς στάθηκε πάνω ἀπό τά εὐτελεῖς πολιτικά πάθη. Προσπάθησε νά σταθεῖ διαιτητής

διαγυμνουοφδαλμου

στόν σκυλοκαυγά τῶν δύο παρατάξεων, θέλησε νά τίς συμφιλιώσει καί νά τίς ἐνώσει. Μάταιος κόπος. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά τίς φάει καί ἀπό τίς δύο μεριές καί νά πληρώσει αὐτός τή λέξα: νά μὴν βγεῖ βουλευτής.

Τώρα ὁμως, κατέληξε ὁ Θεοδωράκης, τά πράγματα ἄλλαξαν. Ὁ λαός καλῶς ἢ κακῶς ψήφισε ΚΚΕ καί καταδίκασε τοὺς ψευτοανεωτές πού ἀποδείχτηκαν ἀνίκανοι. Πάει τελείωσε. Ἐνα εἶναι τό ΚΚΕ. Καί ὅπως ἔλεγαν οἱ παλιοί, καινούρια κατάσταση καινούρια καθήκοντα.

Αὐτά εἶπε καί ἐλάλησε καί ἁμαρτίαν οὐκ ἔχει. Τουλάχιστον ἔτσι νομίζει. Ὁμολογῶ ὅτι γελοιογραφῶ κακόγουστα. Ἀλλά πῶς μπορεῖς νά σκέφτεσαι τοὺς καλοὺς τρόπους ὅταν στίς πρόσφατες δηλώσεις του ὁ Θεοδωράκης – λαμπρή σελίδα τῶν ἀπάντων του – ὑπάρχει τέτοια καταγελοιοποίηση τῆς πραγματικότητας, τῶν ἰδεῶν καί τῆς ἱστορίας τοῦ κινήματος; Καί πῶς μπορεῖς νά ἀντιμετωπίζεις στά σοβαρά κάποιον πού στά καλά καθούμενα σοῦ λέει ἀκριβῶς τ' ἀντίθετα ἀπ' αὐτά πού διατυμπάνιζε ἐδῶ καί χρόνια; Στό κάτω κάτω αὐτός δέν θά εἶχε τό δικαίωμα νά κατηγορήσει κανένα πῶς κατεβάζει χαμηλά τό ἐπίπεδο τοῦ διαλόγου γιατί οὔτε ἡ ὕψηλοῦ οὔτε ἡ χαμηλοῦ ἐπιπέδου συζήτηση ἀνήκει στίς συνήθειές του. Αὐτός, βασικά, δηλώνει στίς ἐφημερίδες. Ἄλλο πράγμα τώρα τό πῶς τράφηκε αὐτό τό εἶδος πολιτικοῦ ἡγέτη τῆς Ἀριστερᾶς, πού λύνει τά πολιτικά καί ἰδεολογικά προβλήματα διά δηλώσεων κάθε τρεῖς καί τόσο, ἄλλο πράγμα γιατί τόσοι καί τόσοι στίς γραμμές τῆς Ἀριστερᾶς ἀρνήθηκαν τήν ἐγκαιρὴ ἀνοιχτὴ ἰδεολογικὴ καί πολιτικὴ κριτικὴ καί ὀχυρώθηκαν πίσω ἀπὸ τὴν ἀμήχανη φράση: «τί νά κάνουμε, ἔτσι εἶναι ὁ Μίκης», καλύπτοντάς τον μὲ ἓνα εἶδος πολιτικοῦ ἀκαταλόγιστου.

Ὁμολογῶ ἐπίσης ὅτι σκοπὸ δέν ἔχω νά ἀνασκευάσω τίς νέες πολιτικὲς θέσεις τοῦ Θεοδωράκη. Στό κάτω κάτω δέν ὑπάρχει σ' αὐτές οὔτε κόκκος πολιτικοῦ ἐπιχειρήματος. Καί, αὐτό πού γράφτηκε στόν τύπο, ὅτι δηλαδή οἱ νέες δηλώσεις τοῦ Θ. εἶναι προϊόν «επαφῶν του μὲ ἡγετικούς κομμουνιστικούς κύκλους στό Παρίσι καί στήν Ἀθήνα (βλ. πολιτικὸ ρεπορτάζ τοῦ Σπ. Λιναρδάτου, ΒΗΜΑ, 29.1.78), λίγο ἐνδιαφέρει ἂν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα. Εὐχόμενος καλὸ κατευόδιο στίς νέες πολιτικὲς πιρουέτες τοῦ Μ. Θεοδωράκη καί ἀφήνοντας τίς θέσεις του στήν κρίση τοῦ ἴδιου καί τῶν θαυμαστῶν του θ' ἀσχοληθῶ μὲ μιάν ἄλλη πλευρά πού ἔχει νά κάνει μὲ τὴν ἰδεολογία καί τὴν μεθοδολογία πού τίς γεννᾷ καί τίς ὑποβαστάζει. Μιά πλευρά πού ἔχει νά κάνει μ' αὐτό πού λέμε πολιτικὸ ὕφος καί πολιτικὴ συνέπεια.

Πιστεύαμε πάντα ὅτι στίς γραμμές τῆς Ἀριστερᾶς δέν ὑπάρχουν ἀρχηγοὶ καί θεσμοὶ προσωποπαγεῖς. Ἡ πίστη αὐτὴ καί ἡ ἀντίστοιχη πρακτικὴ, ἀπὸ ἐποχῆς γενέσεως ἐργατικοῦ κινήματος, ἦταν στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τοῦ ἀριστεροῦ, στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς του μεθοδολογίας. Καί ἂν μιάν ὀρισμένη ἐποχὴ στίς γραμμές τῆς Ἀριστερᾶς οἱ ἡγέτες της προβιβάστηκαν σὲ ἀρχηγούς, ἡ ἀνάμνηση αὐτὴ κάνει ὅσους ἔζησαν καί ὅσους δέν ἔζησαν ἐκεῖνα τά ἀρχηγιλίκια ἰδιαίτερα ἀσθηροῦς σὲ κάθε, ἔστω καί κακέκτυπη ἀναβίωσή τους. Ὁ Θεοδωράκης ἔχει τὴ μανία νά μᾶς θυμίζει συνεχῶς καί ἐμπράκτως ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. καί ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι ὄντως πολὺ χρήσιμος γιατί μᾶς θυμίζει ἀπὸ τί πρέπει συνεχῶς νά φυλαγόμαστε. Καί πραγματικά, ἐδῶ καί χρόνια διακηρύσσει, ἐξαγγέλει, ἐντέλλεται ἀπὸ τό μέγα ὕψος τῆς ἀθθεντίας του πού φτιάχτηκε γιὰ ἀρετές καί σὲ διαδικασίες καθόλου ταυτόσημες μὲ τίς πολιτικὲς. Τό πρόβλημα γεννιέται ἀπὸ τὴ στιγμή, πού, ἐνῶ κινεῖται ἀτομικά, (ἐπίσης δικαίωμά του), μιλάει ἐξ ὀνόματος ὅλης τῆς Ἀριστερᾶς, τοῦ Κινήματος, τῆς ἱστορίας τοῦ κινήματος, τῶν μαζῶν, τοῦ λαοῦ καί πάει λέγοντας. Κι αὐτό δικαίωμα του ἀλλά θά πρέπει νά μάθει ὅτι κανεὶς συνειδητὸς ἀριστερὸς δέν ἔχει

διαγυμνουοφθαλμου

έκχωρήσει τὰ πολιτικά του δικαιώματα σέ κανένα μέ πράξη γενικής και άπρόθεσμης εξουσιοδότησης. "Αν ή ιδεολογία τοῦ κομμουνιστῆ χώραγε άρχηγούς και υπερβατικές προσωπικότητες δόξα τῷ Θεῷ στόν τόπο μας τό είδος εὐδοκιμεί πολύ και σειρά θά είχαν άλλοι κραταιότεροι πού είτε κατέχουν τήν 'Εξουσία είτε έχουν βάσει υποψηφιότητα γιά τήν 'Εξουσία. Καί ἄς μή χρησιμοποιηθεῖ σάν δικαιολογία ότι κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα νά λέει τή γνώμη του. "Όσο αυτό είναι σωστό και σεβαστό ἄλλο τόσο είναι ἀλήθεια ότι ή «'Ελευθεροτυπία», «Τά Νέα», ή «'Απογευματινή», ή «'Ακρόπολις» δέν προσέφεραν στόν Μ. Θεοδωράκη τὰ πρωτοσέλιδά τους γιά νά πεί τή γνώμη του καθόσον είχε δικαίωμα πρὸς τοῦτο. Οἱ άρχηγοί, οἱ βεντέτες και τὰ «μεγάλα γεγονότα» τούς είναι τόσο ἀναγκαῖοι ὥστε κι αν ἀκόμη δέν υπήρχαν θά τούς ἔφτιαχναν ἐκ τοῦ μηδενός. "Αλλωστε αυτό κάνουν. Είναι ἀνυπόφορο νά βλέπεις ότι στά πολιτικά ἤθη τοῦ τόπου μας, ἀκόμη και τῆς 'Αριστερᾶς, ή ἀμοιβαία ἐπικοινωνία πολιτικῶν ἡγετῶν και βάσης πάει νά ἐξασφαλιστεῖ μέ δηλώσεις στόν τύπο: αὐτοί μᾶς τὰ λένε και ἔμεῖς μέ ἕνα τάληρο ή μ' ἕνα εισιτήριο συναυλίας γινόμαστε μέτοχοι τῆς τελευταίας ἐκλαμπῆς τους. Φαίνεται ότι ἔτσι βρίσκουν κάποια χρησιμότητα και οἱ μᾶζες: νά ἀκοῦνε και νά θαυμάζουν τούς άρχηγούς.

Οἱ πρόσφατες δηλώσεις τοῦ Θεοδωράκη ἀποκαλύπτουν τήν κακομεταχείριση τῆς ἀριστερῆς ιδεολογίας και ἀπό μιᾶ ἄλλη πλευρά πού επίσης δέν έχει νά κάνει μέ τίς πολιτικές του θέσεις αὐτές καθαυτές, ἀλλά μ' αὐτό πού λέμε συνέπεια, ή διαφορετικά μνήμη: τό νά θυμόμαστε αὐτό πού εἶπαμε χτές ή προχτές. Καί βέβαια δικαίωμα τοῦ καθενός είναι νά ἀλλάζει ἀλλά και ὑποχρέωσή του, μάλιστα όταν ἐμφανίζεται σάν ἡγέτης, νά ἐξηγεῖ γιατί ἄλλαξε. "Ε λοιπόν στήν περίπτωση τοῦ Θεοδωράκη ή μνήμη του τόν ἐγκαταλείπει στήν πρώτη στροφή τοῦ δρόμου. Οἱ κνίτες πέρσι στηλιτεύονταν - αὐθαίρετα - ὡς γενίτσαροι, φέτος οἱ ἴδιοι και τό κόμμα τους ἔδειξαν ότι έχουν ὀριμότητα, ικανότητες, ἀρετές κ.λπ. Πέρσι οἱ κομμουνιστές χρειαζόνταν «σοσιαλισμό μέ ἀνθρώπινο πρόσωπο» φέτος μπορεί νά κουτσοβολετοῦν και μέ τίς «Θέσεις» τοῦ ΚΚΕ διθύραμβο τοῦ σοβιετικοῦ μοντέλου. Πρὶν δέκα χρόνια τὰ σοβιετικά τάνκς ἔκαναν εἰσβολή στήν Πράγα ἄλλα ὅσοι ἀκολουθώντας τίς συμβουλές τοῦ Θεοδωράκη θά πᾶνε στό ΚΚΕ πρέπει νά πιστέψουν ότι ὅλα αὐτά ἦταν μυθεύματα τῆς ἀστικής προπαγάνδας, ότι ἐκεῖ ὁ σοσιαλισμός κινδύνευε και ότι τὰ τάνκς χόρευαν στους δρόμους τῆς Πράγας ἐνῶ τούς μαδάγαν οἱ κορασιές λουλούδια στά μαλλάκια.

Πρὶν δέκα χρόνια ἔγινε ή διάσπαση τοῦ ΚΚΕ γιά λόγους πολύ σημαντικούς και ἄρρηκτα δεμένους μέ τήν προοπτική τοῦ σοσιαλισμοῦ στόν τόπο μας και τήν ποιότητα τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. "Αν στή δεκαετία πού πέρασε ἀπό τότε ή προοπτική ἀνανέωσης τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος ἐξακολουθεῖ νά είναι ἀβέβαιη, ἀντιφατική, χωρίς δυναμισμό και δυναμική αὐτό δέν είναι λόγος οὔτε νά ξεχάσουμε τίς αἰτίες τῆς διάσπασης, οὔτε νά θαυμάσουμε τό είδος σοσιαλισμοῦ πρὸς τό ὁποῖο τώρα και ὁ Θεοδωράκης μᾶς προσκαλεῖ. "Ενα κίνημα μέ ἀμβλυμένη ἱστορική μνήμη είναι κίνημα ἀνάπηρο. Πάει στά τυφλά. "Ο Θεοδωράκης μᾶς καλεῖ νά ξεχάσουμε και τὰ λίγα πού θυμόμαστε και νά πάρουμε μετά τό δρόμο πού αὐτός θά φωτίζει. Νά είναι βέβαιος ότι θά τόν συνοδεύει ή εἰρωνεία ὄλων ὄσων δέν έχουν ἀνάγκη τό δικό του κλεφτοφάναρο.

"Αγγελος 'Ελεφάντης

Ἡ φορολογική ἐκμετάλλευση στήν Ἑλλάδα

τοῦ Διον. Καράγιωργα

Τό ἄρθρο αὐτό συνοψίζει τά ἀποτελέσματα μιᾶς ἔρευνας πού ἔγινε γιά νά ἐκτιμηθεῖ ὁ βαθμός τῆς φορολογικῆς ἐκμετάλλευσης στήν Ἑλλάδα. Χωρίζεται σέ τέσσερες παραγράφους. Στή πρώτη δίνεται ἡ ἔννοια τῆς φορολογικῆς ἐκμετάλλευσης καί παρουσιάζεται ἐντελῶς συνοπτικά ὁ ρόλος τῆς φορολογίας σάν μηχανισμοῦ ἀπόσπασης οἰκονομικοῦ πλεονάσματος στούς διάφορους τρόπους παραγωγῆς. Στή δεύτερη περιγράφεται ἡ μέθοδος πού χρησιμοποιήθηκε γιά τή μέτρηση τοῦ βαθμοῦ τῆς φορολογικῆς ἐκμετάλλευσης στήν Ἑλλάδα. Στή τρίτη παράγραφο δίνονται τά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας. Τέλος, ἀξιολογοῦνται τά ἀποτελέσματα αὐτά καί συνάγονται συμπεράσματα.

1. Ἡ φορολογία σάν μηχανισμός ἀπόσπασης οἰκονομικοῦ πλεονάσματος

Μέ τόν ὄρο φορολογική ἐκμετάλλευση προσδιορίζουμε τό οἰκονομικό πλεόνασμα πού ἀποσπᾷ τό κράτος μέ τόν φορολογικό μηχανισμό γιά νά καλύψει δαπάνες πού στό μεγαλύτερο μέρος τους ἐξυπηρετοῦν τά συμφέροντα τῆς κυρίαρχης τάξης. Στήν ἔκταση πού οἱ φόροι βαρύνουν τελικά τήν ἐργατική τάξη καί ἄλλα ἐκμεταλλεόμενα μικροαστικά στρώματα (μικροαγρότες, μικροβιοτέχνες κ.ά.), τό κράτος ἀπορροφᾷ πλεόνασμα πέρα ἀπό τήν ὑπεραξία πού ἀποσπᾷ τό κεφάλαιο, καί ἡ φορολογία συνελπύεται πρόσθετη ἐκμετάλλευση αὐτῆς τῆς τάξης καί αὐτῶν τῶν στρωμάτων. Στήν ἔκταση πού οἱ φόροι πληρώνονται τελικά ἀπό τίς διάφορες μερίδες τοῦ κεφαλαίου τό κράτος ἀπορροφᾷ πλεόνασμα πού ἔχει ἤδη ἀποσπασθεῖ ἀπό τό κεφάλαιο μέ τήν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργατικῆς δύναμης τῶν ἐργατῶν καί ἄλλων μικροαστικῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Πάντως, καί στή μιά καί στήν ἄλλη περίπτωση ἡ φορολογία εἶναι ἕνας μηχανισμός τοῦ κράτους πού ἀποσπᾷ οἰκονομικό πλεόνασμα τό ὁποῖο δημιουργεῖ ἡ ἐργατική δύναμη.

Ἡ μαρξιστής κοινωνιολόγος R. Goldscheid διαπιστώνει ὅτι ἡ φορολογία εἶναι ἡ παλαιότερη μορφή ἐκμετάλλευσης μετά τήν ἀνοικτή δουλεία. "Ὅπως χαρακτηριστικά λέει «ἡ ἐξωτερική προστασία, ἡ διατήρηση τῆς ἐξουσίας καί ὁ πλουτισμός ὀρισμένων τάξεων σέ βάρος ἄλλων ὑπῆρξαν πάντα ὁ σκοπός τῆς φορολογίας»¹. Καί ὁ Μάρξ ἔγραφε πρὶν ἕνα αἰῶνα ὅτι οἱ ἀγῶνες κατά τῆς φορολογίας εἶναι ἡ παλαιότερη μορφή ταξικῶν ἀγῶνων. Στούς «δοσιματικούς» τρόπους παραγωγῆς πού προηγήθηκαν τῶν καπιταλιστικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν ἡ ἀναγκαστική εἴσπραξη δοσιμάτων μέ διάφορες μορφές εἶναι ὁ βασικός τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἡ κυρίαρχη τάξη, πού σ' αὐτούς τοὺς τρόπους παραγωγῆς ταυτίζεται σχεδόν ἀπόλυτα μέ

τό κράτος (τάξη-κράτος) ἀποσπᾷ πλεόνασμα ἀπό τοὺς ἄμεσους παραγωγούς².

Στή φάση τῆς ἀρχικῆς συσσώρευσης τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς τό κράτος βοηθεῖ τήν νεογέννητη ἀστική τάξη γιά νά σχηματίσει τό πρῶτο βιομηχανικό καί χρηματιστηριακό κεφάλαιο μέ κρατικές παραγγελίες πολεμικοῦ ὕλικου, μέ παραχώρηση προνομίων γιά ἀποικιακές ἐπιχειρήσεις, μέ στρατιωτική προστασία, μέ δάνεια καί πλῆθος ἄλλες ἐνισχύσεις σέ βάρος τῶν ἄλλων κοινωνικῶν τάξεων στίς ὁποῖες ἐπιβάλλει βαριά φορολογία. Ἐξάλου στή φάση αὐτή γιά νά συγκεντρωθεῖ στά βιομηχανικά κέντρα, στά μεταλλεῖα καί τίς φυτεῖες ἐργατικό προλεταριάτο ἐκτός ἀπό ἄλλα μέτρα (ἐξώση ἀγροτῶν μέ τή μέθοδο τῆς περιφραξῆς, ἀναγκαστική ἐργασία, αὔξηση τοῦ ἐργασίμου χρόνου) τό κράτος, στόν πληθυσμό πού ζεῖ σέ ἀγροτικές περιοχές ἐπιβάλλει κεφαλικό φόρο, καί τόν ἐξαναγκάζει ἔτσι νά συγκεντρώνεται καί νά ἐργάζεται στά μεταλλεῖα καί τίς φυτεῖες γιά νά συμπληρώνει τό ἐλάχιστο γιά τή συντήρησή του.³

Στήν ἐπόμενη φάση, τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ, τό κράτος περιορίζει στό ἐλάχιστο τήν ἐπέμβαση του στήν οἰκονομία μιά καί ἡ ἀστική τάξη εἶναι ἀρκετά ἰσχυρή πλέον ὥστε νά μή χρειάζεται τή βοήθειά του γιά τήν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργατικῆς δύναμης. Τό κράτος φροντίζει μόνο γιά τήν κατοχύρωση καί προστασία τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τῆς «ἐλεύθερης» συναλλαγῆς καί τῶν ἄλλων «ἐλεύθερων θεσμῶν» πού ἀποτελοῦν βασικές προϋποθέσεις ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργατικῆς δύναμης ἀπό τήν ἰσχυροποιημένη ἀστική τάξη. Για τήν ἐφαρμογή καί προστασία τῶν βασικῶν αὐτῶν θεσμῶν καί γιά τήν ἀμυνα, λειτουργοῦν κρατικοί μηχανισμοί (διοικητικός μηχανισμός, σώματα ἀσφαλείας, στρατός κλπ.) πού ἀπαιτοῦν τήν ἀνάληψη οἰκονομικοῦ πλεονάσματος. Τό πλεόνασμα αὐτό ἀποσπᾷται ἀπό τό κράτος μέ τή φορολογία. Ἐπειδὴ τό νομιναλιστικό πλαίσιο τῆς ἀστικῆς κοινωνίας διαμορφώνει τήν ἀντίληψη ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες ὀφελοῦνται «ἐξ ἴσου» ἀπό

1. Rudolf Goldscheid, "Wesen und aufgabe der finanzwissenschaft von standpunkte der soziologie" στό Handwörterbuch der finanzwissenschaft, Tübingen, vol. 1, 1926, ἀγγλική μετάφραση στήν ἔκδοση R. Musgrave and Alan Peacock "Classics in the Theory of Public Finance", Mac Millan Co Ltd, London, 1958.

2. Samir Amin, "Le developpement inegal", (μετάφρ. στά ἑλληνικά «Ἡ ἀνιση ἀνάπτυξη» ἔκδοση Καστανιώτη σελ. 11-14).

3. Hobsbawm, "Industry and Empire", S. Sombart "Der Moderne Kapitalismus", J. O'Connor "The Fiscal Crisis of the State" σελ. 203-205 (μετάφρ. ἑλλην. μέ τίτλο Οἰκονομική κρίση τοῦ Κράτους, ἐκδ. Παπαζήση, μετφρ. Δόξα Σιβροπούλου).

τις υπηρεσίες του κράτους, ή νομοθεσία προβλέπει ότι δλοι οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να συμμετέχουν στο κόστος των κρατικών δαπανών πληρώνοντας φόρο ανάλογα με τη φοροδοτική τους ικανότητα. Θεσπίζονται, όμως, φόροι που ενώ φαίνεται ότι πληρώνονται από τους εμπόρους και βιομηχάνους (έμμεσοι φόροι στις πωλήσεις, φόρος άνωτύμων εταιριών) στη πραγματικότητα μετακυλιούνται στην εργατική τάξη και άλλα στρώματα του πληθυσμού με μικρό εισόδημα και μ' αυτό τό τρόπο συγκαλύπτεται ή φορολογική έκμετάλλευση αυτών των τάξεων και στρωμάτων.

Στή φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού ή επέμβαση του κράτους στην οικονομική δομή γίνεται και πάλι έντονη. Στίς περισσότερες κεφαλαιοκρατικές οικονομίες οι κρατικές δαπάνες, ως ποσοστό του εθνικού προϊόντος, από 5 έως 7% τό 1971, φτάνουν τό 30-40% σήμερα. Η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα επεκτείνεται. Μεγαλώνει ό κατάλογος των νομοθετικών ρυθμίσεων τής οικονομίας και σε πολλές χώρες τό κράτος άναλαμβάνει τόν ένδεικτικό οικονομικό σχεδιασμό. Η συνεχώς και μεγαλύτερη αυτή επέμβαση του κράτους στην οικονομία υπαγορεύεται από τά άδιέξοδα και τίς κρίσεις που συνεπάγεται ή βασική αντίφαση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Στή φάση αυτή μεγαλώνουν κυρίως τά άδιέξοδα για επένδυση του συνεχώς αυξανόμενου κεφαλαίου που συσσωρεύουν τά μονοπώλια με τήν άπόσπαση και ιδιοποίηση υπεραξίας από τήν εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα του πληθυσμού. Συνέπεια αυτών των άδιεξόδων είναι ή μόνη τάση για οικονομική στασιμότητα και άνεργία που άπειλει τή συνοχή του συστήματος. Ο βασικότερος λόγος αυτών των άδιεξόδων είναι ή όλοένα μεγαλύτερη συγκέντρωση και συσσώρευση κεφαλαίου σε λίγα χέρια άπ' τή μιά μεριά και οι συνεχείς και άλλεπάλληλες τεχνολογικές καινοτομίες άπ' τήν άλλη που έχουν σαν συνέπεια τό μεγαλύτερο καταμερισμό τής εργασίας, τή μεγαλύτερη εξειδίκευση. Η παραγωγή γίνεται περίπλοκη, αυξάνει ή άλληλεξάρτηση και επομένως ό κοινωνικός χαρακτήρας τής. Η κερδοφόρα άξιοποίηση του σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου από τούς κεφαλαιοκράτες, με τήν όποία πετυχαίνουν επέκταση τής παραγωγής και παραπέρα συσσώρευση κεφαλαίου, εξαρτάται όλοένα και περισσότερο από τόν άνετο και φτηνό εφοδιασμό τους με όρισμένα βασικά μέσα παραγωγής, άπαραίτητα σχεδόν για όλους τούς κλάδους: δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, κ.ά. εφοδιασμός με όλοένα περισσότερες και φτηνές τηλεπικοινωνίες, μαζική εκπαίδευση (σε τεχνικές σχολές και πανεπιστήμια) για τόν εφοδιασμό τους με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, εφοδιασμός με όλοένα μεγαλύτερες ποσότητες ήλεκτρισμού και άλλων μορφών ενέργειας, περισσότερα και τελειότερα κέντρα τεχνολογικών έρευνών κ.ά. Τέτοιου είδους δραστηριότητες δέν άναλαμβάνουν οι κεφαλαιοκράτες-επιχειρηματίες, γιατί είτε δέν τούς δίνουν καθόλου κέρδος ή τό κέρδος, που βγάζουν από αυτές είναι πολύ μικρό. Αυτές οι δραστηριότητες άπαιτούν τεράστια κεφάλαια και περικλείουν μεγάλους κινδύνους. Άλλά χωρίς αυτές τίς δραστηριότητες οι κεφαλαιοκράτες δέν μπορούν να παράγουν τά έμπορεύματα που θά τούς δώσουν κέρδος, άρα δέν μπορούν να άξιοποιήσουν τό σταθερό και

μεταβλητό τους κεφάλαιο για να άποσπάσουν υπεραξία και να συνεχίσουν τή συσσώρευση.

Άλλά είναι και ένας άλλος λόγος που δυσκολεύει τή συνέχιση τής συσσώρευσης. Η εργατική τάξη, αρκετά ίσχυροποιημένη, κυρίως μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πρέζει για μείωση των ώρων εργασίας και αύξηση του πραγματικού εργατικού μισθού, συμπιέζοντας έτσι τό ποσοστό κέρδους του κεφαλαίου.

Κάτω λοιπόν από αυτές τίς συνθήκες τό κράτος άναλαμβάνει τή διενέργεια συνεχώς και μεγαλύτερου όγκου δαπανών, ιδρύει ή έθνικοποιεί μονάδες σε βασικούς κλάδους παραγωγής και παίρνει πλήθος άλλα μέτρα που βασικούς τους σκοπούς είναι να εξασφαλίσουν στα μονοπώλια τά περιθώρια κέρδους που άπαιτούν για να συνεχίσουν τήν επένδυση κεφαλαίου από τήν όποία βασικά εξαρτάται ή διατήρηση ενός ρυθμού ανάπτυξης τής οικονομίας, ή πλήρης άπασχόληση και, σε τελική άνάλυση, ή συνοχή του συστήματος. Συγκεκριμένα, οι βασικοί τρόποι με τούς όποιους τό κράτος βοηθάει τά μονοπώλια στην επέκταση των επενδύσεων και τής παραγωγής είναι οι εξής:

α) Ο σχηματισμός από τό κράτος συνεχώς και μεγαλύτερου όγκου σταθερού κεφαλαίου που είναι συμπληρωματικό του σταθερού κεφαλαίου των μονοπωλίων. Τό κράτος δαπανά σημαντικά ποσά για έργα υποδομής (δρόμους, λιμάνια, διαμορφώσεις χώρων κ.ά.) εκπαίδευση, τεχνολογικές έρευνες κ.λ.π. Τό κράτος, με τό φορολογικό του μηχανισμό άπορροφά τό πλεόνασμα που χρειάζεται για τό σχηματισμό του σταθερού αυτού κεφαλαίου από τό κοινωνικό σύνολο και μ' αυτό τό τρόπο κοινωνικοποιεί τό κόστος του κεφαλαίου που σχηματίζει.⁴ Από τήν άλλη όμως μεριά αυτό τό κεφάλαιο αυξάνει τήν παραγωγικότητα τής εργατικής δύναμης και, επομένως, τόν όγκο του οικονομικού πλεονάματος τό όποιο, όμως, ιδιοποιούνται τά μονοπώλια με μορφή αυξημένων κερδών. Δεδομένου ότι τά μονοπώλια ιδιοποιούνται τό πλεόνασμα που δημιουργεί τό παραπάνω κεφάλαιο, τό κράτος, για να συνεχίσει τό σχηματισμό σταθερού κεφαλαίου και μάλιστα με αυξανόμενο ρυθμό, είναι υποχρεωμένο να άπορροφά με τό φορολογικό μηχανισμό συνεχώς μεγαλύτερο πλεόνασμα από τό κοινωνικό σύνολο.

β) Ο σχηματισμός από τό κράτος μεταβλητού κεφαλαίου που είναι συμπληρωματικό του μεταβλητού κεφαλαίου των μονοπωλίων. Τό κράτος δαπανά σημαντικά ποσά για κοινωνική άσφάλιση, δημόσια υγεία, παιδικούς σταθμούς και άλλα, που μειώνουν τό κόστος άναπαραγωγής τής εργατικής δύναμης και αυξάνουν τήν παραγωγικότητά της με άποτέλεσμα τήν αύξηση του κοινωνικού πλεονάματος, που ιδιοποιούνται τά μονοπώλια με μορφή αυξημένων κερδών. Και έδω τό κόστος των δαπανών αυτών κοινωνικοποιείται με τό φορολογικό μηχανισμό που άπορροφά πλεόνασμα από τό κοινωνικό σύνολο για τό σχηματισμό αυτού του κεφαλαίου.

γ) Η ίδρυση ή έθνικοποίηση από τό κράτος μονάδων σε βασικούς τομείς τής παραγωγής που δέν θεωρούνται άποδοτικοί από τούς κεφαλαιοκράτες (ήλεκτρισμός, τηλεπικοινωνίες, συγκοινωνίες κ.ά.) και ή διάθεση σε

4. Η χρηματοδότηση των κρατικών αυτών δαπανών με δάνεια άπλών άναβάλλει τήν έπιβολή αυξημένης φορολογίας για τήν έξόφλησή τους.

χαμηλές τιμές μεγάλου μέρους τών προϊόντων αυτών τών μονάδων στις μονοπωλιακές επιχειρήσεις. Συνήθως τό μέρος τού κόστους πού δέν καλύπτεται από τις χαμηλές τιμές (έλλειμμα) κοινωνικοποιείται και έδω ή μέ τήν επιβολή φόρου ή μέ τή διάθεση τού προϊόντος σέ υψηλότερη τιμή σέ άλλες κατηγορίες καταναλωτών (νοικοκυριά) πού και αυτό είναι μιá μορφή φορολογίας.

δ) 'Η θέσπιση διαφόρων μορφών κρατικών παραχωρήσεων στά μονοπώλια, όπως έπιδοτήσεις, χαμηλότοκα δάνεια, μεταβιβάσεις κεφαλαίου κ.ά. Τό βάρος από αυτές τις παραχωρήσεις κοινωνικοποιείται. Τό κράτος μέ τό φορολογικό του μηχανισμό άποσπá πλεόνασμα από κοινωνικό σύνολο και τό μεταβιβάζει άπευθείας στά μονοπώλια.

Στή φάση, λοιπόν, τού μονοπωλιακού καπιταλισμού, ή φορολογία, πέρα από τό παραδοσιακό της ρόλο (κάλυψη δαπανών λειτουργίας τών καταπιεστικών μηχανισμών τού κράτους), άποκτá όλοένα και μεγαλύτερη σημασία σάν μηχανισμός άπόσπασης οικονομικού πλεονάσματος για τό σχηματισμό σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου πού αυξάνει τά κέρδη τά όποια ίδιοποιείται τό μονοπωλιακό κεφάλαιο, ή για άπευθείας μεταβίβαση τού πλεονάσματος αυτού στις μονοπωλιακές επιχειρήσεις.

Αυτό τό χαρακτήρα έχει πάρει σήμερα ή φορολογία όχι μόνο στις άναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες μέ σκοπό τήν αντιμετώπιση τών άδιεξόδων στην έπένδυση τού μονοπωλιακού κεφαλαίου και τήν άποτροπή τής οικονομικής στασιμότητας. Για κάπως διαφορετικούς λόγους ή φορολογία παίζει τόν ίδιο ρόλο πού αναφέραμε και στις ύπανάπτυκτες χώρες. 'Η γρήγορη ανάπτυξη τών χωρών αυτών, πού μεταπολεμικά έχει γίνει έπιτακτικό αίτημα τών λαών τους, είναι έξαρτημένη από τά μεγάλα διεθνή μονοπωλιακά συγκροτήματα πού έχουν μονοπωλήσει τή σύγχρονη τεχνολογία και τό κεφάλαιο. Για τά μπάσουν στις ύπανάπτυκτες χώρες κεφάλαιο και τεχνολογία τά διεθνή μονοπώλια ύπαγορεύουν όρους πού νά τούς έγγυώνται μεγάλα περιθώρια κέρδους και νά τούς εξασφαλίζουν τήν άπόσπαση και έξαγωγή όσο τό δυνατόν περισσότερου πλεονάσματος. Τά κράτη τών ύπανάπτυκτων χωρών, προκειμένου νά εξασφαλίσουν ένα ρυθμό ανάπτυξης και νά διατηρήσουν έτσι στη χώρα τους κάποια οικονομική και πολιτική ίσοροπία, χρησιμοποιούν τό δημοσιονομικό μηχανισμό τους και άλλα μέτρα πολιτικής για νά έγγυηθούν τά ποσοστά κέρδους πού άπαιτούν τά διεθνή μονοπώλια για τό κεφάλαιο και τήν τεχνολογία πού προσφέρουν. Στή κατηγορία τών χωρών πού ή ανάπτυξη τους είναι έξαρτημένη από τή τεχνολογία και τό κεφάλαιο τών διεθνών μονοπωλιακών επιχειρήσεων ανήκει και ή 'Ελλάδα. Μεταπολεμικά τό κράτος στην 'Ελλάδα χρησιμοποίησε σέ ύπερβολικά μεγάλη έκταση τό φορολογικό μηχανισμό, τις κρατικές δαπάνες και άλλα μέτρα πολιτικής για νά εξασφαλίσει στό ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο τά ποσοστά κέρδους πού άπαιτεί για νά εισάγει τεχνολογία και νά επενδύσει κεφάλαια στη χώρα. 'Ανέλαβε σέ μεγάλη έκταση τό σχηματισμό σταθερού κεφαλαίου (έργα ύποδομής, έκπαίδευση, διαμόρφωση χώρων κ.λ.π.) και τήν κάλυψη μέρους τού κόστους άναπαραγωγής τής εργατικής δύναμης. Συγκεκριμένα τήν τελευταία είκοσιπενταετία, για τήν

όποια ύπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, οι κρατικές δαπάνες αυξήθηκαν σημαντικά. 'Από 25% τού άκαθάριστου έγχωριου προϊόντος πού ήταν τό 1948 άνέβηκαν στό 35% τό 1975. Ειδικότερα οι κρατικές επενδύσεις για τις όποιες και μόνο ύπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία σέ σταθερές τιμές εξαπλασιάστηκαν μέσα στην ίδια περίοδο.⁵ Τό κόστος τών δαπανών αυτών κοινωνικοποιείται μέ τήν έπιβολή συνεχώς και μεγαλύτερης φορολογίας. Τά φορολογικά έσοδα από 15% τού άκαθάριστου έγχωριου προϊόντος πού ήταν τό 1950 άνεβαίνουν στό 31% τού άκαθάριστου έγχωριου προϊόντος τό 1976. 'Εξάλλου τό κράτος θεσπίζει γενναιοδωρες παραχωρήσεις στό μονοπωλιακό κεφάλαιο (έπιδότηση ήλεκτρικού ρεύματος, έπιδότηση έπιτοκίων, έπιχορήγηση επενδύσεων, φορολογικά κίνητρα κ.ά.) και άποσπá τό πλεόνασμα για αυτές τις παραχωρήσεις μέ τό φορολογικό μηχανισμό από τις άλλες κοινωνικές τάξεις και στρώματα. 'Επίσης παίρνει πλθθος άλλα μέτρα πολιτικής πού έξυπηρετούν τά συμφέροντα τού μεγάλου κεφαλαίου, όπως ή παροχή άποκλειστικών προνομίων εκμετάλλευσης, προσαρμογές τού εργατικού μισθού σέ όρια κάτω από τήν αύξηση τής παραγωγικότητας κ.ά.

'Υστερα από τις εισαγωγικές αυτές σημειώσεις, έρχόμαστε τώρα στό βασικό ζήτημα πού ενδιαφέρει αυτό τό άρθρο και πού μπορεί νά διατυπωθεί ως εξής: Πόσο επιβαρύνονται οι διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα από τό συνολικό πλεόνασμα πού άποσπá τό κράτος μέ τή φορολογία; ή άλλως πού είναι ή κατανομή τού συνολικού φορολογικού βάρους στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα; Για νά δοθεί άπάντηση σ' αυτό τό έρώτημα χρειάζεται νά γίνουν έμπειρικές έρευνες βασισμένες στα στατιστικά δεδομένα συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών. Τέτοιες έρευνητικές προσπάθειες έχουν γίνει μέχρι τώρα σέ αρκετές χώρες, στις ΗΠΑ, τήν 'Αγγλία, τήν Γερμανία κ.ά.⁶ Στην 'Ελλάδα ή πρώτη προσπάθεια εκτίμησης τής κατανομής τού φορολογικού βάρους κατά εισοδηματική τάξη έγινε τό 1971 μέ βάση τά στατιστικά στοιχεία τού 1964, τά μόνα διαθέσιμα στη περίοδο εκείνη.⁷ 'Η δεύτερη προσπάθεια έγινε πρόσφατα μέ βάση τά μόνα διαθέσιμα στοιχεία τού 1974.⁸ 'Η μεθοδολογία και τά άποτελέσματα τής τελευταίας αυτής έρευνας παρουσιάζονται στις έπόμενες παραγράφους.

2. Μεθοδολογικά Προβλήματα

Για νά εκτιμηθεί τό φορολογικό βάρος πού πέφτει στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα έπρεπε νά λυθούν πολλά μεθοδολογικά προβλήματα. Παρακάτω

5. Τά τελευταία χρόνια παρατηρείται κάποια στασιμότητα στις κρατικές επενδύσεις.

6. Βλέπε Μελέτες: Krzyzaniak, M. and Musgrave R. "The Shifting of the Corporation Income Tax", The Johns Hopkins Press, 1963. Musgrave R. and others "Distribution of Tax Payments by Income Groups: A Case Study for 1948, National Tax Journal, Vol. IV, 1951. Nicholson, J.L. "Redistribution of Income in the United Kingdom in 1959, 1957 and 1953"; Income and Wealth Series, X, 1964. Roskamp, K. "The Distribution of the Tax Burden in a Rapidly Growing Economy, West Germany 1950" National Tax Journal, March 1963 Tax Foundation: "Tax Burdens and Benefits of Government Expenditures by Income Class, 1961 and 1965" Research Publication No. 9, 1967.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Ι
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΑ ΚΛΙΜΑΚΙΑ
ΕΤΟΣ 1974 Κλιμάκια Έτησιου Οικογενειακού Εισοδήματος σέ χιλ. δρχ.

	Κάτω από 22,9	23- 63,9	64- 93,9	94- 139,9	140- 209,9	210- 314,9	315- 499,9	500 & άνω	Σύνολο
1. Εισόδημα σέ δισ. δρχ.	3,82	33,93	41,42	76,19	93,25	98,21	80,06	69,14	496,00
2. Ποσοστά Εισοδήματος	0,77	6,84	8,35	15,36	18,80	19,80	16,14	13,94	100
3. Ποσοστά Νοικοκυριών	8,20	22,70	15,20	18,80	15,50	11,00	6,00	2,60	100

ναφέρουμε συνοπτικά τὰ σοβαρότερα από αυτά:

α. *Η διανομή του εισοδήματος.* Ένας τρόπος για να φανεί ο βαθμός της φορολογικής εκμετάλλευσης είναι να υπολογιστεί το άπολυτο ποσό του φορολογικού βάρους που πέφτει τελικά στη κάθε εισοδηματική τάξη και στρώμα και στη συνέχεια το βάρος αυτό να εκφραστεί ως ποσοστό του εισοδήματος που παίρνει η τάξη αυτή και στρώμα. Για να γίνει μια τέτοια εκτίμηση απαραίτητη στατιστική πληροφορία είναι η διανομή του εισοδήματος στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα. Τέτοιες όμως στατιστικές κατανομές δέν δίνουν οι επίσημες στατιστικές υπηρεσίες, αλλά και όσες δίνουν αυτές τις πληροφορίες δέν φαίνεται να ανταποκρίνονται στη ταξική διάρθρωση των συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών. Μια πλησιέστερη εναλλακτική λύση θα ήταν να χρησιμοποιηθούν στατιστικές κατανομές του εισοδήματος κατά εισοδηματικά κλιμάκια (δχι κατά κοινωνικές τάξεις) και να υποθεθεί ότι κατά τεκμήριο στα κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια ανήκουν οι εργάτες και οι μικροαγρότες, στα μεσαία εισοδηματικά κλιμάκια οι αυτοαπασχολούμενοι βιοτέχνες, έμποροι και ελεύθεροι επαγγελματίες, και, στα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια οι μερίδες του μεσαίου και μεγάλου κεφαλαίου και πολλοί τεχνοκράτες. Τέτοια στατιστικά στοιχεία είναι διαθέσιμα σε πολλές χώρες.

Δυστυχώς στην Ελλάδα οι επίσημες στατιστικές δέν δίνουν ούτε τὰ στοιχεία αυτά. Τήν έλλειψη της βασικής αυτής πληροφορίας προσπαθήσαμε, στην έρευνα αυτή, να υπερνικήσουμε με έμμεσους υπολογισμούς. Με βάση τὰ στατιστικά στοιχεία που δίνει η Έρευνα των Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1974 για τήν κατανομή της κατανάλωσης κατά κλιμάκια οικογενειακής δαπάνης, υπολογίσαμε τήν αντίστοιχη κατανομή του εισοδήματος χρησιμοποιώντας μια συνάρτηση κατανάλωσης που εκτιμήσαμε ειδικά για αυτό το σκοπό.⁹ Από τόν έμμεσο αυτό υπολογισμό

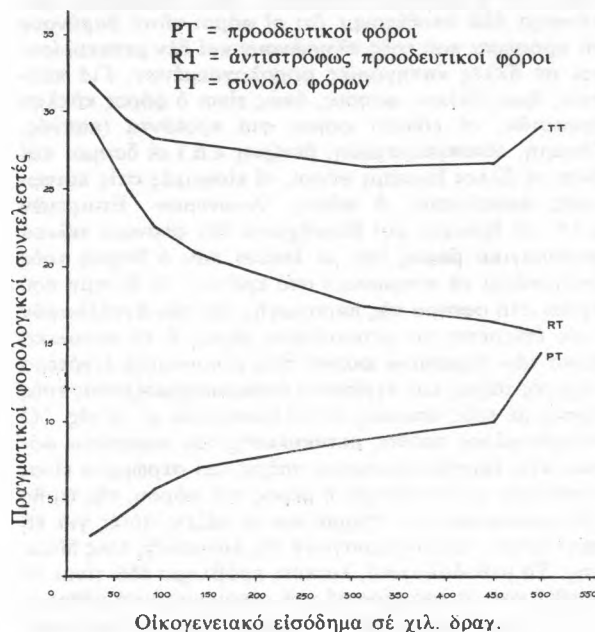
7. D. Karayiorgas: "The Distribution of Tax Burden by Income Groups in Greece" The Economic Journal, June 1973.

8. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τὰ αποτελέσματα της έρευνας εκφράζουν και τή σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα δεδομένου ότι η σύνθεση των φόρων, η διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης και η διανομή του εισοδήματος, στοιχεία πάνω στα οποία βασίζονται τὰ αποτελέσματα της έρευνας δέν έχουν αλλάξει μέσα στα τρία χρόνια που πέρασαν.

9. Η μορφή της συνάρτησης κατανάλωσης που επιλέξαμε είναι λογαριθμική. Η εκτίμησή της έγινε με βάση τις χρονολογικές σειρές (1960-1974) κατανάλωσης και διαθέσιμου εισοδήματος που δημοσιεύουν οι

Σχ. 1

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ 1974

προκύψανε τὰ αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον πίνακα 1 και στο Σχ. 2.

Από τα στοιχεία του πίνακα και τις καμπύλες άνισοκατανομής του σχ. 2 προκύπτει ότι η διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα είναι υπερβολικά άνιση¹⁰. Τό 46% του πληθυσμού που βρίσκεται στα τρία κοντώτερα κλιμάκια με εισόδημα κάτω από 94 χιλ. δρχ.¹¹

⁹Εθνικοί Λογαριασμοί. Από τήν εκτίμηση προκύψανε τὰ εξής αποτελέσματα:

$$\log C = 0,619 + 0,866 \log Y$$

$$(0,1109) (0,217) \quad r = 0,9937$$

δπου C = κατανάλωση και Y = διαθέσιμο εισόδημα.

¹⁰Έχοντας γνωστή τήν οικογενειακή δαπάνη για κατανάλωση του κάθε κλιμακίου, βρήκαμε τό αντίστοιχο εισόδημα λύνοντας τήν παραπάνω συνάρτηση ως προς Y.

¹¹Βλ. εισοδηματικές άνισότητες σε άλλες χώρες στην ειδική έκδοση OECD: Income Distribution in OECD Countries, July 1976.

11. Με τὰ σημερινά δεδομένα στα κάτω από 94 χιλ. δρχ. εισοδήματα του 1974 άντιστοιχούν τὰ εισοδήματα κάτω των 120 χιλ. δρχ.

παίρνει τό 16% μόγο από τό συνολικό χρηματικό εισόδημα. Τό επόμενο 46% του πληθυσμού πού βρίσκεται στά εισοδηματικά κλιμάκια 94-314 χιλ. δρχ.¹² παίρνει τό 54% από τό συνολικό εισόδημα. Καί ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού πού μόλις φτάνει τά 8,0% και πού βρίσκεται στά άνωτέρα κλιμάκια, μέ εισόδημα πάνω από 315 χιλ. δρχ.¹³, νέμεται τό30% του συνολικού εισοδήματος.

β. *Η μετακύλιση των φόρων.* Η εκτίμηση του βαθμού της φορολογικής εκμετάλλευσης, όπως την όρισαμε παραπάνω, θά μπορούσε νά γίνει σχετικά εύκολα άν οι φορολογούμενοι ξφερναν τελικά φορολογικό βάρος ίσο μέ εκείνο πού ό νόμος τούς ύποχρεώνει νά πληρώνουν στό κράτος. Κάτω από όρισμένες συνθήκες τουτο συμβαίνει μέ μερικούς φόρους όπως ό φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων, ό φόρος κληρονομιών και ό φόρος περιουσίας. Στίς εκτιμήσεις πού κάνουμε έδω ύποθέτουμε ότι οι φόροι αυτοί βαρύνουν τά πρόσωπα πού τούς πληρώνουν και δέν μετακυλιούνται σέ άλλες κατηγορίες φορολογουμένων. Για πολλούς όμως άλλους φόρους, όπως είναι ό φόρος κύκλου εργασιών, οι ειδικοί φόροι στά προϊόντα (καπνός, ζάχαρη, οίνοπνευματώδη, βενζίνη κ.ά.) οι δασμοί και όλοι οι άλλοι έμμεσοι φόροι, οι εισφορές στίς κοινωνικές ασφάλισεις, ό φόρος Άνωνύμων Έταιρειών κ.λπ., οι έμποροι και βιομήχανοι δέν φέρνουν τελικά φορολογικό βάρος ίσο μέ εκείνο πού ό Νόμος τούς ύποχρεώνει νά πληρώνουν στό κράτος. Η δύναμη πού έχουν στη σφαιρα της παραγωγής και των άνταλλαγών τούς επιτρέπει νά μετακυλιουν μέρος ή τό συνολικό ποσό των παραπάνω φόρων στίς οικονομικά λιγότερο ισχυρές τάξεις και στρώματα άναπροσαρμόζοντας τούς όρους μέ τούς όποιους συναλλάσσονται μ' αυτές. Ο συνηθισμένος τρόπος μετακύλισης των παραπάνω φόρων στίς εκμεταλλεόμενες τάξεις και στρώματα είναι ή αύξηση, μέ δλόκληρο ή μέρος του φόρου, της τιμής των προϊόντων πού αγοράζουν οι τάξεις αυτές για τη συντήρηση¹ και άναπαραγωγή της εργατικής τους δύναμης. Τό μεθοδολογικό, λοιπόν, πρόβλημα έδω είναι νά βρεθεί και νά εφαρμοστεί μιá οικονομική μέθοδος πού νά άποδεικνύει αυτή τη μετακύλιση και πρό πάντων νά μετράει τό βαθμό στον όποιο γίνεται.¹⁴ Τουτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την Έλλάδα, γιατί από τό σύνολο των φόρων πού εισπράττει τό κράτος, τό 75% είναι έμμεσοι φόροι και εισφορές στη κοινωνική ασφάλιση. Στην έρευνα λοιπόν αυτή δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην άναζήτηση μεθόδου μέτρησης του βαθμού μετακύλισης των φόρων. Ύστερα από πολλές προσπάθειες έγινε κατορθωτή ή κατάστρωση μιáς Πολυμεταβλητής Συνάρτησης Τιμών μέ την όποία μπορέσαμε και μετρήσαμε τό βαθμό μετακύλισης του φόρου κύκλου εργασιών, του χαρτοσήμου, των ειδικών φόρων στα προϊόντα, των δασμών και των εισφορών στη κοινωνική ασφάλιση.¹⁵ Τό άποτέλεσμα από την εφαρμογή αυτής της μεθόδου είναι ότι τό 100% του ποσού

των φόρων πού άναφέραμε παραπάνω μετακυλιεται από τούς έμπόρους και τούς βιομηχάνους στην κατανάλωση και, όπως θά δούμε παρακάτω, μέσω αυτής στίς πλάτες των τάξεων και στρωμάτων μέ χαμηλά εισοδήματα. Παρόμοια μέθοδος είχε εφαρμοστεί πριν δέκα χρόνια και βρέθηκε ότι ό βαθμός μετακύλισης τότε έφτανε τό 87%¹⁶. Η άνοδος του στο 100% μέσα στη δεκαετία όφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στην αύξηση της δύναμης των μονοπωλίων πού τούς επιτρέπει νά μετακυλιουν τώρα δλόκληρο τό ποσό των φόρων στην κατανάλωση.

γ. *Τά κριτήρια κατανομής του φορολογικού βάρους στα εισοδηματικά κλιμάκια:* Στη προηγούμενη παράγραφο εκτιμήσαμε ότι οι έμμεσοι φόροι και οι εισφορές στη κοινωνική ασφάλιση μετακυλιούνται κατά 100% στη κατανάλωση. Έξάλλου ύποθέσαμε ότι ό φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων και οι φόροι περιουσίας δέν μετακυλιούνται άλλα βαρύνουν τά πρόσωπα πού τούς πληρώνουν. Τό πρόβλημα τώρα είναι πώς θά κατανειύουμε τούς φόρους πού βαρύνουν τη κατανάλωση και τούς φόρους πού βαρύνουν τό εισόδημα ή τη

15. Η Πολυμεταβλητή Συνάρτηση Τιμών πού χρησιμοποιήσαμε για τη μέτρηση του βαθμού μετακύλισης είναι γραμμικής μορφής. Οι τιμές των παραμέτρων πού εκτιμήθηκαν μέ στοιχεία χρονολογικών σειρών έχουν ως έξης :

$$P_c = 31.049 + 1.00 \frac{T}{C.p.c} + 0,1429UP.pcm + \\ (2,333) \\ + 0,43890 P_w - 0,267087 \frac{Y^m}{L^m} + \\ (0,10860) (0,0894) \\ + \frac{0,00023656}{(0,000054)} \left[D_t^{pr} - Y_{Pt-1}^{GDP} \right]$$

$$R^2 = 0,995 \\ DW = 1,625$$

όπου :

P_c	παριστάνει τό δείκτη τιμών μέ βάση τό 1970=100
$\frac{T}{C.p.c}$	παριστάνει τούς έμμεσους φόρους κατανάλωσης και τις εισφορές στη κοινωνική ασφάλιση (T), σταθεροποιημένη μέ την ιδιωτική κατανάλωση (CP ^c)
UP_p	παριστάνει τό δείκτη άξίας εισαγωγών μέ βάση τό 1970=100
P_w	παριστάνει τό δείκτη μέσου ήμερομίσθιου των Βιομηχανικών εργασιών
$\frac{Y^m}{L^m}$	παριστάνει την παραγωγικότητα της εργασίας στη βιομηχανία (Y^m = βιομηχανική παραγωγή, L^m = βιομηχανική άπασχόληση)
$D_t^{pr} - Y_{Pt-1}^{GDP}$	παριστάνει τό πληθωρικό κενό
D_t^{CP}	παριστάνει την άκαθάριστη έθνική δαπάνη σε τρέχουσες τιμές πλέον τις εισαγωγές και μείον τούς έμμεσους φόρους και τό Y_{Pt-1}^{GDP} παριστάνει τό άκαθάριστο έγχώριο προϊόν σε τιμές προηγούμενου έτους.

Ο συντελεστής + 1,00 της παραμέτρου $\frac{T}{C}$ δείχνει ότι οι έμμεσοι φόροι κατανάλωσης και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης μετατοπίζονται στο σύνολό τους (100%) στίς τιμές των προϊόντων για κατανάλωση.

12. Μέ τά σημερινά δεδομένα τά κλιμάκια αυτά είναι 120-420 χιλ. δρχ.

13. Μέ τά σημερινά δεδομένα στα πάνω από 315 χιλ. δρχ. εισοδήματα του 1974 αντιστοιχούν τά εισοδήματα πάνω από 420 χιλ. δρχ.

14. Έχουν γίνει πολλές προσπάθειες για νά βρεθεί μέθοδος εκτίμησης του βαθμού μετακύλισης των φόρων. Για τις σημαντικότερες βλέπε τά έργα πού άναφέρονται στη σημ. 6.

περιουσία στα διάφορα εισοδηματικά κλιμάκια. Για να λύσουμε αυτό το πρόβλημα επιλέξαμε και εφαρμόσαμε διάφορα κριτήρια ή βάσεις κατανομής του βάρους από τους διάφορους φόρους στα εισοδηματικά κλιμάκια. Τα κριτήρια αυτά παραθέτουμε στον πίνακα 2.

Συγκεκριμένα για τη κατανομή των διαφόρων φόρων στα εισοδηματικά κλιμάκια χρησιμοποιήθηκαν τὰ ἐξῆς κριτήρια: Για τὴν κατανομή τοῦ φόρου κύκλου ἐργασιῶν καὶ χαρτόσημου χρησιμοποιήθηκε ὡς κριτήριο ἡ κατανομή τῆς συνολικῆς καταναλωτικῆς δαπάνης κατὰ κλιμάκια (βλ. σειρὰ 1 τοῦ πίνακα 2). Τὸ ἴδιο κριτήριο χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν κατανομή τῶν εἰσφορῶν στὶς κοινωνικὲς ἀσφαλίσεις. Γιὰ τοὺς εἰδικούς φόρους στὰ προϊόντα ὅπως ὁ φόρος στὸ καπνὸ, τὴ ζάχαρη, τὰ οἶνοπνευματώδη, τὴ βενζίνη κ.ἄ. ὡς κριτήριο κατανομῆς χρησιμοποιήθηκε ἡ κατανομή στὰ κλιμάκια τῆς δαπάνης γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ φορολογούμενα αὐτὰ προϊόντα (βλ. σειρές 2-13 τοῦ πίνακα 2). Τὰ ἴδια κριτήρια χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τοὺς δασμούς στὰ προϊόντα ποὺ εἰσάγονται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό. Ἐξάλλου, γιὰ τὴν κατανομή τοῦ φόρου εἰσοδήματος φυσικῶν προσώπων χρησιμοποιήθηκε ἡ κατανομή τοῦ εἰσοδήματος κατὰ κλιμάκια καὶ τοῦ φόρου Ἐωνύμων Ἐταιρειῶν ἡ κατανομή τῶν μερισμάτων. Τέλος, οἱ φόροι μεταβίβασης ἀκινήτων κατανεμήθηκαν μὲ κριτήριο τὴ

δαπάνη γιὰ κατοικία. Μὲ τὸ ἴδιο κριτήριο μοιράστηκαν καὶ οἱ φόροι κληρονομίας.

3. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας

Μὲ βάση τὴν μεθοδολογία ποὺ συνοπτικὰ περιγράψαμε στὶς προηγούμενες παραγράφους, ἐκτιμήθηκε ἡ κατανομή τοῦ φορολογικοῦ βάρους κατὰ εἰσοδηματικά κλιμάκια. Τόσο τὸ συνολικὸ φορολογικὸ βῆρος ὅσο καὶ ἐκεῖνο ἀπὸ τὸν κάθε φόρο χωριστὰ ποὺ πέφτει στὸ κάθε εἰσοδηματικὸ κλιμάκιο ὑπολογίστηκε ὡς ποσοστὸ τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος ποὺ παίρνουν τὰ νοικοκυριά ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὸ τὸ κλιμάκιο. Τὰ ποσοστὰ αὐτὰ ἔχει ἐπικρατήσει νὰ λέγονται *πραγματικοὶ φορολογικοὶ συντελεστὲς* σὲ ἀντιδιαστολή μὲ τοὺς συντελεστὲς ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τὴν φορολογικὴ νομοθεσία.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκτιμήσεων παρουσιάζονται στὸν πίνακα 3. Ἀπὸ τὴν ἐπισκόπηση τοῦ πίνακα μπορούμε νὰ κάνουμε τὶς ἐξῆς βασικὲς διαπιστώσεις:

Τὰ νοικοκυριά ποὺ βρίσκονται στὰ τρία κατώτερα κλιμάκια μὲ εἰσόδημα κάτω ἀπὸ 94 χιλ. δρχ. τὸ χρόνο¹⁷ ἐπιβαρύνονται συνολικὰ ἀπὸ τοὺς κάθε λογῆς φόρους (ἄμεσους καὶ ἔμμεσους) μὲ ποσοστὸ ποὺ φτάνει τὸ 28,5-32% τοῦ εἰσοδήματος ποὺ παίρνουν. Σ' αὐτὰ τὰ εἰσο-

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2

ΚΡΙΤΗΡΙΑ (ἢ ΒΑΣΕΙΣ) ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ ΚΑΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑΚΙΟ 1974

Κλίμακια ἐμμάσιοι οἰκογενειακοὶ εἰσοδήματοι αε Χιλ. ρβχ.

Κριτήρια Κατανομῆς	κάτω ἀπὸ 22.9	23 - 63.9	64 - 93.9	94 - 139.9	140 - 209.9	210 - 314.9	315 - 499.9	500 & πάνω	ΣΥΝΟΛΟ
1. Συνολικὴ Δαπάνη Κατανάλωσης	1.10	8.36	9.44	16.47	19.13	19.12	14.74	11.64	100
2. Καπνός	1.72	13.32	13.39	20.65	19.84	15.71	9.85	5.51	100
3. Ζάχαρη	3.02	15.33	13.42	17.78	17.85	14.10	10.94	5.56	100
4. Οἶνοπνευματώδη ποτὰ	1.24	12.30	12.84	17.61	19.99	16.92	11.45	7.65	100
5. Διασκέδαση - Αναψυχὴ	0.13	2.67	4.53	11.97	16.12	20.79	21.88	21.81	100
6. Ὑγρὰ καύσιμα (περιλαμβανομένης Κεντρικῆς θέρμανσης)	1.16	10.70	12.48	20.31	21.54	7.10	10.21	6.41	100
7. Αγορὰ αὐτοκινήτων ΙΧ	-	0.40	0.79	1.47	3.15	15.45	28.53	40.21	100
8. Συντήρηση αὐτοκινήτων ΙΧ	-	0.92	2.02	7.12	14.55	23.85	26.49	25.05	100
9. Βενζίνη γιὰ κίνηση αὐτοκινήτων ΙΧ	-	1.18	2.11	8.11	16.50	27.83	26.01	18.26	100
10. Μετακινήσεις καὶ μεταφορὲς μὲ ΔΧ	0.85	8.68	10.49	18.96	20.39	19.04	12.94	8.71	100
11. Ὑγεία καὶ ἀτομικὸς εὐπρεπισμὸς	0.73	6.37	8.64	16.15	19.54	20.94	15.62	11.01	100
12. Τροφίμα (ἐκτός ζάχαρης)	1.69	11.54	11.68	19.27	20.02	17.48	11.67	6.65	100
13. Διάρκῃ ἀγαθὰ οἰκιακῆς χρήσης	0.49	5.42	7.26	13.92	18.70	20.60	17.31	16.30	100
14. Αγορὰ κατοικίας	0.66	5.15	8.00	16.33	17.72	20.40	14.96	15.78	100
15. Συνολικὸ Χρηματικὸ Εἰσόδημα	0.77	6.84	8.35	16.36	18.80	19.80	16.14	13.94	100
16. Μερισμάτα	0.19	1.79	2.07	4.24	6.90	11.59	19.72	53.50	100

Πηγή: Ἐρευνα Οἰκογενειακῶν Προϋπολογισμῶν 1974
Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ἱπηρεσία τῆς Ἑλλάδος.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΒΑΡΟΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑΚΙΟ, ΕΤΟΣ 1974

ΦΟΡΟΙ	Κλιμάκιο éτήσιου οικογενειακού εισοδήματος σέ χιλ. δρχ.								
	κάτω από 22.9	23.0- 64.9	65.0- 93.9	94.0- 139.9	140.0- 209.9	210.0- 314.9	315.0- 499.9	500 & πάνω	ΣΥΝΟΛΟ
I. ΦΟΡΟΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	11.54	11.37	11.71	12.32	12.30	12.08	12.17	15.83	12.79
1. Φόρος Εισοδ. Φυσικών Προσώπων	1.10	1.60	2.34	3.10	3.40	3.60	3.80	8.12	4.06
2. Φόρος Άνωνύμων Εταιρειών									
3. Εισφορές στή Κοινωνική Ασφάλιση	10.18	8.76	8.10	7.67	7.28	6.77	6.54	5.97	7.12
II. ΕΜΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	19.75	17.00	15.47	14.58	13.82	13.09	13.13	11.91	13.82
4. Γενικοί Έμμεσοι Φόροι (ΦΚΕ, Χαρτόσημ.)	8.13	7.00	6.47	6.13	5.82	5.41	5.22	4.77	5.69
5. Φόρος στά καπνά	3.04	2.67	2.19	1.84	1.44	1.06	0.83	0.54	1.36
6. Φόρος στή ζάχαρη	1.13	0.65	0.47	0.37	0.28	0.20	0.20	0.12	0.29
7. Φόρος στά οινοπνευματώδη ποτά	0.35	0.39	0.34	0.25	0.28	0.18	0.15	0.12	0.22
8. Φόρος πολυτελείας και διασκέδασης	0.04	0.09	0.13	0.19	0.21	0.25	0.33	0.38	0.24
9. Φόρος στά Μαζούτ και στή Νάφθη	0.73	0.73	0.69	0.63	0.56	0.46	0.38	0.31	0.52
10. Φόρος στή Βενζίνη	0.15	0.28	0.32	0.47	0.65	0.91	1.02	0.83	0.70
11. Τέλη μεταφοράς	0.05	0.11	0.21	0.32	0.42	0.70	1.05	1.06	0.61
12. Κρατικό μονοπώλιο στά σπύρτα, πετρέλαιο κ.ά.	0.63	0.37	0.27	0.21	0.17	0.12	0.09	0.06	0.17
13. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα τρόφιμα	0.66	0.51	0.43	0.38	0.32	0.26	0.22	0.15	0.30
14. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα μεταφορικά μέσα	0.11	0.11	0.10	0.10	0.11	0.19	0.43	0.52	0.23
15. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα φάρμακα και είδη εύπρεσμοῦ	0.09	0.09	0.10	0.10	0.10	0.10	0.09	0.07	0.40
16. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα διαρκή αγαθά οικονομικής χρήσης	0.26	0.32	0.35	0.37	0.40	0.41	0.43	0.47	0.09
17. Λοιποί δασμοί και φόροι	4.28	3.68	3.40	3.22	3.06	2.84	2.69	2.51	2.99
III. ΦΟΡΟΙ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	0.60	0.87	0.96	1.00	1.10	1.14	1.18	1.29	1.10
18. Φόροι μεταβίβασης ακινήτων	0.53	0.66	0.72	0.75	0.83	0.85	0.89	0.97	0.83
19. Φόροι κληρονομίας και λοιποί φόροι περιουσίας	0.17	0.21	0.24	0.25	0.27	0.29	0.29	0.32	0.27
20. ΣΥΝΟΛΟ ΦΟΡΩΝ	31.89	29.24	28.14	27.90	27.22	26.31	26.48	29.03	27.71

Πηγή: Βλ. Μεθοδολογικές διευκρινήσεις στίς σελίδες 13, 14 τού κειμένου.

δηματικά κλιμάκια ανήκει κατά τεκμήριο τό μεγαλύτερο τμήμα τής εργατικής τάξης καί τής αγροτιάς καί τό κατώτερο υπαλληλικό προσωπικό τών επιχειρήσεων καί τού κράτους. Ἡ σημαντική διαπίστωση ἐδῶ εἶναι ὅτι τό κράτος μέ τό φορολογικό μηχανισμό του ἀποσπᾷ τό 1/3 σχεδόν τοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἐργάτη τοῦ ἀγρότη καί τοῦ μικροῦπάλληλου. Αυτό ἀποτελεῖ καί ἀπόλυτα καί σχετικά ὑπερβολικά ὑψηλή φορολογική ἐκμετάλλευση. Πρέπει μάλιστα ἰδιαίτερα νά τονιστεῖ ὅτι ἡ ἐκμετάλλευση αὐτή τής εργατικής τάξης καί τής αγροτιάς εἶναι πρόσθετη. Τό κράτος μέ τή φορολογία τούς ἀφαιρεῖ εἰσόδημα πέρα ἀπό τήν ὑπεραξία πού ἀποσπᾷ τό ἐμπορικό καί βιομηχανικό κεφάλαιο μέ τήν ἐκμετάλλευση τής εργατικῆς τους δύναμης.

Τά νοικοκυριά πού βρίσκονται στά μεσαία κλιμάκια μέ εἰσόδημα 94-499 χιλ. δρχ.¹⁸ τό χρόνο ἐπιβαρύνονται συνολικά ἀπό τούς κάθε λογῆς φόρους μέ ποσοστό πού φτάνει τό 26,5-27,5% τοῦ εἰσοδήματος πού παίρνουν. Στά εἰσοδηματικά αὐτά κλιμάκια ἀνήκει κατά τεκμήριο τό μεγαλύτερο μέρος τών αὐτοαπασχολούμενων ἐμπόρων, βιοτεχνῶν καί ἐλεύθερων ἐπαγγελματιῶν (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί κ.ἄ.) καί μεγάλο μέρος τών υπαλλήλων τών επιχειρήσεων καί τού κράτους. Ἡ φορολογική ἐκμετάλλευση τῶν μικρομεσαίων αὐτῶν μερίδων τῆς ἀστικής τάξης εἶναι βέβαια μικρότερη συγκριτικά μέ ἐκείνη τής εργατικῆς τάξης καί τής αγροτιάς ὅμως δέν παύει νά εἶναι ἀρκετά ὑψηλή.

Τά νοικοκυριά, τέλος, πού βρίσκονται στά ὑψηλά κλιμάκια μέ εἰσόδημα πάνω ἀπό 500 χιλ. δρχ. τό χρόνο¹⁹ πληρώνουν φόρους πού ἀντιστοιχοῦν στό 29% τοῦ εἰσοδήματος πού νέμονται. Στά εἰσοδηματικά αὐτά κλιμάκια ἀνήκουν κατά τεκμήριο οἱ μερίδες τοῦ μεσαίου καί μεγάλου κεφαλαίου καί τό μεγαλύτερο μέρος τῶν τεχνοκρατῶν. Ὁ φόρος πού πληρώνουν οἱ μερίδες αὐτές τῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξης στό κράτος εἶναι μέρος τῆς ὑπεραξίας πού ἔχουν ἤδη ἀποσπάσει μέ τήν ἐκμετάλλευση τῆς εργατικῆς τάξης καί ἄλλων μικροαστικῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ φόρος, λοιπόν, πού ἀπορροφᾷ τό κράτος ἀπό τήν κεφαλαιοκρατική τάξη δέν μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ σάν φορολογική ἐπιβάρυνση ἢ ἐκμετάλλευση αὐτῆς τῆς τάξης.

Οἱ νεοκλασικοί οικονομολόγοι δέν ἐξετάζουν τή φορολογία σάν μηχανισμό ἐκμετάλλευσης τῆς εργατικῆς τάξης καί ἄλλων μικροαστικῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Ξεκινώντας ἀπό τήν ἀντίληψη ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες εἶναι ὑποχρεωμένοι νά συνεισφέρουν στά «κοινά βάρη», ἔχουν διαμορφώσει ὀρισμένες θεωρίες περί φορολογικῆς δικαιοσύνης καί ἰσότητος ὅπως εἶναι ἡ θεωρία τῆς φοροδοτικῆς ἱκανότητος. Γιά ν' ἀποφανθοῦν, λοιπόν, ἂν καί κατά πόσο τό φορολογικό σύστημα ἀνταποκρίνεται στίς ἀρχές τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης ὅπως προκύπτουν ἀπό τίς ἀντιλήψεις καί θεωρίες αὐτές, συγκρίνουν συνήθως τό φορολογικό βάρος τῶν

διαφόρων εἰσοδηματικῶν κλιμακίων. Ἔτσι ἂν ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής μεγαλώνει ὅσο προχωροῦμε ἀπό τά μικρότερα στά μεγαλύτερα εἰσοδηματικά κλιμάκια ἢ φορολογία χαρακτηρίζεται π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ῆ καί, σύμφωνα μέ πολλούς θεωρητικούς τῆς Νεοκλασικῆς Δημόσιας Οἰκονομικῆς, μιά τέτοια κατανομή τοῦ φορολογικοῦ βάρους θεωρεῖται ὅτι ἀνταποκρίνεται στίς ἀρχές τῆς φορολογικῆς ἰσότητος. Ἐπίσης μερικοί ὑποστηρίζουν ὅτι πληροῦνται οἱ ὅροι τῆς φορολογικῆς ἰσότητος ἂν ἡ φορολογία εἶναι ἀ ν α λ ο γ ι κ ῆ δηλ. ἂν ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής μένει ὁ ἴδιος σέ ὅλα τά επίπεδα εἰσοδήματος. Ἄν ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής μικραίνει ὅσο προχωροῦμε ἀπό τά χαμηλότερα στά ὑψηλότερα εἰσοδήματα, ἢ φορολογία χαρακτηρίζεται ἀ ν τ ι σ τ ρ ὶ φ ω ς π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ῆ, καί σχεδόν ὅλοι οἱ νεοκλασικοί δέχονται ὅτι μιά τέτοια φορολογία δέν ἐξασφαλίζει «ἰσότητα» στήν κατανομή τῶν φορολογικῶν βαρῶν.

Ἄκόμα καί μέ τά παραπάνω νεοκλασικά κριτήρια φορολογικῆς δικαιοσύνης, ἢ κατανομή τοῦ φορολογικοῦ βάρους κατά εἰσοδηματικά κλιμάκια στήν Ἑλλάδα εἶναι ἄνιση. Ἀπό τίς ἐκτιμήσεις τοῦ πίνακα 3 προκύπτει ὅτι ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής τοῦ ἐλληνικοῦ φορολογικοῦ συστήματος στό σύνολό του εἶναι ἀντιστρόφως προοδευτικός (βλ. σειρά 20 τοῦ πίνακα 3). Συγκεκριμένα, ὁ φορολογικός συντελεστής μειώνεται ἀπό 32% γιά τίς οἰκογένειες μέ εἰσόδημα κάτω ἀπό 23 χιλ. δρχ. σέ 26% γιά τίς οἰκογένειες μέ εἰσόδημα 315-500 χιλ. δρχ. Γιά τίς οἰκογένειες μέ εἰσόδημα πάνω ἀπό 500 χιλ. δρχ. ὁ φορολογικός συντελεστής ἀνεβαίνει ἐλαφρά στό 29% ἀλλά καί πάλι παραμένει μικρότερος συγκριτικά μέ τό συντελεστή τοῦ κατώτατου εἰσοδηματικοῦ κλιμακίου.

Αὐτή ἡ ἀνισότητα στήν κατανομή τῶν φορολογικῶν βαρῶν ὀφείλεται κυρίως στό γεγονός ὅτι στό ἐλληνικό φορολογικό σύστημα κυριαρχοῦν οἱ φόροι μέ πραγματικό φορολογικό συντελεστή ἀντιστρόφως προοδευτικό. Ὅπως δείχνουν οἱ ἐκτιμήσεις τοῦ πίνακα 3 τέτοιοι εἶναι οἱ γενικοί ἔμμεσοι φόροι: φόρος κύκλου ἐργασιῶν, χαρτόσημο κ.ἄ., (σειρά 4 τοῦ πίνακα) οἱ εἰσφορές στίς κοινωνικές ἀσφαλίσεις (σειρά 3 τοῦ πίνακα), οἱ εἰδικοί φόροι σέ βασικά προϊόντα ὅπως στόν καπνό, τή ζάχαρη, τό μαζούτ καί πετρέλαιο, τά οἶνοπνευματώδη καί (βλ. σειρές 5, 6, 7, 9, 12 τοῦ πίνακα) καί πολλοί δασμοί (βλ. σειρές 13 καί 17 τοῦ πίνακα). Ἐκεῖνο πού κάνει τούς φόρους αὐτούς νά κυριαρχοῦν στό φορολογικό σύστημα τῆς χώρας εἶναι τό γεγονός ὅτι ἀντιπροσωπεύουν τό 70% τῶν συνολικῶν φορολογικῶν ἐσόδων καί ὅτι οἱ σημαντικότεροι ἀπό αὐτούς ἔχουν πραγματικό συντελεστή ὑψηλό στά κατώτερα εἰσοδηματικά κλιμάκια πού κατέρχεται ραγδαία ὅσο προχωροῦμε στά ὑψηλά εἰσοδήματα (βλ. Σχέδιο 1). Ἀντίθετα οἱ φόροι μέ πραγματικό συντελεστή προοδευτικό, ἂν καί εἶναι ἀρκετοί σέ ἀριθμό (βλ. σειρές 1,2,7,10,11,14,15,16,18 καί 19 τοῦ πίνακα) καί περιλαμβάνουν σπουδαίους φόρους ὅπως τό φόρο εἰσοδήματος φυσικῶν προσώπων, τό φόρο κληρονομῶν, τούς φόρους πολυτελείας κ.ἄ., ἔχουν πολύ μικρή σημασία ἀπό ἀποψη συμμετοχῆς στά φορολογικά ἔσοδα. Ἀντιπροσωπεύουν μόνο τό 30% τῶν συνολικῶν φορολογικῶν ἐσόδων καί ἐπο-

16. D. Karayiorgas: "The Distribution of Tax Burden by Income Groups in Greece", *The Economic Journal*, June 1973.

17. Τά εἰσοδήματα κάτω τῶν 94 χιλ. δρχ. τοῦ 1974 ἀντιστοιχοῦν μέ τά σημερινά δεδομένα σέ εἰσοδήματα κάτω τῶν 120 χιλ. δρχ.

18. Μέ τά σημερινά δεδομένα τά κλιμάκια αὐτά ἀντιστοιχοῦν σέ 120-650 χιλ. δρχ.

19. Τά εἰσοδήματα πάνω ἀπό 500 χιλ. δρχ. τοῦ 1974 ἀντιστοιχοῦν μέ τά σημερινά δεδομένα σέ εἰσοδήματα πάνω ἀπό 650 χιλ. δρχ.

μένως δέν μπορούν νά επηρεάσουν τό χαρακτήρα του φορολογικού συστήματος. Έξάλλου, όπως δείχνει ό πίνακας, ή μειωμένη σημασία των φόρων αυτών οφείλεται στό γεγονός ότι ό πραγματικός φορολογικός συντελεστής των περισσότερων από αυτούς είναι πολύ μικρός (βλ. σειρές 3, 8, 10, 14, 15, 16 και 19).

4. Συμπεράσματα

Από τίς εκτιμήσεις τής προηγούμενης παραγράφου προκύπτει ότι ή φορολογική εκμετάλλευση τής εργατικής τάξης, τής αγροτιάς και άλλων μικροαστικών στρωμάτων του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι υπερβολικά υψηλή. Τό κράτος αφαιρεί μέ τό φορολογικό του μηχανισμό από τίς τάξεις αυτές και στρώματα τό 1/3 περίπου του εισοδήματός τους. Τό σημαντικό τουτο γεγονός συνκαλύπτεται περίτεχνα από τή βασική φορολογική νομοθεσία, μέ τρόπο ώστε ή φορολογική εκμετάλλευση νά μή γίνεται άμεσα αντιληπτή. Τό νομικό πλαίσιο εμφανίζει τή φορολογία προοδευτική ή αναλογική και τυπικά απαλλάσσει από τό φόρο εισοδήματος μεγάλα στρώματα του πληθυσμού μέ χαμηλά εισοδήματα. Συγκεκριμένα: Η νομοθεσία όρίζει προοδευτικό συντελεστή για τή φορολογία του εισοδήματος φυσικών προσώπων πού κλιμακώνεται από 3% για τίς πρώτες 20.000 δρχ. φορολογητέου εισοδήματος και φτάνει σέ ποσοστό 58% για τό τμήμα του εισοδήματος πάνω από 3 εκατ. δρχ. Από τή φορολογία εξαιρούνται όσοι έχουν φορολογητέο εισόδημα κάτω από 20.000 δρχ.²⁰ και οι άγρότες πού τό εισόδημά τους δέν ξεπερνάει τίς 140 χιλ. δρχ. Ακόμη, ό Νόμος δέν φορολογεί τό 30% και μέχρις 40.000 δρχ. του φορολογητέου εργατικού εισοδήματος και τό 25% και μέχρι 12.500 δρχ. του εισοδήματος από ελεύθερα επαγγέλματα. Έξάλλου, για τούς περισσότερους έμμεσους φόρους ό Νόμος όρίζει ή όρισμένο ποσοστό φόρου στην άξια ή όρισμένο ποσό φόρων στη μονάδα του προϊόντος, τό ίδιο για όλους. Έτσι ή φορολογική νομοθεσία εμφανίζει μιá τυπική ίσονομία στη κατανομή του φορολογικού βάρους. Στη πραγματικότητα όμως, όπως άποδείχτηκε από τίς εκτιμήσεις πού κάναμε, ό φορολογικός μηχανισμός αφαιρεί από τά στρώματα του πληθυσμού πού τό εισόδημά τους δέν φτάνει ή μόλις έπαρκει για τήν άναπαραγωγή τής εργατικής τους δύναμης, υπερβολικά υψηλό ποσοστό φόρου (30%) και μάλιστα υψηλότερο άπ' εκείνο πού αφαιρεί από τά μεγάλα εισοδήματα. Τό έρώτημα, λοιπόν, έδω είναι: μέ ποιούς τρόπους ή κυρίαρχη τάξη κατορθώνει νά εκμεταλλεύεται σέ τέτοια έκταση μέ τό φορολογικό μηχανισμό τήν εργατική τάξη, και άλλα μικροαστικά στρώματα χωρίς ή εκμετάλλευση αυτή νά γίνεται άμεσα αντιληπτή; Οι βασικότεροι τρόποι είναι τρείς: ή μετακύλιση των φόρων, ή φοροδιαφυγή και τά φορολογικά κίνητρα.

Η έρευνα έδειξε ότι τό εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο μέ τή μονοπωλιακή δύναμη πού διαθέτει κατορθώνει νά μετακυλίει στην κατανάλωση όλόκληρο τό ποσό των έμμέσων φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Είδαμε, μάλιστα ότι οι φόροι αυτοί αποτελούν τό 75% των συνολικών φορολογικών έσόδων και ότι επιβαρύνουν κυρίως τή βασική κατανάλωση. Οι παράγοντες άκριβώς αυτοί συντελούν ώστε τό

μεγαλύτερο μέρος του βάρους από αυτούς τούς φόρους νά πέφτει αναλογικά στις πλάτες τής εργατικής τάξης, τής αγροτιάς και άλλων μικροαστικών στρωμάτων. Έπειδή τό εισόδημα πού παίρνει τό μεγαλύτερο μέρος των εργατών, αγροτών και μικροαστών μόλις φτάνει για τήν άναπαραγωγή τής εργατικής τους δύναμης, αναγκάζονται νά τό δαπανούν όλόκληρο για βασική κατανάλωση κι έτσι φορτώνονται, χωρίς νά τό αντιλαμβάνονται άμεσα, τό μεγαλύτερο αναλογικό βάρος από αυτούς τούς φόρους. Αντίθετα, οι διάφορες μερίδες τής κεφαλαιοκρατικής τάξης δαπανούν μέρος μόνο του εισοδήματός τους για κατανάλωση (για βασική πολύ ελάχιστο) πού μάλιστα μικραίνει όσο μεγαλύτερο γίνεται τό εισόδημά τους, και έτσι πληρώνουν αναλογικά πολύ λιγότερο για αυτούς τούς φόρους²¹ (βλ. σειρές 3-7 του πίνακα 3). Γι' αυτό, τό εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο άνέκαθεν άντιδρά έντονα στην επιβολή ή αύξηση των φόρων πού δέν μπορεί νά τούς μετακυλίσει (φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων), ενώ προτιμάει τούς φόρους πού μπορεί νά μεταθέτει στις πλάτες άλλων στρωμάτων του πληθυσμού όπως είναι οι περισσότεροι έμμεσοι φόροι.

Μέ τή μέθοδο τής φοροδιαφυγής, έξάλλου, μειώνεται σημαντικά ή φορολογική ύποχρέωση πού όρίζει ό νόμος κυρίως για τά υψηλά εισοδήματα από κέρδη και ελεύθερα επαγγέλματα. Οι εργάτες και υπάλληλοι πού άντλούν τό εισόδημα τους από μισθούς και ήμερομίσθια δέν έχουν καμιά ευχέρεια για φοροδιαφυγή, γιατί ή σύλληψη τής φορολογητέας ύλης έδω και ή είσπραξη του φόρου γίνεται μέ τή μέθοδο τής παρακράτησης στη πηγή. Ο εργοδότης παρακρατεί τό φόρο τήν ώρα πού πληρώνει τόν εργάτη. Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα έντοπίζεται στις άλλες κατηγορίες εισοδημάτων και κυρίως στα κέρδη των εμπορικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων και στα εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί κ.ά.). Έπειδή μάλιστα ό όριακός συντελεστής του φόρου είναι πολύ υψηλός στα άνώτερα εισοδηματικά κλιμάκια, εκείνοι πού έχουν συμφέρον νά μεθοδέσουν συστηματικά τή φοροδιαφυγή είναι οι μεγάλοι εισοδηματίες. Από πρόχειρες εκτιμήσεις πού έγιναν, μέ σύγκριση του «Εισοδήματος εκ Περιουσίας και Έπιχειρηματικής Δράσεως» πού δίνουν οι Έθνικοί Λογριασμοί μέ τό άντίστοιχο εισόδημα πού δηλώθηκε στην Έφορία τό 1974, διαπιστώθηκε ότι ή φοροδιαφυγή πού έντοπίζεται στα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια φτάνει σέ τέτοια έκταση ώστε νά μειώνει τήν πραγματική φορολογική επιβάρυνση αυτών των εισοδημάτων σχεδόν στό μισό εκείνης πού προβλέπει ό Νόμος. Έπομέ-

20. Δεδομένου ότι τό ελάχιστο όριο συντηρήσεως όρίζεται σέ 20.000 δρχ. μιá τριμελής οικογένεια μέ εισόδημα μικρότερο από 80.000 δρχ. δέν φορολογείται.
21. Θα πρέπει νά σημειωθεί ότι ή Φορολογική Νομοθεσία προβλέπει άρκετούς έμμεσους φόρους σέ είδη πού καταναλίσκονται σχεδόν άποκλειστικά ή αναλογικά περισσότερο από τά υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια (φόροι πολυτελείας, φόροι στη διασκέδαση, φόροι και εισφορές στα Ι.Χ. κ.ά.) και μάλιστα όρίζει έξαιρετικά υψηλούς φορολογικούς συντελεστές για αυτά τά είδη. Όμως ή στάθμιση των ειδών αυτών στη συνολική κατανάλωση και έπομένως ή φορολογική τους βάση είναι τόσο μικρή ώστε παρά τά υψηλά ποσοστά πού όρίζει ό Νόμος, οι πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές τους είναι πολλοί μικροί σχεδόν άσημαντοι (βλ. σειρές 8,9, και 14-16 του πίνακα 3).

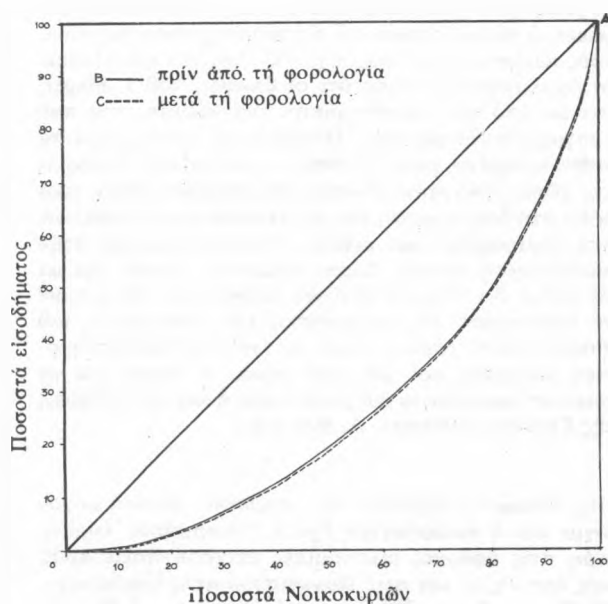
νας οι νομοθετικά οριζόμενοι υψηλοί όριακοί συντελεστές τυπικά μόνο ισχύουν και δίνουν άδικαιολόγητα άφορμή στους εμπόρους και βιομηχάνους να διαμαρτύρονται για ύπερμετρη φορολογική επιβάρυνση. Είναι φανερό ότι τό κράτος άναπληρώνει τή σημαντική άπώλεια έσόδων από τή φοροδιαφυγή με αύξηση τών έμμέσων φόρων, πού, όπως είδαμε, πέφτουν στις πλάτες τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλά εισοδήματα.

Τέλος, σοβαρή μείωση τής φορολογικής ύποχρέωσης πού προβλέπει ό Νόμος πετυχαίνουν οι διάφορες μερίδες του μεγάλου κεφαλαίου, κυρίως του βιομηχανικού και του έφοπλιστικού, με τή μέθοδο τών «φορολογικών κινήτρων». Από τό 1948 τό κράτος καθιερώνει δλόκληρη σειρά «φορολογικών κινήτρων» πού στη διαδρομή του χρόνου τά κλιμακώνει, θεσπίζοντας όλοένα και πιο γενναιόδωρες φορολογικές παραχωρήσεις και προνόμια στό βιομηχανικό και έφοπλιστικό κεφάλαιο. Στις άρχές τής δεκαετίας του 1970 φτάνει μέχρι τή παροχή όλοκληρωτικής άπαλλαγής από τή φορολογία τών επενδυομένων κερδών τών βιομηχάνων. Δίνει και άλλα φορολογικά προνόμια όπως προσαυξήσεις τών φορολογικών αποσβέσεων, μείωση τών φορολογητέων κερδών τών βιομηχανικών εξαγωγών, μείωση του φόρου τών άδιανεμήτων κερδών, μείωση τής φορολογίας εισοδήματος τών έφοπλιστών και άπαλλαγή τους από τό φόρο κληρονομιών κ.ά. Σε καμιά άλλη χώρα δέν συναντά κανείς τόσο γενναιόδωρες φορολογικές παραχωρήσεις.

Θά μπορούσε δικαιολογημένα ή Έλλάδα να χαρακτηριστεί σαν «φορολογικός παράδεισος» για τό μεγάλο κεφάλαιο. Βέβαια όταν οι κυβερνήσεις θεσπίζουν τέτοιου είδους φορολογικές παραχωρήσεις προσπαθούν να πείσουν τό λαό ότι τό κάνουν για τό καλό του. Τό έπιχείρημα πού προβάλλουν είναι ότι τά φορολογικά κίνητρα είναι ένα άναγκαίο μέτρο πού ώθει τούς βιομηχάνους να αναλάβουν μεγαλύτερες επενδύσεις κι έτσι αυξάνει ό ρυθμός άνάπτυξης και τό επίπεδο ευημερίας του λαού. Όμως, από μιά έρευνα του ΚΕΠΕ πού καλύπτει τή περίοδο 1958-1964 και από εκτιμήσεις δικές μου για μεταγενέστερα χρόνια, προκύπτει ότι ή άπώλεια κρατικών έσόδων από τις φορολογικές παραχωρήσεις στό βιομηχανικό κεφάλαιο ήταν μεγαλύτερη από τις επενδύσεις πού παρακινήθηκε να κάνει. Στην ουσία τά λεγόμενα «φορολογικά κίνητρα» είναι ένας περίτεχνος τρόπος μείωσης τής φορολογικής ύποχρέωσης κυρίως τών μεγάλων μερίδων του κεφαλαίου και μάλιστα πολλές φορές θεσπίζονται ύστερα από πιέσεις πού άσκει αυτό τό κεφάλαιο στό κράτος (λόγω χάρη πρόσφατη άπειλή άπεργίας επενδύσεων τών Έλλήνων βιομηχάνων). Τήν άπώλεια έσόδων πού έχει τό κράτος από τά φορολογικά κίνητρα άναπληρώνει με τήν αύξηση τών έμμέσων φόρων. Έτσι τά φορολογικά κίνητρα λειτουργούν σαν ένας καλά συγκεκαλυμένος μηχανισμός μετατόπισης φόρου από τις μερίδες του μεγάλου κεφαλαίου στις πλάτες τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα.

Σχ. 2

ΚΑΜΠΥΛΕΣ ΑΝΙΣΟΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1974

Μ' αυτούς τούς τρόπους, λοιπόν, ή εργατική τάξη, οι άγρότες και οι μικροαστοί με χαμηλό εισόδημα φέρνουν τελικά φορολογικό βάρος πολύ μεγαλύτερο από εκείνο πού τούς ύποχρεώνει τυπικά ό Νόμος ενώ τό μεγάλο έμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο πληρώνει φόρους σημαντικά λιγότερους από εκείνους πού σύμφωνα με τό Νόμο φαίνεται ότι επιβαρύνεται από τό κράτος. Με αυτό τό νομικό πλαίσιο τής τυπικής ίσονομίας από τή μιά μεριά και τή μέθοδο τής μετακύλισης, τής φοροδιαφυγής και τών φορολογικών κινήτρων από τήν άλλη, συγκαλύπτεται ή έκταση τής φορολογικής έκμετάλλευσης πού γίνεται στην εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα του πληθυσμού.

Ίδιαίτερα πρέπει να τονιστεί έδω τό γεγονός ότι ή τόσο ύψηλή φορολογική έκμετάλλευση τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα έχει σαν συνέπεια να μεγαλώνει άκόμη περισσότερο τήν άνισότητα στη διανομή του εισοδήματος πού ύπάρχει στη χώρα. Τουτό δείχνει τό σχ. 2. Η καμπύλη άνισοκατανομής του εισοδήματος από Β πρίν από τή φορολογία μετατοπίζεται σε C μετά τή φορολογία πού σημαίνει ότι ή άνισότητα γίνεται μεγαλύτερη. Τό γεγονός τουτό έχει έξαιρετική σημασία αν λάβει κανείς ύπόψη του ότι στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες ή φορολογία μειώνει τις εισοδηματικές άνισότητες ή τουλάχιστον δέν τις μεγαλώνει. Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει έδω, σ' αυτές τις χώρες ή φορολογική έκμετάλλευση τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα είναι μικρότερη ή τουλάχιστον δέν ξεπερνά τόν πραγματικό συντελεστή του φόρου πού εισπράττει τό κράτος από τά ύψηλά εισοδήματα.

‘Ο σημερινός παιδαγωγικός κόσμος

Μιά γεωγραφική περιήγηση στο χώρο τής αγωγής

του Χρίστου Φράγκου

Οί παιδαγωγικές τάσεις πού επικρατούν σήμερα στίς διάφορες χώρες αποτελούν «τόν άνθρωπογεωγραφικό χάρτη» τής παιδαγωγικής. ‘Η διαμόρφωση ενός τέτοιου χάρτη θά μάς ήταν άναμφισβήτητα πολύ χρήσιμο στοιχείο, γιατί θά μπορούσαμε νά βλέπουμε μέ συνοπτικό τρόπο τίς κεντρικές σχηματοποιήσεις πάνω στίς όποιες διαμορφώνεται ή σύγχρονη παιδαγωγική σκέψη. Μιά τέτοια προσπάθεια όμως θά μάς εξέτρεπε από τό σκοπό αὐτοῦ τοῦ βιβλίου καί εἶναι πολύ ἀμφίβολο ἂν θά μπορούσε σήμερα, μέ τίς περιορισμένες πληροφορίες πού ἔχουμε, νά ἐπιτευχθεῖ, γιατί οἱ κατευθύνσεις πού καλλιεργοῦνται στίς διάφορες χώρες εἶναι πολλές, ποικίλες καί πολύπλοκες καί δύσκολα μποροῦν νά παρουσιαστοῦν μέ συνοπτικό τρόπο.

Γι’ αὐτό τό λόγο ἐδῶ ἀποφασίσαμε νά δώσουμε μερικές νύξεις τῶν διαφόρων τάσεων μερικῶν χωρῶν, ὥστε νά ξέρομε περίπου τό «σημερινό παιδαγωγικό κόσμο» μέσα στόν ὁποῖο κινούμαστε καί νά μπορούμε νά καθορίζουμε κατά κάποιο τρόπο τό «παιδαγωγικό στίγμα» μας.

Οἱ ἐντοπίσεις αὐτές γίνονται, πρέπει νά τό δηλώσω ξανά, ὄχι γιά νά δώσω μία ὀλοκληρωμένη εἰκόνα γιά μερικές χώρες, ἀλλά γιά νά ἀποτελέσουν ἀφορμή γιά γενικότερους προβληματισμούς πού πηγάζουν ἀπό τήν περιοχή τής συγκριτικῆς παιδαγωγικῆς καί γιά νά ἐρμηνεύσουν μερικά παιδαγωγικά φαινόμενα λειτουργικά μέσα στό γεωγραφικό χώρο τους.

Πρῶτα πρέπει νά γίνει μία γενική διαπίστωση: ‘Η ‘Ελβετία, πού ἀπό τά παλιά χρόνια ἔχει μεγάλη παιδαγωγική παράδοση, διαδραμάτισε καί στά σύγχρονα χρόνια σημαντικό ρόλο στή διαμόρφωση ὀρισμένων τάσεων στό χώρο τής αγωγῆς.

Οἱ τάσεις αὐτές κυρίως ἐκφράζονται ἀπό τό γενετικό ψυχολόγο J. Piaget, ὁ ὁποῖος μέ τίς ἔρευνές του γιά τό

παιδί καί τίς γενικότερες ἀπόψεις του γιά τή νοημοσύνη καί τήν ψυχολογική ἐπιστημολογία κατόρθωσε νά θεσπίσει τή θέση ὅτι ἡ παιδαγωγική πρέπει νά ξεκινάει ἀπό τά ἐπιστημονικά δεδομένα γιά τά ψυχολογικά στάδια στά ὁποῖα βρίσκεται ὁ παιδαγωγούμενος.

‘Η θέση τοῦ J. Piaget, ὅτι μόνο μέ μία ἐπιστημονικά ἀπαρτισμένη γνώση τής ψυχολογίας καί ψυχοκοινωνιολογίας τοῦ παιδιοῦ μποροῦμε νά προχωρήσουμε στή διαμόρφωση μιᾶς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς, ἡ θέση δηλαδή ὅτι πρέπει νά ξεκινῶμε ἀπό τήν «ἐπιστημονική διάγνωση» πρὸς τήν «παιδαγωγική αγωγή» ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ὡς θεμελιακή θέση ἀπό τούς περισσότερους παιδαγωγούς ὄλων τῶν χωρῶν.

Στίς ψυχολογικές θέσεις βέβαια τοῦ J. Piaget ἔχουν ἐκφραστεῖ ὡς τώρα ἀντιρρήσεις ἀπό ψυχολόγους πού ἀσχολήθηκαν μέ τά ἴδια θέματα, ὅπως ὁ H. Wallon, ἡ S. Isaacs, ἡ Melanie Klein κ.ἄ. ἢ ἀπό σύγχρονους κοινωνικούς παιδαγωγούς, ὅπως π.χ. ὁ G. Snyders κ.ἄ. Πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅμως ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ J. Piaget, ὕστερα ἀπό τήν «πανηγυρική» ἀναγνώρισή τους πού πραγματοποιήθηκε στίς ‘Ηνωμένες Πολιτεῖες, ἀρκετά καθυστερημένα, μετά τό 1960, καί σέ πολλές ἀνατολικές χώρες (Οὐγγαρία, Ρωσία κ.ἄ.), παίζουν οὐσιαστικό ρόλο στή διαμόρφωση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων, στή δημιουργία νέων μεθόδων διδασκαλίας καί στήν παιδαγωγική γενικά. Συμπερασματικά λοιπόν πρέπει νά ποῦμε ὅτι σήμερα κανένας παιδαγωγός δέν μπορεῖ νά προχωρήσει σέ διερευνήσεις καί ἀποτιμήσεις τοῦ παιδαγωγικοῦ χώρου, χωρίς νά γνωρίζει τά ἐπιστημονικά δεδομένα πού μάς ἔχει δώσει ὁ Piaget γιά τή γενετική ψυχολογία καί γενικότερα ἡ λεγομένη Σχολή τής Γενεῦης (Dottrens, A. Rey κ.ἄ.).

Στίς ‘Ηνωμένες Πολιτεῖες τής ‘Αμερικῆς, ὅπου ἡ ψυχολογία καί ἡ παιδαγωγική ἔχουν εὐδοκιμήσει, κυρίως χάρη στίς ἀφθονες οἰκονομικές ἐπιχορηγήσεις πρὸς τούς ἐρευνητές καί στίς Πανεπιστημιακές Παιδαγωγικές Σχολές ἢ στά Παιδαγωγικά ‘Ερευνητικά Κέντρα παρατηροῦμε βασικά νά ἔχουν διαμορφωθεῖ δύο κυρίως κατευθύνσεις: α) ‘Η παιδαγωγική κατεύθυνση πού

* Τό κείμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα ἐνός μέρους τοῦ βιβλίου «Ψυχοπαιδαγωγική –θέματα παιδαγωγικῆς ψυχολογίας, παιδείας, διδακτικῆς καί μάθησης» πού κυκλοφορεῖ αὐτές τίς μέρες στίς ἐκδόσεις Παπαζήση.

στηρίζεται στην ευρύτερη χρήση της ανακαλυπτικής μεθόδου και β) ή κατεύθυνση που δίνει μεγάλο βάρος στην αφομοίωση των πληροφοριών.

Τήν πρώτη κατεύθυνση τήν έχει κυρίως αναπτύξει ο J. Bruner που έχει γίνει ευρύτερα γνωστός από το έργο του «The process of education» (Η διαδικασία της παιδείας) και τή δεύτερη ο R. Gagné και ο Skinner με τήν προγραμματισμένη διδασκαλία που θέσπισαν. Για τίσ απόψεις αυτών των έρευνητών μιλούμε διεξοδικά σέ άλλα μέρη του βιβλίου. Έδώ μόνο πρέπει νά τονίσουμε, γιά νά κατανοηθεί ή διαφοροποίηση που υπάρχει ανάμεσα στίς δύο αυτές κατευθύνσεις, ότι ο Bruner, που στηρίζεται πολύ στίς θέσεις του Piaget, δίνει κυρίως βάρος στούς «δομικούς μηχανισμούς μάθησης» που λειτουργούν μέ τέτοιο τρόπο, ώστε νά αφομοιώνεται ή γνωστική παιδεία σέ συστήματα και σύνολα. Αντίθετα ο Gagné υποστηρίζει ότι ή «συσσωρευμένη ύλη», τά προϊόντα δηλαδή τής μάθησης, μπορούν νά δημιουργήσουν «συλλογιστικούς δρους». Συνοπτικά θά μπορούσαμε νά ποῦμε ότι ο Bruner δίνει έμφαση στίς διαδικασίες μάθησης, ενώ ο Gagné δίνει προτεραιότητα στά «προϊόντα μάθησης» και γι' αυτό μιλάει διεξοδικά γιά τήν προγραμματισμένη διδασκαλία.

Μιά τρίτη εξέλιξη κατεύθυνση φαίνεται ότι άρχισε νά διαμορφώνεται στην Αμερική τά τελευταία χρόνια¹. Σύμφωνα μέ τή θέση αυτή, που στηρίζεται στην ανάλυση των αποτελεσμάτων των σχετικών έρευνών, ή ανακαλυπτική μέθοδος διδασκαλίας φέρνει αναμφισβήτητα πολλά στοιχεία που βοηθούν τό μαθητή νά αναπτύξει άπολεσματικούς τρόπους λύσης προβλημάτων, καθώς βρίσκεται στην ανάγκη νά «ανακαλύψει» διαδικασίες έξόδου από τίσ δυσκολίες στίς οποίες βρίσκεται. Από τήν άλλη μεριά ή άπόλυτα διευθυμένη διδασκαλία δίνει στό μαθητή τή δυνατότητα νά εφαρμόζει κανόνες σέ ειδικές καταστάσεις, σύμφωνα μέ συστηματικές οδηγίες που του δίνονται από τό δάσκαλο. Σύμφωνα λοιπόν μέ τήν τρίτη κατεύθυνση και οι δύο διδασκαλίες έχουν τά πλεονεκτήματά τους. Μπορούμε λοιπόν, λένε πολλοί, νά διαμορφώσουμε μία ενδιάμεση μεθοδολογία, ή όποια δέ θά στηρίζεται ούτε μόνο στην άπόλυτα διευθυμένη διδασκαλία ούτε μόνο στη μέθοδο μέ ανακάλυψη· αυτή ή μέθοδος μπορεί νά ονομασθεί *καθοδηγούμενη ανακάλυψη*, γιατί στηρίζεται και στή συμπαράσταση του καθηγητή και στίς «ανακαλύψεις» που πραγματοποιεί ό μαθητής.

Όλοι όμως αυτοί οι παιδαγωγοί, μόνο που δίνουν βάρος στίς συσχετίσεις τής παιδαγωγικής μέ τήν ψυχολογία, τήν κοινωνιολογία και τήν πολιτική, δέν προχωρούν προς μία αντιμετώπιση του παιδαγωγικού χώρου ως ειδικότερο *ιδεολογικού συστήματος* που επιδρά ή δέχεται επιδράσεις από τό όλο κοινωνικό σύστημα. Έτσι οι ιδεολογικές άναμοχλεύσεις και οι ιδεολογικές άνακατατάξεις θεωρούνται από τούς άμερικανούς παιδαγωγούς ως «ξένες περιοχές», γιά τίσ όποιες φροντίζουν άλλοι. Γι' αυτό τό λόγο οι άμερικανοί παιδαγωγοί ουσιαστικά έχουν προωθήσει τό χώρο τής «νέας άγωγής», όπως κυρίως τόν παρουσίασε ό J. Dewey και

έχουν έμπλουτίσει μέ άπειρες έρευνες και πολλά δεδομένα τούς ειδικούς χώρους μάθησης, αλλά δέ συμμετέχουν άμεσα στή διαμόρφωση τής επιστημονικής πολιτικής ή στό πώς χρησιμοποιείται αυτός ό επιστημονικός πλοῦτος στην ύπηρεσία τής γενικότερης πολιτικής τής χώρας τους στίς σχέσεις της μέ τίσ άλλες χώρες. Σ' αυτή τήν πολιτική θέλουν νά μένουν «ουδέτεροποιημένοι», μόνο που δέν τό κατορθώνουν πάντα.

Η μεγαλύτερη λοιπόν συμβολή τής άμερικανικής παιδαγωγικής σκέψης σήμερα πρέπει νά θεωρηθεί ή προσφορά πολλών επιμέρους ή γενικότερων επιστημονικών έρευνών γιά τά διάφορα θέματα τής παιδαγωγικής που έχουν άμεση ή έμμεση επίπτωση στίς διδακτικές εφαρμογές. Τό ότι εξέλιξη σήμερα τά περισσότερα επιστημονικά περιοδικά και τά περισσότερα γενικά βιβλία παιδαγωγικής και ψυχολογίας βγαίνουν στην Αμερική δείχνει ότι εκεί υπάρχει μία ευρύτερη καλλιέργεια αυτών των επιστημών. Η καλλιέργεια αυτή όμως πολλές φορές είναι *άσύμμετρη* και ως προς τήν ποσότητα και ως προς τήν ποιότητα.

Είναι άσύμμετρη επίσης και από μία άλλη άποψη. Οι άμερικανοί έρευνητές φωτίζουν όρισμένα κυρίως προβλήματα ή μάλλον ή επιστημονική παιδαγωγική σκέψη τους «φωτίζεται» σέ περιοχές που άπασχολούν ιδιαίτερα τή μορφή τής άμερικανικής κοινωνίας· γι' αυτό πολλές θέσεις ή παιδαγωγικοί προβληματισμοί δέν μπορούν νά έχουν ευρύτερη άπήχηση. Τήν παρεμβολή π.χ. του κοινωνικού παράγοντα στην εκπαίδευση οι άμερικανοί έρευνητές τήν έχουν έντοπίσει πολύ στό πρόβλημα των επιπτώσεων που έχουν οι σχέσεις των λευκών μέ τούς νέγρους κι έτσι πολλές επιστημονικές τοποθετήσεις, όπως π.χ. οι άπόψεις του Jensen γιά τή νοημοσύνη του άνθρώπου, εύκολα πέφτουν σέ «ρατσιστικές» ή «άντρατσιστικές» θέσεις². Μέ τόν τρόπο αυτό όμως ή κοινωνιολογική πλευρά τής παιδείας διαμορφώνεται μέσα σέ άσθηρά «άπολιτικό» ή ουδέτεροποιημένο χώρο που σέ τελευταία ανάλυση καταλήγει στην παραδοχή και τήν άπόλυτη στηρίξη τής «υπάρχουσας κοινωνικής διαμόρφωσης».

Πρέπει επίσης νά προσθέσουμε ότι αυτή ή ανάπτυξη των επιστημονικών παιδαγωγικών διερευνήσεων στίς «Ηνωμένες Πολιτείες τής Αμερικής και οι οικονομικές «συμπαράστασεις» τής χώρας αυτής προς χώρες τής Ευρώπης και του άλλου κόσμου ή οι «διεθνείς» οικονομικές διεισδύσεις έχουν συντελέσει ώστε οι σύγχρονες παιδαγωγικές κατευθύνσεις σέ πολλές χώρες (Αγγλία, Γερμανία, ύποανάπτυκτες χώρες κτλ.) νά διαμορφώνονται κάτω από τήν επιστημονική και οικονομική εξάρτηση, συμπαράσταση ή συνεργασία τής Αμερικής.

Έτσι έχουμε τό φαινόμενο σέ μερικές χώρες, όπως π.χ. ή Αγγλία (περιορισμένα) ή ή Δυτική Γερμανία (σέ μεγάλη έκταση) κ.ά., οι επιστημονικές τάσεις τής παιδαγωγικής νά αναπτύσσονται και τελικά νά διαμορφώνονται κάτω από τίσ κατευθύνσεις που επικρατούν

1. Πρβλ. B.Y. Kersh και M.C. Wittrock, Learning by discovery: an interpretation of recent research, στό βιβλίο του E. Stones, Readings in educational psychology. Methuen London 1972, σελ. 173

2. Πρβλ. τή συζήτηση που έγινε στό περιοδικό Harvard Educational Review ανάμεσα στον A. Jensen, J. Hunt, L. Crombach κ.ά. (τεύχ. 39, I και II Winter και Spring, 1969).

στις Ήνωμένες Πολιτείες, ενώ οι «θεωρητικές» και ξεπερασμένες «φιλοσοφικές» κατευθύνσεις και «νοσηριακές άποτιμήσεις», που προσπαθούν να εκφράσουν τό «ντόπιο», «γνήσιο» και «έθνικό» δένονται στις χώρες αυτές με όλα τα είδη υπερσυντηρητισμού και των ιδεαλιστικών τάσεων. Τό φαινόμενο αυτό, όπως είπαμε, ήταν ιδιαίτερα έντονο στη Δυτική Γερμανία κατά την εποχή του «Χριστιανοδημοκρατικού οικονομικού θαύματος», αλλά εξακολουθεί να υπάρχει ως ένα μεγάλο σημείο στις μέρες μας.

Οι θέσεις που αναπτύξαμε προηγουμένως για την εξάρτηση της αγγλικής και γερμανικής παιδαγωγικής από τις επιστημονικές διερευνήσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στην Αμερική δέν σημαίνει ότι οι δύο αυτές Ευρωπαϊκές χώρες δέν έχουν αναπτύξει σε ορισμένους τομείς σημαντικά επιτεύγματα. Έτσι στον τομέα των αναλυτικών προγραμμάτων, του πνευματικού κλίματος (Σάμμερχιλ κτλ.), της προώθησης νέων μεθόδων διδακτικής με τροποποιήσεις των παραδοσιακών άρχων, στην προπαρασκευή διδασκάλων και καθηγητών κτλ. ή Αγγλία, παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη και πολλές φορές «μεταφέρονται» στην Αμερική «εκπαιδευτικά προϊόντα», που πήραν την πρώτη μορφή στην Αμερική, αλλά ολοκληρώθηκαν στην Αγγλία, όπως π.χ. έγινε με τό Dalton Plan (άτομική διδασκαλία). Επίσης ή όργάνωση και διαμόρφωση των Πανεπιστημίων στην Αγγλία έχει λάβει πρωτοποριακή μορφή με τή συμμετοχή των φοιτητών σε όλα σχεδόν τά πανεπιστημιακά προβλήματα. Αυτό θεωρείται ιδιαίτερο επίτευγμα της Ανώτατης Αγγλικής Εκπαίδευσης, όπως αναφέρθηκε και στο συμπόσιο που έγινε στην Οξφόρδη της Αγγλίας (31 Μαρτίου - 5 Απριλίου 1974. Βλ. Conseil de l' Europe, Bulletin 3/1974).

Παρόμοιο κλίμα μεταφοράς από την Ευρώπη στην Αμερική έχει δημιουργηθεί ως ένα σημείο και στη Γερμανία με ιδιαίτερη έμφαση στις τεχνολογικές σχολές και γενικότερα τις Ανώτατες Σχολές που αναπτύσσουν τις λεγόμενες θετικές επιστήμες. Η νέα εξέλιξη κατεύθυνση της καθαρά επιστημονικής και πειραματικής διεύρυνσης των παιδαγωγικών θεμάτων, μόλο που άρχισε πολύ πρόσφατα να καθιερώνεται στη Γερμανία, βρήκε σε μερικές περιπτώσεις αξιόλογα επιτεύγματα. Αναφέρω ένδεικτικά τις παιδαγωγικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδεμβέργης και τό Ίνστιτούτο Max-Planck του Δυτικού Βερολίνου, όπου φαίνεται ότι γίνονται σημαντικές παιδαγωγικές έρευνες. Όλα αυτά δείχνουν ότι έχουμε πολλές φορές επίδραση από αυτές τις χώρες «πρός την Αμερική». Όστόσο οι συμβολές αυτές δέν παύουν να καταργούν τό γενικό κανόνα της «αμερικανικής εισβολής» στην Ευρώπη στο χώρο της παιδαγωγικής, λόγω κυρίως, όπως είπαμε, των αφθόνων οικονομικών παροχών και της «οικονομικής υιοθεσίας» έρευνητικών προγραμμάτων.

Η τάση εξέλιξης άπομονωτισμού και ή αίσθηση της ύπεροχής που διακρίνουν τους παιδαγωγούς της Αμερικής έχουν ως επιπτώσεις άλλοτε να άγνοούν τελείως σπουδαίες διερευνήσεις στο χώρο της παιδείας που έχουν γίνει άλλου, άλλοτε να ανακαλύπτουν πολύ άργά γόνιμες επιστημονικές θέσεις, όπως ή περίπτωση π.χ. του J. Piaget και άλλοτε να επιβάλλουν στις υπό ανάπτυ-

ξη ή υπό τήν προστασία τους χώρες παιδαγωγικές θέσεις, παιδαγωγικά προγράμματα, μορφές σχολείων κτλ. που δέν προσαρμόζονται στον ιδιαίτερο χώρο ή που έξυπηρετούν καθαρά δικές τους οικονομικές προοπτικές.

Οι παιδαγωγικές λοιπόν κατευθύνσεις που διαμορφώνονται στις Ήνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, χαρακτηρίζονται από μία ιδιαίζουσα μορφή επιστημονικής άπομόνωσης, γιατί οι περισσότεροι άμερικανοί παιδαγωγοί δέ θέλουν να ανταλλάσουν άπόψεις με τους παιδαγωγούς άλλων χωρών, αλλά θέλουν κυρίως να «δέχονται» ό,τι είναι δυνατό να άφομοιωθεί και να παρουσιαστεί ως «άμερικανικό» και σε εποχές που αυτό λειτουργεί προς τό συμφέρον τους.

Απο την άλλη μεριά εξαλλου αυτός ό παιδαγωγικός άπομονωτισμός λειτουργεί και με έναν άλλο τρόπο: Όταν για πολιτικούς ή άλλους λόγους είναι άνάγκη να δημιουργηθούν επαφές και επικοινωνίες με μία χώρα, τότε ως προάγγελος αυτών των επικοινωνιών ή ως κατάληξη της ολοκληρωμένης επικοινωνίας «μεταφέρονται» αυτές οι γενικές παιδαγωγικές κατευθύνσεις, τά παιδαγωγικά προγράμματα άλλαγών της παιδείας, οι μορφές των σχολείων, τό περιεχόμενο των μαθημάτων κτλ. στις φιλικές και συμμαχικές χώρες με τήν άπαιτήτη βέβαια συνοδεία των οικονομικών επενδύσεων, της οικονομικής βοήθειας και των «ειδικών» επιστημόνων που θά βοηθήσουν στην πραγμάτωση αυτών των προγραμμάτων ή στη «μεταρρύθμιση» και στον «εκσυγχρονισμό της παιδείας».

Έτσι σε πολλές χώρες ή επιστημονική και εφαρμοσμένη εκπαιδευτική πολιτική άποτελεί μεταφορά άμερικανικών θέσεων, άπόψεων ή συνέχεια έρευνών έπιβουλευτικού κυρίως χαρακτήρα. Γι' αυτό τό λόγο άν σχεδιάζαμε τον «παιδαγωγικό γεωγραφικό χάρτη», όπως είπαμε στην άρχή, θά είμασταν ύποχρεωμένοι σε πολλές χώρες να χρησιμοποιήσουμε τό «χρώμα» τό δηλωτικό των Ήνωμένων Πολιτειών, γιατί ουσιαστικά ή επιστημονική παιδαγωγική επικράτεια της Αμερικής επέκτείνεται και στις χώρες αυτές.

Η χώρα μας, προς αυτή τήν κατεύθυνση, πρέπει να θεωρηθεί ως ένα κλασικό παράδειγμα «παιδαγωγικής έμπλοκής» χωρίς δυνατότητες έξόδου όχι μόνο ως προς τήν ανάπτυξη των επιστημονικών διερευνήσεων, αλλά και ως προς τις σχολικές εφαρμογές. Από χρόνια τώρα, άμέσως μετά τή λήξη του εμφύλιου πολέμου, ό τόπος μας «σύρεται» προς μία μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης που όλο γίνεται κι όλο θά γίνει κι όλο άναπροσαρμόζεται, αλλά τελικά ή εκπαίδευση μένει ή ίδια ή σχεδόν ίδια έχοντας αλλάξει κατά καιρούς μόνο τά όνόματα των σχολείων (πρακτικό τμήμα, θεωρητικό τμήμα, Γυμνάσιο, Λύκειο, γενικό γυμνάσιο, γενικό λύκειο, επαγγελματικό λύκειο κτλ.). Οι διάφορες εξέλιξι οικονομικές συμβάσεις και δεσμεύσεις που έχουν γίνει με διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς (Διεθνής Τράπεζα κτλ.), παρόλη τήν πείρα άποτυχίας και άδιέξοδου που έχει σωρευτεί σε πολλούς τομείς (Πανεπιστήμιο Πατρών, Παιδαγωγικές Ακαδημίες κτλ.) εξακολουθούν να άπλώνονται και να κυριαρχούν (Ανώτατη και Ανώτερη Παιδεία, Πολυδύναμα Σχολεία, Παιδαγωγικό Κέντρο κτλ.), άλλοτε άσκοπα και άλλοτε για άποπροσανατολισμό, και να άλλοιώνουν τις όρθές παιδαγωγικές κατευθύνσεις που θά άνταποκρίνονταν

στις διαρθρώσεις παραγωγής, στον οικονομικό προγραμματισμό και στο γενικότερο συμφέρον της χώρας μας. Έτσι χωρίς καλά καλά να το καταλάβουμε έχουμε βρεθεί οικονομικά και επιστημονικά δεσμευμένοι στο χώρο της παιδείας. Γι' αυτό το λόγο και ο ρόλος των μελετητών των θεμάτων της παιδείας και των έρευνητών των προβλημάτων της παιδαγωγικής στη χώρα μας, σήμερα τουλάχιστο, δέν πρέπει να είναι μόνο προωθητικός στον επιστημονικό χώρο, αλλά και «ά-άπελευθερωτικός» με την έννοια ότι πρέπει να άπαλλαγούμε, όπου μπορούμε, και όσο μπορούμε από την παιδαγωγική ύποτέλεια στους ξένους και ντόπιους που δέν ύπηρετούν άμεσα και με τον τρόπο που πρέπει τά εκπαιδευτικά συμφέροντα του τόπου μας.

Γιά να συνεχίσουμε τή γεωγραφική περιήγηση που άρχισαμε στην άρχή αυτού του κεφαλαίου πρέπει να δούμε τίς παιδαγωγικές κατευθύνσεις όπως δημιουργούνται και σε άλλες χώρες σήμερα. Γι' αυτό το λόγο στεκόμαστε για λίγο στη Γαλλία, γιατί στις μέρες μας, μετά τή σχολική έκρηξη του Μάη 1968, και λόγω των ειδικών πολιτικών και οικονομικών ροπών που άναπτύχθηκαν στη χώρα αυτή, παρουσιάστηκαν όρισμένες ιδιάζουσες τάσεις που διαμορφώνουν κάποιο *ιδίαιτερο* παιδαγωγικό προσανατολισμό.

Στή διαμόρφωση του προσανατολισμού τής σημερινής γαλλικής παιδαγωγικής συνετέλεσαν άναμφισβήτητα σημαντικοί παιδαγωγοί και ψυχολόγοι όπως ο Alain, ο Cousinet, ο Wallon, ο Freinet, ο Debesse, ο Mialaret κ.ά., οι όποιοι μόλο που δούλεψαν σε διαφορετικά έπίπεδα και διαφορετικά θέματα, συνέχισαν τήν *κοινωνικοκεντρική* παράδοση τής γαλλικής παιδαγωγικής που έχει τίς ρίζες της στη Γαλλική Έπανάσταση, στη λαϊκή παιδεία και σε κοινωνιολόγους-παιδαγωγούς σαν τον Durkheim που έβλεπαν τήν εκπαιδευτική ως μία προέκταση τής κοινωνίας ή τόν εκπαιδευτικό λειτουργό ως «έντολοδόχο» τής κοινωνίας. Δέν πρέπει επίσης να ξεχάσουμε τή συμβολή του «Σχεδίου Langevin-Wallon» που, δημιουργημένο στά χρόνια τής γαλλικής αντίστασης, εξέφρασε τίς άνανεωτικές θέσεις στο χώρο τής παιδαγωγικής μιάς μεγάλης μερίδας του γαλλικού λαού. Τό σχέδιο εξάλλου αυτό δέν παύει να άποτελεί και σήμερα πηγή έμπνεύσεων για κάθε μορφή άνανέωσης στο χώρο τής γαλλικής παιδείας.

Οι άπόψεις για άλλαγή και άνανέωση του σχολείου πρέπει να πούμε ότι άρχίζουν να παίρνουν στη Γαλλία τήν πρώτη και ουσιαστική μορφή τους με τόν Celestin Freinet, που στην άρχή ήταν δάσκαλος σ' ένα μικρό χωριό κοντά στη Νίκαια. Στο σχολείο αυτό εφάρμοζε τίς άρχές τής «νέας άγωγής» και ξεσήκωσε, μετά τό 1930, τεράστιο θόρυβο και άναστάτωση, γιατί δήθεν είσήγαγε τό φροϋδισμό, τήν ψυχανάλυση κτλ. Έγινε δηλαδή μία παράλληλη κατάσταση μ' αυτή που δημιούργησε σ' έμας τό σχολείο του Βόλου με τόν Άλ. Δελμούζο. Τό σχολείο όμως του Freinet «θριάμβευσε» και προχώρησε προς νέες άποτιμήσεις. Οι όπαδοί του έγιναν πολλοί και στη Γαλλία και στο έξωτερικό και έμεινε γνωστό τό σύστημά του στην «ιστορία τής παιδαγωγικής» ως «μέθοδος του σχολικού τυπογραφείου», επειδή οι ίδιοι οι μαθητές τύπωναν σε ειδικά μικρά τυπογραφεία τά κείμενα που έκαναν στά διάφο-

ρα μαθήματα. Σήμερα μιλούμε για ένα παιδαγωγικό Κίνημα Freinet και όχι για μία παιδαγωγική κίνηση.

Γύρω στά 1950 ο C. Freinet και μερικοί όπαδοί του, που είχαν πάρει μέρος στη γαλλική αντίσταση, μετέφεραν μαρξιστικές και άρισστερες πολιτικές θέσεις μέσα στο χώρο τής άγωγής. Τότε περίπου γυρίστηκε και ένα φίλμ «L'école Buissonnière» με βάση τά γεγονότα που είχαν γίνει σε παλιότερες εποχές στο σχολείο του Freinet. Στο φίλμ αυτό έπαιζαν βασικά μαθητές.

Σύμφωνα με τίς άπόψεις του Freinet τό σχολείο πρέπει να έτσιμάσει τό παιδί να ζήσει μέσα στην κοινωνία και να μη του βάζει παρωπίδες. Βάση τής παιδαγωγικής του Freinet είναι ή άυτοαγωγή του μαθητή με έλευθερία στην έκφραση και στη δράση. Άφετηρία για τό σχολείο είναι ή ζωή. Καθετί που έρχεται σε αντίθεση με τή ζωή πρέπει να καταργηθεί: Οι άνιαρές γνώσεις, τά άνούσια έγχειρίδια, ή άγονη διδασκαλία κι όλα δσα έξυπηρετούν τήν ύποδούλωση του παιδιού πρέπει να έξοβελιστούν από τό σχολείο. Όσα πράγματα αντίθετα έξυπηρετούν τό ενδιαφέρον του παιδιού, πρέπει να γίνουν άντικείμενα τής μελέτης του. Συγχρόνως εξάλλου πρέπει να άσκειται ή κοινωνικότητα του παιδιού που είναι ψυχική άνάγκη των άνηλίκων αλλά και των ένηλίκων.

Μέσα από αυτές τίς άπόψεις του C. Freinet, σε συνδυασμό με τίς ψυχαναλυτικές θέσεις του C. Rogers, σύμφωνα με τίς όποιες καθένas μέσα του μπορεί να βρει τους τρόπους για άυτογνωσία, άυτοαγωγή, άυτοεμπειρίες κτλ. δημιουργήθηκε ή μη-κατευθυνόμενη παιδαγωγική (pedagogie non-directive) και ή «θεσμική παιδαγωγική» (pedagogie institutionnelle). Στίς νέες αυτές μεθόδους συνετέλεσαν πολλοί όπαδοί του C. Freinet, όπως ο Fernand Oury. Οι βάσεις και οι θέσεις τής «θεσμικής παιδαγωγικής» (ονομάστηκε έτσι γιατί θέλει να καταργήσει τους θεσμούς που ύπάρχουν σήμερα και να δημιουργήσει νέους) και τής μη-κατευθυνόμενης παιδαγωγικής δέν έχουν μεγάλες και ουσιαστικές διαφορές, γιατί στηρίζονται κυρίως και οι δύο κατευθύνσεις στο ότι ή άγωγή παρουσιάζεται ως μία όργανωση τής σχολικής ζωής με τέτοιο τρόπο, ώστε να κατανέμεται ή δουλειά άνάμεσα στα μέλη τής σχολικής κοινότητας μέσα στην όποια άνήκει και ο δάσκαλος, χωρίς να «ξεχωρίζει». Οι θέσεις αυτές έχουν άνοιξει άναμφισβήτητα μεγάλες προοπτικές στο χώρο τής εκπαίδευσης, όπου ή ιδέα μιάς «συμμετοχικής άγωγής» άποκτά με τήν άároδο του χρόνου ίσχυρά έρείσματα μέσα στον παιδαγωγικό χώρο³.

Πέρα όμως από αυτές τίς άπόψεις ιδίαιτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν στη Γαλλία, οι συσχετίσεις τής παιδαγωγικής με κοινωνικές και πολιτικές επιδιώξεις και ή προσπάθεια που δημιουργείται να έντάξουν τό σχολείο όχι «άπλοϊκά» στη ζωή γενικά, αλλά στη συγκεκριμένη ζωή με όλες τίς αντιθέσεις, τά πάθη, τίς εχθρότητες, ώστε να διαμορφωθεί ο μαθητής μέσα από αυτά και πέρα από αυτά, για να άποχτήσει όλες τίς «ιδιότητες» που θά τόν κάνουν κατάλληλο να ζήσει μέσα στο πνεύμα τής κοινότητας.

Μέσα σ' αυτό τό γενικότερο πνεύμα άνανέωσης και

3. Πρβλ. Χρ. Φράγκου, 'Η διδακτική μεθοδολογία των άρχαίων ελληνικών από μετάφραση και τό διαλεκτικό μοντέλο, Θέματα Παιδείας 1, Φιλοσοφική Σχολή, Ιωάννινα 1977, σελ. 57.

άναπροσαρμογής του σχολείου πρέπει να ένταχθούν και οι θέσεις του G. Snyders⁴ για μία «παιδαγωγική τής άριστερας», ή όποια μπορεί να άποτελέσει στέρια βάση για τή διεύρυνση πολλών φαινομένων τής άγωγής και να δώσει μεθοδολογικά δεδομένα για άξιολογικές κοινωνικές αναλύσεις. Παραπλήσιες θέσεις εξάλλου καλλιεργούν και άλλοι κοινωνιολόγοι-παιδαγωγοί, όπως οι Bourdieu, Passeron, M. Lobrot, Establet, Baudelot κ.ά. πού φαίνεται ότι έχουν ήδη δημιουργήσει ένα νέο χώρο και μία μέθοδο αντιμετώπισης των προβλημάτων τής παιδείας μέσα από όρους κοινωνικούς και με προσπελάσεις *Ιδεολογικές και πολιτικές*. Όλα αυτά λοιπόν φαίνεται ότι δημιουργούν τς προϋποθέσεις για τή δημιουργία μις μορφής κοινωνικοπαιδαγωγικής, ή όποια σε συνδυασμό με άλλους κλάδους τής παιδαγωγικής και σε συσχετισμό με τού ψυχοπαιδαγωγικούς προβληματισμούς μπορεί να συμβάλει σε *ριζικές* αναεώσεις του σχολικού χώρου.

Μ' αυτές τς θέσεις πού εκθέσαμε για τς νέες κατευθύνσεις πού επικρατούν στη Γαλλία είμαστε έτοιμοι τώρα να μεταφερθούμε σε άλλες χώρες, όπου τά παιδαγωγικά δεδομένα έπιτελούνται μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα άλλαγής. Γι' αυτό τό λόγο μπορούμε να μιλήσουμε για τς γενικότερες παιδαγωγικές τάσεις πού επικρατούν στη Ρωσία και σε άλλες σοσιαλιστικές χώρες.

Στη Ρωσία ή εκπαίδευση πέρασε πολλές φάσεις με πρωταγωνιστές τό Λένιν, τό μεγάλο Ρώσο παιδαγωγό Μακαρένκο και τή γυναίκα του Λένιν Κρούπσκαγια, ώσπου να φτάσει στους σημερινούς συστηματικούς μελετητές ψυχοπαιδαγωγούς P. Ia. Gal'perin, Z. I. Kalmykova κ.ά.

Η ρωσική επανάσταση έθεσε ως πρώτο μέλημα να γίνει ριζική άλλαγή στο χώρο τής εκπαίδευσης, ώστε να δημιουργηθεί μία νέα λαϊκή παιδεία, πού θα αντικαταστούσε τήν παλιά τσαρική παιδεία. Τό λαϊκό λοιπόν σχολείο είχε θέσει ως βάση τή δημιουργία του ανθρώπου πού θα ανταποκρινόταν πληρέστερα στην ανάπτυξη τής νέας μορφής κοινωνίας, από όπου θα έλειπαν οι ταξικές διαφορές και θα τονίζονταν αντίθετα οι ένωτικές τάσεις για τό καλό όλόκληρης τής ανθρωπότητας με τήν άπάλειψη τής εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Σκοπός του σχολείου και τής διδασκαλίας ήταν να δοθούν όλες οι πληροφορίες πού είναι άπαραίτητες για τή γνώση του φυσικού κόσμου, τής κοινωνίας και τής πορείας προς τήν εξέλιξη. «Ο Λένιν μς λέει ή Κρούπσκαγια⁵ έδινε τεράστια σημασία στο πρόβλημα τής κατάρτισης τής αύριανής γενιάς. Γι' αυτόν, τό σχολείο θα έπρεπε νάναι ένα όργανο πού συμβάλλει στη δημιουργία μις άταξικής κοινωνίας, στη διαπαιδαγώγηση τής αύριανής γενιάς στο πνεύμα του κομμουνισμού»

Συνέπεια αυτών των γενικών τοποθετήσεων ήταν ή στροφή του σχολείου σ' αυτό πού ονομάζεται *πολυτε-*

χνική μόρφωση και άποτελεί τό βασικό χαρακτηριστικό τής εκπαίδευσης των σοσιαλιστικών κρατών. Σύμφωνα με τον K. Μάρξ⁶ πολυτεχνική μόρφωση «είναι ή διανοητική εκείνη μόρφωση πού με μέσο τή διδασκαλία προσφέρει στους μαθητές τς βασικές γνώσεις και τς βασικές άρχές όλων των βασικών ενεργειών τής παραγωγής και τούς άσκει στη χρήση των άπλουστερων εργαλείων των κυριότερων ειδών τής ενεργείας».

Ανάλυση αυτής τής θέσης μς δίνει ο Ρώσος παιδαγωγός M. Skarkin⁷, ό όποιος μς λέει: « Παλιότερα οι παιδαγωγοί ήταν τής γνώμης πώς ό μαθητής είχε άποκτήσει γνώσεις όταν είχε καταλάβει τήν όλη τής διδασκαλίας, τήν κρατούσε στη μνήμη του και μπορούσε να τήν άποδώσει προφορικά ή γραπτά... Άποκτώ γνώσεις σήμερα δε θα πεί μόνο καταλαβαίνω τήν όλη, τή συγκρατώ και μπορώ να τήν άποδώσω προφορικά ή γραπτά, παρά θα πεί και πώς καταλαβαίνω να τήν εφαρμόσω για να λύσω αυτό ή εκείνο τό θεωρητικό ή πρακτικό πρόβλημα τής ζωής. Τίποτα δεν αξίζουν τά σχολεία και πανεπιστήμια αν δεν κάνουν τους σπουδαστές ικανούς για τή ζωή μς λέει ό Λένιν. Χωρίς εφαρμογή ή άπόκτηση των γνώσεων είναι άτελής».

Η πολυτεχνική όμως μόρφωση δεν επιδιώκει να κάνει ειδικούς τεχνικούς ή μόνο εργατές διαφόρων βαθμίδων τής βιομηχανίας και τής παραγωγής, αλλά ανθρώπους πολυδύναμους πού να συνδυάζουν *θεωρία και πράξη*. Μ' αυτή τή μορφή τής μόρφωσης ή έπιστήμη δένεται με τό επάγγελμα και τό επάγγελμα με τήν έπιστήμη. Έτσι ή έπιστήμη δεν άπομονώνεται από τήν παραγωγή και ή παραγωγή δεν άπομονώνεται από τήν έπιστημονική θεώρηση. Τς άπόψεις αυτές τς διευκρίνισε με τρόπο καθαρό ή Κρούπσκαγια: «Η πολυτεχνική μόρφωση δεν είναι άπλά και μόνο επαγγελματική αλλά είναι πάντα γενική και ένώνει τή θεωρία με τήν πράξη. Η πολυτεχνική έπίσης μόρφωση άπαιτεί, ως μέθοδο διδασκαλίας, να συνδέονται τά μαθήματα μεταξύ τους και όλα τά μαθήματα με τήν πράξη, τήν παραγωγή και τή ζωή.

Παρόμοιες άπόψεις έχει αναπτύξει και ό Μακαρένκο στο περίφημο βιβλίο του «Ένα παιδαγωγικό ποίημα» πού είναι ένα «μυθιστόρημα», όπου ό Μακαρένκο διηγείται πώς πήρε τά εγκαταλειμμένα στο δρόμο παιδιά, άμέσως μετά τήν επανάσταση, και πώς δημιούργησε τς περίφημες παιδαγωγικές κοινότητες μ' αυτά τά παιδιά. Ο τόνος όμως τής παιδαγωγικής του Μακαρένκο πέφτει στο πώς θα γίνουν τά παιδιά πίο εύτυχημένα και χαρούμενα: «Η δική μας σοβιετική εύτυχία είναι δυνατή και πλατιά. Η εύτυχία μας βρίσκεται στο ότι μέσα στους δρόμους δε βλέπουμε πιά εκείνες τς μεγάλες παχιές άράχνες. Δε βλέπουμε ψηλομύτηδες και σκληρούς ανθρώπους. Δε βλέπουμε τούς πολυτελείς κύργους των εκμεταλλευτών, με τά στολίδια τους, με τά τάγματα των συνοδών τους, των κολάκων τους, των προδοτών, όλου αυτού του άηδιστικού πλήθους των παρασίτων». Τό βασικό στοιχείο λοιπόν στην άγωγή του Μακαρένκο είναι πώς θα δημιουργηθούν οι όροι μέσα στην κοινωνία *ώστε να ζούν τά παιδιά χωρίς άγχος και μιζέρια*.

4. Πρβλ. G. Snyders, Pédagogie progressiste, P.U.F. 1975 και Ecole, classe et lutte des classes, P.U.F., 1976.

5. N. Κρούπσκαγια, Για τήν διαπαιδαγώγηση και αυτομόρφωση. Αθήνα 1975.

6. Πρβλ. M. Παπαμαύρου, Σύστημα νέας παιδαγωγικής, Αθήνα 1961, σελ. 238.

7. Πρβλ. M. Παπαμαύρου, δ.π. σελ. 190.

Οι νεότεροι Ρώσοι έπιστήμονες παιδαγωγοί προσαθούν μέσα από αυτά τὰ γενικά κατευθυντήρια πλαίσια, πού αναφέραμε, νά διαμορφώσουν τὰ συγκεκριμένα και άποτελεσματικά μέσα, γιά νά είναι ή διδασκαλία όσο γίνεται πιο άποτελεσματική. Οι θεωρητικές βέβαια άποτιμήσεις, οι γενικές κατευθύνσεις και τό κοινωνικό περιβάλλον διαμορφώνουν υιά όρισμένη κοινωνική πραγματικότητα. Διαπιστώθηκε όμως ότι ή άταξική κοινωνική πραγματικότητα γιά νά φτάσει σε συγκεκριμένες παιδαγωγικές πραγματοποιήσεις είναι άνάγκη νά διαμορφωθούν οι ειδικές τεχνικές μέσα στό χώρο τής παιδαγωγικής έπιστήμης. Γι' αυτό γίνονται πολλές συστηματικές έρευνες γιά τό πώς ή διδασκαλία θά είναι πιο άποτελεσματική. "Όλες οι έρευνες πού έχουν γίνει έξάλλου φαίνεται ότι καταλήγουν σ' αυτό πού ό Gal'perin όνομάζει «φυσική μέθοδο διδασκαλίας»⁸. Σύμφωνα μέ τή θέση αυτή ή διδασκαλία γιά νά είναι άποτελεσματική πρέπει νά άκολουθεί τούς κανόνες τής νοητικής άντίληψης κάθε ηλικίας. «Χωρίς τή συγκεκριμένη γνώση τής δομής τών νοητικών πράξεων, τών νόμων πού κυβερνούν τό σχηματισμό τους, τών όρων άποτελεσματικότητας, τών διαφόρων διαταραχών και τών μεθόδων επανέυρεσης» δέν μπορεί νά δημιουργηθούν προϋποθέσεις γιά έπιτυχή διδασκαλία⁹. Σύμφωνα λοιπόν μέ τόν Gal'perin, πού φαίνεται πώς τόν εκτιμούν ως μεθοδικό έπιστήμονα στη Ρωσία, ή ψυχοπαιδαγωγική, ή παιδαγωγική δηλαδή πού στηρίζεται στις ψυχολογικές συναρτήσεις, είναι βασικός κλάδος γιά τήν άποτελεσματικότητα τής διδασκαλίας. "Η διδασκαλία γιά νά είναι άποτελεσματική και «φυσική» πρέπει νά άκολουθεί τὰ στάδια τής νοητικής άνάπτυξης τού παιδιού. Κι αυτά τὰ ιδιαίτερα στάδια νοητικής άνάπτυξης είναι άνάγκη νά καθοριστούν μέ έρευνητικές έργασίες πού θά στηρίζονται σε συγκεκριμένες δοκιμασίες, γιά νά προσδιοριστεί μέ ακρίβεια ή όλη νοητική κατάσταση στις διάφορες ηλικίες. "Έτσι μπορούμε νά πούμε ότι και στό Σοβιετικό χώρο βασικά έχει γίνει άποδεκτή ή γενική άρχή τού Piaget γιά τήν προϋπόθεση τής «ψυχολογικής διάγνωσης» ώστε νά επέλθει ή κατάλληλη «παιδαγωγική άγωγή».

Σχετικά έξάλλου μέ τή διδακτική μεθοδολογία υποστηρίζεται ότι σύμφωνα μέ έρευνες πού έγιναν έχει άποδειχθεί ότι ό καθοδηγούμενος προσανατολισμός και ή παρέμβαση τού δασκάλου μέ στρατηγικές όδηγίες γιά τή μάθηση φέρνουν πολύ σημαντικά άποτελέσματα¹⁰.

"Η διερεύνηση τού Ρωσικού χώρου εκπαίδευσης μάς έδωσε νομίζω σημαντικούς προσανατολισμούς και γιά τούς γενικούς κοινωνικούς όρους και γιά τούς ειδικούς πολυτεχνικούς προσδιορισμούς τής μάθησης και γιά τό πόσο άπαραίτητες είναι οι ψυχοπαιδαγωγικές έρευνες και διερευνήσεις. "Έτσι ή άρχική τοποθέτηση πού κάναμε γιά τήν άναγκαιότητα τής ψυχοπαιδαγωγικής και κοινωνιολογικής προσπέλασης τού χώρου τής παιδείας φαίνεται ότι άποτελεί μεθοδολογική θέση και γιά τή σοβιετική κοινωνία.

8. P. Ia Gal' perin, An experimental study in the formation of mental action, στό βιβλίο τού Stones 8.π. σελ. 142 κ.έ.

9. 8.π. σελ. 143.

10. Stones, 8.π. σελ. 155 κ.έ.

Στη Λαϊκή Κίνα τό πρόβλημα τής παιδείας και τής εκπαίδευσης έχει τεθεί μέ μεγάλη όξύτητα ιδιαίτερα ύστερα από τή λεγόμενη «μορφωτική επανάσταση» πού έγινε πριν από μερικά χρόνια. "Η επανάσταση αυτή, όπως τουλάχιστο μάς τήν παρουσιάζουν πληροφορορίες πού δημοσιεύτηκαν σε έγκυρα παιδαγωγικά περιοδικά¹¹ δέν ήταν μιά «επαναστατική έκρηξη» τών νέων, αλλά μιά συστηματική προσπάθεια συμμετοχής τών μαζών στό παιδαγωγικό έργο μέ τή συνειδητοποίηση τών νέων στόχων. Στη προκήρυξη π.χ. πού είχε έκδοθεί τότε καθορίζονταν οι στόχοι τής εκπαίδευσης: Σκοπός τής εκπαίδευσης είναι νά αναπτύξει σε κάθε άτομο τήν παραγωγική, τήν πολιτική και πολιτιστική ίκανότητα, ώστε μέσα στην κοινωνία νά εκλείψουν οι βάσεις τής άνισότητας στις οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις. Σε δήλωση έξάλλου του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας (8 Αύγουστου 1966) διαβάζουμε: «Τό νά αλλάξουμε τό παλιό σύστημα εκπαίδευσης, τις παλιές άρχές και μεθόδους διδασκαλίας είναι ένα από τὰ πιο σημαντικά καθήκοντα τής μεγάλης μορφωτικής επανάστασης τού προλεταριάτου».

Τά κείμενα αυτά δείχνουν ότι ή μορφωτική επανάσταση είχε και συγκεκριμένους καθαρά παιδαγωγικούς στόχους. Τό πιο σημαντικό έξάλλου άποτέλεσμα τής παιδαγωγικής αναγέννησης πού έγινε τὰ τελευταία χρόνια στην Κίνα φαίνεται ότι ήταν ή νέα μορφή σύνδεσης άνάμεσα στό σχολείο και στην κοινωνία μέ τήν προσπάθεια κατάργησης τής άπόλυτης άποκοπής τής διανοητικής από τήν χειρωνακτική έργασία. "Η «σχολική έργασία» δέ σταματάει σε όρισμένο σημείο, αλλά συνεχίζεται μέ διάφορες μορφές κι όταν ό έργατης ή ό τεχνίτης τοποθετηθεί στην παραγωγή. Κι αντίθετα ή χειρωνακτική έργασία ή ή έπικοινωνία μέ τήν έργατική ή άγροτική τάξη δέ σταματάει σε κανένα στάδιο έπίτευξης νοητικής έργασίας. Οι «έπιστήμονες» σε όποιοδήποτε στάδιο τής επαγγελματικής ζωής τους έξακολουθούν νά συμμετέχουν σε μορφές παραγωγής και οι έργάτες ή τεχνίτες συμμετέχουν συνεχώς σε μιά μορφή νοητικής έργασίας.

Μέ τόν τρόπο αυτό στη Λαϊκή Κίνα θέλησαν νά καταργήσουν τό ρόλο τού σχολείου όπως είναι στις χώρες τής Δύσης, πού άποτελεί ίδρυμα άναπαραγωγής τής διαχωριστικής ιεραρχίας άνάμεσα σε άνθρώπους πού θά κυριαρχούν και σε άνθρώπους πού θά κυριαρχούνται. "Η άνάλυση δηλαδή πού γίνεται στα έργα τών Bourdieu και Passeron «Les Héritiers» και «Reproduction» και στα όποια περιγράφεται διεξοδικά πώς λειτουργεί τό σύστημα γιά τήν άναπαραγωγή τής κοινωνικής ιεραρχίας φαίνεται ότι στη Λαϊκή Κίνα δέ μελετήθηκε μόνο, αλλά και άποτέλεσε συγκεκριμένο σκοπό τής όλης κοινωνικής δομής γιά νά εξαλειφθεί μέ κάθε τρόπο κάθε μορφή ζωής πού έξυπηρετεί τήν άναπαραγωγή τής κοινωνικής ιεραρχίας και γενικότερα τής διατήρησης τών ταξικών διαφορών.

Καινοτομίες έπίσης έγιναν τὰ τελευταία χρόνια στη Λαϊκή Κίνα και σε πολλούς άλλους τομείς. Στα συγγράμματα, στον τρόπο εξέτασης, στις μορφές διδασκαλίας κτλ. Βασικό γνώρισμα όλων αυτών τών αλλαγών

11. Cahiers pedagogiques, Octobre 1975, 137, άφιέρωμα στό θέμα: Τό σχολείο στην Κίνα μετά τή μορφωτική επανάσταση.

ήταν ή συμμετοχή τών ενδιαφερομένων και τών εργατικών τάξεων στην όλη άνοικοδόμηση τής παιδείας και ή άμεση συσχέτιση ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη. Όλες αυτές οι άλλες φαίνεται έξάλλου ότι διμόρφωσαν ένα νέο παιδαγωγικό κλίμα, άγνωστο σε άλλες χώρες και όπωσδήποτε χρήσιμς για μορφές ανανέωσης τής παιδείας σε άλλες χώρες.

Ή γεωγραφική περιήγηση πού έπιχειρήσαμε σ' αυτό τό κεφάλαιο τελειώνει εδώ. Δέν είναι όλοκληρωμένη. Αυτό όπως δηλώσαμε στην άρχή δέ μπορούσε νά γίνει. Έδώ προσπάθησα νά δώσω μερικούς ένδεικτικούς γεωγραφικούς χώρους από τήν Άνατολή και τή Δύση, ώστε νά δοθούν άφορμές για προβληματισμούς και για ανάπτυξη του «άνθρωπογεωγραφικού» ενδιαφέροντος στό χώρο τής παιδαγωγικής. Έτσι τουλάχιστο μπορούμε νά βρίσκουμε περίπου τό στίγμα μας.

Άν τώρα μέ βάση τά δεδομένα αυτά και μέ βάση τά δεδομένα μιας έρευνας πού έγινε σε δεκάξι χώρες¹² προσπάθησουμε νά προχωρήσουμε σε μία συνθετική θεώρηση τών θεμάτων, θά διαπιστώσουμε ότι μπορούμε νά βρούμε όρισμένες κοινές τάσεις πού διαμορφώνονται στό σύγχρονο «χάρτη» τών παιδαγωγικών επιστημών διαφόρων χωρών:

1. Ή ιδέα τής άυταρχικής στάσης του δασκάλου μέσα στην τάξη θεωρείται ως στοιχείο αντίπαιδαγωγικό. Στην γενική αυτή διαπίστωση συμφωνούν όλες οι χώρες.

2. Ή στάση τής άντιαυταρχικής άγωγής έπιζητείται νά εφαρμοστεί όχι μόνο σε όρισμένες διαδικασίες μάθησης, αλλά και σε όργανωτικούς θεσμούς του σχολείου.

3. Διαπιστώνεται ότι ή διδασκαλία δέ μπορεί νά στηριχτεί άόριστα μόνο στό ενδιαφέρον του παιδιού, ούτε μπορεί νά καθορίζεται μόνο από τό δάσκαλο. Ή καθοδηγούμενη διδασκαλία και μάθηση, πού διαμορφώνονται μέ τή δυαδική συμμετοχή και τών δύο συντελεστών τής άγωγής, του μαθητή και του δασκάλου, άποτελεί τάση πού επικρατεί σε όλες σχεδόν τις χώρες μέ κάποιες βέβαια άποκλίσεις. Διακρίνεται πάντως έντονα ιδιαίτερα σε μερικές εύρωπαϊκές χώρες ή τάση νά συμμετέχει μέ ενεργητικό τρόπο ό «παιδαγωγούμενος» στη μάθηση. Στην Λαϊκή Κίνα διαμορφώνεται μία θέση συμβολής του μαθητή, στό παιδευτικό έργο μέ συμμετοχή π.χ. τών μαθητών στον καθορισμό τών θεμάτων, στά όποια είναι άπαραίτητο νά έξεταστούν ή στον προσδιορισμό του τρόπου μέ τό όποίο πρέπει νά γράφονται τά διδακτικά βιβλία και έγχειρίδια κτλ.

4. Ή σύνδεση του σχολείου και τής μάθησης μέ τή ζωή άποτελεί όχι μόνο αίτημα στις περισσότερες χώρες, αλλά έχει πάρει και συγκεκριμένες πραγματοποιήσεις. Ή τάση πού επικρατεί κυρίως είναι ότι ή διδασκαλία πρέπει νά είναι συνδεδεμένη μέ τήν παραγωγή και νά μήν άποτελεί ξεχωριστό και ανεξάρτητο θεσμό. Σύμφωνα μέ τήν τάση αυτή τό σχολείο δέν μπορεί νά έξυπηρετεί άόριστα τή «μόρφωση», αλλά πρέπει νά βγάξει άνθρωπους ίκανούς νά συντελέσουν στην άνά-

πτυξη τής παραγωγής και στην έξέλιξη τής κοινωνίας.

5. Ή παιδαγωγική προσπαθει νά δημιουργήσει μαθητή μέ όλοκληρωμένη, πολυδύναμη και όχι έξειδικευμένη μόρφωση ανάλογα μέ τις δυνατότητές του.

6. Στις περισσότερες χώρες έπιμένουν στην άποτελεσματικότητα τών γνώσεων μέ εφαρμογές και στην άπόκτηση επαγγελματικών ίκανοτήτων, ώστε νά συνδέεται άμεσα αυτός πού «βγαίνει» από τό σχολείο μέ τήν παραγωγή και νά άποτελεί χρήσιμο μέλος τής κοινότητας. Δέν είναι νοητό ό άπόφοιτος τής μέσης παιδείας δηλαδή του λυκείου, νά μήν είναι ίκανός νά μπει σε μία μορφή ή σε ένα επίπεδο παραγωγής, αλλά νά βρίσκεται σε «παραγωγική έκκρεμότητα έν όψει περαιτέρω σπουδών» ή συμπληρωματικής εκπαίδευσης. Ή μέση εκπαίδευση πρέπει νά παρέχει μία πρώτη μορφή παραγωγικής και εργασιακής αὐτάρκειας σε όλους τους άπόφοιτους τών λυκείων και νά δίνει συγχρόνως δυνατότητες συνέχισης τών σπουδών προς όλες τις κατευθύνσεις σε όλους τους άπόφοιτους όλων τών ειδικών λυκείων μέ τή δυνατότητα έπιλογής, κατά τή διάρκεια τών σπουδών, όρισμένων μαθημάτων, εργαστηρίων ή τόπων παραγωγής. Αυτό πού δέν είναι νοητό για τή μέση παιδεία θεωρείται άδιανόητο για τήν άνώτατη παιδεία, νά βγαίνουν δηλαδή από τις Πανεπιστημιακές σχολές «καθαροί επιστήμονες» άνίκανοι νά έπιτελέσουν άμέσως παραγωγικό ή γενικότερα επαγγελματικό έργο και νά χρειάζονται νά «προσαρμοστούν όπως-όπως» σε κάποια «πρακτική» μεριά του επαγγέλματός τους. Όπως άδιανόητο έπίσης είναι νά παραμένουν οι πτυχιούχοι σ' όλη τήν «καριέρα» τους μέ τις παρωχημένες γνώσεις, οι όποιες πολλές φορές είναι ξεπερασμένες κι όταν τους παρέχονται στά Πανεπιστήμια ως σύγχρονες άπόψεις.

7. Κυριαρχεί γενικά ή τάση νά δίνουν ίσες ευκαιρίες μόρφωσης, εκπαίδευσης, ανάπτυξης, βελτίωσης κτλ. σε όλα τά μέλη τής κοινωνίας, ώστε όλοι νά βοηθούν και νά συμμετέχουν στην ανάπτυξη της μέ τό νά ύπηρετούν και νά ύπηρετούνται ταυτόχρονα από τήν κοινωνία.

8. Έπιζητείται νά μήν ύπάρχουν «φραγμοί προσπέλασης» στις διάφορες ειδικές μορφές όλων τών βαθμίδων εκπαίδευσης, έφόσον τά άτομα έπιθυμούν και έχουν τις ίκανότητες νά συνεχίσουν τις «σπουδές» ανεξάρτητα αν τοποθετήθηκαν πρόσκαιρα σε μία βαθμίδα ή κατεύθυνση μόρφωσης και παραγωγής ή βρίσκονται σε μία μορφή εργασίας.

9. Οι γενικές κοινωνικές τάσεις για τήν άγωγή, οι γενικοί προσανατολισμοί τής πολιτικής στάς σχολεία και οι γενικοί προσδιορισμοί τής άγωγής ή τής εκπαίδευσης θεωρείται άπαραίτητο νά αναλύονται μέ τρόπους συστηματικούς και επιστημονικά μεθοδευμένους. Ή παρεχόμενη δηλαδή μορφή άγωγής πρέπει όπωσδήποτε νά στηρίζεται σε επιστημονικές μεθόδους διάγνωσης τών ίκανοτήτων του παιδιού, τών κοινωνικών τάσεων και ροπών, του ρόλου του παιδιού και του ανθρώπου στην κοινωνία κτλ. Δέ χρειάζεται λοιπόν «λογικές» ή «έγκεφαλικές» διερευνήσεις, αλλά συστηματικές επιστημονικές έρευνες σύμφωνα μέ τά δεδομένα τών κλάδων τής παιδαγωγικής. Φτάνει βέβαια οι έρευνες νά μήν άποβλέπουν μόνο σε θεωρητικές διερευνήσεις αλλά νά άντιμετωπίζουν και προβλήματα

12. Enquête 1973— Politique de recherche en matière d' éducation en Europe, Conseil de l' Europe, Bulletin 2/1974, σελ. 61 κ.έ.

πού ανακύπτουν από τη ζωή, τούς προβληματισμούς των επαγγελματιών και τά προβλήματα της παραγωγής.

10. Καταβάλλεται σέ όλες τίς χώρες προσπάθεια ό έρευνητής, ό έπιστήμονας, ό πολιτικός, ό διοικητικός και ό πρακτικός εφαρμοστής νά μήν άνήκουν σέ στεγανά διαμερίσματα αλλά νά συνδέονται, νά άλληλοβοηθούνται και νά άλληλοσυμπληρώνονται. 'Ο έρευνητής π.χ. τών παιδαγωγικών ή ό έπιστήμονας τών ειδικών μαθημάτων δέ μπορεί νά λειτουργεί αυτόνομα και άνεξάρτητα από τόν εκπαιδευτικό ή από τόν διοικητικό, τόν πολιτικό κτλ. Τό ίδιο συμβαίνει και μέ τόν διοικητικό, τόν πολιτικό κ.ά. Δέ μπορεί ό πολιτικός ή διοικητικός παράγοντας της παιδείας νά άνήκει σέ άλλο χώρο και νά μή λογαριάζει τά δεδομένα τών έρευνητών για τήν παιδεία και πολύ περισσότερο δέ μπορεί νά «περιφρονεί» για λόγους στενά κομματικούς άναμφισβήτητα έπιστημονικά δεδομένα. Πάνω σ' αυτό τό θέμα ό Η. Becker, του 'Ινστιτούτου Max-Planck του Βερολίνου λέγει: «Είναι άνάγκη οί γνώσεις νά κυκλοφορούν άνάμεσα στους εκπαιδευτικούς, στους έρευνητές, στους πολιτικούς και στους διοικητικούς. Γιατί ή

έπικοινωνία πρέπει νά πραγματοποιείται και από τίς δύο μεριές»¹³.

Άν θέλουμε τώρα πολύ συνοπτικά και έπιγραμματικά νά συγκεντρώσουμε τίς βασικές θέσεις πού μās έδωσε ή παιδαγωγική χαρτογράφηση θά λέγαμε:

α) 'Η παιδεία δέν είναι υπόθεση όλίγων μόνο ανθρώπων πού κατέχουν διοικητικές ή πολιτικές θέσεις, αλλά πρόβλημα και έγνοια όλόκληρης της κοινωνίας. Ρόλο πρωτοπορίας στό χώρο της παιδείας όμως δέ μπορούν νά μήν παίζουν αυτοί πού δουλεύουν μέ έπιστημονικό ή εφαρμοσμένο τρόπο μέσα στους χώρους της.

β) 'Η σύγχρονη παιδαγωγική προσπαθεί νά δημιουργήσει τόν άνθρωπο τόν πολυδύναμο πού νά μπορεί νά προσαρμόζεται στά νέα τεχνικά και κοινωνικά δεδομένα, ώστε νά συντελεί στην προώθηση τών κοινωνικών σχημάτων πού έπιζητούν οι διαμορφωνόμενοι τρόποι παραγωγής και όλα τά μέλη της κοινωνίας πέρα από άτομικιστικά οικονομικά συμφέροντα ορισμένων τάξεων. Τό σχολείο και ή κοινωνία άνήκουν σ' όλους.

13. Conseil d' Europe, Bulletin, δ.π. σελ. 46.

ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟ

Σόλωνος 71 - 'Αθήνα

Γ Ρ Η Γ Ο Ρ Η

Φωτιάδη Α., Τό περιβόλι και τό λιβάδι μέ τούς μαργαρίτες (χρυσοπανάδετα σέ έναν τόμο)

- Εύτράπελος άνθολογία (άλφαβητική άνθολογία φαιδρών και εύτραπέλων)

'Ακουταγκάβα Ρ., Ρασομόν (συλλογή διηγημάτων άντιπροσωπευτικού 'Ιάπωνα συγγραφέα)

Λόρκα Φ., Μαριάνα Πινέδα (από τά ώραιότερα θεατρικά έργα του μεγάλου 'Ισπανού)

Μαλώ Ε., Ρομαίν Καλμπρίς (τό γνωστό σαν «Λιμάνι του Θεού» - μυθιστόρημα)

Μπαγκριάνα Ε. (ή σύγχρονη μεγαλύτερη ποιήτρια της Βουλγαρίας): Ποιήματα (Μετ. Ρίτας Μπούμη - Παπά)

Μπύχνερ Γκ., Βόιτσεκ (θέατρο)

Κοντυλάκη Ι., Πατούχας (μυθιστόρημα)

- 'Όταν ήμουν δάσκαλος (διηγήματα)

Γιανναρά Χρ., 'Αλήθεια και ένότητα της 'Εκκλησίας

Κρουσταλάκη Γ., Ψυχοπαιδαγωγική της σχολικής διαγνώσεως

Παρασκευά - Σακκά Σ., Σύγχρονες τάσεις στην ψυχολογία της προσωπικότητας

Σακκά Δ., Παιδαγωγική Ψυχολογία: προσωπικότητα - προσαρμογή - μάθηση

Δημητροκάλη Γ., Οί δικοχοι χριστιανικοί Ναοί

Παλιούρα 'Αθ., 'Ο ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας και οι μικρογραφίες του κώδικος αυτού

Φλήντ Γκ., (Μετ. Α. Σακελλαρίου), 'Ο Πλάτων και ή έποχή του

Λαναρά Β., 'Ηρωισμός και νοσηλευτική (φιλοσοφική θεώρηση)

Φάρμπερ Μ., (Μετ. Λ. Μπαρτζελιώτης), Φαινομενολογία: οι σημερινές της διαστάσεις και ή σχέση σιωπής προς της ψυχολογία, την ψυχιατρική, τόν ύπαρξιισμό και άλλες φιλοσοφικές κινήσεις

Λέ Καρρέ Τζών, Μιά μικρή πόλη στή Γερμανία (μυθιστόρημα κατασκοπείας και πολιτικής φαντασίας)

Ντάρρελ Λ., 'Αλεξανδρινό Κουαρτέτο (ή περίφημη τετραλογία σέ δημιουργική μετάφραση του Αιμ. Χουρμούζιου)

Χάξλεϊ Α., Γενναίος νέος κόσμος (τό περίφημο μυθιστόρημα έπιστημονικής φαντασίας)

Μουτσοπούλου Εύ., Αι ήδοναί. Φαινομενολογική έρευνα προνομιούχων συνειδησιακών καταστάσεων.

Μπαρτζελιώτη Λ., Συνοπτική ιστορία της Φιλοσοφίας

- Θεολογία και όντολογία του Ρ. Tillich

Πάνου Σ., Πολιτική και ιδεολογία (παιδεία και ιδεολογία - ιδεολογία και άναγκαιότητα - πολιτική συνείδηση και ιδεολογία - τέχνη και ιδεολογία - δημοκρατία και σοσιαλισμός)

Παπαρούνη Π. Ν., Τουρκοκρατία (πτώση, γενοκτονία, διοίκηση, δικαιοσύνη, οικονομία κ.λπ.)

Τά Έλληνόπουλα τῆς Γερμανίας σέ ἀδιέξοδο;*

τοῦ Hans Eideneier

Τά προβλήματα τῶν Έλληνόπουλων τῆς Δυτικῆς Γερμανίας ἔχουν ξεπεράσει πιά τό στάδιο τῆς θεωρητικῆς ἔρευνας. Εἶναι φανερό ἤδη καί στό πλατύτερο κοινό πῶς, ἔτσι, πού ἔγιναν τά πράματα, ἡ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν αὐτῶν εἶναι μάλλον μιά καταδίκη σέ ἀγραμματοσύνη καί πνευματική στασιμότητα, παρά τό μέσο γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν γνώσεών τους καί βοήθεια γιά μιά ζωή, πού θά μπορέσουν νά τή ζήσουν καί νά τή διευθετήσουν μέ τίς δικές τους πιά δυνάμεις.

Πῶς φτάσαμε ὡς ἐκεῖ;

Πῶς ἔγινε αὐτό τό κακό;

Ποιός φταίει; Καί πού βλέπουμε τυχόν λύσεις ἢ μάλλον σέ ποιά κατεύθυνση τίς ἀναζητᾶμε;

Ὁ κάθε Έλληνας μετανάστης πού πήγαινε στή Γερμανία, δέν εἶχε ἢ δέ διέκρινε τό πρόβλημα: Ἡ ἔφευγε ἀνύπαντρος ἀπό δῶ ἢ ἀφηνε τά παιδιά του στή γυναίκα ἢ στή μητέρα, του στήν Ἑλλάδα.

Δέν πήγαινε γιά πολλά χρόνια· ἔτσι προσωρινά πήγαινε, νά δεῖ πῶς εἶναι ἐκεῖ ἡ δουλειά, νά μαζέψει δυό - τρεῖς παράδες καί νά γυρίσει. Αὐτό γινόταν προπαντός στή δεκαετία τοῦ πενήντα καί πιό πολύ στή δεκαετία τοῦ ἐξήντα.

Φτάνοντας ἐκεῖ ὅμως μῆκε σέ ἕνα σύστημα, σέ μιά κοινωνία ἀλλιώτικη, μέ κανονισμούς καί ἀγραφους νόμους ἀλλόκοτους.

Ὡσπου νά συνέρθει καί νά σκεφτεῖ πού βρισκόταν, τόν εἶχε φάει κιόλας ἡ μοναξιά, ἡ ξενητεία. Τή συνήθισε μάλιστα κι αὐτή, βολεύτηκε κάπως. Παντρεύτηκε ἐκεῖ, ἢ ἔφερε τή γυναίκα του ἀπό τήν πατρίδα. Ἔπιασε κι ἐκείνη δουλειά.

— Ἄντε, Μαρία, νά φύγουμε! Καλά εἶναι τά μάρκα, ἀλλά τά παιδιά μας τά κάνανε γερμανόπουλα. Πρέπει νά πᾶνε σχολεῖο, νά μάθουν γράμματα.

Ποῦ ν' ἀκούσει ὅμως ἡ Μαρία! Στό βάθος οὔτε κι ὁ Γιώργος ἔπαιρνε στά σοβαρά τήν ἴδια του τή σκέψη.

— Καλά, ἄς μείνουμε ἕνα χρόνο ἀκόμα, νά τελειώσουμε τό σπίτι στό χωριό.

— Σέ λίγο ξεπληρώνουμε τό διαμέρισμα. Λίγο ἀκόμη ὑπομονή.

Τό σπίτι, τό διαμέρισμα, ἡ τηλεόραση, τό πλυντήριο, τό αὐτοκίνητο....

Τό πρώτο σοκ τό πάθανε στά 1966: Ἡ πρώτη οἰκονομική κρίση· Κρισούλα ἦταν, ἀλλά ξύπνησαν σάν ἀπό λήθαργο οἱ ξένοι ἐργάτες: «Μήπως θά ἔρθει μέρα πού δέ θά ἔχει πιά δουλειά γιά μᾶς ἐδῶ στή Γερμανία;» Καί τότε τά παιδιά μας τί θά γίνουν;

Τρέχανε νά τά δηλώσουν τότε τά παιδιά τους σέ «ἐλληνικά σχολεῖα», ἀλλά ποῦντα; Κάτι «ἐλληνικές τάξεις», ὅπως τίς ἔλεγαν, ὁ δάσκαλος οὔτε λέξη γερμανικά, κάτι ἀπογεύματα οἱ ὥρες διδασκαλίας, κάτι κολλυβογράμματα, ἀποτέλεσμα; *μηδέν*.

Διαμαρτυρίες στίς γερμανικές ἀρχές: δώστε μας ἐλληνικά σχολεῖα γιά τά παιδιά μας!

* Ἀλλά καί οἱ γερμανικές ἀρχές δύσκολα πολύ τά βλέ-

*Πρόκειται γιά διάλεξη πού ἔγινε στό Ἰνστιτούτο Γκαϊτε.

πανε τά πράματα. Καί ήταν: Ἡ Γερμανία, ὡς ὁμοσπονδιακὸ κράτος, δὲν ἔχει ἕναν ὑπουργὸ παιδείας· ἔχει ἔντεκα, ὅσα καὶ ὁμοσπονδα κρατίδια δηλαδή. Καί ὁ ὑπουργὸς παιδείας εἶναι πολιτικός. Ἄνηκει σὲ κόμμα. Κάθε κόμμα ἔχει καὶ κάποιο πρόγραμμα, ἂν ὄχι καὶ κάποια ἄλλα ἰδεολογία ὡς πρὸς τὴν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν σχολικῆς ἡλικίας. Καί πῶς νὰ συνεννοηθεῖ π.χ. ὁ ὑπουργὸς παιδείας τῆς Βαυαρίας στὸ Μόναχο μὲ π.χ. τὸν ὑπουργὸ παιδείας στὴ Φραγκφούρτη, πού ὁ ἕνας ἀνήκει στὸ χριστιανοκοινωνικὸ κόμμα τοῦ Franz Josef Strauss καὶ ὁ ἄλλος στὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα τοῦ Willy Brandt;

Μετὰ εἶχαμε καὶ τὴ χούντα στὴν Ἑλλάδα! Νὰ ἀφήσουμε μέσα στὴ Γερμανία ἔθνικα σχολεῖα, μὲ Ἑλληνες δασκάλους, πού θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι — καὶ ἦταν — ὄργανα τῆς χούντας τῶν Ἀθηνῶν; Ἔτσι βοήθησε κατὰ κάποιο τρόπο ἡ χούντα νὰ ἐπέλθει μιά συνεννόηση τῶν 11 γερμανῶν ὑπουργῶν παιδείας, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦταν ἕνα κοινὸ διάταγμα, πού βγήκε τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1971.

Τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ ἦταν τοῦτα:

- 1) Ἀπαγορεύονται τὰ ἔθνικα σχολεῖα.
 - 2) Ἀποφασίζεται ὀριστικὴ ἐνσωμάτωση τῶν ξένων παιδιῶν στὶς ἀντίστοιχες μὲ τὴν ἡλικία τους τάξεις τοῦ γερμανικοῦ σχολείου. Ἀδτιῆ ἡ ἐνσωμάτωση ἰσχύει: πρῶτον γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα πού ξέρουν ἀρκετὰ γερμανικά καὶ πού μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα κατευθειάν στὴν ἀντίστοιχη γερμανικὴ τάξη πού θὰ ἐνταχθοῦν. Ἐπίσης καὶ προπαντός γι' αὐτὰ τὰ παιδιά πού πᾶνε στὴ πρώτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Δεύτερον: Τὰ παιδιά πού δὲν ξέρουν ἀρκετὰ γερμανικά, θὰ πᾶνε σὲ λεγόμενες «προπαρασκευαστικὲς τάξεις», μὲ κύριο στόχο νὰ μάθουν ἐκεῖ τόσα γερμανικά, ὥστε νὰ μπορέσουν στὸ πῖό σύντομο χρονικὸ διάστημα νὰ ἐνσωματωθοῦν στὶς ἀντίστοιχες γερμανικὲς τάξεις. Ὡς ἀνώτατο ὄριο τῆς παραμονῆς τους σὲ μιά τέτοια προπαρασκευαστικὴ τάξη καθορίστηκαν δύο χρόνια.
 - 3) Μαθήματα στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα προσφέρονται στὰ Ἑλληνόπουλα *παράλληλα*, ἀπὸ Ἑλληνες δασκάλους τὰ ἀπογεύματα, τουλάχιστον δύο φορές τὴν ἐβδομάδα καὶ σὲ «ικανὸ ἀριθμὸ ὥρων.»
- Ὁ Γιώργος κι ἡ Μαρία, τί νὰ κάνουν τώρα μ' αὐτὸ τὸ διάταγμα; Οὔτε μάθανε πῶς ὑπάρχει τέτοιο διάταγμα!! Ποιὸς νὰ τοὺς τὸ πεῖ; Οἱ γερμανικὲς ἀρχές; Πῶς νὰ βγάλεις ἄκρη μ' αὐτοὺς τοὺς ξένους, πῶς νὰ συνεννοηθεῖς; Οἱ ἑλληνικὲς ἀρχές; Ἡ πρεσβεία; Τὰ προξενεῖα; Ποιὸς ὅμως ἦταν ὁ στόχος τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν; Νὰ κρατήσουν τὰ παιδιά ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο στὶς ἑλληνικὲς τάξεις, καὶ νὰ ἔχουν κι αὐτὰ — καὶ τοὺς γονεῖς τους — κάτω ἀπὸ τὸ «προστατευτικὸ» μάτι τοῦ Ἑλληνα δασκάλου. Ἀμέσως βρῆκαν τὸ ἀδύνατο σημεῖο τοῦ διατάγματος, ἢ μᾶλλον ἐκμεταλλεύτηκαν τὴ δύσκολη διοργάνωση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεταρρύθμισης στὰ διάφορα ὁμοσπονδα κράτη τῆς Γερμανίας. Εἶπαν: προπαρασκευαστικὲς τάξεις γιὰ δύο χρόνια; Ἐντάξει. Τὰ δύο πρῶτα χρόνια τὰ ἔχουμε ἐξασφαλίσει. Καὶ μετὰ; Μετὰ τὰ δύο χρόνια ἢ θὰ ἀλλάξεις διεύθυνση, πηγαίνοντας σὲ ἄλλον συνοικισμό, ἢ φεύγοντας γιὰ τὴν καλοκαιρινή σου ἀδεια, ξεδηλώνεις τὸ παιδί σου ἀπὸ τὶς γερμανικὲς ἀρχές, καὶ ὅταν ξαναεπιστρέψεις, τὸ

ξαναδηλώνεις. Ἔτσι θὰ ἔχεις στὴ διάθεσή σου ἄλλα δύο χρόνια.

Ὅχι καὶ πολὺ ἔντιμα μέσα; Πολλὲς φορές γινόταν καὶ χωρὶς καμιά τέτοια δήλωση, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴν προφορικὴ ἢ γραπτὴ βεβαίωση τοῦ Ἑλληνα δασκάλου πῶς ὁ Γιαννάκης δὲν ξέρει ἀκόμα ἀρκετὰ γερμανικά, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ παρακολουθήσει τὴ γερμανικὴ τάξη.

Ἔτσι καὶ μὲ διάφορους ἄλλους ἀνάλογους τρόπους βγάλανε αὐτὰ τὰ παιδιά ἕνα — κατὰ τὴ γερμανικὴ πλευρὰ παράνομο — ἐξατάξιο «ἑλληνικὸ δημοτικὸ σχολεῖο» καὶ πού οἱ Γερμανοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὀνομάζουν «προπαρασκευαστικὲς τάξεις» καὶ οἱ Ἕλληνες «ἑλληνικὸ σχολεῖο».

Μὲ τὸ δίκιο, τοῦ θὰ ρωτοῦσε κανεὶς, πῶς γίνεται καὶ ἑλληνικὲς ἀρχές τῆς Γερμανίας ὄχι μόνο ἀνέχονται τὶς παρανομίες ἀλλὰ καὶ τὶς ὑποστήριζαν ἀκόμα;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀπλή: Βρισκόντουσαν σὲ πλήρη συμφωνία μὲ τὴ θέληση τῶν Ἑλλήνων γονιῶν τῆς Γερμανίας: ἐφόσον ἡ Γερμανία δὲ μᾶς δίνει αὐτὸ πού θέλουμε, δηλαδή ἔθνικα σχολεῖα, γιὰ τὰ παιδιά μας, πρέπει μὲ κάθε τρόπο καὶ μὲ κάθε κόλλο, ἔστω καὶ παρὰ τὸ νόμο, νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν μας.

Καὶ οἱ γερμανικὲς ἀρχές δὲν τὰ ἐβλεπαν αὐτὰ; Πῶς δὲν τὰ ἐβλεπαν! Ἀλλὰ ὁ γερμανὸς διευθυντὴς ἢ ὁ ἐπιθεωρητὴς εἶχε βαρεθεῖ σιγὰ σιγὰ νὰ τὰ βάζει μὲ τὶς συνεχεῖς καὶ πεισματικὲς διαμαρτυρίες τῶν Ἑλλήνων γονέων καὶ δασκάλων. Ἡ δικὴ τους παρανομία ἦταν ἡ ἀνοχή. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδιαφορία. Τί εἶχε νὰ κερδίσει ὁ γερμανὸς ἐπιθεωρητὴς μὲ μιά καταγγελία στὸ ὑπουργεῖο παιδείας τῆς χώρας του; Μόλις θὰ τολμοῦσε νὰ θίξει θέμα μεταγραφῆς ἑλληνόπουλων στὶς γερμανικὲς τάξεις φωνάζαν καὶ οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ γονεῖς. Ἄν τοὺς ἀφηνες στὴν ἡσυχία, τοὺς καθόντουσαν φρόνιμα καὶ δὲν εἶχες καὶ μπελάδες. Ἰσα ἴσα. Σὲ καλοῦσαν πού καὶ πού κι ἀπὸ κανένα ὑπουργεῖο γιὰ ἕνα ταξιδάκι μετὰ τῆς συζύγου σου στὴν Ἑλλάδα, καμιά πρόσκληση σὲ γεῦμα σὲ κανένα ἑλληνικὸ προξενεῖο...κτλ.

Δηλαδή καλὰ πηγαίναμε καὶ μὲ τὶς προπαρασκευαστικὲς τάξεις. *Προπαρασκευῆ; Καμιά.* Οὔτε πού μάθανε Γερμανικά τὰ Ἑλληνόπουλα τῆς Γερμανίας. Ἐνσωμάτωση; Καμιά.

Δὲν ἦταν ὅστοςο δυνατό νὰ συνεχιστεῖ ἡ παρανομία καὶ τὸ παιχνίδι αὐτὸ αἰωνίως. Ἔτσι, καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στὴν Ἑλλάδα τὸ 1974, καὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἔγιναν μεγάλες προσπάθειες γιὰ τὴν καλύτερευση τῆς ἐκπαίδευσης τῶν ἑλληνόπουλων τῆς Γερμανίας, καὶ ἡ γερμανικὴ πλευρὰ ἐνδιαφέρθηκε γιὰ συζητήσεις μὲ ἀνθρώπους πού ἀντιπροσώπευαν μιά δημοκρατικὴ πιά κυβέρνηση πάνω στὸ φλέγον αὐτὸ θέμα.

Βλέποντας πῶς μὲ τὸ δίκιο τους οἱ Γερμανοὶ ἐπέμεναν νὰ μάθουν τὰ Ἑλληνόπουλα τῆς Γερμανίας καὶ πέντε πράματα τουλάχιστον στὰ γερμανικά, ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ προσπάθησε καὶ προσπάθησε ἀκόμα νὰ ἐφαρμοῦσε τὸ ἔξῃς περίπου πρόγραμμα:

1. Ὅχι ἐνσωμάτωση στὶς γερμανικὲς τάξεις.
2. Τὰ γερμανικά γίνονται ὑποχρεωτικὸ μάθημα γιὰ ὅλες τὶς τάξεις.

3. Κοινά μέ τά Γερμανόπουλα μαθήματα π.χ. τό μάθημα τής γυμναστικής καί τής ζωγραφικής.

Ἄλλά: Ὡραία τά προγράμματα, τά διάφορα μοντέλα, οἱ διαμαρτυρίες τῶν γονιῶν, ἡ πολιτική ἢ ἡ προπαγάνδα, οἱ ἑλληνικές ἀρχές, οἱ γερμανικές ἀρχές. Ρωτήσαμε ὅμως ποτέ τά ἴδια τά παιδιά; Ἡ ἀκόμα: εἶναι ἐλεύθερα στήν ἐκλογή τοῦ καλύτερου, ἢ μήπως οἱ ἐξωτερικές συνθήκες στενεύουν τήν φανταστική πολυδρομία καί τήν κάνουν μονόδρομο, πού ὁδηγεῖ κατευθείαν σέ ἀδιέξοδο;

Γιά νά ἔχουμε μιά πλήρη εἰκόνα τής πραγματικότητας ἀναφέρω τίς ἐξῆς ἀλήθειες:

Ἀλήθεια ἀριθμός 1.

Τά περίπου 60.000 Ἑλληνόπουλα σχολικῆς ἡλικίας στή Δυτ. Γερμανία ξέρουν κατά τό πλεῖστον τόσα γερμανικά ὅσα καί ἑλληνικά. Πολλές φορές μάλιστα ξέρουν καλύτερα γερμανικά ἀπό ἑλληνικά, ἐφόσον ἔχουν γεννηθεῖ στή Γερμανία. «Ξέρουν»: τί ξέρουν; Ἀνεκμετάλλευτες γνώσεις βέβαια, γιατί μιᾶνε, ἀλλά δέν ἔμαθαν νά γράφουν σωστά οὔτε νά διαβάσουν ἄνετα.

Ἀλήθεια ἀριθμός 2.

Ἀπό τά παιδιά κάπως προχωρημένης ἡλικίας, δηλ. ἀπό 16 χρονῶν καί ἄνω, πού μένουν στή Γερμανία, μόνο τό ἕνα τρίτο ἐξέφρασε σέ σχετικά ἐρωτηματολόγια τήν ἐπιθυμία νά γυρίσει ἀργότερα στήν Ἑλλάδα, πού βασικά, τούς εἶναι πολλές φορές ἄγνωστη ἢ μιά χώρα, ὅπου μένει ἡ γαγιά κι ὁ παππούς καί ὅπου πηγαίνουν τό καλοκαίρι νά τούς δοῦνε. Ἄς λένε οἱ μεγάλοι πώς θέλουν νά γυρίσουν. Θά γυρίσουν κάποτε. Καμιά φορά καί χωρίς νά θέλουν νά γυρίσουν.

Ἀλήθεια ἀριθμός 3.

Τά παιδιά πού γυρίζουν στήν Ἑλλάδα δέ βρίσκουν σχεδόν καμιά βοήθεια. Τά βάζουν, τά λεγόμενα «Γερμανάκια» στά τελευταία θρανία κι ὁ Θεός μαζί τους. Ἀφήστε τήν τέλεια παραμέληση τοῦ τεράστιου κεφαλαίου, πού θά σήμαινε ἡ ἐκμετάλλευση τῶν γνώσεων τής γερμανικῆς γιά τήν Ἑλλάδα. Κάτι λέγανε τώρα τελευταία στό Ὑπουργεῖο Παιδείας γιά Λύκεια πού θά ἔχουν ὡς ξένη γλώσσα καί γερμανικά. Μόνο τά Λύκεια στίς μεγάλες πόλεις τούς ἔλειπαν αὐτῶν τῶν παιδιῶν. Οὔτε πού θά μπορέσουν νά πλησιάσουν τό Λύκειο, γιατί μέ τό πρῶτο θά τούς κόψουν στήν ὀρθογραφία πού δέν ξέρουν, ἔστω κι ἂν ξέρουν τά γερμανικά καλύτερα κι ἂν τόν καθηγητή τους!

Ἀλήθεια ἀριθμός 4.

Ἐφόσον τά Ἑλληνόπουλα τής Γερμανίας δέν πᾶνε τόσο κανονικά στό γερμανικό σχολεῖο, 30 περίπου μόνον τοῖς ἑκατό παίρνουν τό ἀπολυτήριο τοῦ γερμανικοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου. Τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι δέν μποροῦν νά πᾶνε σέ ἐπαγγελματική σχολή, ἢ παρακολούθηση τῆς ὁποίας εἶναι ὑποχρεωτική, ἂν θέλεις νά μάθεις καί νά ἐξασκήσεις ἕνα ὁποιοδήποτε ἐπάγγελμα. Τί σημαίνει αὐτό; Σημαίνει πώς τά 70 τοῖς ἑκατό τῶν Ἑλληνόπουλων τής Γερμανίας ἀποκλείονται ἀπό τή δυνατότητα νά μάθουν ἔστω καί τήν παραμικρή τέχνη! Αὐτό σημαίνει τή σήμερον ἡμέρα, μέ τό ἕνα ἑκατομῦριο ἀνέργους στή Γερμανία, πώς ὄχι μόνο ἀνάμεσα στοῦς ἀνέργους θά εἶναι κι αὐτά τά Ἑλληνόπουλα, ἀλλά αὐτό σημαίνει ἐπίσης — καί αὐτό θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε καί τήν ἀλήθεια ἀριθμός 5 — πώς αὐτά τά παιδιά

χρειάζονται ἕνα ἐξαιρετικά γερό ἠθικό ὑπόβαθρο, γιά νά μήν τό γυρίσουν στήν ἀλητεία.

Κακόμοιρα παιδιά, πού χωρίς νά φταῖνε αὐτά, ἔγιναν ἀντικείμενα ἀδικημένα ἀπό μιά κοινωνία πού δέν τούς ἔδωσε τήν ἀπαραίτητη στοιχειώδη μόρφωση, μιά χαμένη γενιά, ἀληθινά θύματα μιάς ἀρχικῆς προσπάθειας γιά μιά καλύτερη ζωή τῶν γονιῶν τους.

Καλύτερη ζωή τῶν γονιῶν τους;

Ἡ Γερμανίδα δήλωσε ἐπίσημα πώς δέν εἶναι χώρα ὑποδοχῆς μεταναστῶν. Αὐτό σημαίνει ὄχι μόνο πώς οἱ ξένοι ἐργάτες ζοῦνε μέ τό φόβο πώς κάποτε πρέπει νά γυρίσουν πίσω στίς χώρες τους σέ ὦρα πού δέν μποροῦν νά τήν κανονίσουν οἱ ἴδιοι, ἀλλά αὐτό σημαίνει πώς δέν ἔχουν οὔτε πρόκειται νά ἀποκτήσουν σύντομα οὔτε ἕνα πολιτικό δικαίωμα. Καί ὅταν δέν ἔχει κανείς πολιτικά δικαιώματα εἶναι ἄνθρωπος δευτέρας κατηγορίας, γιατί σέ κάθε κοινοβουλευτικό καθεστῶς ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ στή βουλή εἶναι ὁ βουλευτής. Ὁ Ἕλληνας τῆς Γερμανίας δέν ἔχει κανέναν τέτοιο ἀντιπρόσωπο. Τίς διαμαρτυρίες του ποιός ἔχει συμφέρον νά τίς ἀκούσει; Πῶς νά ἔχει αὐτός ὁ Ἕλληνας τῆς Γερμανίας ἐμπιστοσύνη σ' ἕνα κράτος πού τοῦ στερεῖ καί τό πιό στοιχειώδες δικαίωμα, πώς νά ἐμπιστευτεῖ σ' αὐτό τό κράτος τήν ἐκπαίδευση τοῦ παιδιοῦ του; Πράγμα ἀδόνατο.

Ἄλλά τότε γιατί δέ βάζουμε ὅλη, μας τή δύναμη στό νά ἐνισχύσουμε τά ἑλληνικά σχολεῖα στή Γερμανία;

Κύριος λόγος: γιατί τό ἑλληνικό σχολεῖο τῆς Γερμανίας δέν εἶναι προσαρμοσμένο στό τελείως διαφορετικό περιβάλλον ἐκεῖ. Τό ἑλληνικό σχολεῖο τῆς Γερμανίας, ὡς τή στιγμή αὐτή, πού μιᾶμε τώρα, εἶναι ἕνα ἑλληνικό δημοτικό σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας, πού μεταφέρθηκε ἀπλῶς στή Γερμανία. Αὐτό εἶναι θανάσιμο σφάλμα γιά τήν προσπάθεια τῆς ἐκπαίδευσης παιδιῶν ἡλικίας 6 ὡς 12 χρονῶν.

Μπορεῖ βέβαια νά εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας ὁ τρόπος πού θά μορφωθεῖ ἕνας μαθητής: τό πού θά ἔρθει σ' ἐπαφή μέ τή μόρφωση: σπουδαιότερος ὅμως εἶναι τό νά ἀποκτήσει μόρφωση. Καί ἡ μόρφωση στή σχολική ἡλικία βοηθᾷ στήν ταξινόμηση τῶν καθημερινῶν ἐμπειριῶν πού προσφέρει τό περιβάλλον, ἔτσι ὥστε αὐτό τό περιβάλλον νά γίνει ὅσο τό δυνατόν καλύτερα κατανοητό. Ἡ μόρφωση ἔχει πάντα σχέση μετά τά ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καί γι' αὐτό ἐξαρτᾶται ἀπό τό περιβάλλον.

Καί πάλι θά μπορούσε νά ἀναφέρει κανείς τό γνωστό ἤδη παράδειγμα γιά τό πού μπορεῖ νά οδηγήσει μιά ὄχι προσαρμοσμένη ἐκπαίδευση, ἐκεῖνο τό παράδειγμα, πού ὁ Ἕλληνας δάσκαλος σέ μιά πόλη τῆς Γερμανίας ρώτησε τά παιδιά στήν τάξη του, τί βλέπουν ὅταν κοιτάζουν ἔξω ἀπό τό παράθυρο κι ἐκεῖνα ἀπάντησαν ἐν χορῶ: ἥλιο· μέ τή διαφορά πώς ἔξω ἀπό τό παράθυρο κατρακυλοῦσε ἄπ' τόν οὐρανό ἕνα μεῖγμα ἀπό βιομηχανικά ἀέρια καί χειμωνιάτικη ὀμίχλη, τήν ὥρα πού στήν Ἑλλάδα τέτοια ἐποχή πιθανότατα θά εἶχε πράγματι ἥλιο!

Ἡ ἀπλή μεταφορά τοῦ ἑλληνικοῦ σχολεῖου στή Γερμανία χωρίς τήν προσαρμογή στήν ἐκεῖ ἐκπαιδευτική καί κοινωνική στρουκτούρα, εἶναι ἀπό παιδαγωγική ἄποψη τελείως ἀνεδαφική. Αὐτό σχετίζεται καί περιορίζει φυσικά καί τά θετικά ἀποτελέσματα τοῦ μαθηματος τῶν Ἑλληνικῶν στή Γερμανία. Ἐνα Ἑλληνόπουλο

της ηλικίας του δημοτικού σχολείου, θα άπωθήσει ένα μάθημα πού δέν έχει σχέση μέ τό περιβάλλον όπου ζεί καί μεγαλώνει, γιατί άπλούστατα ή Ικανότητά του πρός άφρημενοποίηση, πρός τόν Ιστορικό δηλαδή τρόπο του σκέπτεσθαι, δέν έχει άναπτυχθεί άκόμα. Άπό τήν άλλη μεριά τό παιδί χρειάζεται άπαραίτητα γιά τήν πνευματική του εξέλιξη τόν πνευματικό έρεθισμό, πού του προσφέρει άκριβώς ένα μάθημα συνυφασμένο μέ τό περιβάλλον του.

Τό μάθημα πού διδάσκει σήμερα σέ ελληνικές τάξεις στή Γερμανία θέτει σέ άμφισβήτηση τήν αξία γενικά κάθε μαθήματος. Αυτό πού άκούγεται συχνά, πώς στό βάθος τά παιδιά δέ μαθαίνουν ούτε ελληνικά ούτε γερμανικά, σχετίζεται άκριβώς μ' αυτήν τήν πνευματική ανεπάρκεια, στήν όποία είναι καταδικασμένα νά colυμπάν αυτά τά παιδιά άναζητώντας τις νησιδες τής παιδαγωγικής όπισθοδρομικότητας.

Άλλά δέν είναι μόνο αυτός ό λόγος πού τό μη προσαρμοσμένο ελληνικό σχολείο στή Γερμανία βγάξει παιδιά πού δέν ξέρουν ούτε γερμανικά ούτε ελληνικά. Υπάρχουν κι άλλοι λόγοι:

1) Τά "Ελληνικά σχολεία στή Γερμανία παγιώνουν τήν κοινωνική άπομόνωση τών "Ελλήνων. Οί εύκαιρίες γιά μιά έστω καί μηδαμινή προσαρμογή εξαφανίζονται μέ τήν άναγκαστική δημιουργία ή καθιέρωση τών ήδη ύπαρχόντων γκέττο. "Η έπιμονή καί συγκέντρωση σέ μιά οικεία έθνική παιδεία φέρνει μαζί της μιάν αντίσταση ενάντια σέ κάθε είδους κοινωνική καί πνευματική προσαρμογή στή νέα χώρα όπου ζούν. "Οποιος δέ γνωρίζει τό περιβάλλον, του δέν έχει καμιά δυνατότητα νά τόν άναγνωρίσει ή κοινωνία. "Η έλλειψη γλώσσας άποκλείει κάθε εύκαιρία νά γνωρίσει κανείς τις συνήθειες καί τις «παραξενιές» τής χώρας όπου ζεί.

2) Οί "Ελληνες δάσκαλοι στή Γερμανία. Οί σημερινοί, άκόμα τελειώς άπροετοίμαστοι, δάσκαλοι μέσα σ' ένα ελληνικό σχολείο στή Γερμανία είναι έπιφορτισμένοι μέ ένα έργο πού υπερβαίνει τις δυνάμεις τους. "Ετσι οι περισσότεροι άπό τούς νεοαφιχθέντες δασκάλους δέν ξέρουν τά γερμανικά. Κι αυτό έχει φυσικά καταστρεπτικά έπακόλουθα. "Εξ άλλο αυτοί οι δάσκαλοι διδάσκουν άναγκαστικά σύμφωνα μ' ένα διδακτικό σύστημα πού στήν "Ελλάδα είναι ίσως άναγνωρισμένο, όπωσδήποτε όμως διδάσκουν παιδιά πού ζούν σέ τελειώς διαφορετικό περιβάλλον.

Είναι έξ άλλου άπαράδεκτο γιά τό κύρος του δασκάλου νά έχουν τά παιδιά τή δυνατότητα νά συνεννοούνται μεταξύ τους χωρίς καμιά δυσκολία στή γλώσσα τής χώρας όπου ζούν, ενώ ό δάσκαλος δέν είναι σέ θέση νά καταλαβαίνει τί λένε τά παιδιά πού πρέπει νά διδάξει. Στοιχειώδεις γνώσεις τής δομής τής γερμανικής κοινωνίας, του περιβάλλοντος δηλαδή μέσα στό όποιο ζούν καί εργάζονται οι "Ελληνες τής Γερμανίας, είναι άπαραίτητη προϋπόθεση γιά ένα γόνιμο καί θετικό μάθημα. Μόνον άριστοι παιδαγωγοί καί δάσκαλοι ειδικευμένοι, είναι σέ θέση νά αναλάβουν αυτήν τήν άποστολή.

"Η «συνεχής έναλλαγή», ή περιορισμένη δηλαδή παραμονή του "Ελληνα δασκάλου στή Γερμανία — ως τώρα ήταν τρία χρόνια, τώρα έγινε πέντε, τό άνώτατο όριο παραμονής τους — είναι επίσης ένα σοβαρό έμπόδιο γιά τήν καλύτερευση τής κατάστασης.

"Εχοντας ύπόψη μας λοιπόν τή σημερινή κατάσταση τών ελληνικών τάξεων στή Γερμανία, δέ μπορεί νά μās κάνει εντύπωση, γιατί δέν έχουν ικανοποιητική άπόδοση! Τό κακό είναι μόνο πώς τά άναφερόμενα δέν αλλάζουν εύκολα, γιατί εδώ θίγουμε πιά γενικά προβλήματα τής εκπαίδευσης τών παιδιών στό δημοτικό σχολείο καί στήν "Ελλάδα. Κι άς μήν κοροϊδεύομαστε: Αυτό πού ζητάμε δέν είναι τίποτε άλλο άπό ένα σύγχρονο ελληνικό σχολείο στό έξωτερικό μέ σύγχρονη παιδαγωγική σέ ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτό τό σχολείο δύσκολο νά τό βρεις στήν "Ελλάδα, πώς νά τό περιμένεις εκεί πέρα; "Επειτα: "Ο "Ελληνας δάσκαλος στή Γερμανία δέ μπορεί εκ τών προτέρων νά είναι κα' ύτερα εκπαιδευμένος άπό τό δάσκαλο στήν "Ελλάδα.

Πώς θά έπρεπε λοιπόν νά διοργανωθεί ένα ύποτιθέμενο — προσαρμοσμένο ελληνικό σχολείο στή Γερμανία θ ωρητικά, είναι εύκολο νά τό περιγράψει κανείς:

1) "Ενημέρωση καί προετοιμασία τών "Ελλήνων δασκάλων πού στέλνονται άπό τήν "Ελλάδα στή Γερμανία σχετικά μέ τις ειδικές συνθήκες καί τό δύσκολο έργο πού αναλαμβάνουν νά έπιτελέσουν.

2) Βασική επιστημονική έρευνα γιά νά διευκρινισθούν διάφορα παιδαγωγικά προβλήματα, π. χ. σχετικά μέ τήν υπερφόρτωση δίγλωσσων παιδιών, πού ζούν επιπλέον μέσα σέ δυό κοινωνίες, σέ δυό πολιτισμούς. Γιά τό πώς θά διδαχτούν καλύτερα τά δυό άλφάβητα, γιά τις συνθήκες πού θά τούς επιτρέψουν νά επισκέφονται μέ όσο τό δυνατό λιγότερες δυσκολίες δίγλωσσες τάξεις, κτλ.

3) Καινούργια εκπαιδευτικά προγράμματα καί διδακταία ύλη γιά τό ελληνικό μάθημα στή Γερμανία ειδικά, πού θά πρέπει νά λάβει ύπόψη του όπωσδήποτε τις νέες συνθήκες ζωής καί περιβάλλοντος στή χώρα αυτή.

4) Ειδικά άναγνωστικά, σχετικά μέ τό νέο έξωτερικό περιβάλλον γιά τή διδασκαλία τών "Ελληνόπουλων τής Γερμανίας.

5) Νά ληφθούν άπαραιτήτως μέτρα γιά τήν έπαναπροσαρμογή τών "Ελληνόπουλων πού επαναπατρίζονται στήν "Ελλάδα. Κι αυτό νά γίνει μέ έπιπρόσθετα μαθήματα στους κλάδους πού ή διδασκαλία τους ήταν περιορισμένη στή Γερμανία, άκόμη κι αν θά ήταν άναγκαία ή δημιουργία προπαρασκευαστικών τάξεων ή τμημάτων καί στήν "Ελλάδα, ώστε νά προσαρμοστούν αυτά τά παιδιά εύκολότερα στό ρυθμό του ελληνικού εκπαιδευτικού προγράμματος. Χρήσιμο επίσης θά ήταν νά αξιοποιηθούν αυτά τά παιδιά εύκολότερα στό ρυθμό του ελληνικού εκπαιδευτικού προγράμματος. Χρήσιμο επίσης θά ήταν νά αξιοποιηθούν οι γνώσεις τών γερμανικών ως ξένης πιά γλώσσας, πού ήδη απέκτησαν αυτά τά παιδιά.

"Αναγνωρίζουμε πώς στό βάθος καί οι ελληνικές άρχές αυτά θέλουν κι αυτές. "Ο σχετικά καινούργιος εκπαιδευτικός σύμβουλος στήν πρεσβεία τής Βόννης κ. Κώστας Χάρης έχει πλήρη συνείδηση τών προβλημάτων καί τόν τελευταίο καιρό ανέπτυξε δραστηριότητες πού όπωσδήποτε βρίσκονται στό σωστό δρόμο.

"Ολα αυτά όμως είναι έφικτά μόνο στή θεωρία. Οί προσπάθειες στήν πράξη όμως οδηγούν σέ άδιέξοδο. Κι εδώ άρχίζει πάλι ή τραγωδία:

Γιατί οι συνθήκες άγοράς εργασίας στήν Δυτ. Γερμα-

νία έχουν προλάβει αυτά τα σχέδια. Η σημερινή ανεργία και η, ανάλογα με άλλα ευρωπαϊκά κράτη σχετικά μικρή βέβαια, οικονομική κρίση άλλαξε τα πάντα.

Τώρα που το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας έδωσε πράσινο φως και για την εκμάθηση της γερμανικής και η πρεσβεία της Βόννης χρειάζεται να κάνει πολλές φορές δλόκληρο αγώνα για να πείσει τους Έλληνες γονείς πώς αυτό θα είναι για το καλό του παιδιού τους, τώρα πρέπει να παραδεχτούμε πώς κάναμε και κάνουμε τό λογαριασμό χωρίς τόν ξενοδόχο.

Και ό ξενοδόχος αυτή τή φορά είναι ή ανεργία. Άλλά θα ρωτήσετε, γιατί να έχει ή ανεργία τόσο μεγάλη επίδραση στα σχολικά προβλήματα τών παιδιών μας εκεί;

Η ανεργία αυτή καθαυτή δέν είναι τόσο καταστρεπτική. Η καταστροφή είναι για τούς τελευταίους στή σειρά ως προς τήν ειδικευση. Αυτός που άπολύεται, πού χάνει τή δουλειά του, είναι ό μη ειδικευμένος εργάτης, γιατί ό λίγο ειδικευμένος κάνει τή δουλειά του λίγο ειδικευμένου, ό άποφοίτος γυμνασίου κάνει τή δουλειά του άποφοίτου του δημοτικού, ό πτυχιούχος πανεπιστημίου κάνει τή δουλειά και του άποφοίτου γυμνασίου και ούτω καθεξής.

Πάντα ό τελευταίος τήν πληρώνει τή νύφη. Και τελευταίος είναι πάντα αυτός που δέν έχει τελειώσει τό γερμανικό δημοτικό σχολείο.

Τό άδιέξοδο λοιπόν είναι σαφές: να περιοριστούμε μέσα στή Γερμανία στήν ελληνική και μόνο εθνική εκπαίδευση είναι από παιδαγωγική, κοινωνική και ψυχολογική άποψη άπαραδέχτο και άδύνατο.

Για να μπορέσει τό Έλληνόπουλο τής Γερμανίας να πάρει τό άπολυτήριο του γερμανικού δημοτικού σχολείου, τό όποίο θα του άνοιξει τό δρόμο για μία άπαραίτητη επαγγελματική σχολή, θα είχε ως προϋπόθεση τήν πλήρη ένσωμάτωσή του στο γερμανικό δημοτικό σχολείο. Αυτό όμως είναι πάλι άδύνατο, γιατί, όπως είπαμε, ό μέσος Έλληνας γονιός τής Δυτ. Γερμανίας, έχει κάθε λόγο να είναι δύσπιστος σε μία κοινωνία και σε ένα κράτος που δέν του δίνει κανένα πολιτικό δικαίωμα και όπου ζει ως άνθρωπος δευτέρας κατηγορίας. Αυτός θα άγωνιστεί για τή μη άποκοπή του παιδιού, του από τά πατροπαράδοτα γράμματα και από τήν ελληνική οικογένεια.

Τό να στιγματίσουμε όμως τό άδιέξοδο και να κλάψουμε τή μοίρα τών Έλληνόπουλων τής Γερμανίας, πάλι δέν επιτρέπεται και προπαντός δέν επιτρέπεται σε ένα ύπουργείο παιδείας, είτε στήν Ελλάδα είναι αυτό είτε στή Γερμανία.

Έτσι επικρατεί σήμερα ή γνώμη πώς ή λύση βρέθηκε στις λεγόμενες δίγλωσσες τάξεις, Bilinguale Klassen, στή Γερμανία.

Προτείνει δηλαδή τό Έλληνικό ύπουργείο Παιδείας τό άκόλουθο πρόγραμμα:

Τά μαθήματα ενός έννιαταξίου εκπαιδευτικού προγράμματος να γίνονται στις πρώτες τάξεις κατά τά δύο τρίτα στα ελληνικά (δηλ. οι κλάδοι: Έλληνικά, θρησκευτικά, Ιστορία, Γεωγραφία, φυσιογνωστικά και πολιτική άγωγή, καθώς και μαθηματικά ως και τήν έκτη τάξη). Τό ένα τρίτο τών μαθημάτων (δηλ. Γερμανικά για ξένους, φυσική και χημεία) να γίνονται στα γερμανικά.

Έπίσης να υπάρχουν μαθήματα κοίνα με Γερμανόπου-

λα στα γερμανικά, δηλ. μουσική, τέχνη, χειροτεχνία, γυμναστική.

Στή συνέχεια τό ελληνικό μοντέλο προβλέπει σταδιακή μετάθεση του κέντρου βάρους τών μαθημάτων, δηλαδή ένίσχυση τών μαθημάτων στα γερμανικά, ώστε στήν τελευταία τάξη να διδάσκονται τά δύο τρίτα τών μαθημάτων στα γερμανικά και τό ένα τρίτο στα ελληνικά.

Είναι όμως πράγματι αυτές οι δίγλωσσες τάξεις ή λύση;

Άμφιβάλλω. Τό πολύ πολύ δείχνουν ίσως τήν κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσουμε. Γιατί;

1) Η εφαρμογή του προγράμματος αυτού είναι διοικητικά πάρα πολύ δύσκολη. Η άπήχηση στα γερμανικά ύπουργεία Παιδείας είναι ήδη σχετικά μικρή. Στή Βαυαρία καμαρώνουν για τά εθνικά γκέττο — σχολεία τους. Στή Βάδη — Βυρτεμβέργη θέλουν τήν πλήρη ένταξη ξένων παιδιών ήδη από τήν πέμπτη τάξη του δημοτικού. Στήν Έσση επιμένουν στο πρόγραμμα τών προπαρασκευαστικών τάξεων. Μόνο στή βόρεια Ρηνανία — Βεσφαλία έχει προτείνει τό Έπουργείο Παιδείας ένα πρόγραμμα δίγλωσσων τάξεων που μοιάζει αρκετά με τις ελληνικές προτάσεις, αλλά και με σημαντικές διαφορές: π. χ. τό πρόγραμμα τών δίγλωσσων τάξεων συμπεριλαμβάνει μόνον τις πρώτες έξη τάξεις και όχι και τις έννια. Όπωςδήποτε όμως ή γενική τάση είναι ή ίδια και για τις λεπτομέρειες έχει άρχίσει ήδη ό διάλογος. Άλλά όμόφωνη άπόφαση όλων τών ύπουργών Παιδείας τής Γερμανίας είναι δύσκολο να περιμένουμε.

2) Οι δισταγμοί τής εφαρμογής τών ελληνικών προτάσεων από τά γερμανικά ύπουργεία Παιδείας δέν είναι τελείως άνεδαφικοί και άνεξήγητοι. Τους λόγους τους άναφέραμε κι έμεις ήδη: είναι ό φόβος ή μάλλον ή δυσπιστία τών γερμανικών άρχων στο μη προσαρμοσμένο ελληνικό δημοτικό σχολείο, από τό όποιο έχουν ήδη αρκετά πικρή πείρα. Ποιός μας λέει και μάς δίνει τήν υπεύθυνη βεβαίωση — λένε οι ύπουργοί — πώς αυτά τά μαθήματα στήν ελληνική γλώσσα, που θα γίνονται στις δίγλωσσες τάξεις, θα είναι προσαρμοσμένα στο γερμανικό περιβάλλον και θα διδάσκονται από Έλληνες δασκάλους, καλά προετοιμασμένους για τήν εκεί δουλειά, τους, και με βιβλία ανάλογα με τις άπαιτήσεις μάς εκπαίδευσης σε κράτος βιομηχανικό;

Πώς θα είναι σε θέση ή Ελλάδα να αλλάξει τά πάντα και να προσφέρει τώρα μαθήματα, δασκάλους και βιβλία, που ζητούσαμε τόσα χρόνια και δέ μάς έδιναν;

Άν όμως με τήν εύκαιρία τής εφαρμογής τών δίγλωσσων τάξεων δέν αλλάξουν ριζικά και αυτές οι προϋποθέσεις για τήν επιτυχία τέτοιου είδους τάξεων, τότε καλύτερα να μην άρχίσουμε καν να βασανίζουμε κι άλλο τούς Έλληνες γονείς με καινούργιους μανδύες αλλά παλιά περιεχόμενα.

3) Θα έπρεπε να διαφωτίσουμε έξάλλου τούς Έλληνες γονείς τής Γερμανίας ως προς τό πρόγραμμα που θέλουμε να εφαρμόσουμε. Έκείνοι νομίζουν πώς τό παιδί τους θα πάρει μόν τό άπολυτήριο του γερμανικού δημοτικού για να μην άποκλειστεί από κάθε περαιτέρω εκπαίδευση στή Γερμανία, αλλά και πώς τό ίδιο αυτό τό παιδί τους θα είναι σε θέση να πάει έδω στον Ελλάδα ή

‘Η πατρίδα μου είναι πολύ καλή γιατί
 εκεί πέρα δέν υπάρχουν πολλά
 εργοστάσια καί μπορούμε νά αναπνέουμε
 καθαρό αέρα

Wen ich 18 bin

Klasse 6b - 76-77
 12 Jahre alt, 7 Jahre in der BRD
 6 Jahre Humboldtschule
 Eltern seit 16 Jahren in der BRD

Wen ich 18 bin werde ich ein freund
 haben. Dann gehe ich mit mein freund
 ins kino. Naheea gehen wir in
 eine park gehen. Dann
 tanzen wir und Tringen kola.
 Dann werden wir feharieren.
 Und naheea bekommen wir
 ein schönes kind

Klasse 6 b
 25. 4. 1977

25. 4. 1977 - 58 -
 12 Jahre alt, 4 Jahre in der BRD
 6 Jahre in der HUMBOLDTSCHULE
 Eltern seit 15 Jahren in der BRD

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Πατρίδα! Τι όμοιο όνομα
 Τα σοφά τώτα λόγια τους διαμαρτυριών σε
 όλες τις εποχές είναι πράγμα όταν η Πατρίδα
 είναι ελεύθερη και ειρηνική. Μισά δε σε μία
 ελεύθερη Πατρίδα όλα τα άτομα είναι
 'Ας ας έχω για να είμαι άνθρωπος ιδιαίτερα
 για να είμαι "Ελληνας" έχω για
 πατρίδα μας την "Ελλάδα που είναι η
 μακρύτερη πατρίδα του κόσμου εάν
 ελληνοποιώ είμαι η ίδια άραση την
 Πατρίδα μου με το ίδιο ίδιο πάθος
 και οι ίδιοι σεντρί είναι το αίμα του

Δεν ξέρω Γερμανικά
 Περαιτέρω περί 9

Obersetzung: Ich kann kein Deutsch. Vergangenes Jahr erhielt ich
 es (Anm.: das Zeugnis) mit (Anm.: der Note) 9 (Anm.:
 entspricht der Note 2)

Schüler: 8 Jahre alt, 3 Jahre in der BRD, 3 Klasse, 3 Jahre
 Humboldtschule

Ημερομηνία: 23.5.1977
 Ονοματεπώνυμο: Α.Α. Χρυσός
 Διεύθυνση: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
 Αθήνα

Ημερομηνία: 23.5.1977
 Ονοματεπώνυμο: Α.Α. Χρυσός
 Διεύθυνση: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
 Αθήνα

Όνομα: Α.Α. Χρυσός
 Ημερομηνία: 23.5.1977

Όνομα: Α.Α. Χρυσός
 Ημερομηνία: 23.5.1977

Ημερομηνία: 23.5.1977
 Ονοματεπώνυμο: Α.Α. Χρυσός
 Διεύθυνση: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
 Αθήνα

Όνομα: Α.Α. Χρυσός
 Ημερομηνία: 23.5.1977

Όνομα: Α.Α. Χρυσός
 Ημερομηνία: 23.5.1977
 Διεύθυνση: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
 Αθήνα

Όνομα: Α.Α. Χρυσός
 Ημερομηνία: 23.5.1977
 Διεύθυνση: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
 Αθήνα

Klasse 6a - 76-77
 12 Jahre alt, 2 Jahre in der BRD
 2 Jahre Humboldtschule
 Eltern seit 17 Jahren in der BRD

Name
 Klasse 6F
 23 5. 1977

Τάξη 6α - 76-77
 12 χρονών, 12 χρόνια στην Γερμανία
 6 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
 Γονείς 17 χρόνια στην Γερμανία

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Η πατρίδα μου είναι η Ελλάδα, καλό γιναι
 από την Μανδύα Ν. Σεργίου χωριών
 Άγιον Πνεύμα. Ίβρα όμως μένω στη Θεσσαλονίκη
 Η Θεσσαλονίκη είναι όμορφη πόλη με πολλά
 μνημεία. Ίβρα ωραία παρτια και πορτο
 ωραίο κτίμα. με έλα

Είπα

εδώ θα δίνω κηθάμενος
 ένα αύριοντο.

Name:
 Klasse: 6 b

Τάξη 6α - 76-77 - 56-
 12 χρονών, 12 χρόνια στην Γερμανία
 6 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
 Γονείς 16 χρόνια στην Γερμανία

24 5. 1977

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Η πατρίδα μου είναι ένα γη του λαοί-
 αίων, η πατρίδα μου είναι όμορφη
 και έρχομαι πολύ ωραίο
 από κληρονομία και κληρο-
 νία σου οι δέχεται
 Η πατρίδα μου είναι
 μια όμορφη πόλη.

~~Η πατρίδα μου~~ πορτογαλικά

Τάξη 6α - 76-77 - 51-
 12 χρονών, 7 χρόνια στην Γερμανία
 6 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
 Γονείς 12 χρόνια στην Γερμανία

Είπα

αλλά γιατί έκαιγα δίν
 ήσια κίτρινοφύλλα άμ-
 -αυδία και η δια όριμια
 , και * * * * * και κηθάμενος

Name
Klasse: 6.a.

Τάξη 6α - 76-77
12 χρονών, 2 χρόνια στην Γερμανία
2 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονείς 17 χρόνια στην Γερμανία

23. 5 1977

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Έμένα πατρίδα μου είναι η Ελλάδα. Πηγαίνω εδώ κάθε χρόνο στη
Ελλάδα για να δω τους γονείς μου. Το χωριό μου είναι
στη Θράκη στον Νομό Έβρου.
Το χωριό μου είναι το Πύσιον.

στην γερμανία
Übersetzung: Ich kann
Schüler: 11 Jahre alt, 5 Jahre in der BRD, 5. Klasse, 5 Jahre Humb. Schule

Η Ελλάδα είναι η πατρίδα μου
δεν ξέρω να μιλήσω
γιατί η δασκάλα μου
έβριξε πριν ένα χρόνο στη
αρχή. από την αρχή
Übersetzung: Ich kann gar kein Deutsch, weil unsere Lehrerin nicht
gegangen ist, vom Anfang des Jahres an
Schüler: 12 Jahre alt, 12 Jahre in der BRD (hier geboren), 5. Klasse
5 Jahre Humboldtschule

Κλάση: 6α
24. 5. 1977

Τάξη 6α - 76-77
13 χρονών, 7 χρόνια στην Γερμανία
7 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονείς 15 χρόνια στην Γερμανία

-54-

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Γιατί να μην αγαπάω την πατρίδα μου.
γιατί στην Ελλάδα είναι η πατρίδα μου ο παππούς
ο θείος, η θεία, τα αδέρφια η γιγνιάδα μα
Η Ελλάδα είναι ωραία άκρογιαλιά και θαλασσό
όρανο. υπάρχουν θαλάσσια που κάνουν κηλίνα.
Εκεί στη Ελλάδα είναι όλα. η οικογένειά μου και
οι φίλοι μου όμως δεν έχουμε κανένα σπίτι
από τα παιδιά στο χωριό με θρακη με
γιατί θρακη.

Τ ε λ ο ς

Όνομα:
Klasse: 6.a
23. 5. 1977

Τάξη 6α - 76-77
12 χρονών, 5 χρόνια στην Γερμανία
5 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονείς 15 χρόνια στην Γερμανία

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Την πατρίδα μου τη θυμάμαι
έκει γεννήθηκα, κι εκεί μεγάλωσα. Σε δύο
μήνες θα πάω στην Ελλάδα
στην πατρίδα μου είναι πολύ ωραία
και στην πατρίδα μου έχω
πολλά βανιά
στην Ελλάδα θα
παμε το καλοκαίρι.

στό γυμνάσιο ή σε τεχνικές σχολές ή και στο Λύκειο άκομα.

Θά έπρεπε νά διαφωτίσουμε λοιπόν αυτούς τούς γονείς και νά τούς ποΰμε ξεκάθαρα: «Και τήν πίττα σωστή και τό σκύλο χορτάτο» είναι δύσκολο πράγμα, και ελάχιστοι τό καταφέρνουν. Όταν δηλαδή από τά Γερμανόπουλα πού πάνε 9 χρόνια στό δημοτικό σχολείο τό 20 τοίς εκατό δέν είναι σε θέση νά πάρουν τό άπολυτήριο του δημοτικού, πώς νά τόν πάρουν τά Έλληνόπουλα, όταν έχουν δίπλα και παράλληλα μέ τό πλήρες γερμανικό σχολείο και όλο τό ελληνικό; Και όταν βλέπω τούς φειτινούς αριθμούς εκείνων των Έλληνόπουλων της Ελλάδας πού δέν κατάφεραν νά μπουν στό Λύκειο, μέ πιάνει μεγάλη άπαισιοδοξία.

Αφήστε πού έχουμε νά κάνουμε στη Γερμανία ως επί τό πλείστον μέ Έλληνόπουλα πού κατάγονται από άγροτικές περιοχές της Ελλάδας και πού οι γονείς τους δέν είναι σε θέση νά τούς βοηθήσουν καθόλου! Θά έπρεπε νά τούς ποΰμε πώς ή διδακτέα ύλη σ' αυτές τις δίγλωσσες τάξεις άναγκαστικά θά πρέπει νά είναι περιορισμένη. Αν θέλουμε νά προχωρήσουμε έστω και μιά στοιχειώδη μόρφωση και στους δυό πολιτισμούς, ό διδακτικός μας ρυθμός δέ μπορεί νά παίρνει τις ίδιες στροφές, όπως θά ξπαιρνε στην πατρίδα. Και θά ήταν μεγάλο κέρδος και ήδη μεγάλη πρόοδος αν τό Έλληνόπουλο θά κατάφερνε ή τό ένα ή τό άλλο, σ' αυτές τις προγραμματισμένες τάξεις.

Δέν θά ήθελα φυσικά αλλά πού θά ήθελε νά είναι, αυτός ό Έλληνας Υπουργός Παιδείας ή αυτός ό εκπαιδευτικός σύμβουλος στην Έλληνική Πρεσβεία της Βόννης, πού θά άναγκαστεί κάποτε νά πει αυτήν τήν για πολλούς γονείς καταστρεπτική αλήθεια.

4) Η έπιτυχία των δίγλωσσων τάξεων είναι μόνον τότε πιθανή αν υπάρχουν γερά ειδικά προγράμματα έπαναπατριsmού των Έλληνόπουλων στην Ελλάδα. Νά τούς άπαλλάξουμε από τό μάθημα των αρχαίων είναι μάλλον στοιχείο άρκετά δευτερεύον, μπροστά στα ζητήματα ριζικής βελτίωσης της σημερινής κατάστασης. Αφήνουμε τούς δασκάλους έδω μόνους μέ τήν άμηχανία τους, τί νά κάνουν μέ τούτα τά παιδιά, πού πολλές φορές οι έλλειψεις τους στα μαθήματα είναι τόσες και σε τέτοιο βαθμό, πού ό δάσκαλος τά έχει χαμένα, δέν ξέρει από πού νά άρχίσει, τά βάζει στα τελευταία θρσνία. Δέν χρειάζεται, από τό νόμο, νά πάρουν μέρος στους διαγωνισμούς, σάν αυτό τό «πλεονέκτημα» νά βοηθοΰσε σε τίποτε. Στο γυμνάσιο όμως πρέπει νά πάνε, είναι υποχρεωτικό, ποιος θά τό προωθήσει αυτό τό παιδί;

5) Δίπλα σ' αυτές τις βασικές δυσκολίες πού συναντάμε ήδη μπροστά μας προτείνοντας τις δίγλωσσες τάξεις ως λύση, είναι και άλλες όχι τόσο άνυπέρβλητες, θά πείτε, αλλά κι αυτές σημαντικές, όπως π. χ. τό πρόβλημα του τί θά κάνουν τά Έλληνόπουλα πού μένουν σε κάπως άπομακρυσμένες περιοχές της Γερμανίας και όπου ό αριθμός των μαθητών δέ θά φτάνει για νά ιδρυθεί μιά δίγλωσση τάξη. Έπειτα μέ τί δικαίωμα και ποιές συμφωνίες εφαρμόζεται πρόγραμμα δίγλωσσων τάξεων για τά Έλληνόπουλα, ενώ στη Γερμανία έχουμε και Τουρκόπουλα, παιδιά Γιουγκοσλάβων, Ιταλών, Ισπανών, Πορτογάλων, πού άλλοι δέ θέλουν κι άλλοι δέν είναι σε θέση ούτε καν νά συζητήσουν τέτοια προγράμματα.

Δηλαδή μέ άλλα λόγια, ούτε οι δίγλωσσες τάξεις είναι ή λύση των πολύπλοκων προβλημάτων;

Η κατεύθυνση μπορεί νά είναι σωστή, ίσως έλπιδοφόρα, αλλά ή πραγματοποιήσή της αν δέν άποκλείεται τελείως, θά άργήσει τουλάχιστον πολύ, μέ τόσα άλλα προβλήματα εφαρμογής πού έχει. Έντωμεταξύ ή άνεργία δέν περιμένει. Τά παιδιά μεγάλωσαν, από τά μικρά τά περισσότερα γεννήθηκαν ήδη στη Γερμανία. Περιμένουν νά τούς δοθεί τό αναφαίρετο δικαίωμα για μόρφωση, και ως συνέπεια ό έπαγγελματικός καταρτισμός.

Σήμερα έχουμε μπροστά μας χιλιάδες παιδιά πού δέν τούς δώσανε τήν άπαιτούμενη μόρφωση στα γερμανικά ώστε νά μπορέσουν νά μάθουν μιά τέχνη στη Γερμανία και νά βγάλουν τό ψωμί τους μόνα τους. Ανάπηρα πνευματικά και άπομονωμένα σε μιά ξένη χώρα, πού δέν τούς είναι καθόλου ξένη, αλλά πού τά άπομονώνει κάθε μέρα και πιο πολύ, γιατί ευκαιρία για προκοπή δέν υπάρχει. Αυτά τά χρόνια πού θά έπρεπε νά πάνε σε γερμανικό σχολείο, οι γονείς τους τά στέλνανε σε ελληνικό σχολείο γιατί έτσι τούς είπαν νά κάνουν και έτσι μέ τό δικίο τους και τήν σωστή διαίσθησή τους επέμεναν κι αυτοί, γιατί είχαν καταλάβει πώς τό κράτος όπου ζούσαν δέν τούς πρόσφερε καμιά ζεστασιά, καμιά κατανόηση. Παιδιά πού δέν τούς δώσανε τήν άπαιτούμενη μόρφωση στα ελληνικά, ώστε γυρίζοντας στην Ελλάδα, νά ζήσουν τουλάχιστο αυτήν τή ζωή πού ζούσαν οι πατεράδες τους προτού φύγουν για τή Γερμανία. Ούτε αυτό όμως δέ μπορούν πιά. Αλλά και στην Ελλάδα, μιά χώρα πού για τά περισσότερα Έλληνόπουλα της Γερμανίας τούς είναι ξένη, άλλαξαν τά πράγματα. Γονείς πού φύγανε μέ τήν έλπίδα για ένα καλύτερο μέλλον των παιδιών τους, όχι μόνο δέν καλύτερεψαν τό μέλλον αυτών των παιδιών τους, αλλά τό κατέστρεψαν κιόλας.

Παιδιά άγράμματα σε δυό γλώσσες, μετανάστες άνάμεσα σε δυό χώρες. Θύματα της μετανάστευσης.

Τό ελληνικό σχολείο στη Γερμανία, μη προσαρμοσμένο στο εκεί περιβάλλον, μέ άπροετοιμαστους δασκάλους έβγαλε και βγάζει παιδιά άνίκανα νά καθορίσουν τό μέλλον τους και νά ζήσουν στην εκεί κοινωνία. Έδω δέ θέλουν ή δέ μπορούν νά ζήσουν, αλλά και αν άναγκαστοΰν νά γυρίσουν, βασικά δέν τά φροντίζει κανένας.

Αυτή είναι ή λεγόμενη δεύτερη γενιά: τά Έλληνόπουλα της Γερμανίας. Για τά παιδιά αυτών των παιδιών, για τήν τρίτη γενιά; ό θεός νά βάλει τό χέρι του.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΑΡΞΙΣΤΩΝ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΤΟΥ «ΥΠΑΡΚΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ»

Στις 11 μέ 13 Νοεμβρίου στην 'Αρχιτεκτονική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βενετίας πραγματοποιήθηκε τριήμερη συνάντηση με θέμα «'Εξουσία και αντιπολίτευση στις μετεπαναστατικές κοινωνίες». Τήν έναρξη των εργασιών άνοιξε ο πρύτανης 'Αϊμονίτο, τονίζοντας ότι η εκδήλωση αυτή δεν στεγάζεται απλώς στις αίθουσες του Πανεπιστημίου αλλά *εντάσσεται οργανικά στις πανεπιστημιακές δραστηριότητές του*. Τίς εργασίες της συνάντησης παρακολούθησαν καθηγητές Πανεπιστημίου, μελετητές των 'Ανατολικών κοινωνιών, οικονομολόγοι, εκπρόσωποι μαζικών οργανώσεων και συλλόγων, του φεμινιστικού κινήματος, του προοδευτικού χριστιανικού κινήματος, εκπρόσωποι κομμάτων και οργανώσεων της ανεξάρτητης Ιταλικής 'Αριστεράς και της Νεολαίας του Ιταλικού Κ.Κ. και του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Παραβρέθηκαν πολλοί 'Ιταλοί και ξένοι δημοσιογράφοι και η εκδήλωση πήρε μεγάλη έκταση στον τύπο με συνεντεύξεις, ρεπορτάζ κ.λπ.

'Εχουν περάσει μόλις δέκα χρόνια από τη εποχή που όλες οι άριστερές τάσεις, εκτός των τροτκιστών και μαοϊκών, θεωρούσαν, για λόγους διαφορετικούς και συχνά αντίθετους, τη Σοβιετική 'Ενωση ταυτόσημη με τό σοσιαλισμό. Σήμερα πολλοί στη έκφραση ύπαρκτος σοσιαλισμός έχουν προσθέσει εισαγωγικά. 'Αλλά οι πολιτικές έννοιες δεν μπορούν να ζήσουν αιώνια κλεισμένες εντός εισαγωγικών...

'Η συνάντηση που τό «Μανιφέστο» οργάνωσε τον περασμένο Νοέμβρη στην Βενετία, με θέμα «'Εξουσία και αντιπολίτευση στις μετεπαναστατικές κοινωνίες» θά λέγαμε πως είναι ιστορικής σημασίας για τήν 'Αριστερά. Για πρώτη φορά, σκοπός της συνάντησης κομμουνιστών της Εύρωπης οέν είναι απλώς η έκφραση συμπαράστασης στους διαφωνούντες των σοσιαλιστικών καθεστώτων, αλλά μία συζήτηση που αποτελεί τομή τον μαρξιστικό προβληματισμό των κομμουνιστικών δυνάμεων: τό βασικό ζήτημα με τό όποιο άχολήθηκαν οι συμμετέχοντες μπορεί να συνοψιστεί στα έρωτήματα που έθεσε η Rossana Rossanda άνοιγοντας τίς εργασίες του συνεδρίου: α) Οι 'Ανατολικές κοινωνίες είναι καταπιεστικές διότι είναι σοσιαλιστικές ή διότι δέν είναι; Κι αν δέν είναι, για τί είδους κοινωνίες πρόκειται; και β) Γιατί όλες οι επαναστάσεις που πραγματοποιήθηκαν σκόνησαν στό σταυρικό σημείο του Κράτους και της έλευθερίας;

'Ιστορική σημασία πολιτικής διάστασης έχει και μία άλλη πλευρά που σφράγισε τη συνάντηση της Βενετίας: ότι σ' αυτήν συμμετείχαν εκτός από «διαφωνούντες» των σοσιαλιστικών χωρών που άναγκαστικά βρίσκονται στό έξωτερικό (Πλιούτς, Βέλ, Μπάλουκα, Πέλικαν κλπ), εκτός από τους έπροσώπους του «Μανιφέστο» και γνωστούς μαρξιστές διανοούμενους και αντιπρόσωποι του Ιταλικού και Ισπανικού κομμουνιστικού κόμματος. Τό Γ.Κ.Κ. δέν προσήλθε με επίσημο κομματικό αντιπρόσωπο, αλλά με έναν λαμπρό διανοούμενο, τον Λουί 'Αλτουσέρ. Οι 'Ελληνες έλαμψαν διά της άπουσίας τους. Κι όχι μόνο αυτό. 'Ο ήμερήσιος τύπος δέν άσχολήθηκε με τό θέμα. 'Αλλά αν ό Εύρωκομμουνισμός μπορεί σήμερα να διεκδικεί τήν ιδιότητα ενός ιδιαίτερου κομμουνιστικού ρεύματος, είναι κυρίως διότι προοδευτικά πήρε τίς άποστάσεις του από τη Σοβιετική 'Ενωση και τους «'Υπαρκτούς σοσιαλισμούς». Στην άρχή, π.χ. με τήν εισβολή στην Τσεχοσλοβακία καταδικάζοντάς την ως ξένη επέμβαση, και στη συνέχεια, άνοιχτά κυρίως διαμαρτυρόμενος για τήν καταπίεση και τήν καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων στις χῶρες αυτές.

Στό έρώτημα αν οι 'Ανατολικές χῶρες είναι σοσιαλιστικές, ό άναγνώστης θά διαβάσει παρακάτω τίς σημαντικότερες «άπαντήσεις», όσες μπορέσαμε να μαζέψουμε από τήν Ιταλική εφημερίδα «Μανιφέστο», διότι τό σύνολο των επεμβάσεων δέν έχει ακόμη έκδοθεί σε τόμο.

Μετάφραση: Μαριάννα Κονδύλη, Κουτσολιούτσος Σίμος, Παπαμιχαήλ Νώντας, Ρωμαίος Γιώργος, Φαίδων Χατζηαντωνίου.

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

Ο μαρξισμός όχι σάν θεωρία και φιλοσοφία, αλλά σάν μιá μεγάλη δύναμη ιδανικῶν πού ἄλλαξε τόν κόσμο, ὑποφέρει ἀπό δύσπνοια κάτω ἀπό τό βάρος τῆς κρίσης τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος.

*Ροσσάνα Ροσσάντα**

Ἡ ἀλληλεγγύη τῶν κινήματων Ἀνατολῆς καί Δύσης

(...) Οἱ συνθήκες μέσα στίς ὁποῖες οἱ σύντροφοι τῶν ἀνταποκαλούμενων σοσιαλιστικῶν χωρῶν ἀγωνίζονται καί ἀντιπολιτεύονται, εἴτε σάν τάξη (Πολωνία), εἴτε σάν ομάδες ἢ ἄτομα, εἶναι ἴσως ἀπό τίς πιό τραγικές στήν ἱστορία τῶν πολιτικῶν ἀγώνων τοῦ αἰῶνα μας. Διότι, ὅσοι καταπιέζονται ἀπό τό φασισμό ἢ τόν ἀστικό ἀνταρχισμό συναντοῦν τή θερμή συμπαράσταση τῆς ἀριστερᾶς αἰσθάνονται τμήμα ἑνός μεγάλου κοινοῦ μετώπου. Δέν συμβαίνει τό ἴδιο μέ ὅσους δροῦν στίς «σοσιαλιστικές» χώρες. Σέ κανένα διεθνιστικό μέτωπο δέν βρίσκουν ἀναγνώριση. Ἡ ἀριστερά δέν τοῦς προσφέρει παρά ἀμφίβολη καί δειλή ὑποστήριξη καί μόνο ὁ ἀντίπαλος τοῦς ὑποδέχεται μέ προθυμία γεμάτος ἱκανοποίηση γιατί θά προσθέσει τά δεινά τους στίς «ἀποδείξεις» ὅτι ὁ σοσιαλισμός εἶναι ἀπραγματοποίητος καί ἐξωπραγματικός. Οἱ ἐργατικές μάζες, οἱ πολιτικές πρωτοπορίες τῆς Δύσης, τοῦς αἰσθάνονται σά βάσανο, μιá ἀντίφαση, μιá ἐνοχή. Ὑπάρχει σ' αὐτό μιá ἱστορική αἰτία ἀπό τήν ὁποία θά πρέπει νά ξεκινήσουμε γιά νά ἐξηγήσουμε στούς ἴδιους μας τοῦς ἑαυτούς πῶς γίνεται νά μπορούμε σήμερα νά πραγματοποιοῦμε ἕνα Συνέδριο σάν αὐτό ἐδῶ, ἀδιανόητο μόλις πρὶν δέκα χρόνια. Γιατί ἀπό νωρίς κι ὄχι σήμερα οἱ ἀριστερές δυνάμεις τῆς Δύσης ἀντιλήφθηκαν ὅτι ὁ σοσιαλισμός πού πραγματοποιήθηκε στήν ΕΣΣΔ δέν ἀνταποκρινόταν οὔτε στίς μεγάλες γραμμές χειραφέτησης πού χάραξε τό Κομμουνιστικό Μανιφέστο τοῦ Μάρξ τό 1848, οὔτε στίς πιό πρόσφατες ἐλπίδες τοῦ Ὀκτώβρη: ὅτι δέν ἦταν ἀλήθεια –γιά νά μιλήσουμε μέ τή φράση πού τελειώνει τό «Θωρηκτό Ποτέμκιν»– πῶς μέ τό ἐπαναστατημένο καράβι ὑψώθηκε γιά πάντα ἡ κόκκινη σημαία τῆς λευτεριάς. Αὐτές οἱ κοινωνίες ἀρκετά σύντομα θά ἀποδειχτοῦν καί οἰκονομικά μπλοκαρισμένες καί πολιτικά καταπιεστικές.

Ἡ κρίση τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος

Κι ὅμως οἱ ἀριστερές δυνάμεις καί τά ἐπαναστατικά κινήματα συμπαραστάθηκαν στήν ΕΣΣΔ, γιατί τήν θεωροῦσαν σά τό βασικό χαρακῶμα τῆς πάλης ἐναντίον τοῦ ἀστικοῦ μπλόκ, σάν τό μόνο σίγουρο μέτωπο μετά τίς ἡττες τῆς δεκαετίας τοῦ '20 στήν Εὐρώπη. Ἦταν τό τμήμα πού ἡ Δύση ἔπρεπε νά πληρῶσει στίς ἐπαναστάσεις πού πραγματοποιήθηκαν ἀλλοῦ, ἀκριβῶς ὅπως αὐτές πληρῶναν μέ τήν ἀνελευθερία καί τίς παραμορφώσεις τους τό τμήμα τῆς ἐπανάστασης πού δέν πραγματοποιήθηκε στή Δύση.

Ἄλλωστε, γιά νά πάρεις τό μέρος τῆς ΕΣΣΔ δέν χρειάζοταν νά πάρεις ὄρο πῶς πρόκειται γιά προλεταριακό κράτος. Ἄρκοσε ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ρωσία ἀντικειμενικά ἦταν ἀπέναντι στό ἀστικό σύστημα ἢ ἀντίθεση μέσα ἀπό τήν ὁποία ἀναπτύσσονταν νέα ταξικά κινήματα καί συσπειρώσεις πού θά ὀδηγοῦσαν στή σύγκρουση. Ἀλλά ἰσχύει ἀκόμη αὐτό; Νομίζω πῶς ἀν σήμερα βρισκόμαστε ἐδῶ γιά νά συζητήσουμε ἀπό μιá περισσότερο κριτική σκοπιά γι' αὐτές τίς σοσιαλιστικές κοινωνίες, δέν οφείλεται τόσο στό γεγονός ὅτι ξαφνικά φωτιστήκαμε πάνω στή φύση τῶν διενέξεων, πού τίς συγκλονίζουν ὅσο στό ὅτι κατέρρευσε ἡ ταῦτιση πού γιά πολλά χρόνια τή ζήσαμε μέ ἐνοχή συνείδηση, ἢ ταῦτιση τῶν «ὑπαρκτῶν σοσιαλισμῶν» μέ τό ἀντιιμπεριαλιστικό, σοσιαλιστικό καί ἀντικαπιταλιστικό μέτωπο τῆς Δύσης.

Αὐτή ἡ ταῦτιση γνώρισε τή φθορά στή δεκαετία τοῦ '60. Ἀπό τή μιá ἀπό τόν ὄλο καί καθαρότερο ρόλο μεγάλης δύναμης πού παίζει ἡ ΕΣΣΔ σέ παγκόσμια κλίμακα, ἀπό τήν ἄλλη μέ τή ρήξη πού

*Πρῶην μέλος τῆς Κ.Ε. τοῦ Ι.Κ.Κ., στενή συνεργάτιδα τοῦ Τολιάτι. Σήμερα ἡγετικό στέλεχος τοῦ «PDUP-Manifesto».

πραγματοποιήθηκε ανάμεσα σε σοσιαλιστικά κράτη και κομμουνιστικά κόμματα (ιδιαίτερα ανάμεσα στη Ρωσία και την Κίνα). Συνέπεια της ρήξης αυτής ήταν ότι η Κίνα ταλαντεύθηκε από τον απομονωτισμό στο ρόλο του εκφραστή των αιτημάτων του Τρίτου Κόσμου, και, εγκαταλείποντας την ιδέα μιας γρήγορης εξάπλωσης της επανάστασης επιδόθηκε στους πιο άπιθανους διπλωματικούς και κυβερνητικούς ελιγμούς. Ένα άλλο στοιχείο φθοράς στάθηκε, τέλος, η αποκάλυψη της φύσης του κράτους της ΕΣΣΔ μ' αφορμή την εισβολή στην Τσεχοσλοβακία το 1968.

Από τότε η υποστήριξη και η βοήθεια που η ΕΣΣΔ δίνει σε κινήματα, ιδιαίτερα του Τρίτου Κόσμου, υπαγορεύεται όλο και πιο καθαρά από τα συμφέροντά της στην παγκόσμια σκακιέρα. Μέ το Βιετνάμ εξαντλήθηκαν όλα όσα ο ονομαζόμενος σοσιαλιστικός κόσμος μπορούσε να δώσει. Πάντως οι Βιετναμέζοι σύντροφοι νίκησαν διότι υπήρχαν η ΕΣΣΔ και Κίνα (αν κι αυτό ισχύει σε διαφορετικό βαθμό για την κάθε μία), αλλά θά νικούσαν και χωρίς αυτές. Μ' άλλα λόγια οι ύπαρκτοι σοσιαλισμοί δεν είναι πιά ούτε μοντέλο ούτε εγγύηση των μελλοντικών επαναστάσεων.

Η ανάγκη να ερμηνευτούν οι μετεπαναστατικές κοινωνίες

(...) Δεν πιστεύουμε σε δύο τύπους κοινωνίας: ο σοσιαλισμός για τους καθυστερημένους λαούς και η σοσιαλδημοκρατία για τους προηγμένους. Ακόμη πιστεύουμε σε μία ένια θεωρία για τις παγκόσμιες εξελίξεις. Και είμαστε πεισμένοι πως μόνον αν η ευρωπαϊκή άριστερά ξανασυνειδητοποιήσει αυτήν την αντίληψη περί ενότητας θά μπορέσει να βοηθήσει τους ταξικούς της αδελφούς που ζούν στις ονομαζόμενες σοσιαλιστικές κοινωνίες. (...)

Ας μην ξεχνάμε ότι στη μεγάλη και δύσκολη πορεία «των ύπαρκτων σοσιαλισμών», 60 χρόνια μετά τον Οκτώβρη, 30 χρόνια μετά την Ίδρυση των λαϊκών δημοκρατιών, περίπου 30 χρόνια από την απελευθέρωση της Κίνας, γύρω στα 20 από τότε που ο Κάστρο μίλησε για την «σοσιαλιστική Κούβα», χάθηκε κάτι περισσότερο από μια ελπίδα. Κομματιάστηκε μια κουλτούρα, μια γλώσσα του κινήματος που είχαν κατευθύνει αυτές τις επαναστάσεις, τό ιδανικό της τριτοδιεθνιστικής παράδοσης των κομμουνιστών. Ούτε τα σοσιαλιστικά, ούτε τα τροτσκιστικά, ούτε τα «μαρξιστικά-λενινιστικά» ρεύματα κατάφεραν να συγκρατήσουν αυτή την παράδοση. Η ξαναδιαβαίνουν παλιά μονοπάτια, ή κινούνται με άβελαιότητα σε καινούργια, ή εγκαταλείπουν την πορεία. Η κρίση φανερώνεται έντονα στην ευρωπαϊκή άριστερά όπου πλησιάζει να πάρει την κυβέρνηση. Επειδή δεν καταφέρνει να εξηγήσει την ιστορία των επαναστάσεων άλλου και άλλοτε, χάνει τη σειρά της δικής της ιστορίας. Ο Ευρωκομμουνισμός και οι δημοκρατικοί σοσιαλισμοί δεν καταφέρνουν να αναδειχθούν σε εναλλακτικές λύσεις γιατί υποφέρουν από την ίδια αβρότητα που υποφέρουν οι «ύπαρκτοι σοσιαλισμοί». Ούτε οι καινούργιες άριστερες δυνάμεις τολμούν ν' αντιμετωπίσουν τό πρόβλημα γιατί φοβούνται ότι θά αδρανοποιηθούν εάν δεν καλλιεργούν μύθους, και προτιμούν να πιστεύουν ότι όλα αυτά είναι αποτέλεσμα ενός λάθους και ότι όλα θά διορθωθούν με την επιστροφή στις «σωστές» αρχές.

Και αυτή η κρίση ξεπερνά τα πολιτικά πλαίσια και επιδρά στην θεωρία (...). Ο μαρξισμός όχι σαν θεωρία και φιλοσοφία, αλλά σαν μία μεγάλη δύναμη ιδανικών που άλλαξε τον κόσμο, υποφέρει από δύσπνοια κάτω από τό βάρος αυτής της ιστορίας (...).

Εμείς, που θέλουμε να είμαστε μαρξιστές, υποστηρίζουμε ότι όποια και να είναι η φύση των μετεπαναστατικών κοινωνιών μπορούν και πρέπει να ερμηνευτούν. Ο μαρξισμός προσφέρει γι' αυτόν τον σκοπό μία καλή μέθοδο. Μας λέει, σε τελευταία ανάλυση, ότι οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής καθορίζουν (με ιδιομορφίες βέβαια και μεσολαβήσεις) τη φύση μιας κοινωνίας, την συνείδηση που έχει για τον εαυτό της και για τό πολιτικό της εποικοδόμημα. Πιστεύουμε ότι η ανάλυση των σχέσεων παραγωγής στη Ρωσία, στην Κούβα και στις Ανατολικές χώρες είναι τό κλειδί που μας επιτρέπει να εισχωρήσουμε στους μηχανισμούς αυτών των κοινωνικών σχηματισμών (...).

Γι' αυτό να καταλάβουμε πως μεταβλήθηκε η εξουσία των μπολσεβίκων τη δεκαετία του '20, μας είναι πιο χρήσιμος, ο λόγος του Λένιν στα Σοβιέτ με θέμα «Πώς να διευθύνουμε την παραγωγή», λίγους μήνες μετά την επανάσταση ή αργότερα ή όμιλία του γύρω από την αναγκαστική απαλλοτρίωση της γης, παρά να διαβάσουμε τό «Τί να κάνουμε» ή τη θεωρία της σχέσης ανάμεσα στην πρωτοπορία και στις μάζες. Η πολιτική δεν είναι ανεξάρτητη από τις ιδέες, όπως η οικονομία δεν είναι ανεξάρτητη από τά εμπόρευμα. Ένα καινούργιο κράτος και ένα καινούργιο παραγωγικό καθεστώς δημιουργούνται στην προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων της αναπαραγωγής ή της επαναστατικής αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων. Αν ξαναθυμηθούμε τά ιστορικά επεισόδια θά αντιληφθούμε ότι η συγκέντρωση της εξουσίας και τό άδειασμα των Σοβιέτ από κάθε περιεχόμενο δεν απέρρεε από μία ιδεολογική επιλογή, αλλά από την ανικανότητα έλέγχου των κοινωνικών και παραγωγικών μηχανισμών. Έτσι γρήγορα η πολιτική και τό κράτος ξεχωρίσανε από τά Σοβιέτ (...).

Οι 'Ανατολικές κοινωνίες είναι κοινωνίες όπου, κάτω από μία νέα νομική μορφή, συνεχίζονται όχι μόνο οι πατροπαράδοτες συγκρούσεις ανάμεσα στους μισθωτούς, και τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής (τόρα το κράτος), αλλά κρύβουν και καινούργιες συγκρούσεις των νέων κοινωνικών δυνάμεων που οι βαθιές κοινωνικές ανακατατάξεις απελευθερώνουν.

Πιστεύουμε ότι οι ρίζες της ανελευθερίας βρίσκονται στην μη σοσιαλιστική φύση αυτών των σχηματισμών, που άπλωσαν μέσα στο ήμιτελές πλαίσιο ενός κρατικού καπιταλισμού και που μεγάλωσαν από την άρνηση των ηγετικών επαναστατικών δυνάμεων να προχωρήσουν άμέσως σε οικονομικά μέτρα (που είναι και πολιτικά μ' όλες τις συνέπειες στον κοινωνικό τομέα). Οι δυνάμεις αυτές θα μπορούσαν να προσανατολίσουν το σύνολο των παραγωγικών δυνάμεων σε μία προοδευτική μείωση της άνησης σχέσης που κληρονόμησαν από τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας (...). Και επειδή έπαυσε να υπάρχει αυτή η θέληση σταμάτησαν οι μεταβατικές διαδικασίες. Το κράτος που προήλθε απ' αυτές τις επαναστάσεις αποδείχτηκε τό πλέον αυταρχικό. Φτιάχτηκαν κοινωνίες όπου ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αναπτύσσεται και επικρατεί χρησιμοποιώντας μία τάξη που δεν είναι δική του (...).

Παραμένει ακόμη τό ερώτημα, δεδομένου ότι πρόκειται για εκμεταλλευτικές κοινωνίες, εάν είναι πραγματικά καπιταλιστικές κοινωνίες. Δεν είναι ακαδημαϊκό ερώτημα, γιατί η απάντηση καθορίζει και τον δικό μας τρόπο να είμαστε μαρξιστές, δηλαδή μ' αναγκάζει ν' αποσαφηνίσουμε τί εννοούμε κεφάλαιο και τί κράτος, αν δηλ. βασικά δεχόμαστε ότι από τις σχέσεις παραγωγής πηγάζουν οι πολλαπλές κοινωνικές μεσολαβήσεις ή αν απορρέουν βασικά από άλλα χαρακτηριστικά του κλασικού καπιταλισμού. Κυρίως, όμως, προσδιορίζει μία πολιτική επιλογή.

'Αν πρόκειται για νέες κοινωνικές τάξεις ή στρώματα, στις οποίες η επιβίωση των καπιταλιστικών σχέσεων είναι δευτερεύουσα, ή σύγκρουση, ή καταπίεση, κλπ. έχουν ουσιαστικά σχέση με τη διαχείριση των πολιτικών πραγμάτων, ή πάλι γίνεται ανάμεσα στις «έξουσιες» και σ' ένα συμβιβασμό μεταξύ τους. Αυτό που χρειάζεται είναι μία δημοκρατική κάθαρση του συστήματος. 'Ο παραλήπτης των εκκλήσεών μας είναι οι κυβερνήσεις.

'Αν, όμως, πρόκειται για νέους καπιταλιστικούς σχηματισμούς (...) τότε τό πρόβλημα συνίσταται στην ένταση της ταξικής πάλης (...). 'Αλλά, πρώτα πρέπει να διευκρινίσουμε τον πολιτικό φορέα αυτής της σύγκρουσης, που κατά πάσα πιθανότητα δεν είναι πιά ή ίδια ή εργατική τάξη του 1917 ή του 1948 (...). Και κοντά σ' αυτήν υπάρχουν πιά καινούργια στρώματα, άσαφή (...). Ποιό είναι τό καινούργιο κοινωνικό μπλόκ που σ' αυτές τις κοινωνίες έχει σοσιαλιστικά συμφέροντα; Και ποιές οι προϋποθέσεις για να μπορέσει να εκφρασθεί; 'Η δυνατότητα ενσωμάτωσης πρώτα και μετά πίεσης; Φορέας κοινωνικός κι όχι πολιτικός; Αυτό τό ζήτημα που συνιστά άκριβώς τό ποιοτικό άλμα ανάμεσα στη διαφωνία και στην αντιπαράθεση, αντιπαράθεση και πολιτικό άγώνα, δεν έχει ακόμη συζητηθεί από την Ιταλική άριστερά (...). Εύχομαι αυτό να άρχισει από εδώ, μαζί μ' όλους τους Ιταλούς, Ισπανούς, γάλλους και γερμανούς άριστερούς, καθώς και τους συντρόφους των 'Ανατολικών χωρών.

'Αποδεχόμαστε όλες τις αντιφάσεις και τά κενά της θεωρίας για ν' αποδώσουμε στην κρίση του μαρξισμού την απελευθερωτική της φύση.

Λουί 'Αλτουσέρ*

'Επιτέλους ξέσπασε ή κρίση του μαρξισμού

(...) Ζητώ συγγνώμη αν εκφρασθώ ώμά και σχηματικά. 'Εδώ και κάμποσο καιρό μιλάμε μεταξύ μας για «κρίση του μαρξισμού» -ή Ροσσάντα είπε τή λέξη. Δεν πρέπει να φοβόμαστε τις λέξεις: ο μαρξισμός είναι σε κρίση και αυτή είναι μία κρίση άνοιχτή. 'Όλοι μπορούν να τή δούν. Οι έχθροί μας τό ξέρουν και κάνουν ό,τι μπορούν για να τή εκμεταλλευτούν, αλλά και έμεις τή βλέπουμε και τό ξέρουμε. Τί σημαίνει «κρίση του μαρξισμού»;

*Γάλλος μαρξιστής φιλόσοφος, μέλος του Γ.Κ.Κ.

(...) *Αν δέν βρίσκουμε πιά τρόπο νά κρατήσουμε ένωμένα τό παρελθόν μέ τό παρόν, αυτό σημαίνει ότι στή συνείδηση τών μαζών δέν υπάρχει πιά ένα πραγματοποιημένο ιδανικό, ένα ζωντανό ιδανικό. Δέν μπορούμε νά λύσουμε τό πρόβλημα λέγοντας απλά ότι υπάρχουν διάφοροι δρόμοι γιά τό σοσιαλισμό. Γιατί άμέσως μπαίνει ένα άνησυχητικό ερώτημα: τί μās έγγυάται ότι στό τέλος ό σοσιαλισμός τών άλλων δρόμων δέν θά οδηγήσει στά ίδια αποτελέσματα μέ τόν ήδη υπάρχοντα σοσιαλισμό;*

Αλλά ή κρίση τού μαρξισμού έχει και ένα δεύτερο νόημα. Όφείλεται όχι μόνο στό ότι υπήρξε ένα ρήγμα στήν ιστορία τού εργατικού κινήματος, όχι μόνο επειδή ή ΕΣΣΔ πέρασε από τόν Λένιν στόν Στάλιν κι ύστερα στόν Μπρέζνιεφ, πράγμα ήδη σοβαρό, αλλά και διότι οι μαρξιστικές οργανώσεις της ταξικής πάλης δέν έδωσαν αυτής της δραματικής ιστορίας καμιάν εξήγηση. Δέν θέλησαν και δέν μπόρεσαν νά έρμηνεύσουν τήν ιστορία τους και πίσω από τις άρνήσεις ή τις πολιτικές άποσιωπήσεις, πίσω από τις παιδαριώδεις φόρμουλες, διαφαίνεται κάτι ακόμη σοβαρότερο: ή εξαιρετική δυσκολία, -ό Μπετελέμ και όσοι δουλεύουν πάνω σ' αυτό τό θέμα τό ξέρουν-, μέ τήν παρούσα κατάσταση της θεωρίας μας, ίσως σχεδόν ή άδυναμία νά δοθεί μιά μαρξιστική εξήγηση της ιστορίας πού γράφτηκε στό όνομα τού μαρξισμού. Αλλά ή διαπίστωση ότι είναι αρκετά δύσκολη ή μαρξιστική έρμηνεία της ιστορίας αυτής, άποτελεί συνάμα διαπίστωση ότι ή σημερινή κρίση άποκαλύπτει μιά άδυναμία ή μάλλον μιά κρίση της θεωρίας. Πιστεύω ότι πρέπει νά προχωρήσουμε ως αυτό τό σημείο. Χρησιμοποιώ, βέβαια, τήν έκφραση «μαρξιστική θεωρία» μέ τήν πιό πλατιά έννοια, μέ τή μαρξιστική και ύλιστική έννοια τού όρου, όπου «θεωρία» όρίζει τή συνολική διάρθρωση της ίδιας της πολιτικής πρακτικής, στις στρατηγικές και οργανωτικές της διαστάσεις. (...)

Αν αυτά άληθεύουν, νομίζω πώς -έκτός από τήν έκμετάλλευση πού κάνουν οι αντίπαλοι- υπάρχουν τρεις τρόποι αντίδρασης. Ό πρώτος, οικείος σέ μερικά κομμουνιστικά κόμματα, συνίσταται στό νά σωθεί τό σωζόμενο, στό νά μή γίνεται λόγος γιά τήν κρίση, νά συνεχιστεί ή πορεία σά μή μεσολάβησε τίποτα. Ό δεύτερος έχει σάν στοιχείο του τήν άποδοχή τού σόκ της κρίσης και τήν άναζήτηση κάποιας αιτίας ως έλπίδας (...). Ό τρίτος τρόπος αντίδρασης στήν κρίση είναι ή ιστορική, θεωρητική και πολιτική άποστασιοποίηση, τόση πού νά μās επιτρέπει νά άποκαλύψουμε, άν και όχι εύκολα, τή φύση, τό νόημα και τήν έκτασή της. Πιστεύω ότι έχουμε τή δυνατότητα νά τό πετύχουμε. Κι όταν τό πετύχουμε θά μπορέσουμε ν' αλλάξουμε γλώσσα. Αντί νά λέμε «ό μαρξισμός είναι σέ κρίση», θά έμψαινα στόν πειρασμό νά πώ: επιτέλους ξεσπασε ή κρίση τού μαρξισμού. Έπιτέλους ήρθε στό φώς, είναι όρατή στόν καθένα, επιτέλους κάποιοι ζωντανές δυνάμεις μπορούν ν' άπελευθερωθούν από και μέσω της κρίσης.

Δέν πρόκειται γιά παραδοξολογία. Πιστεύω ότι ή κρίση τού μαρξισμού δέν είναι ούτε μία ούτε πρόσφατη (...). Αν ήρθε καθαρά στό φώς μετά τήν κρίση τού παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος, ήταν άρχαιότερη άπ' αυτήν γιατί υπήρξε μιά από τις αιτίες της. (...)

Γίνεται πρόθυμα χρήση τού όρου «άκίνητοποιημένη κοινωνία». Μπορεί νά επεκταθεί και στόν μαρξισμό. Στη δεκαετία τού '30 ό μαρξισμός «άκίνητοποιήθηκε», χτίστηκε ζωντανός σέ όρισμένες θεωρητικές φόρμουλες και σέ μιά γραμμή και πρακτική πού επιβλήθηκαν από τή σταλινική καθοδήγηση πού έλυσε μέ τό δικό της τρόπο τά προβλήματα τού μαρξισμού (...). Σήμερα, άκριβώς σά συνέπεια μιάς μακράς ιστορίας και φοβερών τραγωδιών, αυτή ή κρίση ξεσπάει και ό μαρξισμός μπορεί νά ξαναζήσει.

Αλλά δέν θά άναστηθεί από μόνος του. Αυτή ή άπελευθέρωση μās ύποχρεώνει ν' αλλάξουμε κάτι στή σχέση μας μέ τόν ίδιο τό μαρξισμό. Δέν μπορούμε νά έξοφλήσουμε μέ τό πρόβλημα μέσα από τόν Στάλιν και νά θεωρήσουμε τή δική μας πολιτική ιστορία και τή δική μας θεωρητική παράδοση σάν κάτι πού ό Στάλιν διαστρέβλωσε και πού ή καταγγελία του θά άρκοϋσε γιά νά βρούμε τήν πρωταρχική μας άγνότητα. Κάνοντας αυτό τό πείραμα κάθε φορά πού ξαναδιαβάσαμε τόν Μάρξ, τόν Λένιν και τόν Γκράμσι άναζητώντας εκεί άτόφιο τό μαρξισμό πού έπνιξε ό Στάλιν, άναγκαστήκαμε νά παραιτηθούμε, γιατί ήταν ήλιου φαεινότερον ότι ή ίδια μας ή θεωρητική παράδοση είναι γεμάτη κενά και αντιφάσεις, πού έπαιξαν τό ρόλο τους σ' αυτή τήν κρίση, όπως τήν έπαιξαν στή Δεύτερη Διεθνή και ακόμη στήν άρχή της Τρίτης, πάλι μέ τόν Λένιν. Γι' αυτό θά έμψαινα στόν πειρασμό νά προχωρήσω πιό μακριά από τόν Τρεντίν και νά πώ: υπάρχει σήμερα μιά ζωτική άνάγκη νά ξανακοιτάξουμε μιάν όρισμένη αντίληψη γιά τούς συγγραφείς και δασκάλους μας, πάνω στήν όποία άναπαυθήκαμε γιά καιρόν πολύ και πάνω στήν όποία θά τύχει ν' άναπαυθούμε κι άλλο... Δέν υπάρχει τίποτε πού νά εκπλήσσει σ' αυτό: Είναι χωρίς νόημα νά νομίζουμε ότι θάταν ίκανοί νά μās δώσουν μιά θεωρία όλοκληρωμένη και καθολική, μιά θεωρία πάλης. Σάν τέτοια είναι σημαδεμένη από τή φύση της κυρίαρχης ιδεολογίας στή φάση πού γεννήθηκε και μέ τήν όποία ήρθε σέ ρήξη σέ μιά χωρίς τέλος μάχη. Δέν πρέπει λοιπόν νά έκπλαγούμε άν περιέχει αντιφάσεις και κενά. Πιστεύω, αντίθετα, ότι είναι σημαντικό νά πάρουμε πάνω μας αυτές τις αντιφάσεις κι αυτά τά κενά -μετρώντας τήν ιστορική ευκαιρία πού ή κρίση προσφέρει- γιά νά άποδώσουμε στήν κρίση τήν άπελευθερωτική της φύση.

Κάποιος χτυπᾷ τὴν καγκελόπορτα τοῦ κατειλημμένου ἐργοστασίου: «Εἶμαι ὁ Gierek, ὁ γραμματέας τοῦ κόμματος» — Ἡ ἐξέγερση τῶν πολωνῶν ἐργατῶν τὸ '71, ὅπως τὴ διηγεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς ἡγέτες της.

τοῦ Ἐντμουτ Μπαλούκα*

Ἡ ἐξέγερση τοῦ Στετίνου στὴν Πολωνία, Γενάρης 1971

Σύντροφοι, θά σᾶς διηγηθῶ τίς τέσσερις μέρες τοῦ Γενάρη 1971 στὴν Πολωνία οἱ ὁποῖες ἀπὸ πολλοὺς δημοσιογράφους καὶ πολιτικούς χαρακτηρίστηκαν σάν ἔκτακτες καὶ πολὺ διαφορετικές ἀπὸ τίς συνηθισμένες σκοτεινές μέρες ἐπιβίωσης τοῦ ὑποταγμένου λαοῦ μου.

Ὁ φόρος πού ἡ λαϊκὴ Πολωνία πληρώνει στὴν Comecon ὑπὲρ τῆς σοβιετικῆς ἐπέκτασης ἀνά τὸν κόσμον, ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς ἀξίωσης τῶν τιμῶν στίς 12 Δεκέμβρη 1970, ἀξίωση 25% κατὰ μέσον ὄρο. Ὑπῆρξε συγχρόνως μιά ἀνάγκη καὶ μιά πρόκληση τῶν ὁμάδων τοῦ Moczar καὶ τοῦ Gierek πού διεκδικοῦσαν τὴν ἐδρα τοῦ πρώτου γραμματέα τοῦ Ε(νωμένου) Ε(ργατικοῦ) Κ(όμματος) Π(ολωνίας). Στίς 14 Δεκέμβρη 1970 τὸ ναυπηγεῖο «Λένιν» τῆς πόλης Gdansk πρώτο κηρύσσει τὴν ἀπεργία. Ἀνοίγει δρόμο. Καίγεται τὸ κτίριο τῆς τοπικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ε.Ε.Κ.Π., τοῦ συνδικάτου καὶ τῶν τοπικῶν ὀλιγαρχιῶν τοῦ μισητοῦ καθεστῶτος. Τὴν ἴδια μέρα ξεσηκώνονται οἱ κοντινές πόλεις Gdynia, Elblag, Supsk. Ὁ ἀποκλεισμός στοὺς δρόμους, ἡ λογοκρισία στὸν τύπο, στό ραδιόφωνο, στὴν τηλεόραση ἔκαναν ν' ἀργήσει τρεῖς μέρες ἡ ἐξέγερση στό Szczecin (Στεττίνο). Στίς 17 Δεκέμβρη ξεσηκώνεται τὸ Szczecin

Σύμφωνα μὲ τίς πρόχειρες ἐκτιμήσεις πού ἀκολούθησαν, στίς ἕξι παραλιακές πόλεις, σκοτώθηκαν περισσότερα ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἄτομα, ἐκ τῶν ὁποίων πολλές γυναῖκες, γέροι καὶ παιδιά. Στίς 19 Δεκέμβρη 1970 ὁ Edward Gierek κατέλαβε τὴν ἐξουσία ἀφοῦ ἀπομάκρυνε τὸν Gomulka.

Στίς 22 Γενάρη 1971 περίπου ἕξι χιλιάδες ἐργάτες τοῦ ναυπηγείου «Warski» ἀποφασίζουν νά τὸ ἐγκαταλείψουν καὶ νά κάψουν τὰ κτίρια τῆς ραδιοφωνίας καὶ τῆς τηλεόρασης οἱ ὁποῖες εἶχαν μεταδόσει μιά ἀνταπόκριση γεμάτη ψέματα.

Ἠγήθηκα τῆς ἐπιτροπῆς ἀπεργίας τῆς πόλης Szczecin τὸν Γενάρη 1971.

Εἶδα στοὺς δρόμους τοὺς νεκροὺς, γυναῖκες, παιδιά ἐργάτες.

Εἶδα ἀκόμη ὅτι δὲν ἔχει κανένα νόημα νά κάνουμε διαπραγματεύσεις μὲ τίς τοπικές ἀρχές πού δὲν μποροῦν νά ἀποφασίσουν νά δεχθοῦν τὰ αἰτήματά μας. Γι' αὐτὸ κάλεσα τὰ σωματεῖα τοῦ ναυπηγείου νά μὴν ἐγκαταλείψουν τίς θέσεις τῆς δουλειᾶς τους, νά καταλάβουν τὸ ναυπηγεῖο, καὶ νά ἀπαιτήσουν τὴν ἄφιξη στό ναυπηγεῖο τῶν Gierek καὶ Jaroszewicz γιὰ νά τοὺς ἀναπτύξουμε τὰ αἰτήματά μας, καὶ νά τοὺς ρωτήσουμε ἂν εἶχαν τὴν πρόθεση νά κυβερνήσουν τὴ χώρα ὅπως ὁ Gomulka.

Τὰ σωματεῖα τοῦ ναυπηγείου δέχθηκαν τὴν πρότασή μου, κατέλαβαν τὸν ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τῆς διεύθυνσης τοῦ ναυπηγείου, ἔκλεισαν τίς καγκελόπορτες· οἱ ἐργάτες περικύκλωσαν, μὲ μιά ζώνη πού σχημάτισαν, ὅλο τὸ χῶρο τοῦ ναυπηγείου. Μετὰ ἀπὸ λίγες ὥρες τὸ ναυπηγεῖο περικυκλώθηκε ἀπὸ μιά ζώνη «πολιτοφυλακῆς» καὶ σωμάτων «ἐσωτερικῆς ἀσφάλειας» (περίπου τέσσερις χιλιάδες ἄνδρες) μὲ πολυάριθμα τεθωρακισμένα, ἀποβατικά καὶ πολυάριθμα ἑλικόπτερα πού πετοῦσαν πάνω ἀπὸ τὸ ναυπηγεῖο.

Ἐκοψαν τὸ ἠλεκτρικὸ, τὸ νερὸ καὶ δὲν ἐπέτρεψαν γιὰ τρεῖς μέρες στοὺς συγγενεῖς νά φέρουν τροφίμα. Τὴν ἴδια μέρα, ἡ ἀπεργία ἐξαπλώνεται σ' ὅλα τὰ ἐργοστάσια τοῦ Szczecin, καθὼς ἐπίσης καὶ στό λιμάνι (19.000 ἐργάτες περίπου), στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ, στό ταχυδρομεῖο, στό ἐμπόριο καὶ σ' ὅλα τὰ ἀστικά μεταφορικά μέσα.

Ἐκλέχτηκε μιά ἐπιτροπὴ ἀπεργίας σαράντα ἀτόμων ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν τομῶν καὶ ἀνέλαβε νά προωθήσει τίς προτάσεις τῶν σωματείων. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεργίας χωρίζεται σὲ τμήματα. 1) Προστασία τῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τῶν σωματείων ἐνάντια στίς προκλήσεις τῆς «πολιτοφυλακῆς» καὶ

*Συνδικαλιστής, ἐργάτης τῶν ναυπηγείων τοῦ Στεττίνο τῆς Πολωνίας.

των σωμάτων της «έσωτερικής ασφάλειας». 2) Τμήμα επικοινωνίας με άλλα έργοστάσια. 3) Τμήμα προπαγάνδας, που διέθετε έναν ραδιοφωνικό σταθμό και ένα τυπογραφείο για τις προκηρύξεις και τις αφίσες που προορίζονταν για τους κατοίκους του Szczecin. 4) Τμήμα διατροφής των σωματείων. 5) Τμήμα άγωνα επιφορτισμένο με την περισυλλογή των μπουκαλιών για την κατασκευή μολότοφ, τό στήσιμο οδοφραγμάτων ενάντια στα τεθωρακισμένα στην περίπτωση επίθεσης της «πολιτοφυλακής» στο ναυπηγείο, (πιθανότητα που συζητήθηκε άλλωστε και στην κεντρική επιτροπή του Ε.Ε.Κ.Π. στη Βαρσοβία).

Μετά τρεις μέρες κατάληψης, βρισκόμασταν πολιορκημένοι από τις δυνάμεις της καταστολής,πεινασμένοι, απειλούμενοι από μία επίθεση της «πολιτοφυλακής». Αντιληφθήκαμε όμως πώς πίσω από τη ζώνη της πολιτοφυλακής και της υπηρεσίας έσωτερικής ασφάλειας, σχηματιζόταν προοδευτικά ένα τεράστιο πλήθος: περίπου εκατό χιλιάδες κόσμος του Szczecin που μας πετούν δέματα με τρόφιμα και τσιγάρα μέσα στο ναυπηγείο. Οι προκηρύξεις και οι αφίσες μας προς τους κατοίκους του Szczecin έφεραν αποτελέσματα.

Για την συμπαράσταση του πληθυσμού του Szczecin πληροφορήθηκε και ο Gierek, ο οποίος, στις 24 Γενάρη 1971 και ώρα 18 χτυπά την κλειστή καγκελόπορτα του ναυπηγείου προφέρονται μερικές λέξεις που σήμερα είναι πιά ιστορικές: «Είμαι ο Edward Gierek, είμαι ο πρώτος γραμματέας της κεντρικής επιτροπής του Ε.Ε.Κ.Π., με αφήνετε να μπώ;» 'Η καγκελόπορτα άνοιξε: μαζί με τον πρώτο γραμματέα ήταν ο πρωθυπουργός Piotr Jaroszewicz, ο ύπουργός γενικής άμυνας Jaruzelski, ο ύπουργός έσωτερικών Franciszek Szlachcic και μερικοί άλλοι ανώτεροι αξιωματούχοι της νέας ομάδας του Gierek.

'Η συζήτηση των έννεα ώρων μεταξύ της επιτροπής άπεργίας και του Gierek μεταδόθηκε άμέσως σε όλο τον χώρο του ναυπηγείου. 'Ο λόγος του Gierek, του Jaroszewicz και οι παρεμβάσεις των αντιπροσώπων των 36 τομέων του ναυπηγείου άκούστηκαν και από τους κατοίκους του Szczecin, που είχαν μείνει πίσω από την ζώνη της πολιτοφυλακής.

Θέλω μονάχα να ύπογραμμίσω ένα σπουδαίο γεγονός: ο Gierek δέν ήθελε να δώσει την άδεια να μεταδοθεί έξω (στό προαύλιο) αυτός ο διάλογος των έννεα ώρων ή επιτροπή άπεργίας δέν θέλησε με κανένα τρόπο να παραιτηθεί άπ' αυτή την άπαιτηση.

'Από τις δώδεκα προτάσεις των άπεργών ο Gierek δέχεται τις έντεκα, συμπεριλαμβανομένου του αίτήματος για νέες δημοκρατικές εκλογές στό κόμμα, στα συνδικάτα και στις οργανώσεις της νεολαίας.

Άέει όχι μόνο στην πρόταση για την ελάττωση των τιμών. 'Ο Gierek στ' αλήθεια έκλαψε όταν συζήτησε τά οικονομικά προβλήματα της χώρας, και ύποσχέθηκε να ίκανοποιήσει αυτό τό δωδέκατο αίτημα στό προσεχές μέλλον.

Οι εργάτες του ναυπηγείου τόν εμπιστεύτηκαν ύπογραμμίζοντας όμως πώς, αν τραβήξει λάθος πορεία, θά βρίσκονταν πάλι αντιμετώπι με τό κόμμα.

Οι θυσίες δέν υπήρξαν άχρηστες. 'Η εξέγερση στις παραλιακές πόλεις στάθηκε ή πρωταρχική αιτία των άλλαγών στό κράτος και την πορεία του κόμματος. Τό ταξίδι του Gierek στό ναυπηγείο του Szczecin έκανε την πολωνική εργατική τάξη να συνειδητοποιήσει πώς μία αντιπολίτευση άποφασισμένη και ένωμένη που έναντιώνεται στη γραφειοκρατία, μπορεί να κερδίσει.

'Ο 'Ιούνης 1976 άπέδειξε πώς και μέσα στό σύστημα μιάς όλοκληρωτικής έξουσίας ύπάρχει ή δυνατότητα να οργανωθεί μιά γενική άπεργία μέσα σε είκοσιτέσσερις ώρες και να άναγκάσει τό καθεστώς να ύποχωρήσει.

'Η αντιπολίτευση που αυτή τή στιγμή δρᾶ στην Πολωνία παρεμποδίζει άποτελεσματικά την άπόφαση του καθεστώτος να λήξει τό βιωτικό επίπεδο των Πολωνών και άπαιτεί μεγαλύτερες έλευθερίες.

Σύντροφοι, τά σκυλόψαρα του Κρεμλίνου, της Ουάσιγκτον, του Πεκίνου είναι όλα ίδια, έχουν ένα μοναδικό σκοπό: να εκμεταλλευθούν την εργατική δύναμη για χάρη του δικού τους εγωϊστικού σκοπού: να κυβερνήσουν. 'Η Ιταλική εργατική τάξη άγωνίζεται ενάντια στον ίδιο έχθρό.

'Ακόμα μιά φορά σᾶς εύχαριστώ για την πρόσκλησή σας στην 'Ιταλία, και σᾶς παρακαλώ να μου συγχωρέσετε αυτή τή χαώδη παρέμβαση.

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

Τό κεντρικό σημείο είναι ή διαπίστωση ότι υπάρχουν άρρηκτοι δεσμοί ανάμεσα στη δημοκρατία, τήν έλευθερία και τό σοσιαλισμό.

του Ροζάριο Βίλλاري*

(...) «Νομίζω ότι οί μαρτυρίες και οί απόψεις πού έφθασαν σ' αυτό τό Συνέδριο συγκλίνουν πρός ένα σημείο: στήν άναγνώριση, πέρα από όποιαδήποτε συζήτηση περί σοσιαλιστικού ή μή χαρακτήρα αυτών των κοινωνιών, πού πολλές φορές μάλιστα κινδυνεύει νά παραμείνει γενική και άφηρημένη, ότι τό βασικό είναι τό πρόβλημα τής ανάπτυξης των δημοκρατικών δυνάμεων και τής έλευθερίας, άναγκαίας συνθήκης γιά τήν αξιοποίηση και ολοκλήρωση του άπεριόριστου πολιτιστικού, πολιτικού και οικονομικού δυναμικού τής 'Οκτωβριανής 'Επανάστασης.

Στό σημείο αυτό νομίζω, συμπίπτουν οί απόψεις του εύρωκομμουνισμού και των δημοκρατικών, μαρξιστικών και σοσιαλιστικών ρευμάτων τής διαφωνίας. Είναι μιά σύμπτωση απόψεων πού δέν άποκλείει διαφορές σ' άλλα βασικά ζητήματα, αλλά πού θεωρώ σημαντική άκριβώς γιατί γεννιέται από έμπειρίες πολύ διαφορετικές. 'Η έπεξεργασία αυτής τής αντίληψης από τό Ι.Κ.Κ. γιά τόν σοσιαλισμό, δημιούργησε μεγάλο αριθμό προβλημάτων πού άφορούν τήν ίδια τή δομή του κόμματος, τίς σχέσεις του μέ τ' άλλα κόμματα, μέ τήν Ιταλική κοινότητα και τήν Ιταλική κοινωνία στό σύνολό της. 'Εκτός των άλλων, ή αντίληψη αυτή προϋποθέτει και συνεπάγεται μιά διαφορετική διερεύνηση τής ιστορικής εξέλιξης πού είχε στόν σύγχρονο κόσμο ή ανάπτυξη τής δημοκρατίας, καθώς και τήν κριτική επανεξέταση τής άστικής αντίληψης γιά τή δημοκρατία, γιά τήν όποία έκανε νόξη στή χθεσινή όμιλία του ό Πλιούτς. Αισιοδοξούσε ό Πλιούτς γιά μιά άναδρομική ολοκλήρωση των συνθηκών τής ιστορικής εξέλιξης, γιά ένα είδος άστικοδημοκρατικής επανάστασης μετά τή σοσιαλιστική. Πράγματι, έχοντας ύπόψη τήν εξέλιξη τής σύγχρονης ιστορίας, μπορούμε νά διαπιστώσουμε μέ καθαρότητα ότι ή κατάκτηση, ή πραγματοποίηση και ή υπεράσπιση τής δημοκρατίας δέν είναι άποτέλεσμα μιάς φυσικής εξέλιξης του άστικού συστήματος ή παραχωρήσεων τής άστικής τάξης, αλλά είναι άποτέλεσμα του λαϊκού ταξικού άγώνα και ειδικότερα τής ανάπτυξης του εργατικού κινήματος και των αλλαγών πού επέφερε στό συσχετισμό δυνάμεων.»

Οί 'Ανατολικές κοινωνίες είναι νέου τύπου ταξικές κοινωνίες, μέ άνταγωνιστικά συμφέροντα: δέν είναι ούτε σοσιαλιστικές ούτε, στήν κυριολεξία, καπιταλιστικές.

του Φερνάντο Κλαουντίν*

'Ο χαρακτήρας των 'Ανατολικών χωρών

(...) 'Η εύρωπαϊκή 'Αριστερά, πέρα από τό γεγονός ότι δέν μπόρεσε νά κάνει τήν επανάστασή της, υπήρξε και ό κύριος συνένοχος του σταλινισμού, τής καταπίεσης των καλύτερων επαναστατών και εκατομμυρίων εργατών στήν Κεντρική Εύρώπη. 'Ηταν συνένοχος των «Γκούλακ». 'Η κύρια ευθύνη πέφτει άναμφίβολα πάνω στά κομμουνιστικά κόμματα, χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι άπαλλάσσονται τα

*'Ιστορικός, ήγетικό στέλεχος του Ι.Κ.Κ.

*Πρώην ήγетικό στέλεχος του Κ.Κ. 'Ισπανίας (διαγράφηκε τό 1964), συγγραφέας του σημαντικού Έργου «'Η κρίση του κομμουνιστικού κινήματος».

σοσιαλιστικά κόμματα κι άλλα τμήματα της 'Αριστεράς. Οι αιτίες που τό εξηγούν είναι πολλές, αλλά τό γεγονός παραμένει. (...)

'Εφόσον ό μαρξισμός χρησίμευσε νά ρίξει σκιά άντι φώς σέ τόσο βασικές αλήθειες, ήταν άρκετά δύσκολο νά προχωρήσουμε πρός οποιαδήποτε κατεύθυνση. 'Η Ροσάντα είπε ότι ή άριστερά γνώριζε άπό καιρό τί ακριβώς ήταν ό «ύπαρκτός σοσιαλισμός» και όμως συνέχιζε νά βρίσκεται στό πλευρό του στό μεσοπόλεμο και μετά, κατά τή διάρκεια του ψυχρού πολέμου και τών επαναστάσεων τών άποικιών. 'Απ' τήν άντίθετη πλευρά βρισκόταν ό Ιμπεριαλισμός. Χωρίς νά θέλω ν' άρνηθώ τή σημασία αυτού του παράγοντα, πιστεύω ότι γιά πολύ καιρό, μέχρι και άρκετά «ρόσφατα ή άριστερά –και σήμερα ακόμα ένα υπολογίσιμο τμήμα της– είχε αταπάτες σ' ό,τι άφορā τόν «ύπαρκτό σοσιαλισμό». Και, κυρίως, τά κομμουνιστικά κόμματα. Μιά όλόκληρη σειρά στοιχείων τής Ιδεολογίας –ό ψευτομαρξισμός– που έδω δέν έχω καιρό νά εξειδικεύσω, κατέστησε δυνατή αυτή τήν Ιδεολογική άλλοτρίωση. Δέν άποκλείεται νά είναι άκόμη δυνατή ή συσχέτιση άνάμεσα στόν «ύπαρκτό σοσιαλισμό» και τούς άντι-ιμπεριαλιστικούς άγώνες, άν και μου φαίνεται ελάχιστα πιθανό. Μιά τέτοια συσχέτιση μπορεί κάλλιστα νά γίνει και μέ τόν μή σοσιαλιστικό χαρακτήρα του «ύπαρκτου σοσιαλισμού», όπως έγινε και στό παρελθόν. Γιατί άνάμεσα σ' αυτόν και τήν μία ή άλλη καπιταλιστική δύναμη, και ειδικά τόν άμερικό-νικο Ιμπεριαλισμό, υπάρχουν άντιθέσεις πραγματικές, πολύ πιό πραγματικές άπό τήν πραγματικότητα αυτού του είδους σοσιαλισμού. Και όποιος άγωνίζεται γιά τό σοσιαλισμό, τόσο στην Εύρώπη όσο και στόν ύπόλοιπο κόσμο, δέν μπορεί παρά νά τις χρησιμοποιήσει, όσο αυτό είναι δυνατό. Αυτές οι άντιθέσεις έχουν διαφορετικές ρίζες. 'Ανάμεσά τους είναι κι αυτή που όνομάζεται «συμφέροντα τών μεγάλων δυνάμεων», έννοια άμφίβολη, που μπορεί νά καλύψει τά πιό διαφορετικά περιεχόμενα. 'Όμως, κατά τή γνώμη μου, μία άπ' αυτές τις ρίζες είναι και ή διαφορετική φύση του κοινωνικού συστήματος. 'Η, μ' άλλα λόγια, τό γεγονός ότι οι 'Ανατολικές χώρες, χωρίς νά είναι σοσιαλιστικές, δέν πρέπει νά έξομοιώνονται μέ τόν δυτικό καπιταλισμό. Και έδώ μπαίνουμε στό κύριο πρόβλημα, που βρέθηκε στό επίκεντρο όλης τής συζήτησης: ποιά είναι ή φύση αυτών τών καινούργιων κοινωνικών σχηματισμών; (...) οι κοινωνίες αυτές είναι σοσιαλιστικές ή όχι; Σέ τούτη δώ τή συζήτηση συμφωνούμε όλοι πώς δέν είναι. 'Ακόμη και τά Κ.Κ. καταλήγουν εκ τών πραγμάτων στό ίδιο συμπέρασμα, άφού άπό τή μία δηλώνουν τήν οδσιαστική ταύτιση του σοσιαλισμού μέ τή δημοκρατία, και άπό τήν άλλη καταγγέλλουν τήν έλλειψη δημοκρατίας στις άνατολικές χώρες. Παρόλα αυτά, είναι αλήθεια ότι συνεχίζουν νά θεωρούν σοσιαλιστικά αυτά τά συστήματα. 'Ετσι έρχονται σέ μία σαφή άντίφαση, που άργά ή γρήγορα θά έκραγει. Πράγμα που έχει ήδη άρχισι νά συμβαίνει στό Κ.Κ. 'Ισπανίας και πιθανόν είναι μόνο ζήτημα χρόνου και συνθηκών τό πότε θά συμβεί και στά υπόλοιπα εύρωκομμουνιστικά κόμματα...

(...) 'Όμως, ή πραγματική συζήτηση ξεκινάει άπό τήν άρνηση του σοσιαλιστικού χαρακτήρα αυτών τών καθεστώτων. 'Αν δέν είναι σοσιαλιστικά, τί είναι λοιπόν; Είναι γνωστές δύο άντίθετες άπόψεις: σύμφωνα μέ τήν πρώτη, πρόκειται γιά έναν ειδικό τύπο καπιταλισμού, κρατικού, κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού. Σύμφωνα μέ τή δεύτερη, γιά έναν νέο τύπο ταξικής κοινωνίας, μέ άνταγωνιστικά συμφέροντα, ή όποία δέν είναι σοσιαλιστική αλλά ούτε και καπιταλιστική (...). Τήν έννοια σοσιαλισμός, γιά νά μήν ύπάρχουν παρεξηγήσεις, τήν χρησιμοποιώ μέ τήν μαρξιστική σημασία δηλ. κοινωνικός σχηματισμός μετάβασης άπό τόν καπιταλισμό στόν κομμουνισμό. 'Η δικιά μου ύπόθεση γιά τήν ώρα είναι ή δεύτερη: πιστεύω δηλαδή ότι πρόκειται γιά έναν νέο τύπο κοινωνίας μέ άνταγωνιστικές τάξεις που δέν μπορούν νά έξομοιωθούν μέ τό καπιταλιστικό πρότυπο. (...)

Γιά τήν ώρα –και πολύ σχηματικά– στις 'Ανατολικές κοινωνίες, όπου καταργήθηκε ή άτομική Ιδιοκτησία και τά μέσα παραγωγής βρίσκονται στά χέρια του κράτους, ύπάρχουν μία σειρά παραγωγικές σχέσεις που έχουν τις άνάλογες μορφές μέ του καπιταλισμού. 'Όμως αυτή ή άναλογία άντιστοιχεί μέ μία ταυτότητα: 'Ός ποιά βαθμό λειτουργεί ό νόμος τής άξίας, σέ ποιά όρια; Σέ ποιά σημείο ό μισθός είναι πράγματι μισθός και μπορούμε νά μιλάμε κυριολεκτικά γιά μία άγορά εργασίας μέ τήν καπιταλιστική έννοια του όρου;

'Η αλήθεια είναι ότι σ' αυτές τις χώρες ύπάρχει ένα μόνο κεφάλαιο, κι όχι πολλά άνεξάρτητα· όπως δέν υπάρχουν διευθυντές άνεξάρτητοι που νά κατέχουν πραγματικά τά μέσα παραγωγής· ούτε εργάτες που νά είναι σέ θέση νά «πουλήσουν» τήν εργατική τους δύναμη μακριά άπό τόν τόπο τους. 'Όλες αυτές οι σχέσεις ύπόκεινται άντίθετα, στόν νόμο τών πολιτικών άρχών, που έκφράζονται όχι μόνο μέ τά πλάνα, αλλά μέ μία σειρά κανόνων και ύποχρεώσεων, έν όνόματι αυτού του μοναδικού, άφηρημένου κεφαλαίου.(...) Τό ότι ύπάρχει ένας διακανονιστικός μηχανισμός τής κοινωνίας δέν σημαίνει ότι αυτή καθαυτή είναι σοσιαλιστική. Μόνο όταν ή έξουσία σ' όλες τις βαθμίδες βρίσκεται στά χέρια του εργαζόμενου συνόλου, μπορούμε νά θεωρούμε αυτόν τόν διακανονισμό σοσιαλιστικό: τό κριτήριο είναι ή ίκανοποίηση τών κοινωνικών άναγκών. 'Αντίθετα, όταν ή έξουσία βρίσκεται στά χέρια ενός σώματος διαχειριστών που βρίσκεται στην κορυφή του εργαζόμενου συνόλου και ξεφεύγει άπό κάθε έλεγχο του, αυτό τό σώμα γίνεται ό πραγματικός Ιδιοκτήτης τών μέσων παραγωγής. (...)

Ο αγώνας για τις δημοκρατικές ελευθερίες

Χωρίς αμφιβολία δέν πρόκειται για ακαδημαϊκή συζήτηση, αλλά για ένα θέμα εξαιρετικής θεωρητικής και πολιτικής σημασίας. Έκείνο πού δέν κατάλαβα καλά είναι τό δίλημμα πού έθετε ή Ροσσάντα στην παρέμβασή της: είπε ότι αν πρόκειται για νέες κοινωνικές σχέσεις, στις όποιες ή επιβίωση τών καπιταλιστικών σχέσεων είναι δευτερεύουσα, οι παραλήπτες τών εκκλήσεών μας για περισσότερη ελευθερία μπορούν νά είναι οι κυβερνήσεις. "Αν πάλι πρόκειται για καπιταλιστικούς σχηματισμούς, δέν πρέπει νά κάνουμε εκκλήσεις για δημοκρατία ή τήν προώσπιση τών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά πρέπει νά ξαναρχίσει ή ταξική πάλη.

Η γνώμη μου είναι ότι στις δύο περιπτώσεις οι ταξικοί αγώνες είναι αναγκαίοι· άκόμη και στην περίπτωση πού οι μηχανισμοί λειτουργίας του ενός ή του άλλου καθεστώτος είναι διαφορετικοί. "Αφού και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για ταξικές κοινωνίες, μέ ύπαρξη ανταγωνιστικών συμφερόντων και επομένως για ταξική πάλη. Και στις δύο περιπτώσεις πιστεύω ότι ο αγώνας για τις δημοκρατικές ελευθερίες, για τά ανθρώπινα δικαιώματα κλπ. είναι πρωταρχικός στόχος.

Θάλεγα ότι είναι ο πρώτος στόχος του ταξικού αγώνα για τό άνοιγμα του δρόμου σ' έναν σοσιαλιστικό μετασχηματισμό αυτών τών χωρών, οποιαδήποτε κι αν είναι ή τωρινή τους φυσιογνωμία. Τό πρόβλημα αν άπευθυνόμαστε ή όχι στις κυβερνήσεις είναι καθαρά ζήτημα τακτικής. Έκείνο, αντίθετα, πού είναι ζήτημα στρατηγικής είναι ότι σ' όποιονδήποτε αγώνα για τόν σοσιαλισμό ή πάλη για τις δημοκρατικές ελευθερίες παραμένει πρωταρχική.

Δύσκολα θά μπορούσαμε νά δοΰμε νά άνοίγεται μιά νέα φάση στην όργάνωση της κοινωνίας και του κράτους στις χώρες όπου ήδη πραγματοποιήθηκε μιά ρήξη μέ τό καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, αν έξω, στη Δυτική Εύρώπη δέν ξεκινήσει μιά επαναστατική διαδικασία για ένα σοσιαλισμό χωρίς γιακοβινισμούς και άυταρχισμούς.

του Μπρούνο Τρεντίν*

Ο ρόλος του συνδικάτου

(...) «Δύσκολα θά μπορέσουμε νά δοΰμε ν' άνοίγεται μιά νέα φάση στην όργάνωση της κοινωνίας και του κράτους στις χώρες όπου ήδη πραγματοποιήθηκε μιά ρήξη μέ τό καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, αν έξω, στην Δυτική Εύρώπη δέν ξεκινήσει μιά επαναστατική διαδικασία για έναν σοσιαλισμό χωρίς γιακοβινισμούς και άυταρχισμούς.

(...) Τί σημαίνει λοιπόν νά επανεξετάσουμε τις "Ανατολικές κοινωνίες;

"Ένα από τά προβλήματα πού αναδύονται είναι οι σχέσεις κόμματος και συνδικάτου. Στο ζήτημα αυτό προεξοφλείται μιά έρμηνεία πού περιορίζει τό νόημα της θέσης του Μάρξ για τήν άτομική ιδιοποίηση της ύπεραξίας, σά στοιχείου πού χαρακτηρίζει τό καπιταλιστικό σύστημα: ή θέση αυτή δέν θεωρήθηκε ότι άποτελεί μιά άπ' τις ποικιλίες τών αντιθέσεων, αλλά σάν ή βασική αντίθεση. "Έτσι έπισκιάσθηκε τό πρόβλημα του τεχνικού καταμερισμού της εργασίας πού γεννά αντίστοιχα τόν κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, και τέλος γεννά τήν άπαλλοτρίωση του παραγωγού από τά μέσα παραγωγής. Αυτή είναι και ή αίτία πού τό Τολιάτιγκραντ και τό Μιραφιόρι είναι τελείως ίδια. Τό ξεπέραςμα του καπιταλιστικού εργοστασίου μετατρέπεται σέ πρόβλημα πού θά αντιμετωπιστεί άργότερα, κάτι άνάλογο μέ εκείνο της έξαφάνισης του κράτους. Μέ βάση αυτό τό σχήμα μπορεί θαυμάσια νά

*"Ηγετική φυσιογνωμία του Ιταλικού συνδικαλιστικού κινήματος και ήγετικό στέλεχος του Ι.Κ.Κ. Μέλος της Γραμματείας τών Ένοποιημένων Συνδικάτων.

σκεφθεί κανείς ότι σοσιαλιστική κοινωνία θεωρείται εκείνη, στο πλαίσιο της οποίας ή κατανομή της υπεραξίας –πού δέν εξαφανίζεται, όπως δέν παύει καί ήμισθωτή εργασία, αλλά δέν είναι αυτό πού πρέπει νά μās σκανδαλίζει– πραγματοποιείται στή βάση συνειδητών επιλογών συλλογικού χαρακτήρα, όπου ό ανταγωνιστικός ρόλος του συνδικάτου ως διαχειριστή της ταξικής πάλης, της ανακατανομής του κοινωνικού προϊόντος θεωρείται ξεπερασμένος πρὸς ὄφελος ὀργάνων γνησιότερα πολιτικῶν, πχ. κόμμα, κράτος. Ἐπίσης, ἡ ἀποψη «συνδικάτο σχολεῖο του σοσιαλισμοῦ καί ἰμάντας μεταβίβασης» φθάσαμε τέλος στήν ἐγκατάλειψη της δημοκρατίας τῶν παραγωγῶν, σέ μιὰ δημοκρατία γιά λογαριασμό τῶν παραγωγῶν.

Ἄν τά πράγματα ἔγιναν ἔτσι, εἶχαν ἀξιοπρόσεχτες συνέπειες: Τήν ἐξαφάνιση της δημοκρατίας τῶν συγκρούσεων πρὸς ὄφελος ἑνός μηχανισμοῦ κατανομής της υπεραξίας βάσει τῶν προτεραιοτήτων –πολύ συζητήσιμες– ἄλλωστε. Ἐπανερχεται ἐδῶ τό ζήτημα τῶν σημερινῶν θυσιῶν, χάριν του μέλλοντος: ἀλλά τό βαθμό καί τήν ποιότητα της θυσίας του σήμερα κανείς δέν μπορεί νά ἀποφασίζει γιά λογαριασμό της εργατικῆς τάξης. Τήν ἐξαφάνιση ἐπίσης, ἀνοιγμάτων ἐλευθερίας καί δυνατοτήτων ἐκφρασης ἰδεῶν, μόνων ἰκανῶν νά παράγουν ἀδιάκοπα τροποποιήσεις στήν ὀργάνωση της εργασίας, στήν ἱεραρχία της ἐπιχειρήσεως καί του κράτους, στόν καταμερισμό εργασίας, στό σχολεῖο.

Ἡ ἀντίληψη πού ἐπικρατεῖ στίς χώρες του ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ γιά τόν περιορισμένο ρόλο του συνδικάτου, καθώς καί γιά ἄλλες μορφές ὀργάνωσης της πολιτισμένης κοινωνίας, ὅπως πολλές ἐπικτές μορφές ἀμεσης καί ἀποκεντρωμένης δημοκρατίας, στήν οἰκονομία, στήν πολιτιστική παραγωγή κλπ, μαζί μέ μιὰ βαθμιαία ἀποκατάσταση διάκρισης ἀνάμεσα σέ κυβερνῶντες καί κυβερνώμενους, τήν κοινωνική διάκριση στήν εργασία, τήν ἀντίληψη γιά τό ρόλο του συγκεντρωτικοῦ κράτους, ἀποτελοῦν στοιχεῖα πού δέν ἦταν δυνατό νά μήν ἐπιδράσουν στήν ἴδια τήν ζωντανία τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, ἀκόμη καί μετά τή σταλινική περίοδο.

Ἡ συζήτηση γιά τό συνδικάτο, τή φύση του σάν ἀυτόνομη ὀργάνωση της εργατικῆς τάξης, ὀργάνωσης σύγκρουσης, ἰκανῆς νά συνενώσει οἰκονομία καί πολιτική μέ τρόπο διαφορετικό ἀπό τό Κόμμα, ὄχι στή συνδιαχείρηση του ἐργοστασιακοῦ μικρόκοσμου, ἀλλά στήν διεύθυνση της κοινωνίας, καί ἐδῶ σέ μās, στήν Ἰταλία, βρίσκεται στά πρῶτα της βήματα (...). Ἐκεῖνο πού διακυβεύεται δέν είναι μόνο ή ἐλευθερία καί ὡς ἐκ τούτου, ή ἀνάγκη γιά τήν ὑπαρξη ἀνοικτοῦ σοσιαλισμοῦ στή μεταβατική περίοδο, ἀλλά είναι τό ἴδιο τό κίνημα, ή δυνατότητα γιά τίς ὄριμες βιομηχανικές κοινωνίες νά βγοῦν ἀπό τό τέλμα, νά ἐξοπλισθοῦν μέ τό κατάλληλο εργαλεῖο γιά τήν ἀλλαγὴ (δημοκρατία τῶν συγκρούσεων, δυνατότητα ἀμφισβήτησεως στήν ἰδεολογία, ἐπανεξέταση τῶν ὑπαρχόντων μοντέλων κλπ.), γιατί χωρίς τήν ἀλλαγὴ ή κοινωνία ὀπισθοδρομεῖ.

Εἶναι ἀδιανόητο νά προτείνουμε στόν κόσμο μετάβαση στό σοσιαλισμό, χωρίς νά λογαριαστοῦμε μέ τήν πραγματικότητα τῶν «ὑπαρχόντων σοσιαλισμῶν».

*τοῦ Λούτσιο Μάγκρι**

Ἡ εὐρωπαϊκή Ἀριστερά, είναι πιά ἀναγκασμένη νά προβληματιστεῖ γύρω ἀπό τό ζήτημα της μετάβασης σ' ἕνα διαφορετικό κοινωνικό σύστημα. Ἡ ἐπανάσταση, ἐπιστρέφει ἱστορικά στήν ἡμερήσια διάταξη, κι ἂν δέν ἀρχίσει κάπου νά κατασταλάζει, θά ὑποστοῦμε μιὰ ἕττα ἀπρόβλεπτων διαστάσεων καί διάρκειας.

Κι ἀμέσως τό σταυρικό σημεῖο γίνονται οἱ Ἀνατολικές χώρες. Εἶναι δικό μας πρόβλημα, γιατί εἶναι ἀδιανόητο νά προτείνουμε στόν κόσμο μετάβαση στό σοσιαλισμό, χωρίς νά λογαριαστοῦμε μέ τήν πραγματικότητα τῶν «ὑπαρχόντων σοσιαλισμῶν», χωρίς νά λέμε πόσο διαφορετικό είναι τό μοντέλο της κοινωνίας πού θέλουμε νά κτίσουμε. Εἶναι δικό μας πρόβλημα γιατί εἶναι ἐξίσου ἀδιανόητο, στή σημερινή διεθνή συγκυρία, νά ἀρχίσει μιὰ διαδικασία ριζικῆς ἀνατροπῆς τῶν κοινωνικῶν καί πολιτικῶν ἰσορροπιῶν της Δυτικῆς Εὐρώπης, χωρίς πρῶτα ν' ἀναρωτηθοῦμε σέ τί εἶδος ἐξελιξοῦν θά ἀντιστοιχεῖ αὐτή ή ἀνατροπή στό γειτονικό καί ἰσχυρό σοβιετικό μπλόκ.

* Πρῶην μέλος της Κ.Ε. του Ι.Κ.Κ. Σήμερα Γενικός γραμματέας του «PDUP-Manifesto», βουλευτής της «Προλεταριακῆς Δημοκρατίας».

Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, τόσο στη θεωρητική σκέψη όσο και στην πολιτική ανάλυση και πρωτοβουλία, η ευρωπαϊκή 'Αριστερά όχι μόνο έχει καθυστερήσει σοβαρά, αλλά και οι θέσεις της, με τις όποιες μέχρι τώρα πολιτεύθηκε, πάσχουν.

*Ας αρχίσουμε από τις μεγάλες παραδοσιακές δυνάμεις του εργατικού κινήματος.

Τά σοσιαλιστικά και τά κομμουνιστικά κόμματα, παρά τις ενδόντες διαφορές τους στην τακτική, είχαν αυτά τά χρόνια μία κοινή γενική γραμμή ως προς τό σοβιετικό μπλόκ. Βασικά υπήρχε ή πεποίθηση, ίδια, για παράδειγμα, στόν Ντώτσερ και στόν Τολιάτι, ότι τό σταλινικό μοντέλο, εφόσον ήταν προσδιορισμένο από τις συνθήκες καθυστέρησης και ιμπεριαλιστικής περικύκλωσης μέσα στις όποιες πραγματοποιήθηκε ή ρωσική επανάσταση, μπορούσε να δημοκρατικοποιηθεί μόνο στο βαθμό που προχωρούσε ή εκβιομηχάνιση, ή ανοικοδόμηση και ό αλφαριθμητικός και στο βαθμό που σταθεροποιούνταν ή διεθνής ύφεση. *Ακόμη πιο βαθιά υπήρχε ή πεποίθηση ότι ό πολιτικός αυταρχισμός και ό διοικητικός συγκεντρωτισμός των *Ανατολικών χωρών ήταν φαινόμενα κατά κύριο λόγο θεσμικά, ότι δηλαδή αντιπροσώπευαν μία καθυστέρηση και δυσαρμονία του εποικοδομήματος σε σχέση με τή βάση. *Η άποψη αυτή του Τολιάτι για τό 20ό Συνέδριο επικράτησε σά γραμμή επί μία εικοσαετία και μέχρι σήμερα είναι ή επικρατέστερη. Στηρίζεται στην αντίληψη ότι πρέπει να διατηρηθεί ή στρατηγική Ισορροπία των δύο μεγάλων δυνάμεων, Ισορροπία που εγγυάται ότι δέν θα επιταχυνθούν οι αποφασιστικές συγκρούσεις στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Κατά δεύτερο λόγο, ή γραμμή αυτή γεννιέται από τήν επιθυμία να επιλυθεί κατά τρόπο εύκολο και κατανοητό για τις μάζες τό πρόβλημα τής σχέσης σοσιαλισμού και δημοκρατίας, πράγμα που άλλωστε γίνεται επιτέλους πιθανό στη Δύση λόγω του υψηλού βαθμού ανάπτυξης των κοινωνιών της. Νά γιατί αυτή ή γραμμή επικράτησε ως τά τώρα. Για τά σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα, ό συνομιλητής παραμένει ακόμα και σήμερα ή σοβιετική ήγερτική ομάδα, από τήν όποία διατηρούνται μόν οι άποστάσεις αλλά και τής αναγνωρίζονται και οι θετικές εξελίξεις. Οι νεωτερισμοί που παρουσιάστηκαν τελευταία (π.χ. ή όμιλία του Μπερλινγκουέρ στη Μόσχα) σίγουρα δέν είναι άσημαντοι, αλλά ή βασική τοποθέτηση δέν άλλαξε: ή διαφωνία θεωρείται μόνο σά σημάδι των καθυστερήσεων, σάν έρέθισμα για μία βαθμιαία εξέλιξη τής σοβιετικής κοινωνίας, στο όνομα τής όποίας εξακολουθούν να στοιχηματίζουν.

(...) Στη σχέση σοσιαλισμός - δημοκρατία υπάρχει ένα μόνιμο πρόβλημα δομής. Στην δυτική καπιταλιστική κοινωνία ή αγορά και ή άτομική ιδιοκτησία γέννησαν τόσο τούς πραγματικούς καταπιεστικούς μηχανισμούς όσο και τά πιο άποτελεσματικά κίνητρα. Διαμόρφωσαν όρισμένους θεσμούς τόσο παλιούς ώστε να φαίνονται φυσικοί, όπως ή οικογένεια, ήθική τής εργασίας, ή παραδοσιακή κουλτούρα, οι όποιοι και εγγυήθηκαν μία λογική άποδοχή των κανόνων του παιχνιδιού. Αυτό είναι ή καλυμμένη βάση του άστικοφιλελεύθερου πλουραλισμού, ή πραγματική εγγύηση για να μόν γίνουν ό άτομικισμός και ό ανταγωνισμός παράγοντες άποσύνθεσης και παράλυσης. *Όταν ή συλλογική ιδιοκτησία ή ό οικονομικός προγραμματισμός τινάζουν στόν άέρα αυτούς τούς μηχανισμούς και ή συνακόλουθη επέκταση τής εκβιομηχάνισης γκρεμίζει τούς παλιούς, άρχικούς, θεσμούς, τότε, αν δέν δημιουργηθούν νέες δομές συλλογικής συμμετοχής, νέα έσωτερικά κίνητρα για τήν ποιότητα και λειτουργικότητα τής εργασίας, νέες κοινωνικές αξίες, δέν άπομένει παρά ό πολιτικός ολοκληρωτισμός, τό κράτος -φορέας Ιδεολογίας και ή διοικητική γραφειοκρατία σάν ό μοναδικός συνεκτικός και άπαιτηλά κινητήριος παράγοντας. Αυτή είναι ή τρομερή δύναμη του σύγχρονου αυταρχισμού. *Από δω ξεκινά ό φαύλος κύκλος: ό κρατικός καπιταλισμός δέν μπορεί να παλινρθώσει τόν πολιτικό πλουραλισμό χωρίς τούς καταπιεστικούς μηχανισμούς τής αγοράς και του κέρδους. Κι αυτοί οι μηχανισμοί δέν μπορούν να επικρατούν παρά μόνο όταν οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις χειραγωγούνται με αυταρχικά μέσα. Δηλαδή ή ανάπτυξη στο έπακρο των παραγωγικών δυνάμεων, δέν έκανε πιο εύκολη αλλά πιο πολύπλοκη τή σχέση δημοκρατίας-σοσιαλισμού, άκριβώς γιατί άφαίρεσε από τήν ποσοτική ανάπτυξη και τόν πολλαπλασιασμό των υλικών μέσων τήν δυνατότητα να υπάρχουν κοινά παραδεκτές αποφάσεις, άκριβώς γιατί έσπασε εκείνους τούς «έσωτερικούς δεσμούς» που υπάγρευαν στις μάζες έναν κανόνα κοινωνικής συμπεριφοράς και προκάλεσε τήν εισροή νέων αναγκών.

*Αλλά και από τήν άποψη τής διεθνούς Ισορροπίας και τής έσωτερικής σταθεροότητας πυκνώνουν τώρα πιά τά έρωτηματικά γύρω απ' τό σοβιετικό μπλόκ. *Η μετασταλινική και ή μεταχρυσόσοφική πρακτική του καθεστώτος προς τις μάζες (άπολιτικοποίηση και κορπορατισμός) προκαλεί κοινωνική άποσύνθεση και αναθερμαίνει έθνικιστικές τάσεις. *Αν οι έντάσεις φτάσουν σε έκρηκτικό σημείο, με τις σημερινές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, οι προοδευτικές δυνάμεις στις κοινωνίες αυτές ούτε κάποια έναλλακτική λύση θα πετύχουν ούτε καν διαρθρωτικές αλλαγές θα επιφέρουν. Και τότε, λόγω τής αναπτυσσόμενης άνισομέρειας μεταξύ τής κοινωνικο-οικονομικής και τής στρατιωτικής δύναμης, δέν άποκλείεται μία επικίνδυνη τάση επιθετικότητας προς τά έξω.

*Η άδιαφορία και ή καθυστέρηση με τήν όποία ή ευρωπαϊκή *Αριστερά παρακολουθεί τήν κατάσταση στην *Ανατολική Ευρώπη, ή άποσιώπηση και ή άδιαφορία με τήν όποία παρακολουθεί τά φαινόμενα άμφισβήτησης εκεί, κινδυνεύει -άπό κατάχρηση επιφυλακτικότητας- να γίνει τώρα πιά

τυχοδιωκτισμός. "Όπως τυχοδιωκτικό είναι τό νά ποντάρεις αποκλειστικά στήν βελτίωση τῶν ἀμερικανοσοβιετικῶν σχέσεων, ἀντί νά χτίζεις μιά ἀποφασιστική γραμμή τῆς εὐρωπαϊκῆς αὐτονομίας (πεδίο ὅπου θά ἀντιμετωπισθοῦν οἱ πιθανές φάσεις ἔντασης), ἀντί νά ἐπεμβαίνεις ἐνεργά καί θετικά στήν ἐσωτερική ἀποσταθεροποίηση τῶν δύο μπλόκ.

Γιά ὄλους αὐτούς τούς λόγους ἡ πολιτική τῶν παραδοσιακῶν δυνάμεων τῆς Ἀριστερᾶς ἀπέναντι στίς Ἀνατολικές χώρες ἔφθασε ἔφθασε σ' ἓνα σημεῖο κρίσης καί ἀπό αὐτή τήν κρίση μπορεῖ νά ἐπέλθει γρήγορα μιά μεταστροφή ἢ πρὸς τήν ἐξομάλυνση ἢ πρὸς μιά φιλελευθερίζουσα καί ἀναποτελεσματική ριζοσπαστικοποίηση.

Ἀλλά καί ἡ Νέα Ἀριστερά βρίσκεται σήμερα μπροστά σέ ἀνησυχητικά ἐρωτηματικά καί στήν ἀνάγκη νά ξανασκεφτεῖ πολλές ἀπό τίς θέσεις πάνω στίς ὁποῖες συγκροτήθηκε. Ἦταν ἡ μεγάλη ἐποχή πού προηγήθηκε καί ἀκολούθησε τό '68 καί πού δέν ἦταν μόνο ἡ ἐποχή τῆς εἰσβολῆς στήν Πράγα, ἀλλά καί τῶν ἐργατικῶν καί φοιτητικῶν ἀγώνων καί τῆς πολιτιστικῆς ἐπανάστασης στήν Κίνα. Μέσα σ' ἐκείνες τίς ἐμπειρίες μᾶς φάνηκε ὅτι εἶδαμε μιά πολύτιμη ὑπόδειξη καθὼς καί συγκεκριμένες δυνατότητες γιά νά βγοῦμε ἀπό τό σταλινικό μοντέλο. Ἀποφύγαμε πάντα νά μετατρέψουμε τήν πολιτιστική ἐπανάσταση τῆς Κίνας σ' ἓνα μοντέλο πρὸς μίμηση (...). Κατά τόν ἴδιο τρόπο δέν ἐξωραϊσαμε τά κινήματα ἀμφισβήτησης στή Δύση καί δέν ἀγνοήσαμε τά οὐτοπιστικά τους ὄρια, σύμφωνα μέ τά κοινωνικά στρώματα πού ταλαντεύονται ἀνάμεσα στήν ἐξέγερση καί τήν ἐνσωμάτωση. Παρόλα αὐτά εἶχαμε τήν ἐντύπωση -καί τήν ἔχουμε ἀκόμη- ὅτι σ' ἐκείνα τά κινήματα προωθοῦνταν μιά ὑπόθεση στρατηγικῆς καί μιά ἰδέα ἐπανάστασης, καινούργιες, καί πού συνοπτικά ὀνομάσαμε «ἀριστερή ἐξοδο ἀπό τόν σταλινισμό». Ἡ κριτική τοῦ σοβιετικοῦ μοντέλου μᾶς ἐμπλούτισε μέ νέες ἀπόψεις. Δέν εἶναι δυνατή ἡ δημοκρατική διαχείριση τοῦ προγραμματισμοῦ σέ μιά οἰκονομία τῆς ὁποίας ὁ ἐμπορευματικός χαρακτήρας δέν τείνει πραγματικά νά ἐξαφανιστεῖ. Δέν εἶναι δυνατό νά ἐξαφανισθεῖ ἡ μισθωτή ἐργασία ἀν δέν καταργηθεῖ ἢ μειωθεῖ τουλάχιστον ὁ χρόνος τῆς ἐξακολουθητικῆς ὁμοίμορφης ἀπασχόλησης καί δέν ἀρχίσει ἡ ἀνακατανομή τῆς σ' ὄλο τό κοινωνικό σῶμα. Δέν εἶναι δυνατή μιά πολιτική ἰσότητα ἢ ἡ ἐξαφάνιση τοῦ Κράτους ἀν δέν ἀνανεωθοῦν οἱ κοινωνικές του βάσεις: γιά νά μπορέσει μιά μαγείρισα νά διαχειρίζεται τό κράτος, χρειάζεται πρῶτα νά μὴν ὑπάρχει πιά κανεὶς πού νά εἶναι ἀποκλειστικά μαγείρισα. Καί ἀκόμα, γιά νά ἐξαλειφθεῖ ἡ τάση τῆς ἰσχυροποίησης καί τῆς μηχανικῆς χρήσης τῆς ἐξουσίας, χρειάζεται νά πληγεῖ ἡ ἐσωτερική δομὴ τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας (...).

Τό λάθος τοῦ εὐρωκομμουνισμοῦ καί τῆς Νέας Ἀριστερᾶς ἀπέναντι στό πρόβλημα τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» εἶναι τό ἴδιο: ὅτι δέν ἔφθασαν στό βάθος βασιζόμενοι σέ μιά ἱστορική ἐμπειρία, τώρα πιά πλοῦσια, δέν ἐπανεξέτασαν καί δέν ἐπεξεργάστηκαν τήν ἀντίληψη γιά τή μεταβατική περίοδο. Οἱ εὐρωκομμουνιστές περιόρισαν τό πρόβλημα στό αὐτονόητο ὅτι ἡ ἐπανάσταση εἶναι ἐξελικτική διαδικασία καί ἐγκατέλειψαν κάθε ἐπιστημονική ἀνάλυση τῶν ἀντιθέσεων στό διεθνές ἐπίπεδο, καθὼς καί τόν προσδιορισμό τῶν μηχανισμῶν καί δομῶν πού θά ἔπρεπε νά ἐγγυηθοῦν τήν πορεία αὐτή.

Ἡ Νέα Ἀριστερά, ἀντίθετα, ἐπινίξε τό πρόβλημα, βλέποντας τόν κομμουνισμό σάν κάτι τό πολύ κοντινὸ ἢ τόν περιόρισε, ἐν πάσῃ περιπτώσει, σέ μιά μηχανικὴ προβολὴ τῆς ἐργατικῆς αὐτονομίας καί τῶν συγκρούσεων πού αὐτὴ μπορεῖ νά προκαλέσει.

Πρέπει ν' ἀρχίσουμε πάλι νά σκεφτόμαστε τόν «ὑπαρκτό σοσιαλισμό» καθὼς καί τόν μέλλοντα νά γίνει, χωρὶς νά περιπλανιόμαστε σέ δογματικές σχολαστικότητες ἀλλὰ βάσει τῶν συγκεκριμένων καὶ πραγματικῶν ἐρωτημάτων: τί σημαίνει, μέ τόν σημερινὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μέ τίς ὑπάρχουσες πολιτικές ἐπιρροές, ζεπέρασμα τοῦ καπιταλιστικοῦ μοντέλου ἀνάπτυξης ὅπως ἔχει σήμερα ἱστορικά διαμορφωθεῖ; Καί, ποιές κοινωνικές δυνάμεις, ποιές ὀργανωτικές δομές πρέπει καί μποροῦμε νά κινητοποιήσουμε; Νά τά ἐρωτήματα πού μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τήν ἐμπειρία τῶν «ὑπαρκτῶν σοσιαλισμῶν», πού ἀντιμετωπίζοντάς τα θά δράσουμε ἀποφασιστικά στό συγκεκριμένο πολιτικό ἐπίπεδο. Καί μόνο τό ν' ἀρχίσουμε νά μετατρέπουμε τό δικό μας μοντέλο ἀνάπτυξης σημαίνει ὅτι δίνουμε σέ πολλές Ἀνατολικές κοινωνίες, καί κυρίως στίς περιφερειακές, τὴ δυνατότητα καί τό κίνητρο νά βγοῦν ἀπὸ τήν τεχνικὴ καί πολιτιστικὴ τους ἐξάρτηση ἀπὸ τό ἀμερικανικὸ μοντέλο.

Ἡ ἀναγκαία πολιτικὴ ἐπιλογή εἶναι καί μιά συμπεριφορὰ συγκεκριμένου πολιτικοῦ ἀγῶνα ἀπέναντι στό σοβιετικὸ μπλόκ. Μόνο ἡ ἐντατικοποίηση τῆς διαμάχης, τῆς ἀντιπαράθεσης, μπορεῖ νά χτίσει μιά ἐναλλακτικὴ λύση. Αὐτό δέν σημαίνει νά ἀρχίσουμε ἐπαναστατικές ἐκκλήσεις πρὸς μιά μυθικὴ ἐργατικὴ τάξη τῆς Ἀνατολῆς. Σημαίνει νά σκεφθοῦμε πολὺ σοβαρὰ ὄλο τό φάσμα τῶν συνομιλητῶν καί τῶν συμμάχων, νά σκεφθοῦμε τούς ἐνδιάμεσους στόχους πού μποροῦν νά προκαλέσουν μιά κρίση στίς Ἀνατολικές κοινωνίες. Εἶναι λάθος νά θεωροῦμε τόν Μπρέζνιεφ πῶς δυνατό ἀπ' ὅ,τι εἶναι. Σήμερα ἀρχίζουν νά κλονίζονται οἱ βάσεις πάνω στίς ὁποῖες θεμελιώνονται οἱ συμβιβασμοὶ τῆς ἐξουσίας. Εἶναι φανερό πόσο ἀποφασιστικὸ ρόλο θά μπορούσε νά παίξει σ' αὐτές τίς ἀντιθέσεις ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἀριστερά. Ἀλλά δέν πρέπει νά περιορισθεῖ στό νά καταδικάζει, ἔστω καί ριζικά ἀπὸ ἰδεολογικὴ ἀποψη, τά καθεστῶτα τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Πρέπει νά ἐπιλέξει συνομιλητές, νά κάνει

πολιτική, να βοηθήσει την άμφισβήτηση να γίνει αντιπαράθεση, να γίνει αγωνιστικό πρόγραμμα για μία έξουσία διαφορετική.

Τό μεγαλύτερο δῶρο πού θά μπορούσαμε νά κάνουμε στόν αντίπαλο τή στιγμή πού άσκούμε μία ριζική κριτική στό σοσιαλισμό, θά ήταν ν' άπαρνηθούμε ὅ,τι πιό ζωτικό ὑπάρχει στό μαρξισμό: τήν πεποίθηση ὅτι ἡ κοινωνία μπορεί ν' αλλάξει, ὅτι αλλάζει ξεκινώντας ἀπό τίς πραγματικές της ἀντιθέσεις, μέ τήν ἀνατροπή τῶν δομῶν καί ὄχι μέ μία ἠθική μαρτυρία.

Ἡ καπιταλιστική ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς κεφαλαιοκράτες καί τό προλεταριάτο δέν εἶναι οὔτε ἡ ὕστατη οὔτε ἡ τελειωμένη μορφή ταξικῆς ἀντίθεσης, μετά τήν κατάργηση τῆς ὁποίας ἀνοίγει ὁ δρόμος γιά τόν κομμουνισμό, μέ ἐνδιάμεσο μεταβατικό στάδιο ἕνα λίγο-πολύ εἰρηνικό σοσιαλισμό.

τῆς Ἐντουάρντα Μάζι*

Ἡ Γραφειοκρατία στήν Κίνα

(...) Οὔτε οἱ εἰρηνικοί συμβιβασμοί οὔτε οἱ μετωπικές συγκρούσεις κατάφεραν νά ἐμποδίσουν στήν Κίνα τήν ἀνάπτυξη ἑνός ἐξαιρετικά ἰσχυροῦ γραφειοκρατισμοῦ σώματος πού ἔχει στά χέρια του τόν ἔλεγχο ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας. Μιάς κοινωνίας πού, ἐνώ δέν προηγήθηκε ἡ ἀστικοδημοκρατική ἐπανάσταση καί παρόλο πού ἔχει ἀστικοδημοκρατικό χαρακτήρα, κατασπαράζεται ἀπό ἀντιθέσεις τό ἴδιο ὁξείες μέ αὐτές τῶν ἄλλων σοσιαλιστικῶν, μισο-σοσιαλιστικῶν καί βιομηχανοποιημένων κοινωνιῶν. (...) Οἱ ἀντιθέσεις αὐτές ἰσχυροποιοῦν τήν ἀνάπτυξη τοῦ αὐταρχικοῦ κράτους καί τή σύγκρουση τῶν συμφερόντων τῶν διαφόρων κοινωνικῶν στρωμάτων πού διαμορφώθηκαν μετά τήν ἐξαφάνιση τῶν ἰδιοκτητῶν γῆς καί τοῦ κεφαλαίου. Ἰδιαίτερη σημασία ἀποκτοῦν ἔτσι οἱ κατευθύνσεις τῶν μεσαίων μορφωμένων στρωμάτων καί ἡ χρησιμοποίησή τους μέ σκοπό τήν περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ αὐταρχικοῦ κράτους. Σταχυολογοῦμε μία σειρά ἀντιθέσεων πού συνέβαλαν στήν πραγματοποίηση τῆς πρόσφατης ἀντεπαναστατικῆς στροφῆς στήν Κίνα: α) Ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἱεραρχική, κάθετη διοίκηση καί διαχείριση τῶν κοινῶν καί στήν διεκδίκηση ἄμεσης καί αὐτόνομης λήψης ἀποφάσεων μέσω ὀριζόντιας σύνδεσης τῶν μονάδων βάσης, β) Στό σχολεῖο, ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἀνάγκη ὑπαρξῆς μιᾶς ὕψηλᾶ ἐξειδικευμένης ἑλίτ ἀπό τήν μία, καί τό αἶτημα γιά λαϊκή παιδεία ἀπό τήν ἄλλη, πού ἀντιτίθεται ἐκ τῶν πραγμάτων σέ κάθε ἱεραρχία, καί γ) Ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἐλευθερία πού παραχωρήθηκε μέ σκοπό τήν ἐξάσκηση τῆς ἐξουσιαστικῆς κουλτούρας καί στήν πρόθεση τῶν φτωχῶν, ἀμόρφωτων, ἀδύνατων λαϊκῶν μαζῶν νά τήν ἐλέγξουν.

Κάτω ἀπό αὐτό τό πρίσμα διακρίνονται καθαρά τά στοιχεῖα σύγκρουσης τῶν συμφερόντων τῶν ἀγροτῶν-ἐργατῶν, τῶν μορφωμένων- ἡμιαναλφάβητων μαζῶν, τῶν ἡλικιωμένων-νέων, καί ὄλων γενικά τῶν μεσαίων ἀστικῶν στρωμάτων μέ τόν ὑπόλοιπο πληθυσμό. Ἐτσι, μετά τήν κατάργηση τῆς πρωταρχικῆς γιά τίς καπιταλιστικές κοινωνίες ἀντίθεσης μισθωτῶν-κεφαλαιοκρατῶν, μετατοπίστηκαν στό πρῶτο

*Καθηγήτρια στό Παν/μιο τῆς Μπολώνιας, συγγραφέας πολυάριθμων μελετῶν γύρω ἀπό τήν Κίνα.

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

πλάνο οι συγκρούσεις ανάμεσα σ' άλλες κοινωνικές συνιστώσες. Συγκρούσεις που παρουσιάζονται από τη γραφειοκρατία σάν παιχνίδι αντίθετων φατριών: πέφτει πότε ή μία πότε ή άλλη, αλλά τό κυρίως γραφειοκρατικό σώμα μένει ανέπαφο, γιά νά φορέσει τόν ίδιο μανδύα τής παλιάς, ικανότατης άρχουσας τάξης...

Μπορεί άραγε ό σοσιαλισμός νά υίοθετήσει μορφές που επιτρέπουν τήν ανάπτυξη αντίφάσεων και συγκρούσεων τών διαφόρων κοινωνικών στοιχείων μέσα από ένα σύστημα έγγνήσεων κατά κάποιον τρόπο ανάλογο μέ εκείνο που κατάφερε νά δημιουργήσει ό άστισμός στις μητροπόλεις πρόσ όφελος μερικών στρωμάτων, τό όποιο νά λειτουργεί γιά τό συμφέρον όλόκληρου του πληθυσμού; Σάν τέτοιο σύστημα έγγνήσεων παρουσιάζεται τό ίδιο τό Σύνταγμα τής Λαϊκής Δημοκρατίας τής Κίνας που στις έγγνήσεις του περιλαμβάνει άκόμη και τό δικαίωμα τής άπεργίας, αλλά αυτό τό νομικό-θεσμικό πλαίσιο όταν δέν συνοδεύεται από λαϊκούς άγώνες γιά τήν κατάκτησή του, παραμένει πάντα άτελέσφορο.

"Όταν ή ίσορροπία που ύπήρχε χάρη στό προσωπικό κύρος του Μάο κλονίστηκε, ή φατρία που κατάφερε νά πάρει σχεδόν τόν άπόλυτο έλεγχο στά χέρια της ήταν εκείνη που ύποστηριζόταν από τούς καθυστερημένους άγρότες και τμήμα μεγαλοαγροτών. Ένα από τά πρώτα της έργα ήταν ν' άφαιρέσει κάθε άυτονομία από δυνάμεις και τάσεις (κυρίως τών εργατών και τών νέων) που ξεπήδησαν από τήν Πολιτιστική Έπανάσταση. Πρόκειται γιά κάτι πολύ πιό σοβαρό από τόν άπλό θρίαμβο μιας γραφειοκρατικής φατρίας πάνω σέ μιá άλλη. Πρόκειται γιά τή σύμμαχία μιας δράκας τέτοιων φατριών μέ μερικά κοινωνικά στρώματα, μέ σκοπό τόν έλεγχο τών ύπολοίπων και τήν άνάλωση από τό Κράτος τής άντιπροσώπευσης τών συμφερόντων μερικών στρωμάτων ενάντια στά ύπόλοιπα. Έη πολιτική τούτη άνατροπή όχι μόνο άπομάκρυνε από κάθε έξουσία τούς εργάτες και τούς άγρότες, αλλά κατοχύρωσε τόν πλήρη έλεγχο τών τεχνοκρατών, έρευνήτων, διανοουμένων μ' επικεφαλής τήν Άκαδημία Έπιστημών σέ βάρος τών εργαζόμενων μαζών. Και έτσι δέν διατάζουν νά καταδικάσουν σέ θάνατο νεαρούς εργάτες που άρνούνται νά ύποταχθούν στήν πειθαρχία και τήν τάξη, που άμφισβητούν δηλαδή όλα τά ιδεολογικά προνόμια τής έξουσίας (τουλάχιστον όχι άκόμα τά οικονομικά), δέν διστάζουν να έξυμνήσουν τή συνέχεια τής παλιάς Κίνας χάριν του Έθνικισμού, νά καταστείλουν κάθε δημιουργικότητα, κάθε κριτικό πνεύμα, κάθε προσπάθεια χειραφέτησης, έναποθέτοντας μ' αυτόν τόν τρόπο όφορο τιμής στήν άναγέννηση τής κάστας τών μανδρινών.

Έπαναφέρεται ή επιλογή στό σχολείο σέ βάρος τών εργατών-φοιτητών, εφαρμόζονται μέτρα λιτότητας σέ βάρος τών κοινωνικών άσφαλίσεων, έμποδίζεται ή επέκταση τής συλλογικής καλλιέργειας τής γής, διαλύονται οι επαναστατικές εργατικές επιτροπές στα εργοστάσια και άποκόπτεται ή επαφή τών εργατών μέ τόν ύπόλοιπο κόσμο. Σάν άντιστάθμισμα: οι εργάτες, άντίθετα άπ' ότι συμβαίνει μέ τούς άγρότες, έχουν κάποια άύξηση μισθού...

Είναι φανερό ότι ή καπιταλιστική άντίθεση ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες και τό προλεταριάτο δέν είναι ούτε ή ύστατη ούτε ή τελειωμένη μορφή ταξικής άντίθεσης, μετά τήν κατάργηση τής όποίας θά άνοίγει ό δρόμος γιά τόν κομμουνισμό, μέ ενδιάμεσο, μεταβατικό στάδιο ένα λιγότερο ή περισσότερο ειρηνικό σοσιαλισμό. Στή σοσιαλιστική κοινωνία εκδηλώνονται μέ έξαιρετική σαφήνεια, και μέχρι έσχάτων, άντικειμενικές δυσκολίες και ύποκειμενικά συμφέροντα άντίθετα και συγκρουόμενα. Π.χ. μιá μορφή που ένυπάρχει σέ κάθε κοινωνία μέ στοιχεία σοσιαλιστικής συνείδησης είναι ή άνάγκη ενός άσστηρού έλέγχου τής μάζας τών παραγωγών πρόσ όφελος τής οικονομίας -μέ άρχές τό συγκεντρωτισμό, τή πειθαρχία, τή θυσία και ένότητα- που έρχεται σέ άντίθεση και σύγκρουση μέ τό δικαίωμα τών παραγωγών γιά μιá ζωή εύτυχισμένη και έλεύθερη, που συνεπάγεται, βέβαια, τήν άρνηση τής άντιπροσώπευσης τους, τών ιεραρχιών του καταμερισμού τής εργασίας, και τελικά τής ίδιας τής εργασίας εφόσον είναι μόχθος ενός μόνο τμήματος του συνόλου. Προσοχή, και οι δύο πλευρές δέν μπορούν νά μίν χαρακτηρισθούν σοσιαλιστικές. Έη γιγάντια, άντικειμενική δυσκολία γίνεται άξεπέραστη όταν αυτές οι δύο άπόψεις εκφράζονται από καθορισμένες κοινωνικές ομάδες που ή καθεμιá βλέπει τις διεκδικήσεις τής άλλης σάν άπειλή γιά τή δική της έλευθερία και ύπαρξη... Φαίνεται πώς όσο πιό πολύ πλησιάζουμε στον κομμουνισμό τόσο αυτός άπομακρύνεται...

Τό '36 ο Στάλιν ανήγγειλε τό τέλος τής πάλης τών τάξεων στήν ΕΣΣΔ. Ἀλλά ὁ καταμερισμός ἐργασίας συνεχίζει νά ὑπάρχει, οἱ τάξεις ὑπάρχουν, ἡ χώρα κυβερνᾶται ἀπό τήν κρατική μπουρζουαζία.

Σάρλ Μπετελέμ*

Ἀποκατάσταση τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων

Οἱ χθεσινές παρεμβάσεις περιέγραψαν τίς κοινωνικές καί πολιτικές ἀντιφάσεις τοῦ σοβιετικοῦ συστήματος καί πῶς αὐτές δημιουργοῦν μιὰ δραματική κρατική καταπίεση. Πρέπει νά ποῦμε καί νά θυμηθοῦμε ὅτι δέν πρόκειται γιά ἀτυχήματα ἢ λάθη τῶν κυβερνῶντων –βολική ἐρμηνεία– ἀλλά πῶς ἡ καταπίεση εἶναι στενά δεμένη μέ τίς κοινωνικές καί πολιτικές ἀντιφάσεις πού ὑπάρχουν σ' αὐτές τίς κοινωνίες καί μέ τό ρόλο τοῦ κράτους.

Ἐπίσης ὑπάρχει μιὰ παραδοσιακή ἐρμηνεία πού πιστοποιεῖ ὅτι μέ τήν ἐξάλειψη τῆς νομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς δέν μποροῦν πιά νά ὑπάρχουν τάξεις πού νά ἔχουν μεταξύ τους σχέσεις ἀνταγωνιστικές καί συγκρουόμενες καί ὅτι ἀντίθετα ἐγκαινιάζονται ἀναγκαστικά σχέσεις ἀδελφικές καί ἀλληλέγγυες.

Χαρακτηριστικός ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη εἶναι ὁ λόγος μέ τόν ὁποῖο ὁ Στάλιν, στίς 25 Νοεμβρίου 1936, παρουσίαζε τό νέο σοβιετικό σύνταγμα. Περιγράφοντας τή μεταβολή τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καί τήν ἐξάλειψη τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας στά χρόνια '29 - '36, κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι δέν ὑπῆρχαν πιά ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, ἀλλά μονάχα δύο τάξεις, οἱ ἐργάτες καί οἱ ἀγρότες σὺν οἱ διανοούμενοι στήν ὑπηρεσία τῶν πρώτων. (...)

Ἡ δομή αὐτῆς τῆς ἰδεολογίας ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα ἀξίωμα καί ἕνα συμπέρασμα. Τό ἀξίωμα εἶναι ὅτι ἡ οικονομική βάση τοῦ σοβιετικοῦ σχηματισμοῦ εἶναι σοσιαλιστική. Τό συμπέρασμα εἶναι ὅτι, δέν ὑπάρχει πιά θέση γιά ταξικούς ἀνταγωνισμούς καί ὅτι τό κράτος ἀναλαμβάνει ἕναν διπλό ρόλο: τοῦ ὀργανωτῆ τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης ἀλλά συγχρόνως καί τοῦ τιμωροῦ ὄλων ἐκείνων τῶν ἀτόμων (ὄχι τάξεις, ἀφοῦ ἐξαιρέθηκαν ἀπὸ τήν ἐξάλειψη) τῶν ὁποίων βαραινέται τό παρελθόν, ἡ ξένη ἐπιρροή, τέλος, ὄλων τῶν ἀντεπαναστατικῶν δυνάμεων. Κατ' ἀρχήν ὑπάρχει μιὰ ψευδής ταύτιση τῆς ἔννοιας τῆς κρατικῆς καί τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδιοκτησίας. Καί ἡ σοβιετική ἐργατική τάξη δέν εἶναι πιά τό γνωστό προλεταριάτο, ἀλλά μιὰ νέα ἐργατική τάξη, ἀφοῦ μαζί μέ ὁλόκληρο τόν λαό κατέχει τά μέσα παραγωγῆς. Ἡ νομική ἰδιοκτησία θεωρεῖται βάση τῶν πάντων. Ἐτσι δημιουργεῖται ἡ τριπλή ἰσότητα: κρατική ἰδιοκτησία ἴσον κοινωνική ἰδιοκτησία ἴσον σοσιαλιστική ἰδιοκτησία. (...) Ἡ ἀπομόνωση τῆς νομικῆς μορφῆς τῆς ἰδιοκτησίας ἀπό τό σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἀποκλείει κάθε δυνατότητα ἀνάλυσης τῆς πραγματικότητας. Ἐκεῖνο πού πρέπει ν' ἀναλυθεῖ εἶναι οἱ κοινωνικές σχέσεις καί εἰδικότερα ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας. Καί ἀκριβῶς, στή Σοβιετική Ἐνωση, οἱ μορφές τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας εἶναι πού ἔμειναν οἱ ἴδιες: ἀπό τήν ἀποψη τοῦ καταμερισμοῦ μεταξύ χειρωνακτικῆς καί διανοητικῆς ἐργασίας, μεταξύ διευθυνόντων καί ἐκτελεστῶν, μεταξύ πόλης καί ὑπαίθρου, μεταξύ ἐργατῶν καί ἀγροτῶν. Ἀπόκρυψη ὄλων αὐτῶν σημαίνει ἀπόκρυψη τῆς πραγματικῆς διαδικασίας ἰδιοποίησης δηλαδή τῆς ὀλικῆς βάσης πάνω στήν ὁποία ἀναπαράγονται οἱ ταξικοί ἀνταγωνισμοί. (...)

Αὐτή ἡ ἰδεολογία ἐντέλει, ἀρνούμενη τήν ὑπαρξήν προλεταριάτου στή Σοβιετική Ἐνωση καί τήν ταξική πάλη, δικαιώνει μιάν ἄλλη πάλη, ἐκείνη τῆς κρατικῆς μπουρζουαζίας γιά τή διατήρηση τῆς ἐξουσίας τῆς.

Ἀλλά πρέπει νά λεχθεῖ ὅτι ὁ σοβιετικός καπιταλισμός εἶναι ἐντελῶς ἀντιφατικός.

Ἐξασφαλίζει τήν ἀναπαραγωγή μιᾶς μπουρζουαζίας, ἀλλά, ἐντούτοις, διατηρεῖ μιὰ διαρκή κρίση, ὀξυμένη πάνω ἀπ' ὅλα λόγῳ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ στήν παγκόσμια ἰμπεριαλιστική ἀγορά. Διότι, ἐξάλλου ἡ ΕΣΣΔ ἔχει ἀνάγκη ἀπό μιὰ εὐρωστὴ στρατιωτική μηχανή. Τό ἀντίτιμο αὐτῆς τῆς διεθνοῦς πίεσης εἶναι ἡ ὑπερεκμετάλλευση τῶν μαζῶν καί ἡ βαθιά δυσἀρέσκεια πού δημιουργεῖ. Ὡστόσο ὁ μισθός προϋποθέτει τό σύστημα μισθωτῆς ἐργασίας καί μέσω αὐτῆς τήν διαίκνωση τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς.

*Γάλλος καθηγητῆς οικονομολόγος, συγγραφέας πολυἀριθμῶν θεωρητικῶν καί ἐμπειρικῶν μελετῶν.

‘Ο «σοσιαλιστικός» τρόπος παραγωγής

Πρέπει ν' άρνηθοϋμε τήν Ιδεολογία πού πλάστηκε γύρω από έναν φανταστικό σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής. Σοσιαλισμός δέν είναι ένας τρόπος παραγωγής, αλλά ή μεταβολή από τόν καπιταλισμό στόν κομμουνισμό, κατά τή διάρκεια τής οποίας ή παραγωγή συνεχίζει sé βάσεις μετασηματισμένες νά άντανακλά τό νέο συσχετισμό δυνάμεων, αλλά δέν έχει τίς Ιδιότητες ενός Ιδιαίτερου τρόπου παραγωγής. ‘Ο συντηρητικός χαρακτήρας αττής τής Ιδεολογίας πού διατείνεται ότι υπάρχει σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής συνίσταται στό ότι αντίτάσσει στους εργατικούς αγώνες τήν υποθετική ύπαρξη ενός τρόπου παραγωγής πού πρέπει οί εργάτες νά υπερασπιστοϋν σάν άξία και νά μήν άμφισβητήσουν. Γιατί «ό σοσιαλιστικός» τρόπος παραγωγής θεωρείται ότι θά εξελιχθεί μόνος του sé κομμουνισμό.

Στά σημεία αυτά άκριβώς έντοπίζουμε τήν αντίθεση τής επίσημης εικόνας τής σοβιετικής κοινωνίας μέ τήν πραγματικότητα.

Τό νά θυμηθοϋμε αυτά τά πράγματα είναι σημαντικό, γιατί ή πηγή κάθε πραγματικού έκδημοκρατισμού είναι ή καταστροφή του Κράτους και του καπιταλιστικού καταμερισμού τής εργασίας.

‘Ο διχασμός ανάμεσα στην πραγματικότητα στά λόγια και στην πραγματικότητα τής πραγματικότητας γεννά ένα συνεχές σύστημα ψευτιάς.

του Λεονίντ Πλιούστς *

‘Η παρέμβαση του γνωστού Ρώσου μαθηματικού Λεονίντ Πλιούστς δέν άναδημοσιεύτηκε στον τύπο, αλλά καλύφθηκε sé έκτενές δημοσιογραφικό ρεπορτάζ του Μανιφέστο, άπ’ όπου και άναδημοσιεύουμε τά παρακάτω άποσπάσματα.

‘Ισως πολλοί από τους παριστάμενους νά μήν εκτίμησαν όσο πρέπει αυτά πού είπε ο Πλιούστς, συνηθισμένοι ν’ άκούνε μία μαρξιστική γλώσσα αύστηρότερη και πιο παραδοσιακή. “Όμως μάς δίνει μία φοβερή εικόνα τής φυσικής και ύλικής εξόντωσης κάθε δυνατότητας στη Σοβιετική Ένωση. Κάθε άλλο παρά είναι φειδωλός στις εκφράσεις του για νά μάς καταδείξει πώς αυτό πού οί Άυτικοί ζητοϋν από τους Σοβιετικούς, δηλαδή τό νά βασίσουν τή διαφωνία τους sé μία κοινωνική αντίπαράθεση είναι τρομερά δύσκολο, άφού στην ΕΣΣΔ δέν υπάρχει οργανωμένο εργατικό κίνημα. Για νά γίνει αυτό κατανοητό, πρέπει νά γυρίσουμε, είπε ο Πλιούστς, στην ‘Οκτωβριανή Έπανάσταση. Οί δύο επιλογές πού τότε επικρατοϋσαν ήταν και οί δύο μερικές και μονόπλευρες: από τή μία υπήρχαν εκείνοι πού διαποτισμένοι από τίς μηχανιστικές άπόψεις του μαρξισμού, θεωροϋσαν άναγκαίο τό στάδιο τής άστικής επανάστασης (οί μενσεβίκοι), και από τήν άλλη όσοι δίνανε τό προβάδισμα στη συνείδηση και θεωροϋσαν πραγματοποιήσιμο τό επαναστατικό άλμα (οί μπολσεβίκοι). “Αν και ο ίδιος ο Πλιούστς δέν έχει άποψη για τήν όρθότητα τής μιάς ή τής άλλης επιλογής, τονίζει ότι οί ρίζες του σημερινού κακού, δηλαδή τής εξέλιξης του κράτους των Σοβιέτ όφείλεται όσωσδήποτε στην μερικότητα και των δύο αυτών επιλογών.

Τό καθεστώς τής ΕΣΣΔ διέπεται από οικονομικούς νόμους του κρατικού καπιταλισμού πού περιτυλγόνται μ’ ένα σοσιαλιστικό λεξιλόγιο. “Όπως τήν εποχή τής τσαρίνας, όταν κατά μήκος τής διαδρομής των ταξιδιών της στήνονταν ωραιότατα χωριά, έτσι και τώρα ο διχασμός ανάμεσα στην πραγματικότητα στά λόγια και στην πραγματικότητα τής πραγματικότητας γεννά ένα συνεχές σύστημα συλλογικής ψευτιάς: όλοι γνωρίζουν ότι τά πράγματα είναι διαφορετικά αλλά όλοι ύποκρίνονται ότι δέν είναι έτσι. Συχνά κατηγοροϋν τους διαφωνοϋντες για μοραλισμό, Ιδεαλισμό, ούτοπία. ‘Ο Πλιούστς άπαντά: “Ισως είναι άλήθεια αυτά. “Όμως είναι εξίσου άλήθεια ότι αυτές οί Ιδιότητες άντιστοιχοϋν sé μία εξίσου πραγματική άνάγκη για άλήθεια και δικαιοσύνη. “Έτσι, κι άν άκόμη μερικοί ζυνίσουν τά μούτρα τους ο Πλιούστς δηλώνει ότι δέν ύποτιμά καμιά από τίς εκφράσεις πού είναι κατά κάποιο τρόπο sé θέση νά επαναφέρουν τήν άνάγκη για τόν επαναπροσδιορισμό των ήθικών άξιών και Ιδεών sé μία κοινωνία πού τά έχει στερηθεί. Δέν αισθάνεται ντροπή νά πει ότι ή ΕΣΣΔ, όσο κι άν αυτό μοιάζει φανταστικό, άφού έκανε

*Ρώσος μαθηματικός, κλείστηκε κατ’ επανάληψη sé στρατόπεδα συγκέντρωσης και ψυχιατρεία. Βρίσκεται στη Δύση από τό 1976.

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

τήν σοσιαλιστική επανάσταση, πρέπει να κάνει και την άστική, με την έννοια της κατάκτησης των δικαιωμάτων που ξεπακουούνται σ' ένα άστικό καθεστώς, δηλαδή να θέσει σε ισχύ τά πολιτικά δικαιώματα των πολιτών, την ελευθερία έκφρασης, και πάνω απ' όλα τό δικαίωμα της απεργίας, πού ή καταστολή της είναι ή μεγαλύτερη στέρηση ελευθερίας πού υπάρχει.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Οί συμμετέχοντες στό Συνέδριο πού πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στίς 11, 12 και 13 Νοεμβρίου 1977 μέ θέμα « Έξουσία και αντιπολίτευση στίς μετεπαναστατικές κοινωνίες», προτείνουν, ή συζήτηση και ή έρευνα πού ξεκίνησαν σ' αυτή την εκδήλωση, να συνεχισθούν μέ τό ίδιο πνεύμα ελευθερίας, άνοιχτής αντιπαράθεσης άπόψεων και την άνάλυση πολιτικών και ήθικών ύποχρεώσεων, πού πρυτάνευσε και στό τρίημερο.

Διαπιστώνουν ότι ή ευρωπαϊκή Άριστερά καθυστέρησε να αναλύσει τόσο τίς επαναστάσεις πού πραγματοποιήθηκαν όσο και τά πραγματικά δομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά αυτών των κοινωνιών, και θεωρούν ότι, για όλες τίς δυνάμεις πού αγωνίζονται στη Δύση μέ στόχο τή σοσιαλιστική άλλαγή, ή κάλυψη αυτής της καθυστέρησης είναι καθήκον πολιτικό κι όχι ζήτημα άπλης συμπαράστασης.

Διαπιστώνουν ότι ή κατάκτηση και ή διαφύλαξη έστίων ελευθερίας στίς μετεπαναστατικές κοινωνίες είναι άπαραίτητη. Υποστηρίζουν άνεπιφύλακτα την πάλη για την δημοκρατία και άναλαμβάνουν να καταγγέλλουν τίς παραβιάσεις της.

Διαπιστώνουν, επίσης, ότι ή έλλειψη δημοκρατικών ελευθεριών έχει τίς ρίζες της στίς πολύπλοκες διαδικασίες της επαναστατικής και μεταβατικής περιόδου. Οί διαδικασίες αυτές είναι άπόρροια της ταξικής πάλης και αντιμετωπίζονται και άποσαφηνίζονται μόνο στό πεδίο των ταξικών άγώνων.

Οί ύπογράφωντες αυτό τό ψήφισμα άναλαμβάνουν την ύποχρέωση να συνεχίσουν αυτή την πρώτη προσπάθεια αντιπαράθεσης άπόψεων και ένεργου συμπαράστασης, μέ διευρυμένη συμμετοχή και άναλαμβάνουν να προωθήσουν για τό α' έξάμηνο του 1978 μια δεύτερη συνάντηση στη Βαρκελώνη, πού απ' άφορμή τά 10 χρόνια άπό τήν άνοιξη της Πράγας, θά συζητήσει τίς αίτίες και τίς συνέπειες αυτού του φαινομένου.

ΙΤΑΛΙΑ

Τζόρτζιο Τζιραρντέτ
Λούτσιο Μάγκρι
Έντουάρντα Μάζι
Βιτόριο Ριέζερ
Κάρλο Ρίπα ντί Μεάνα
Ροσάνα Ροσάντα
Μπρούνο Τρεντίν
Ροζάριο Βίλλαρι

ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑ

Λιούντεκ Κάβιν
Γιούρι Πέλικαν

ΟΥΓΓΑΡΙΑ

Ίστβαν Μετζάρος

ΚΟΥΒΑ

Κάρλος Φράνκι

ΙΣΠΑΝΙΑ

Άλφόνσο Κολκίν
Φερνάντο Κλαουντίν

ΑΥΣΤΡΙΑ

Φράντς Μάρεκ

ΕΣΣΔ

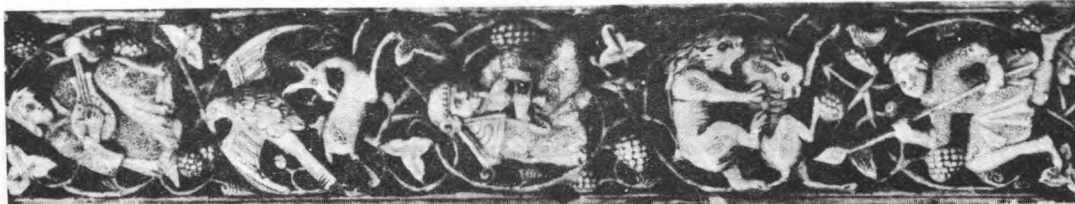
Λεονίντ Πλιούτς
Μπόρις Βέλ

ΠΟΛΩΝΙΑ

Έντμοντ Μπαλούκα

ΓΑΛΛΙΑ

Λουί Άλτουσέρ
Σάρλ Μπετελέμ
Ρομπέρ Λινάρ
Κ.Σ. Καρόλ
Ντανιέλ Σίγκερ

Τέχνη και ιδεολογίες στην Τουρκία

– μιά μακραίωνη ιστορία –

του Abidine Dino

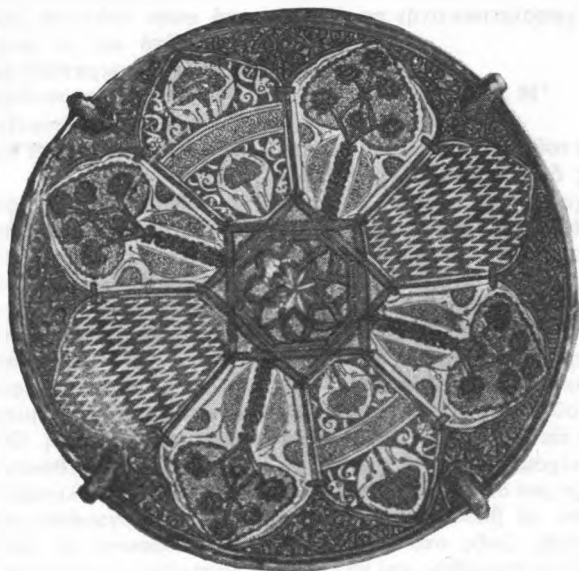
Ο Άμπιντίν Ντίνο είναι ένας από τους πίο σημαντικούς, ίσως ο σημαντικότερος, αντιπρόσωπος της σύγχρονης τούρκικης ζωγραφικής. Ζεί από τό 1950 στό Παρίσι. Γεννήθηκε στην Πόλη τό 1913. Πρίν ιδρύσει, γύρω στό 1931, μαζί μέ τέσσερις άλλους φίλους του την νεωτεριστική ζωγραφική ομάδα D (Ντέ), είχε ήδη γίνει γνωστός μέ τίς γελοιογραφίες πού δημοσίευε στις έφημερίδες και μέ τά σχέδια πού έφτιαχνε για τίς ποιητικές συλλογές του Ναζίμ Χικμέτ. Η σχεδόν πενηντάχρονη καλλιτεχνική παραγωγή του Άμπιντίν θά μπορούσε συνοπτικά νά χαρακτηριστεί σαν μιά σύγχρονη απόδοση της παραδοσιακής λαϊκής παράδοσης. Τά έργα του προβάλλουν τή σχέση ενός ζωγράφου πού πέτυχε νά συνθέσει μιά προοδευτική και μοντέρνα αντίληψη μέ τήν πατροπαράδοτη λαϊκή κληρονομιά κάτω από τό πρίσμα μιās επαναστατικής τοποθέτησης. Ο Άμπιντίν, ό όποιος είναι τόσο γνωστός μέ τά ρεαλιστικά όσο και μέ τά αφηρημένα έργα του, ασχολήθηκε επίσης εκτός από τή ζωγραφική, μέ τή συγγραφή, κινηματογραφία, διακοσμητική και γελοιογραφία. Κίνησε έντονα τό ενδιαφέρον μέ γραπτά του γύρω από πνευματικά προβλήματα. Ο Άμπιντίν, ό όποιος φέτος πήρε μέρος και σε μιά ομαδική έκθεση στην Άθήνα, προσφέρει τώρα τίς τελευταίες «φιγούρες λουλουδιών» του παράλληλα στό καλλιτεχνικό κοινό της Τουρκίας και του Παρισιοῦ. Τό κείμενο πού δημοσιεύουμε είναι ανέκδοτο και γράφτηκε από τόν Άμπιντίν για τόν «Πολίτη».

Έχει ειπωθεί συχνά ότι οι απαγορεύσεις πού περιέχει τό Κοράνι σε σχέση μέ τή λατρεία των ειδώλων δέν συνεπάγονται υποχρεωτικά τήν καταδίκη της καλλιτεχνικής αναπαράστασης του ανθρώπου. Παρ' όλα αυτά πρέπει νά αναγνωρίσουμε ότι ή χώρα του Ισλάμ υπήρξε γενικά περιοριστική στό νά απεικονίζονται συγκεκριμένες μορφές. Πρόκειται

για μιά αντίληψη ήθικη και συνάμα αισθητική. Σε αντίθεση μέ τόν Χριστιανισμό, τό νικηφόρο Ισλάμ, από τήν εποχή του ιδρυτή του αποφεύγει νά χρησιμοποιήσει για τήν κατάφασή του ανθρώπινες μορφές. Κανένα άγαλμα του Μωάμεθ δέν μπορεί νά αντιπαταθεί στους άπειράριθμους Χριστούς της χριστιανικής τέχνης. Μερικοί σίτες¹ μινιατουρίστες, στή

προσπάθειά τους νά απεικονίσουν τόν Μωάμεθ, δέν θά πετύχουν παρά

1. Σίτες ή σιίτες: μιά από τίς δύο μεγάλες μωαμεθανικές αίρέσεις (ή άλλη είναι των Σουνιτών) πού δημιούργησε, μετά τό θάνατο του Μωάμεθ, ό πόλεμος της διαδοχής. Η αίρεση των σιιτών διαδόθηκε κυρίως στην Περσία, πράγμα πού εξηγεί τήν εισαγωγή στό δόγμα τους πολλών παλαιότερων περσιών θρησκευτικών και πολιτικών στοιχείων.(Σ.τ.Μ.)

να τοῦ καλύψουν διακριτικά τό μέτωπο. Ἡ σελτζουκική καί ἀργότερα ἡ ὀθωμανική τέχνη εἰσάγεται στό πλαίσιο τῆς ἰσλαμικῆς κουλτούρας, τῆς ὁποίας υἱοθετεῖ τις κυρίαρχες γραμμές μέ κατάλληλες τροποποιήσεις. Μιά καί ἀναφερθήκαμε στή σελτζουκική καί ὀθωμανική τέχνη, πρέπει νά κάνουμε μία βασική διάκριση ἀνάμεσα στήν τέχνη πού συνδέεται μέ τόν κρατικό μηχανισμό καί σ' ἐκείνη πού σχετίζεται μέ τις μάζες, δηλαδή τούς χωριάτες καί τούς νομάδες. Πρόκειται γιά τεράστιο πολιτιστικό χάσμα πού δέν θά γεφρωθεῖ παρά μόνο κατά ἓνα ποσοστό μετά ἀπό τήν ἐγκαθίδρυση τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας, τό 1923. Στή διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας ὁ δυϊσμός αὐτός ἐκδηλώνεται μέ δύο τρόπους: ἀπό τή μία πλευρά διαμέσου τῆς τέχνης πού συνδέεται μέ τό Σεράι, τῆς ὁποίας τό πρότυπο ἦταν ἀραβο-περσικό, καί ἀπό τήν ἄλλη μέ τήν τέχνη τῶν χωρικῶν καί νομάδων, μέ πρότυπο τήν τουρκική τέχνη τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς δύο διαφορετικούς κόσμους ἡ ἐπικοινωνία ὑπῆρξε πολύ δύσκολη ἄν ὄχι ἀνύπαρκτη. Ἡ τέχνη τοῦ ὑπερσυγκεντρωτικοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐγγράφεται στό χῶρο τοῦ (πραγματικά ὑπέροχου) διακοσμητικοῦ φορμαλισμοῦ μέ τις καμπύλες καί τις παραλλαγές τῆς σπειροειδοῦς γραμμῆς, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ ραγιάδες, δηλαδή οἱ χωριάτες καί οἱ νομάδες, δημιουργοῦν ἀσχηρά

γεωμετρικά σχήματα. Εἶναι κυβιστές πρὶν ἀπό τήν ἐπίσημη ἐμφάνιση τοῦ κυβισμού. Καλύπτουν τις ἐπιφάνειες τῶν κιλιμιῶν τους μέ μία ἐγχρωμη γωνιώδη διακόσμηση — κατά τή γνώμη μου ἀκόμη πιό σημαντική ἀπό τήν προηγούμενη. Οἱ ποιητές, οἱ χρωματογράφοι, οἱ κεραμιστές, ὅσοι συνδέονται μέ τό ὀθωμανικό Σεράι ἀνήκουν στήν ὑπηρεσία τῆς Πόρτας, καί σύμφωνα μέ τις ἀρχαιακές πηγές πληρώνονται ἀδρά, γίνονται διάσημοι καί συχνά μάλιστα τούς παραχωροῦνται γαίτες σταθεροῦ εἰσοδήματος, «τιμάρια». Οἱ καλλιτέχνες πού προέρχονται ἀπό χωρικούς ἢ νομάδες, μέ ἐξαίρεση μερικούς ποιητές, εἶναι συνήθως ἀνώνυμοι καί δέν δουλεύουν ἐπί παραγγελία. Τά ἔργα τους εἶναι μερικές φορές συλλογικά, καί ἀποκοτῶν ἀξία στό βαθμό πού ἀνταποκρίνονται στίς ἀνάγκες καί τις προσδοκίες μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων. Ὡστόσο πρέπει νά ἀποφύγουμε τή σχηματοποίηση αὐτῶν τῶν δύο ἀντίθετων κόσμων· σέ τελευταία ἀνάλυση τό ἀραβοπερσικό μοντέλο ἀλλοιώνεται καί καταλήγει σέ μία σύνθεση τήν ὁποία θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε ὀθωμανική. Τό ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει γιά τό βυζαντινό μοντέλο στήν ἀρχιτεκτονική.

Ἡ τουρκική τέχνη μέ τις σχολές τῆς, ἀρχιτεκτόνων, καλλιγράφων καί κεραμιστῶν κ.λ.π., ἀποτελεῖ μαρτυρία ἀπό αἶωνα σέ αἶωνα τῆς σταδιακῆς εἰσαγωγῆς ξένων στοιχείων τέχνης πού ἀφομοιώθηκαν ἀπό τό

ἐθνικό ἀλλά κυρίαρχο πνεῦμα. Μιά ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ὄψη τοῦ ἴδιου προβλήματος εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ἡ γενική τάση γιά μία ἀπεικονιστική τέχνη περιέχει ὀρισμένες σημαντικές ἐξαιρέσεις, ἰδιαίτερα τήν τουρκική μινιατούρα, πού βρῖθαι ἀπό πρόσωπα σχεδιασμένα πάνω σέ φυσικό καί ἀρχιτεκτονικό φόντο. Οἱ ὑπέροχες αὐτές εἰκόνες, πού δέν μοῦ εἶναι δυνατό νά ἀναλύσω περισσότερο ἐδῶ, πρέπει νά ὀφείλονται στή «λατρεία τῆς προσωπικότητας» τῶν Σουλτάνων καί τῶν αὐλικῶν τους. Ἀπό αὐτήν τήν «ἀρσενική» τέχνη, ὡς τόν 18ο αἶωνα τουλάχιστον, ἡ γυναίκα ἀπουσιάζει πολύ συχνά, ἐκτός ἄν λογαριάσουμε τις σπάνιες συλλογές τῶν ἐρωτικῶν βιβλίων πού κρύβονται στά μυστικά ντουλάπια τοῦ Τόπ-Καπί (ἄλλωστε ἀκόμη καί σήμερα ἐξακολουθοῦν νά τις φυλάνε μέ ἐπιμέλεια στό ἴδιο σημεῖο). Γιά τούς ἴδιους λόγους καί ἡ τέχνη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πορτρέτου εἶχε τή δυνατότητα νά ὑπάρξει. Θά ἔπρεπε ἀκόμη νά μᾶς ἀπασχολήσει τό πρόβλημα τῆς ἀπεικόνισης τῶν μορφῶν τῆς αἵρεσης τῶν Βακτάχιδων, τῶν Χουρούφιδων, τῶν καλλιγράμων ἀνθρωπομόρφων κ.λ.π., ἀλλά ὁ σκοπός αὐτῶν τῶν λίγων παρατηρήσεων δέν εἶναι παρά νά δώσει ἐδῶ τις γενικές γραμμές τοῦ πολιτιστικοῦ παρελθόντος τῆς τουρκικῆς τέχνης.

Τό νεωτερικό πνεῦμα

Ὅταν ἡ ὀθωμανική ἡγεμονία δέχτηκε βαριά πολιτικά πλήγματα, οἱ διευθυντικοί τῆς κύκλοι, θέλοντας νά ξανακερδίσουν τήν παλαιά τους αἴγλη ὑποχρεώθηκαν νά στραφοῦν στά δυτικά πρότυπα. Ἀπό πολύ νωρίς, ἰδιαίτερα στό δεύτερο ἡμισυ τοῦ 19ου αἶωνα, ἔχει θεθεῖ τό πρόβλημα τῆς ἀλλαγῆς ἢ διατήρησης τοῦ τύπου τοῦ πολιτισμοῦ: ἐπιλογή μιᾶς ἐκ βᾶθρων ἐπιστροφῆς στίς πρῶτες μορφές τοῦ Ἰσλάμ ἢ υἱοθέτηση καθολική ἢ μερική κοινωνικῶν, πολιτικῶν καί πολιτισμικῶν δομῶν δυτικοῦ τύπου. Ἡ «λύση» τοῦ διλήμματος ἦταν ἓνας συμβιβασμός μέ ξαφνικές ἐπιστροφές πρὸς τό παρελθόν καί ἄλλοτε μέ ἀπότομες ἐξορμήσεις πρὸς τά ἐμπρός. Ἐπειδή δέ ἔλειψε στήν Ἀυτοκρατορία ἡ ἀστική συνεισφορά τῆς δυτικῆς Ἀναγέννησης, τό πέρασμα στοῦς νέους καιρούς ἐπιχειρεῖται μέ γραφειοκρατικά μέτρα καί μέ ἀπευθείας μίμηση.

Φαίνεται ότι ο πρώτος Τούρκος ζωγράφος που ανακάλυψε τον «δ-γκο» και την «τρίτη διάσταση» ήταν ο Σεκέρ Αχμέτ Πασάς (1841-1907), ο οποίος χάρη στην προστασία των Σουλτάνων θά πάει στο Παρίσι και θά δουλέψει στα άτελιέ του Boulangier και του Gerome. Τα έργα του, τοπία και νεκρές φύσεις, έχουν την απολαυστική γεύση ενός Douannier Rousseau που κάποτε έγινε Τούρκος πασάς. Αλλά είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί η διστακτικότητα και αδέξιότητά του στην απεικόνιση της ανθρώπινης μορφής, που δεν εμφανίζεται παρά ελάχιστα μέσα στα έργα του. Μετά απ' αυτόν θά συνεχίσουν άλλοι πασάδες, άλλοι μπέηδες. Θα ανακαλύψουν την προοπτική, την απεικόνιση του ανθρώπου, στηριζόμενοι στις κατακτήσεις των δυτικών, όπως στην ανατομία, φυσιολογία, προοπτική κ.λπ. Το σημαντικό βήμα αυτής της γενιάς είναι η υιοθέτηση της έλαιουγραφίας ως μέσου έκφρασης στη ζωγραφική. Αυτή η άρροπορημένη τεχνική αλλαγή δημιούργησε στην όθωμανική κοινωνία την ίδια εντύπωση που έκανε η εισαγωγή της ατμομηχανής. Το θέμα όμως της απεικόνισης αυτοκρατορικών μορφών εγκαταλείφθηκε σύντομα, γιατί από την εποχή του Τανζιμάτ,² το 1839, η γραφειοκρατική έλιτ πολέμουσε την απολυταρχία. Μπορούμε λοιπόν να ερμηνεύσουμε την επίλογη απεικόνισης ενός κεσέ για κομπόστα ή μιας άποψης του Βοσπόρου σαν τρόπο αποδοκιμασίας της παντοδύναμης απολυταρχικής αντίδρασης.

Απομένει τώρα να διατυπώσουμε τη σύνθετη προβληματική αυτής της απότομης αλλαγής. Ας σημειώσουμε ότι πρόκειται για μίαν αναπόφευκτη μεταμόρφωση που έπρεπε να ξεπληρωθεί με κέρδη και ζημιές. Οι ιδιαιτερότητες της όθωμανικής κοινωνίας που ανέκοψαν τη διαμόρφωση αστικής τάξης και το κοινωνικό-πολιτιστικό σχήμα που προέκυψε, επέφεραν πολλές διαφορές σε σχέση με τη Δύση: κυρίως την υπανάπτυξη όχι μόνο στον οικονομικό τομέα αλλά και στον πολιτιστικό, που θά εκδηλωθεί άλλοτε με στενό συντηρητισμό και άλλοτε με δουλική αντίγραφη της Εύρωπης. Ο δυτικός πνευματικός ιμπεριαλισμός είχε εντούτοις στην Τουρκία, όπως και άλλου, το ακούσιο αποτέλεσμα να συναποκομίσει τις εσωτερικές αντί-

φάσεις του: τις ιδεολογικές αρχές που θά χρησίμευαν στην προώθησή του.

Η Δημοκρατία

Η αξία του Ατατούρκ έγκειται στο γεγονός ότι ήξερε να επιλέγει τον κυρίαρχο σκοπό, δηλαδή τη δημιουργία ενός τουρκικού κράτους που θά γλίτωνε από το «Μαγικό Δέρμα», που ήταν τελικά η χαμένη πολυεθνική Αυτοκρατορία. Η νέα χώρα —που δεν αποτελεί πιά βάση εξόρμησης προς τις γεωπολιτικές αλλά τόπο τελειωτικής ανοικοδόμησης του τουρκικού έθνους— έπρεπε να καθορίσει το ιδεολογικό και πολιτιστικό της περιεχόμενο. Ο Ατατούρκ άποφασίζει μιά διπλή επιχείρηση: να μολιάσει τά βλασάρια της νέας πνευματικής ζωής στο προγονικό ανατολίτικο παρελθόν, και να ξεκόψει σύντομα από το Ισλάμ, όχι βέβαια από το Ισλάμ ως θρησκεία αλλά ως αρχή οργάνωσης του έγκοσμιου του πολιτιστικού τομέα. Εάν πριν απ' αυτόν υπήρχε μιά λανθάνουσα τάση, η έδραιωσή της δεν όφείλεται παρά στη Δημοκρατία και στον επίμονο άγώνα του Κεμάλ Ατατούρκ, ο οποίος υποστηρίχτηκε από την τουρκική νεολαία και όδηγησε στην όριστική στροφή. Πρόκειται τελικά για μιά «Μορφωτική Έπανάσταση» με τις αξίες της, τό κενά της και τά λάθη της.

Οι πλαστικές τέχνες συνετέλεσαν με τον τρόπο τους σ' αυτήν τη ριζική αλλαγή. Το μοναδικό κόμμα υπό την ήγεσία του Ατατούρκ επιτέθηκε στην αντιδραστική θρησκεία και στην άραβοπερσική παιδεία, επιβάλλοντας μέτρα έξευρωπαϊσμού βάσει ειδικού σχεδίου προγραμματισμού (μεταρρύθμιση του αλφάβητου, των αριθμών, του ήμερολογίου, των εθίμων, της ένδυμασίας, του τρόπου ζωής κ.λπ., όπως επίσης επιβάλλοντας τη μονογαμία, τη νομοθετική χειραφέτηση της γυναίκας, την είσαγωγή δικαίου δυτικού τύπου).

Η δεξιά αντιπολίτευση αντέδρασε ζωηρά στις μεταρρυθμίσεις, ενώ η άριστερά ζητούσε πιά βαθιές αλλαγές. Η τουρκική άριστερά,³ (της όποιας τό σοσιαλιστικό Κόμμα ίδρύθηκε τό 1910 και τό Κομμουνιστικό τό 1920) διεκδικούσε τό βάθεμα των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων ύπέρ των χωρικών και των εργατών, όπως και τη δημιουργία πολιτικών δομών

που θά επέτρεπαν τη λαϊκή συμμετοχή στην πολιτική ζωή του τόπου. Γι' αυτό και τό μοναδικό κόμμα (Λαϊκοδημοκρατικό) φρόντιζε να ρίχνει λαϊκίστικα συνθήματα, ύποστηρίζοντας ότι η Τουρκία ήταν ήδη (τί θαύμα άλήθεια!) μιά κοινωνία χωρίς τάξεις.

Ωστόσο στην πραγματικότητα τό αυταρχικό δημοκρατικό κράτος που στηριζόταν σε μιά ίσχυρή γραφειοκρατία ενθάρρυνε την ανάπτυξη μιάς έθνικής αστικής τάξης ενώ επιφύλασσε στον εαυτό του τό μονοπώλιο των μεταρρυθμιστικών dóσεων. Σ' αυτήν τη νεφελώδη βάση η άγροτική μεταρρύθμιση δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή. Οι εργαζόμενοι και η νεολαία τέθηκαν υπό παρακολούθηση, οι πολιτικές ύπηρεσίες και γενικά στή δημόσια εκπαίδευση. Αντίθετα οι αντιπολιτευόμενοι του καθεστώτος, έλευθεροι ή φυλακισμένοι, περνούσαν δύσκολες μέρες.

Τό μοναδικό κόμμα φάνηκε άπρόθυμο να βοηθήσει τις πλαστικές τέχνες (ύποτροφίες, βραβεία, διαγωνισμούς, άγορές έργων). Γιατί τό έπίκεντρο των ενδιαφερόντων του ίδιου του Ατατούρκ στράφηκε προς την ανθρωπολογία, τη γλωσσολογία, την ιστορία, επειδή πριν από κάθε άλλο ζητούσε να δημιουργήσει τις νέες βάσεις κουλτούρας που θά βασιζόταν στο προγονικό ανατολικό παρελθόν. Η εικόνα της Καάμπα⁴ ύποκαθίστατο από τον Ήλιο των Χετταίων.⁵ Έτσι οι φολκλορικές έρευνες αναπτύχθηκαν, τό λεξιλόγιο των χωρικών συγκεντρώθηκε και καταγράφηκε: οι λαϊκές αξίες ανα-

2. Τανζιμάτ: νόμος που θεσπίστηκε επί σουλτάνου Αβδούλ Μεζίτ στις 3 Νοεμ. 1839. Τό Τανζιμάτ εκήρυξε την Ισότητα όλων των υπηκόων του Σουλτάνου χωρίς διάκριση θρησκείας, φύλου, έθνότητας, και έδωσε δικαίωμα κινητής και άκίνητης περιουσίας στους ξένους. (Σ.τ.Μ.)

3. Βλ. Τάσος Ίωαννίδης, «Τό τουρκικό εργατικό κίνημα τον 20ό αιώνα», Πολίτης, τεύχη 2, 3-4 και 5. (Σ.τ.Μ.)

4. Καάμπα: Τό ιερό προσκύνημα των μουσουλμάνων στη Μέκκα της Αραβίας. (Σ.τ.Μ.)

5. Χετταίοι: άρχαίος λαός που κατοικούσε στην ανατολική Μικρά Ασία τά προϊστορικά χρόνια. (Σ.τ.Μ.)

σύρονται στην επιφάνεια. Άλλα για ό,τι σχετιζόταν με τό παρόν, τό μοναδικό κόμμα ενθάρρυνε κυρίως τήν προβολή μιᾶς εἰδωλλιακῆς εἰκόνας μιᾶς χώρας χωρίς προβλήματα. Τό ἴδιο ἰσχύει γιά τήν ποίηση ὅπως καί γιά τή ζωγραφική. Ἐάν μιᾶ μερίδα καλλιτεχνῶν θέλησε ἐξαιτίας ἰδεολογικῶν ἐπιλογῶν καί τοῦ ρόλου τῆς στήν κρατική ἱεραρχία, νά βολευτεῖ μέ αὐτή τήν ἐξιδανίκευση τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων, ἄλλοι, λιγοστοί ἴσως, διάλεξαν τό ρεαλισμό. τήν κοινωνική διεκδίκηση, τήν ταξική ἀμφισβήτηση: τόν «ὑπέρητη τῆς Πόρτας» ἀντικαθιστοῦσε λίγο λίγο ὁ ἀπλός πολίτης, ἔπειτα ὁ στρατευμένος.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ἐπίσης νά σημειώσουμε ὅτι ἡ γλυπτική ἄρχισε νά κάνει τήν ἐμφάνισή τῆς τήν περίοδο τῆς Δημοκρατίας. Τό κράτος ὑποστήριξε ὄσους γλύπτες εἶχαν κυρίαρχο θέμα τήν ἀπεικόνιση τοῦ Ἄτατούρκ σέ χαλκό ἢ μάρμαρο. Ἡ κατά προσέγγιση ἔννοια τοῦ «μοντέρνου πνεύματος», τοῦ «σύγχρονου πολιτισμοῦ», μέ τήν ἐνθάρρυνση τοῦ μοναδικοῦ κόμματος ἐπέτρεψε στούς ζωγράφους νά ἀσχοληθοῦν χωρίς ἐμπόδια μέ ποικίλες ἔρευνες, ἀρκεῖ νά ὑποστηριζόταν ἔστω καί γιά λίγο ἀπό τίς ἀρχές καί τήν ἀστική τάξη πού ἐνδιαφερόταν κυρίως γιά ἐλαιογραφίες πού παρίσταναν κοπάδια καί κοιλάδες ἢ χωρικούς καί χωριάτιστες, εἰδωλλιακούς καί εὐτυχισμένους.

Ἐντούτοις ἡ τέχνη τοῦ πορτρέτου σημειώνει πρόοδο, ἡ γυναίκα παίρνει τή θέση τῆς στίς αἰθουσες ἐκθέσεων, τό ἀνατολίτικο τοπίο ἐμφανίζεται στούς τοίχους τῶν ὑπουργείων καί τῶν ἰδιωτικῶν σπιτιῶν. Στό μεσοπόλεμο, μετά τόν Gerome καί τόν Gormon, οἱ φοιτητές τῶν Καλῶν Τεχνῶν (τμήμα ζωγραφικῆς) ἔρχονται νά σπουδάσουν κοντά στόν Lhotte, Gromaire, Leger, ἐνῶ οἱ νεαροί γλύπτες παρακολουθοῦν τά ἀτελιέ τοῦ Gimond, Despiau Zadkine. Ὁ περίφημος Lepold Levy διεύθυνε τό τμήμα ζωγραφικῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἐπί δώδεκα χρόνια. Αὐτές οἱ παιδαγωγικές ἐπιρροές, ὄσο ἀξιεπαινες καί ἄν ἦταν, δέν ἔδωσαν στούς νέους καλλιτέχνες πνευματικά ἐφόδια, ἰσοδύναμα τοῦ ἐνδοξοῦ παρελθόντος. Ἡ τέχνη τους κινδύνευσε νά ξεριζωθεῖ, πράγμα πού γενικά δέν ἴσχυσε ἀκόμη καί γιά τούς ζωγράφους ἢ γλύπτες πού διάλεξαν σάν

τόπο ἐργασίας τό ἐξωτερικό.

Ἐνῶ ἀμέσως στούς δύο παγκόσμιους πολέμους δημιουργήθηκαν οἱ παρακάτω ὁμάδες ζωγράφων καί γλυπτῶν: ἡ «Ἐνωση ἀνεξάρτητων ζωγράφων καί γλυπτῶν», ἡ «Ὁμάδα D», τό «Γκρούπ τοῦ λιμανιοῦ». Τό τελευταῖο μάλιστα γκρούπ, ἀφοῦ στράφηκε πρὸς μιᾶ συλλογική ἐργασία μέ σκοπό τίς κοινωνικές διεκδικήσεις, διαλύθηκε σύντομα. Ὅσο γιά τήν κοινωνική κατοχύρωση τῶν καλλιτεχνῶν, οἱ ἀλλεπάλληλες κυβερνητικές ἀλλαγές δέν τοῦς πρόσφεραν τίποτε καινούριο. Ὁ πολλαπλασιασμός μάλιστα τῶν συντηρητικῶν κομμάτων, πού διαδέχτηκαν τό μοναδικό κόμμα, μείωσε μᾶλλον παρά ἀξήγησε τήν ὕλική ὑποστήριξη τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἀπό τό 1950 ἡ ἀνερχόμενη ἰδιωτική ἐπιχείρηση δημιουργεῖ μιᾶ ἀγορά ἀσήμαντη, παρόλο πού ἐμφανίζονται μερικές γκαλερί τέχνης, καί ὁ ἀξιόλογος συλλέκτης δέν ἀποτελεῖ πιά «παράξενο ζῶο», ὅπως ἄλλοτε.

Σήμερα

Σήμερα, στή ζωγραφική, τή μουσική, τήν ἀρχιτεκτονική κ.λπ., ἡ φολκλορική ὀπτική ἢ ἡ ὀπτική τοῦ «τοπικοῦ χρώματος» εἶναι ἤδη ξεπερασμένη χάρη στήν ἐλεύθερη ἀφομοίωση τῶν πνευματικῶν στοιχείων βάσης πού δέν ἀναπαράχθηκαν ἀλλά ξαναανακαλύφθηκαν. Ἐνῶ ἡ κατα-

νόηση τοῦ καλλιτεχνικοῦ παρελθόντος βαθαίνει, ἡ δραση τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας τοῦ παρελθόντος κερδίζει σέ πλάτος. Ἐάν ὁ ἱμπεριονισμός, ὁ φωβισμός, ὁ κυβισμός, ὁ σουρεαλισμός καί οἱ σχολές τῶν ρεαλιστῶν φτάνουν στήν Τουρκία μέ κάποια καθυστέρηση, ἡ τουρκική τέχνη ἀναζητᾶ τό δρόμο τῆς ἔχοντας τίς ἴδιες φιλοδοξίες μέ τίς ἄλλες «ἀναπτυγμένες» χώρες ἄν καί δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε τήν ἰδιαίτερη θεματική μιᾶς χώρας πού βαδίζει «τό δρόμο τῆς ἀνάπτυξης». Ἡ ποικιλία τῶν σχολῶν, οἱ συγκεκριμένες ἢ ἀφηρημένες κοσμοθεωρήσεις δέν μποροῦν παρά νά ὀδηγήσουν σέ μιᾶ βασική ἐπιλογή, πού εἶναι ἡ ἐπιλογή μιᾶς καινούριας λειτουργίας τοῦ καλλιτέχνη. Οἱ δομές τῆς ἀστικῆς τέχνης πού τήν ὑποβαστάζουν εἶναι σκληρές, καί ἡ πραγματικότητα ἀποβαίνει ἀναγκαιότητα ἐνός ἀέναου ἀγῶνα. Οἱ διαδοχικές διώξεις τῶν τελευταίων χρόνων δέν σεβάστηκαν τίς πλαστικές τέχνες, ἡ ἐλευθερία τῆς δημιουργίας εἶναι συχνά ὑπονομευμένη, ἀλλά τό μοναδικό ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀδέξιας ἀντεπίθεσης εἶναι νά ἀνάψει ἀκόμη περισσότερο τίς φλόγες τῆς ἐλευθερίας. Στό διάστημα μιᾶς πενηκονταετίας, ὁ καλλιτέχνης, κοινωνικό βαρόμετρο ἀναντικατάστατο, δείχνει τή θύελλα.

μετάφραση: Α.Φ.-Π

ΜΑΡΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

Ἀναδημοσιεύουμε τό κείμενο τοῦ Γιώργου Βέλτσου «Τί καί γιατί ἡ ἐξουσία;», πού γιά πρώτη φορά δημοσιεύτηκε στήν «Αὐγή» (2.10.77), καί μιάν ἀπάντηση σ' αὐτό τοῦ Κώστα Ζουράρη πού ἀρχικά προοριζόταν γιά τήν «Αὐγή». Ὁ Κώστας Ζουράρης, στήν πολεμική του πρὸς τίς ἀπόψεις τοῦ Γιώργου Βέλτσου, δίνει τίς θεωρητικές καί μεθοδολογικές διευκρινίσεις πού θεωρεῖ ἐντελῶς ἀπαραίτητες μέ τό κείμενο «Ἱστορικός ὕλισμός ἢ «ἐπιθυμητικό» ρεῦμα;» τό ὁποῖο καί προτάσσεται στή σειρά τῶν δημοσιευμάτων. Τά θέματα πού θίγουν καί τά τρία κείμενα, ὅπως μπορεῖ νά διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης, παρουσιάζουν τεράστιο θεωρητικό, ἐπιστημονικό καί πολιτικό ἐνδιαφέρον. Γι' αὐτό πιστεύουμε ὅτι ἡ σχετική συζήτηση εἶναι ἀναγκαία, παρά τό γεγονός ὅτι οἱ ἰδιαίτερα αἰχμηροί χαρακτηρισμοί τοῦ Κ. Ζουράρη γιά τίς ἀπόψεις τοῦ Γ. Βέλτσου, καίτοι δέν εἶναι προσωπικοῦ χαρακτήρα, μπορεῖ νά ἀποπροσανατολίσουν τή συζήτηση σέ στεῖρες πολεμικές ἀντεγκλήσεις, πράγμα πού δέν θά ἐπιθυμούσαμε. Ἐλπίζουμε, πάντως, ὅτι ἡ συνέχεια θά ἀποδώσει στή συζήτηση ὅλη τή νηφαλιότητα πού τά ἀντικείμενά της ἀπαιτοῦν.

Ἱστορικός ὕλισμός ἢ «ἐπιθυμητικό» ρεῦμα;

Τό ἐπιστημολογικό καθεστῶς τῆς ἐπανάστασης καί τῆς μεταρρύθμισης

τοῦ Κώστα Ζουράρη

Ὁ «Πολίτης» φιλοξενεῖ σήμερα ἓνα κείμενο πού ἔπρεπε νά εἶχε δημοσιεύσει ἡ «Αὐγή». Τόν εὐχαριστῶ. Ὁφείλω παράλληλα στά μέλη καί στούς φίλους τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, ἀναγνώστες τῆς «Αὐγῆς», τά κάτωθι: στό κυριακάτικο φύλλο τῆς 2ης Ὀκτωβρίου 77, δημοσιεύτηκε μέ πομπώδη προαγγελία καί σελιδοποίηση (παράτιτλοι, φωτογραφία), κείμενο τοῦ ὁμηγητῆ κ. Γιώργου Βέλτσου μέ τίτλο «Τί καί γιατί ἡ ἐξουσία». Οἱ πολλαπλές μου ἀντιρρήσεις συνάντησαν τή συγκρατημένη ἀγανάκτηση φίλων καί συντρόφων καί ἀποφάσισα νά ἀπαντήσω. Ἐπειτα ἀπό λίγες μέρες ἐνεχείρησα τήν ἀπάντηση στό διευθυντή τῆς Αὐγῆς καί εἶπα στό Γ.Β. νά πάρει ἓνα ἀντίγραφο γιά ν' ἀπαντήσει. Ὄταν τή μεθεπομένη Κυριακή τό κείμενό μου δέν δημοσιεύθηκε, τηλεφώνησα στό διευθυντή, πού μοῦ εἶπε ὅτι ἡ ἐκτίμηση τοῦ «περιβάλλοντός» του ἦταν, ἐν ὄψει ἐκλογῶν, ὅτι τῶν οἰκίων ἡμῶν ἐμπιπραμένων ὑμεῖς ἄδετε, κι ὅτι ἡ ἀπάντηση θά δημοσιευόταν μετά τίς ἐκλογές. Δυσφόρησά, γιατί στό μεταξύ εἶχα ἐμπλακεῖ προσωπικά στήν ἐκλογική μάχη, καί ἡ ἐμμονή μου κινδύνευε νά ἐκληφθεῖ σάν ἐπίκληση ὑπέρτερου δικαιώματος ἀπ' ὅ,τι τοῦ μέλους. Ἐτσι εἶπα τοῦ διευθυντῆ ὅτι διαφωνῶ ριζικά μέ τήν ἐκτίμηση ἀλλά ἀνέχομαι τή διευθέτηση. Πάντως, καί σήμερα πιστεύω ὅτι:

α) Ἡ πάλη τῶν ἰδεῶν εἶναι ζωτική γιά τήν ἀνανέωση, γόνιμη «ἐκλογικά» κι ὅτι πρέπει νά διεξάγεται ἔξω ἀπό, ἀναπόδεικτης ἐμβέλειας, σκοπιμότητες.

β) Ὅτι ἡ ἄρνηση καταχώρησης τῆς ἄλλης ἄποψης

«γιά νά μή δείξουμε ὅτι μαλώνουμε προεκλογικά», εἶναι ἰδιότυπη πριμοδότηση τῆς πρώτης, χωρίς μάλιστα νά ἐκτιμούμε τόν «ἐκλογικό» της ἀντίκτυπο (στά στρώματα βέβαια πού ἀπευθύνεται).

γ) Ὁ «πλουραλισμός» δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄφωνη συγκατοίκηση στή σιωπή του ἰδεολογικοῦ νεκροταφείου.

Καί ἐν πάσῃ περιπτώσει δέν σημαίνει λογοκρισία στήν κριτική ἐνός πλουραλιστικοῦ ἰδεολογήματος.

δ) Ἐπί τῆς οὐσίας: ἡ «Αὐγή» δημοσιεύοντας τό κείμενο τοῦ Γ.Β. ἢ τό διάβασε καί συμφώνησε ἢ δέν τό διάβασε καί τό καταχώρησε ἢ τό διάβασε καί διαφώνησε: καί οἱ τρεῖς περιπτώσεις περιέχουν σάν παρακολούθημα τήν ἀπάντηση. Ἄλλη περίπτωση δέν μπορῶ νά φανταστῶ. Ἡ παράταση τῆς ἀφασίας μειώνει ὅλους μας.

Δημοσιεύω χωρίς ἀλλαγές τήν ἀπάντηση πού ἔστειλα στήν «Αὐγή». Θεωρῶ ὅμως ἀναγκαῖο νά προτάξω μερικές διευκρινίσεις καί ἐρωτήματα πού δέν χωροῦν σέ ἡμερίδα, ἀλλά ταιριάζουν σέ ἓνα περιοδικό σάν τόν «Πολίτη» καί θά συμβάλλουν, ἐλπίζω, στήν ἄρση διαφόρων συγχύσεων, πού μαστίζουν τή σύγχρονη σκέψη καί τήν πολιτική πρακτική. Διότι γρήγορη ἢ κατευθυνόμενη ἀνάγνωση τοῦ κειμένου μου μπορεῖ νά συμπεράνει ὅτι ἀρνοῦμαι τή ψυχανάλυση. Πρὸς Θεοῦ! Ἡ ψυχανάλυση, εὐτυχῶς γιά ὅλους μας, δέν κινδυνεύει πιά ἀπό τέτοιες ὑπεραπλουστεύσεις. Διαβήματα ὅμως ὅπως αὐτά τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ» ρεύματος τῆς προσφέρουν ἄθλια ὑπηρεσία διότι ἐξευτελίζουν τή γνωστική της

αυταξία χωρίς να της προσφέρουν ένα άλλο επιστημολογικό καθεστώς.

Είναι γνωστό ότι ο Φρόντ δεν θέλησε ποτέ να όρισει κοινωνικά τη θεμελιακή του έννοια της «βασικής παρόρμησης». Δεν θέλησε όμως ποτέ να αρνηθεί ότι η λιμπιντο διαμορφώνεται, εκδηλώνεται και «μορφοποιείται» κάθε φορά, σε ιδιαίτερα πλαίσια ζωής. Τόσο πολύ, ώστε ο E. Bloch αναγνωρίζει απλή μεθοδολογική αφαίρεση στην έννοια της «βασικής παρόρμησης» και δέχεται ότι «η έννοια αυτή επικαλύπτει στον Φρόντ ένα άστικό παρορμητικό *δν*». Λέει δε ρητά ότι «δεν υπάρχει καμία ερωτική αντίληψη της Ιστορίας ικανή να εκτοπίσει την οικονομική αντίληψη, δεν υπάρχει καμία εξήγηση του κόσμου μέσα από τη λιμπιντο και τις μεταμφοιεύσεις της προτιμότερη απ' αυτήν της οικονομίας και των υπερδομών της»¹.

Ο I. Caruso, όμως, παραθέτει ένα απόσπασμα από τον Φρόντ που θεωρεί ορθότατα ιδιοφυή σύλληψη της φύσης του «κοινωνικού». Μεταφράζω: «*Ακόμη κι αν η κοινωνική παρόρμηση είναι έμφυτη, εύκολα μπορεί να αναχθεί σε προσδέσεις από καταγωγή λιμπιντινικές κι αναπτύσσεται στο παιδί από αντίδραση σε σχέσεις εχθρότητας και ανταγωνισμού. (Η κοινωνική παρόρμηση) βασίζεται σ' ένα ειδικό τύπο ταύτισης με τον άλλο (...). Οι κοινωνικές παρορμήσεις ανήκουν σε μία κατηγορία παρορμητικών κινήσεων, που δεν χρειάζεται ακόμη να τις χαρακτηρίσουμε εξιδανικευμένες, έστω και αν προσεγγίζουν αυτές τις τελευταίες. Δεν έχουν ακόμη άρνηθεί τον άμεσο σεξουαλικό τους στόχο, αλλά εσωτερικές αντίστασεις τις εμποδίζουν να τον φτάσουν· περιορίζονται λοιπόν σε μερικές προσεγγίσεις της ικανοποίησης και δημιουργούν έτσι άκριβως δεσμούς ειδικά άνθεκτικούς ανάμεσα στους ανθρώπους*»².

Η παράγραφος αυτή είναι ιδιαίτερα δεινή για τους πάσης φύσεως επιθυμητικούς γιατί ανατρέπει τις συρρικνωτικές τους τάσεις ως προς το «κοινωνικό»: η κοινωνική διάσταση δεν μπορεί να αναχθεί σε κάτι άλλο έξω από το κοινωνικό.

Πρώτη διαπίστωση: Δεν μπορεί να υπάρξει συρρίκνωση —άναγωγή του κοινωνικού στο βιολογικό: Οι κοινωνικές σχέσεις δεν είναι αμοιβαδικές.

1. Ο Φρόντ τό επισημαίνει δραστικά: «*η κοινωνική παρόρμηση βασίζεται σ' έναν ειδικό τύπο ταύτισης με τον άλλο*». Η έννοια του Άλλου είναι φυσικά ή καθοριστική. Ο Άλλος είναι έξω από μένα, επομένως δεν είναι αναγώγιμος για την κατανόηση της σχέσης ΜΟΥ μαζί ΤΟΥ, σε άλλη έννοια «βασικής παρόρμησης», εκτός από την κοινωνική βασική παρόρμηση.

2. Ο Φρόντ επίσης επισημαίνει: «... η κοινωνική παρόρμηση είναι έμφυτη...». Η άναγωγή που κάνει δεν της αφαιρεί την βασική της ιδιότητα, δηλαδή την *ένυπαρξία*, την μη αναγώγιμη ιδιομορφία της, γιατί την άναγωγή της ο Φρόντ την περιορίζει στο παιδί και τό παιδί έχει μία προκοινωνική ιδιότητα: δεν είναι ακόμη ζών πολιτικόν, ανήκει στην περιοχή της φύσης.

3. Ο Άλλος, σημαίνει για τον Φρόντ Υποκείμενο. Έπομένως κάθε αμοιβαδική του, πρωτοζωική συρρί-

1. I. Caruso, "La psychanalyse contre la société", PUF, σ. 54.

2. Ernest Bloch, "Le principe Éspérance", τ. I, Gallimard 1976, σ. 88.

3. Στο ίδιο σ. 55. Καί Σ. Φρόντ: Psychanalyse und Libidotheorieq Ges. WXII σ. 232.

κνωση σε άθροισμα παρορμήσεων, αποκλείεται. Όλη άλλωστε ή θεωρία του Φρόντ για την «εξιδανικευση» είναι μία άναγώγιση του υπερ-βιολογικού άναστίματος του ανθρώπου, ακόμη κι αν ή εξιδανικευτική λειτουργία μπορεί να έχει καταπιεστικό χαρακτήρα ως προς τις βασικές παρορμήσεις. Ο Άλλος λοιπόν στον Φρόντ είναι άναπόδραστα ένας Κοινωνικός Άλλος, κάθε φορά προσδιορισμός σάν Άλλος μέσα σ' ένα ιστορικό-πολιτικό πλαίσιο εύκρινές και μεταβλητό. Οί βασικές λοιπόν παρορμήσεις που διατρέχουν τον Άλλο με τον όποιον Έγώ συναλλάσσομαι «σ' ένα ειδικό τύπο ταύτισης»⁴, λειτουργούν παράλληλα με τον ειδικό αυτό τύπο ταύτισης, που είναι ή «κοινωνική παρόρμηση»⁵.

Δεύτερη διαπίστωση: «Οί κοινωνικές παρορμήσεις ανήκουν σε μία κατηγορία παρορμητικών κινήσεων που δεν χρειάζεται ακόμη να τις χαρακτηρίσουμε «εξιδανικευμένες»⁶: δηλαδή ή άρχή της αυθπαρξίας του κοινωνικού και του μη έτεροκαθορισμού του μέσα από τη διαδικασία εξιδανικευσης.

Αυτή είναι ή καίρια διάγνωση του Φρόντ και ή ταυτόχρονα άκαριαία άκύρωση των «επιθυμητικών». Αναγνωρίζει έδω ξεκάθαρα ότι τό κοινωνικό δεν είναι όπως ή τέχνη, ή επιστήμη, ή θρησκεία, έξυψώσεις της LIBIDO. Η LIBIDO και ή κοινωνική παρόρμηση είναι αυθύπαρκτες, παράλληλες και ισοδύναμες βασικές παρορμήσεις. Τό κοινωνικό δεν πρέπει να τό δοϋμε συρρικνωτικά σάν μία εξιδανικευση-άναστολή ή εξιδανικευση-φυγή της LIBIDO. Τό κοινωνικό ένυπαρχει στον άνθρωπο, είναι αυθόρμητη βασική παρόρμηση, παράλληλη με την LIBIDO, αλλά μη αναγώγιμη σ' αυτήν, μη συγχωνεύσιμη, διακριτή, άναλλοίωτη αλλά και μεταβαλλόμενη ως προς την έξωτερικευση της.

Τήν καίρια αυτή στόχευση του Φρόντ δεν την έπιασαν μέχρι τώρα οι διάφοροι διαμετρημάτων επιθυμητικοί. Από τό «άνόργανο σώμα» των Deleuze-Guattari μέχρι τον «Λόγο συστατικό του Άλλου, που είναι άμετάκλητá Άλλος» των Λακανικών (με έπιφυλάξεις για τον ίδιο τον έρεβώδη Lacan), οι επιθυμητικοί συγγέουν μόνιμα την βασική παρόρμηση με την επιθυμία, ενώ για τον Φρόντ είναι σαφές ότι ή επιθυμία ανήκει στην περιοχή του Λόγου, δηλαδή του συντεταγμένου κοινωνικού πιά ανθρώπου. Κι επειδή όλοι οι επιθυμητικοί άναγνωρίζουν μόνο στην LIBIDO τό καθεστώς της βασικής παρόρμησης, παραπέμπουν τό κοινωνικό στην κατηγορία των *εξιδανικευμένων επιφαινομένων* της LIBIDO, δηλαδή του αφαιρούν τό πρωτογενές αυθύπαρκτο και ισοδύναμο προς την LIBIDO καθεστώς, που τό άναγνωρίζει ο Φρόντ.

Γιά τούς επιθυμητικούς, τό κοινωνικό ανήκει στο χώρο της επιθυμίας, άρα δεν έχει αυταξία και οποιαδήποτε κατανόηση του περνά από την παραπομπή-συρρίκνωσή του σε μορφές και εξειδικεύσεις της «βασικής παρόρμησης».

Έπομένως, τό κράτος, οι θεσμοί του, οι τάξεις και οι οργανωτικές τους εκφάνσεις πρέπει να αναχθούν σε βασικές, άναγνωρίσιμες παρορμήσεις, βιολογικο-φυσικής σύστασης, αφού όλο τό κοινωνικό είναι *όπáλληλο* στην LIBIDO.

Έξ ου και οι δύο βασικές στρεβλώσεις:

4. Στο ίδιο σ. 55 5. Στο ίδιο σ. 55 6. Στο ίδιο σ. 55

1. 'Ο βιολογισμός ή ο πανσεξουαλικός συρρικνωτισμός

Τό κοινωνικό επιδιώκεται νά αναλυθεί καί νά «σημανθεί» σέ ἐλάχιστα μικρο-μόρια λειτουργίας του, μέ μόνη ὠστική δύναμη τήν «ανάγκη». Μιά ανάγκη βέβαια πού οί ἐπιθυμητικοί τήν ἐννοοῦν καί τήν περιορίζουν σάν τό ἐξατομικευμένο πεπρωμένο τῆς LIBIDO. Τό κράτος εἶναι ἡ ὑπερ-μορφή τοῦ ὑπερ-πατέρα, ὁ φασισμός σημαίνει ἀδράνεια στήν πρωκτική πρόσδεση, οί τάξεις πολλαπλασιαστικός ναρκισσισμός καί δέν συμμαζεύεται... Ἡ κοινωνία δηλαδή εἶναι τό ἀπλό ἄθροισμα τῶν ἀτόμων, πού τήν συναποτελοῦν, τά δέ ἄτομα ὀρίζονται καί περιορίζονται ἀπό τό ἄθροισμα τῶν βασικῶν παρορμήσεων, πού δέν εἶναι παρά μία, ἡ LIBIDO...

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι μέσα σ' αὐτό τό ζάρωμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἐξοβελίζεται ἀκόμη καί ἡ καταπιεστική, κατά Φρόντ ἐξιδανίκευση, ἡ ἱστορία εἶναι ἀκίνητη· οί θεομοί ἐπαναλαμβάνονται· ἡ κοινωνία εἶναι ὀμοιοειδής πρὸς τὰ μέλη τῆς· οί ἄνθρωποι ὀμοιοειδῆς μεταξύ τους καί μεταλλάξιμοι: ἔτσι ἡ ἱστορία παράγει πάντα κυβερνῶντες καί κυβερνῶμενους, ἡ ἱεραρχία μέσα στό θεσμό, εἴτε ἐπαναστατικό κόμμα εἶναι εἴτε ΣΙΑ, ἔχει τήν ἴδια σημασία καί δίνει ἴδια ἀποτελέσματα, οί ἐργαζόμενοι καί οί ἐκμεταλλευτές διατρέχονται ἀπό τό ἴδιο ὀρμέφυτο ἀρπακτικότητα καί ἐπιθετικότητα.

Ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει καί τελειώνει στήν ἡδονοθηρία — ἄμεση ἱκανοποίηση τῆς μιᾶς καί μόνης ἄμεσης ἀνάγκης, γιατί ἡ κοινωνικότητα δέν θεωρεῖται ἄμεση ἀνάγκη πρὸς ἱκανοποίηση...

Τό ἄρθρο τοῦ Γ.Β. στήν «Αὐγή», βρίθεται τέτοιων συρρικνωτισμῶν γιατί στήν ἐκκίνησή του ὑπάρχει μία συνεχῆ σύγχυση ἀνάμεσα σέ «παρόρμηση» καί «ἐπιθυμία». Εἶναι προφανές ἄλλωστε ὅτι οὔτε θέλει, οὔτε μπορεῖ νά διαχωρίσει ὅ,τι δέν θέλησαν καί δέν μπόρεσαν νά διευκρινήσουν οί ἱδεολογικοί του ἐμπνευστές. Ἔτσι ἡ ἐπιστημολογική ἀμορφία εἶναι πλήρης, ἀμορφία τήν ὀποία μέ κανένα τρόπο δέν ἐπιτρέπει ἡ στοιχειώδης ἀνάγνωση τοῦ Φρόντ... Ὄταν π.χ. ὁ Γ.Β. ἀναφέρει ὅτι «ἐμεῖς κατασκευάζουμε τόν ἐξουσιαστή, ὁ ἐξουσιαστής εἶναι δική μας ἀνάγκη», εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ὁ ὄρος «κατασκευάζω» καί ὁ ὄρος «ανάγκη» δέν διέπονται ἀπό τό ἴδιο ἐπιστημολογικό καθεστῶς καί δέν παραπέμπουν στά ἴδια ἐπίπεδα.

Ια. Τό «κατασκευάζω» ἀνήκει στό χῶρο τοῦ Λόγου, τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας, δηλαδή στό χῶρο τῆς ἐπιθυμίας. Ἐδῶ εἶμαι φυσικά σύμφωνος, ὅτι «ἐμεῖς» τόν κατασκευάζουμε τόν ἐξουσιαστή, ἱστορικά, χρονικά, καί κοινωνικά. Ἀλλά αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ ἐξουσιαστής εἶναι ἱστορικο-πολιτικός ὀρίσιμος, δηλαδή στήν ἐποχή μας ταξικά ἀναγνωρίσιμος. Ἄν λοιπόν ὁ ἐξουσιαστής εἶναι ἡ προσωρινή σύνθεση-ἀνάπαυλα τῆς πάλης τῶν τάξεων, δέν ἔχω ἀντίρρηση. Ἀλλά φυσικά μέσα σ' αὐτόν τόν ἱστορικό πεπερασμένο ἐξουσιαστή ὑπάρχουν μὴ ἐξουσιαστικά στοιχεῖα, πού τόν ἀντιμάχονται καί φιλο-ἐξουσιαστικά, πού τόν ἐγκαθιδρύουν. Καί τά δύο στοιχεῖα ἔχουν ἀναγνωρίσιμη ταυτότητα (ταξική καί ἀνταγωνιστική) κι αὐτό εἶναι τό καθοριστικό (ἡ κύρια ἀντίθεση) κι ὄχι ἡ ἐνδεχόμενη ὑπαρξή ἐξουσιαστικῶν τύσεων στά μὴ ἐξουσιαστικά στοιχεῖα...

Ιβ. Ὅσο γιά τό ἐάν ὁ ἐξουσιαστής εἶναι «ανάγκη» μας,

αὐτό ἀποτελεῖ ἴσως ἐπιθυμία τῶν ἐπιθυμητικῶν, δέν βγαίνει ὄμως μέ κανένα τρόπο ἀπό τό Φρόντ οὔτε ἀπό τόν Λακάν. Ἀποτελεῖ ὄμως κραυγαλέα κατάδειξη τῆς ἐπιστημολογικῆς κατωλίσθησης καί τοῦ ἀμοιβατικοῦ συρρικνωτισμοῦ τόν ὀποιο μνηρκαίζουν οί ἐπιθυμητικοί. Διότι: Στόν Φρόντ μέ κανένα τρόπο δέν ὑπάρχει ἡ ὑπόνοια ὅτι ὁ «μαζοχισμός ἀποτελεῖ βασική παρόρμηση». Ἄν πάλι μέ τήν «ανάγκη τοῦ Ἐξουσιαστή» ὑπονοεῖται τό ἐνστικτο θανάτου, τότε ὁ E. Fromm εἶναι ἰδιαίτερα πειστικός ὅταν λέει: «*Εὐθυγραμμιζόμενος ἀόλυτα μέ τή λαϊκή διάκριση τῶν ἐνστικτῶν, σέ ἐνστικτα πείνας καί ἐνστικτα ἔρωτα, ὁ Φρόντ ζεκίνησε μέ τήν ὑπόθεση ὅτι δύο ὀμάδες, τά ἐνστικτα τῆς αὐτοσυντήρησης καί τά σεξουαλικά ἐνστικτα χρησίμευσαν σάν κινητήρια δύναμη πίσω ἀπό τήν ψυχική ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχοντας ἐντυπωσιασθεῖ ἀπό τίς γενετήσιες προσμίξεις στά ἐνστικτα αὐτοσυντήρησης καί ἀπό τήν ἰδιαίτερη σπουδαιότητα τῶν καταστροφικῶν τάσεων, ὁ Φρόντ τροποποίησε τήν ἀρχική του θέση. Ἀπέναντι στά ζωογόνα (ἔρωτικά) ἐνστικτα ἔθεσε τώρα τό ἐνστικτο θανάτου. Τά ἐπιχειρήματα τοῦ Φρόντ γιά τήν τροποποίηση τῆς ἀρχικῆς του θέσης εἶναι ἀξιόλογα, ἀλλά ἀπό τό ἄλλο μέρος εἶναι πολύ περισσότερο θεωρητικά καί λιγότερο ἐμπειρικά ἀπό τήν ἀρχική του θέση (...). Μιά ἀπό τίς συνέπειες τῆς ἀρχικῆς θέσης τοῦ Φρόντ φρονῶν πῶς εἶναι ὅτι ἡ ψυχική δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσεται μέ τή μορφή τῆς προσαρμογῆς στίς διαδικασίες καί ἀναγκαιότητες τῆς ζωῆς καί ὅτι τά ἐνστικτα αὐτά καθαυτά ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀρχή τοῦ βιολογικοῦ θανάτου*».

Ἡ «ανάγκη» λοιπόν ἀνήκει στή σφαῖρα τῶν ἐνστικτῶν καί εἶναι τμήμα τῶν «φυσικῶν συνθηκῶν», πού ἀποτελοῦν μέρος τῆς ὑποδομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προτύπου, κατά τόν E. Fromm⁷. Δέν ὑπάρχει, λοιπόν, ἡ ἀνάγκη τοῦ Ἐξουσιαστή. Ἡ αὐτή εἶναι καθαρῆ ἀνάγκη χωρῆς Ἐξουσιαστή καί ἀνήκει στίς «φυσικές συνθήκες», στόν «προ-ἄνθρωπο» ἡ ὑπάρχει Ἐξουσιαστής, ἀλλά αὐτός δέν ἐκπορεύεται ἀπό τήν ἀνάγκη — βασική παρόρμηση. Ὁ Ἐξουσιαστής εἶναι ἐκδήλωση τοῦ κοινωνικοῦ χῶρου, χῶρου τοῦ Λόγου καί τῆς ἐπιθυμίας, καί βέβαια ἀνήκει στό ἄλλο ἰσοδύναμο τῆς LIBIDO πού εἶναι ἡ «κοινωνική παρόρμηση» κατά τόν Φρόντ. Ἀλλά τότε δέν ἐπιτρέπεται ἀναγωγή — συρρικνωσι μιᾶς μορφῆς τοῦ κοινωνικοῦ (π.χ. τοῦ Ἐξουσιαστή) στό λιμπιντινικό ἐπίπεδο. Ἡ κατανόησή του πρέπει νά ἐπιδιωχθεῖ μέ γνώμονα τήν αὐθυπαρξία καί αὐταξία τοῦ κοινωνικοῦ καί μέ ἐργαλεῖα πού προσιδιάζουν στήν ἰδιομορφία του. Δηλαδή προκειμένου περὶ Ἐξουσιαστή, ἐργαλεῖο κατανόησής του εἶναι ὁ ἱστορικός ὀλισμός κι ὄχι βέβαια ὁ πρωκτικός ὀργασμός...

Δέν εἶναι ὄμως μόνο ὁ Φρόντ, πού ἀρνεῖται τό βιολογισμό. Σύγχρονοι ἐρευνητές βιολόγοι καταφέρνουν ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ψευτοεπιστημονικοῦ ρεύματος, πού κονιορτοποιεῖ τόν ἄνθρωπο σ' ἓνα ἀμοιβαδικό κύκλωμα: κοινωνία = ἐπιθυμία = παρόρμηση = ἱκανοποίηση. Σέ μία πρόσφατη σπουδαία συνέντευξη στή Monde, ὁ J. Ruffie τόνισε ὅτι ὁ ἄνθρωπος σάν βιολογικό εἶδος δέν εἶναι μέλισσα. Ἡ μέλισσα, λέει, δέν ἔχει ἱστορία, ἡ ἄλλοιῶς ἡ ἱστορία τῆς εἶναι γραμμένη στό γενετικό τῆς κώδικα καί εἶναι ἀδιατάρακτη καί ἀναλόιωτη. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀντίθετα θέληση, πού δέν

7. Erik Fromm, Ἡ κρίση τῆς Ψυχανάλυσης, ἐκδ. Μπουκουμάνη, σ. 170
8. Στό ἴδιο σ. 195

προσδιορίζεται από τον γενετικό κώδικα γι' αυτό μπορεί να επιβιώσει ή να αυτοκαταστραφεί.

Είναι ολοφάνερο ότι η επιθυμητική άσυρτησία, που έχει ποικίλες πολιτισμικές, ιδεολογικές και πολιτικές εκφάνσεις θεωρεί ότι ο "Άνθρωπος —όρμέφυτο είναι ισοδύναμος και ισοσκελής με το γενετικό του κώδικα. Ο άνθρωπος —μαλάκιο των επιθυμητικών δεν έχει παρά την ά-ιστορική ιστορία των ανακλαστικών του. Και φυσικά δεν μπορεί παρά να έχει το ήθος των ασπόνδυλων... Έσχατο όριό του ή ατέρμονη ικανοποίηση των επιθυμιών... Υποκείμενο της επιθυμίας; Τό άτομο-όρμη. Αντικείμενο της επιθυμίας; Τό άτομο-τροφή... Ψυχή μου φάε, πие, εύφραίνου...

2. Ο Ψυχολογισμός ή αντι-πολιτικός συρρικνωτισμός

Άμεση συνέπεια της βιολογικής συρρίκνωσης του κοινωνικού όντος⁹ είναι η *εκκένωση της πολιτικής διάστασης της ζωής* και η υπαγωγή της σε «υπέρτερη» έννοια, που είναι ο ψυχισμός: έτσι με μία έννοια και γνωστική ολίσθηση, φτάνουμε στον ψυχολογισμό, που είναι ο ειδικός τύπος διαλυτισμού (λικβινταρισμού) σε ένα επίπεδο που δεν φαίνεται ακόμη να είναι ή δεν θέλει να είναι πολιτικό.

2α. Χαρακτηριστικό διάβημα του ψυχολογισμού είναι η *σύμμετρη άνευρεση* στα άμοιβαδικά άτομα, που συνθέτουν την κοινωνία —άθροισμα των ατόμων, *κοινωνικών ψυχικών χαρακτήρων*, επιθυμίας, άρπακτικότητα, βίας, εξουσίας κλπ. Σ' όλα τα άτομα εμφανίζονται με την ίδια κανονικότητα τα ίδια ψυχικά στοιχεία. Τα άτομα είναι άναγνωρίσιμα *ως προς την κοινότητα* των ψυχικών τους στοιχείων και *όχι ως προς τη διαφορά* της κοινωνικο-πολιτικής τους ταυτότητας. Τό ψυχικό υπερέχει το κοινωνικό (ή γνωστή προτεραιότητα της LIBIDO σε σχέση με την κοινωνική παρόρμηση) κι έτσι η άναγνώριση και η θεωρητική άνασύνθεση του κοινωνικού γίνονται με *εργαλεία* και *χώρο εφαρμογής*, που προσδιορίζονται από *κοινότητες* (τά κοινά άχρονα ψυχικά στοιχεία) και *όχι διαφορές* (τά πολιτικά μεγέθη μέσα στην ιστορία). Οι κοινωνικές ομάδες αποτελούνται από άτομα, που διατρέχονται από τις ίδιες παρορμήσεις, και τά εξηγητικά εργαλεία κατασκευάζονται από παρορμητική «ύλη», με μόνο αποτέλεσμα *την ταυτολογική άμορφία* των επιθυμητικών: οι παρορμήσεις κινούν τά άτομα, τά άτομα συνθέτουν την κοινωνία σάν άπλή ποσοτική μεταλλαγή, ή κοινωνία *άναλύεται* σε άθροισμα των παρορμήσεων. Με την ταυτολογική άμορφία δεν μπορούμε παρά να βλέπουμε μία γενική *άντιμεταχώρηση* των ατόμων-μορίων σε διάφορες θέσεις της κοινωνικής ομάδας. Τό καθοριστικό δεν είναι ή θέση-διαφορά, που κατέχουν στον κοινωνικό χώρο, αλλά ή κοινότητα-ψυχισμός, που φέρουν μέσα τους και πού με τη σειρά της «φέρει» τον κοινωνικό σχηματισμό. Η ψυχή *ύψώνεται* παντού, προπέτασμα όμιχλης, που κρύβει την ιστορικό-

τητα της διαφοράς και *ισοπεδώνει* την πολιτική άνομομορφία. Μίγμα *άδιαφοροποίητο* ή Πόλις, όπου κολλάζουν οι όρμές και μοιράζουν τά πάθη, πάθη διηνεκική σε ανθρώπους *ισόμοιρους*... Έτσι οι *ταλαίπωροι Γερμανοί* (και όχι βέβαια: *ποιοί Γερμανοί;*) «*επιθύμησαν*» τον Χίτλερ, οι Έλληνες «*ένθρόνισαν*» τον Παπαδόπουλο στις ψυχές τους και οι *εργαζόμενοι* *άπεργάζονται* λόγω «*εξουσιαστικών συνδρόμων*» τή *διαιώνιση* του *καπιταλισμού*, τον όποιο επιθυμούν λόγω της *μονιμότητας* της *μαζοχιστικής παρόρμησης*...

Στό *νεο-σκοταδιστικό* τους *παραλήρημα*, οι επιθυμητικοί είναι *βασιλικότεροι* των *ψυχαναλυτών* αλλά είναι *μόνοι*. Ο I. Caguso λέει ότι «*μία κοινωνική δομή δεν μπορεί να συρρικνωθεί σε τέτοια «ψυχανεμίσματα», που βασιλεύουν στην περιρρέουσα κοινωνία!*»¹¹ κι ότι «*τά κοινωνικά δεδομένα τροποποιούν λοιπόν τις ψυχολογικές δυναμικές*... *Αυτά τά δεδομένα, που προσδιορίζονται τά ίδια από ιστορικές και οικονομικές δυνάμεις, άσκούν κατόπιν τή δράση τους, που είναι ψυχικής τάξης, επαννω στην οίκογένεια μέσα από συγκεκριμένους θεσμούς. Κατ' άρχήν, ή όργάνωση αυτών των κοινωνικών θεσμών σφραγίζει τον χαρακτήρα του υποκειμένου γιατί γεννά μία διάθεση ως προς τή νευρωση, δημιουργώντας ένα κλίμα ειδικής άνικανοποίησης*...¹²»

Η *ψυχανάλυση* λοιπόν *δέχεται* τό *διακριτό* και *μή άναγώγιμο* του κοινωνικού ως προς τό *λιμπιντινικό*.

Μιλά για *τροποποίηση* του ψυχολογικού λόγω της *μορφής* του κοινωνικού, *άναγνωρίζει* την «*ειδική*» *άνικανοποίηση* που *όφείλεται* σε *συγκεκριμένα* *κοινωνικοοικονομικά πλαίσια*, κι *όχι* μία *άχρονη, άναλλοίωτη* και *διηνεκική άποστέρηση* που τή βρισκουμε *επαναληπτικά* και *άδιαφοροποίητα* σε κάθε άτομο. Άλλωστε «*ή θέση σύμφωνα με την όποία οι κοινωνικές δομές επιβάλλουν στις ψυχικές δομές μία ειδική μορφή, στηρίζεται στα άποτελέσματα πολύ προχωρημένων πειραματικών μελετών, που έχουν γίνει και από ψυχαναλυτές (όπως οι Spitz, Erikson, Redlich κλπ) και από έθνολόγους (όπως οι Kardiner, Malinowski, M. Mead κλπ)*»¹³.

Ο E. Fromm *επιμένοντας* στην «*ιστορικότητα*», *άρα μορφική μεταλλακτικότητα* των *ένστικτων*, λόγω της *δράσης* τους μέσα στο κοινωνικό, αλλά και *άντεπίδρασης* τους από τό κοινωνικό, λέει τά εξής: «*Δέν μιλάμε όμως «γενικά» για τον μηχανισμό των ένστικτων ή για κάποια άρχέγονη βιολογική μορφή, άφού εκδηλώνεται μόνο με κάποια ειδική μορφή που έχει ύποστει τροποποίηση στή διάρκεια του κοινωνικού προτσές. Η ψυχή του ανθρώπου —ή οι γενετήσιες (λιμπιντινικές) δυνάμεις που βρίσκονται στή ρίζα της— άποτελούν μέρος της ύποδομής. Δέν άντιπροσωπεύουν, όμως, *όλόκληρη* τήν *ύποδομή*, όπως θέλει να πιστεύει ή *ψυχολογιστική έρμηνεία!*»¹⁴.*

2β. Είναι πολύ *χαρακτηριστική*, στον *άντι-πολιτικό συρρικνωτισμό* των *επιθυμητικών*, ή *έλλξη-νεύρωση*, που *άσκει* *επάνω* τους ή *εξουσία*. Βλέπουν παντού τήν *έξουσία*, τήν *φοβούνται* και τήν *έπικαλούνται*, τήν *συγκροτούν* μέσα στον *σπασμό έλλξης-άπωσης* που τούς *ένώνει* μ' αυτήν, σε *βασική, διηνεκική παρόρμηση*, *συστατική* του *άνθρώπου* και τής *ά-ιστορικής* *ιστορίας*

9. Βλ. και στο άρθρο του Γ.Β. τήν *ένάρετη άποστρόφη* του για τήν *επαναστατική άνατροπή* της *άστικής τάξης*, *άνατροπή*, που *κατ' αυτόν*, είναι «*κανιβαλική πατροκτονία!*»

10. Ο *έπιθυμητικός* *μιλά* για «*βιολογικά σύνδρομα* της *Έξουσίας*» (Γ.Β. «*Αύγή*» 2.11.77)

11. I. Caguso, *όπ. π.* σελ. 22.

12. Στο ίδιο σ. 26,27.

13. Στο ίδιο σ. 58.

14. E. Fromm, *όπ.π.* σ. 195.

πού του αναγνωρίζουν. Είναι κι εδώ προφανές ότι οι επιθυμητικοί, πιστοί στην πάγια άμορφία τους αποδίδουν τῷ Θεῷ (στό ἔνστικτο), ὅ,τι ἀπλῶς πρέπει νά δοθεῖ τῷ Καίσαρι (στήν κοινωνική παρόρμηση): ἡ μετατόπιση-συρρικνωση ὀδηγεῖ τήν « Ἐξουσία», πού ἔχει ἀμετάθετα ἱστορικό, περρασμένο χαρακτήρα σέ ταύτιση-σύγχυση μέ τήν «ἀρπακτική διάθεση» τήν ὁποία ἀλλοστε τίποτα στόν Φρόντν δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά ἀνάγουμε σέ βασική παρόρμηση. Ὁ E. Fromm εἶναι κατηγορηματικός: « Ἡ ψυχανάλυση δείχνει στήν πραγματικότητα, ὅτι σέ μεγάλο βαθμό ἡ «ἀρπακτική παρόρμηση» δέν εἶναι ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀνάγκης γιά τήν ἀπόχτηση ἢ κατοχή πραγμάτων. Εἶναι περισσότερο ἡ ἔκφραση μιᾶς ναρκισστικῆς ἀνάγκης ἢ ἐπιθυμίας γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς ἀναγνώρισης τοῦ ἀτόμου ἀπό τοὺς ἄλλους... σέ μιᾶ κοινωνία ὅπου οἱ ὑπηρεσίες πού ἐκτελοῦνται περισσότερο γιά τό σύνολο τῆς κοινωνίας παρά γιά τήν ἀτομική ἰδιοκτησία ἀποτελοῦν τή βάση γιά τήν κοινωνική ἐκτίμηση, οἱ ἴδιες ναρκισστικές παρωθήσεις θά βροῦν τήν ἔκφρασή τους σάν παρόρμηση προσφορᾶς¹⁵».

Τό ἀπόσπασμα αὐτό τοῦ E. Fromm ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιατί μᾶς εἰσάγει ἀπό ἄποψη μεθόδου σέ κάτι, πού θά χαρακτηρίζα σάν ἐπιστημολογικό ἀνυπέβλητο ἢ ἐπιστημολογικό στεγανό. Ἔχουμε λοιπόν τήν ἐξῆς πρώτη παρατήρηση μεθόδου:

A. Τό πεδίο τῆς ψυχῆς καί τό πεδίο τοῦ κοινωνικοῦ λειτουργοῦν ἀναδραστικά τό ἓνα πρὸς τό ἄλλο, ἀλλά εἶναι διακριτά. Ἐργαλεῖα—ἔννοιες μεθόδου, πού ἔχουν γνωστική ἐγκυρότητα στό ἓνα πεδίο, δέν μποροῦν νά μεταφερθοῦν ἄκριτα στό ἄλλο πεδίο χωρίς προηγουμένως νά ἀνιχνευθεῖ ἡ ἀμοιβαία τους καταλληλότητα καί προσαρμοστικότητα.

Ἡ «ἀρπακτική παρόρμηση» ἢ ἐξουσιαστική διάθεση συνδέεται λοιπόν κατ' ἀρχήν μέ τήν καπιταλιστική κοινωνία. Σάν ἔννοια κατανόησης τοῦ ψυχισμοῦ, συνδέεται ἐπιστημολογικά μέ ὀρισμένο τρόπο ζωῆς καί ἡ «ἀνακήρυξή της σέ γενική ἀνθρώπινη παρόρμηση θά σήμαινε τήν ἀφελή μετατροπή σέ ἀπόλυτο ἐνός ψυχικοῦ χαρακτηριστικοῦ, πού ἔχει προσλάβει ἀσυνήθη δύναμη στήν καπιταλιστική κοινωνία¹⁶». Ἔτσι λοιπόν «κάθε κοινωνία ἔχει τή δική της διακριτική λιμπιντική δομή ὅπως ἔχει καί τή δική της οἰκονομική, κοινωνική, πολιτική καί πολιτιστική δομή. Αὐτή ἡ λιμπιντική δομή εἶναι προϊόν τῆς ἐπίδρασης τῶν κοινωνικοοικονομικῶν συνθηκῶν πάνω στίς ἀνθρώπινες παρορμήσεις¹⁷».

Ὅλη λοιπόν ἡ ἐπιθυμητική φιλολογία ἢ σχετική μέ τήν οἰκουμηνικότητα τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ συνδρόμου» καί τήν καθολικότητα τῆς διανομῆς του εἶναι μεθοδολογικά ἄκυρη καί πολιτικά διφορούμενη ἕως ὑποπτη. A1. Εἶναι ἄκυρη γιατί παραλείπει νά ἐξετάσει 1) ἂν μποροῦμε 2) πῶς 3) καί σέ ποιά ἔκταση νά ἐπεκτείνουμε τή ναρκισστική ἀνάγκη γιά ἀναγνώριση, πού ἐκδηλώνεται σάν ἐπιθετικότητα τῶν καπιταλιστῶν μέσα στόν καπιταλισμό, σ' αὐτούς πού τήν ὑφίστανται καί ἀμύνονται. Εἶναι δηλαδή ἐξίσου ἐπιθετικό τό σύνδρομο τῆς ἐξουσίας στοὺς ἐξουσιαστές καί στοὺς ἐξουσιαζόμενους; Ὑπάρχει ἡ ἴδια ἐξισούμενη ποιότητα στό ψυχικό ὑπόβαθρο τοῦ ἐπιτιθέμενου κεφαλαιοκράτη καί στό ψυχικό ὑπόβαθρο τοῦ ἀμυνόμενου ἐργάτη;

Καί ἐάν ναί, πολιτική πιά ἐρώτηση πρὸς ἐπιθυμητικούς: Ἡ ποιοτική ἰσοδυναμία τῶν δύο ψυχισμῶν (εἴμαστε ὅλοι κανίβαλοι κι αὐτοί κι ἐμεῖς) αἶρει τόν κοινω-

νικό διαφορισμό, μηδενίζει ἢ ἔστω ἀμβλύνει τήν πολιτική νομιμοποίηση τῶν ἀμυνομένων;

A2. Εἶναι ὑποπτη γιατί μοιραία (ἐπιστημολογικά θά ἔλεγα) ἐκκενώνει τό πολιτικό ἐπίπεδο ἀπό τόν πρωταρχικό, ἀνεξίτηλο χαρακτήρα του σάν ἄμορφη πάλης ἢ ἀποτέλεσμα πάλης δύο ἀσυμφιλίωτων δυνάμεων, πού ἡ μιᾶ πρέπει νά καταστρέψει τήν ἄλλη ἔστω κι ἂν στοιχεῖα μὴ καταστροφικά τῆς μιᾶς μποροῦν νά μπολιαστοῦν στήν ἄλλη. Ἄν ἡ ἄρνηση τοῦ ἀσυμφιλίωτου χαρακτήρα ἀνάμεσα στόν κεφαλαιοκράτη ἐξουσιαστή καί στοὺς ὑπόλοιπους δέν εἶναι ρεβιζιονισμός τότε τί εἶναι ἡ ἀποστασία; Κι ἂν ἡ εὕρεση «κοινῶν ἐξουσιαστικῶν ἢ κεντρικῶν ἐνστικτῶν ἀνάμεσα στοὺς ἀστούς καί τοὺς ἐργαζόμενους μᾶς ὀδηγεῖ σέ μιᾶ βλοσυρή καί «διδασκτική» δυσπιστία-νοθεσία πρὸς τήν ἐργατική τάξη καί τὰ κόμματά της, αὐτό δέν εἶναι σοσιαλδημοκρατία ἢ «αὐτοδιαχειριζόμενος» λαϊκισμός, τοῦ συρμού τώρα τελευταῖα;

Δεύτερη παρατήρηση μεθόδου:

Ἡ ἐπιστημολογική στεγανότητα ἰσχύει ἐπίσης δταν τό ἐργαλεῖο-ἔννοια χρησιμοποιεῖται στό ἴδιο πεδίο (ὄχι δηλαδή χρήση τοῦ ἐργαλεῖου ἀπό τό κοινωνικό στό ψυχικό ἢ ἀντίθετα), ἀλλά ἀνιχνεύει διαφορετικῆς ὕψης μορφώματα.

Κι ἐδῶ ὁ I. Caruso¹⁸ πού ἀρνεῖται νά δεῖ τήν ψυχανάλυση σάν ἐρζάτς τοῦ κοινωνικοῦ, ὅπως καί ὁ E. Fromm, εἶναι ἰδιαίτερα διαφωτιστικοί ἀπό ἄποψη μεθόδου: π.χ. «Στή σημερινή μικροαστική τάξη βρίσκουμε τὰ ἴδια πρωκτικά γνωρίσματα χαρακτήρα πού ἀποδώσαμε στό παλιότερο καπιταλιστικό πνεῦμα. Ἡ ἐργατική τάξη φαίνεται νά ἐκδηλώνει αὐτὰ τὰ πρωκτικοῦ χαρακτήρα γνωρίσματα σέ βαθμό πολύ μικρότερο ἀπὸ τήν κατώτερη μεσαία τάξη. Αὐτή ἡ ἰδιαίτερη διαφορὰ γίνεται εὐκολα κατανοητὴ ἂν λάβουμε ὑπόψη μας πῶς ἡ θέση τοῦ ἐργάτη στό προτσές τῆς παραγωγῆς συμβάλλει στήν ἀπάλειψη αὐτῶν τῶν χαρακτηριστικῶν¹⁹».

Ὁ χειρισμός τοῦ Fromm εἶναι χαρακτηριστικός: ἡ πρωκτική LIBIDO²⁰ πού ἐντείνεται κατὰ τόν Fromm στήν τυπική λιμπιντική δομὴ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ἀνθρώπου χρησιμοποιεῖται σάν γνωστικό ἐργαλεῖο καί ἀντικείμενο ἔρευνας ἔχοντας ὑπ' ὄψη ὅτι ἄλλης ὕψης μόρφωμα εἶναι ἡ ἐργατική τάξη καί ἄλλης ἢ μικροαστική. Καί φυσικά διαπιστώνει ὅτι ἡ ἴδια βασική παρόρμηση ἔχει ἄλλη ἔνταση ἐδῶ καί ἄλλη ἐκεῖ. Δηλαδή ἐπαληθεύει ὅτι τό ἴδιο ἐπιστημολογικό ἐργαλεῖο- ἔρευνα (ἡ πρωκτική LIBIDO) σάν μέθοδος γνώσης ἀλλά καί σάν πεδίο πρὸς ἔρευνα, ἀλλοιώνεται ἀπὸ τήν ἐπίδραση τῆς ἰδιομορφίας τοῦ κοινωνικοῦ (δηλαδή ἄλλη ἡ ποιότητα τῆς μικροαστικῆς κι ἄλλη τῆς ἐργατικῆς τάξης).

Ἀντίθετα, αὐτός ὁ μεθοδολογικός σεβασμός δέν ἐμφανίζεται ποτέ στήν παν-μεθοδολογική ἀσυναρτησία τῶν ἐπιθυμητικῶν. Γι' αὐτούς, οἱ ψυχαναλυτικὲς κατηγορίες ἔχουν τήν ἴδια καθολικὴ ἰσχύ σ' ὅποιο τμήμα-τάξη ἢ σημείο-ἄτομο τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας κι ἂν χρησιμοποιοῦνται κι ἔχουν τήν ἴδια οἰκουμηνική δραστηριότητα. Γι' αὐτό καί ἡ ἀκρισία τῶν «νοθε-

15. Στό ἴδιο σ. 191.

16. Στό ἴδιο σ. 190.

17. Στό ἴδιο σ. 203.

18. I. Caruso, ὄπ. π., σελ. 19 κ. ἑπ.

19. E. Fromm, ὄπ. π. σ. 240.

20. Στό ἴδιο σ. 138.

σιών» τύπου: τό ΚΚΕ 'Εσωτερικού νά (προσπαθήσει) είναι κόμμα μέ τήν «λιγότερο έξουσιαστική δομή» ή άλλες παραμυθίες μέ τό ίδιο επιστημολογικό βεληνεκές ὅπως τό κόμμα νά μή βάζει στόχους, ἀλλά νά στοχεύει τίς «πραγματικές ανάγκες τοῦ τόπου».

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι αὐτές οἱ ἰσοπεδώσεις προέρχονται ἀπό μία παραγνώριση τῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ κοινωνικοῦ, μία ὑποτίμηση τῆς ἀντεπίδρασης, πού τό κοινωνικό ἀσκεῖ στίς ἐκδηλώσεις τῆς LIBIDO καί μία πολιτική προδιάθεση καί συμπεριφορά, πού ἀμβλύνουν τίς πολιτικές διαφορές τῶν τάξεων γιά νά τονίσουν τίς ψυχικές κοινότητες τῶν ἀτόμων.

Εἶναι ἐπίσης φανερό ὅτι ἡ εὐθύνη αὐτῆς τῆς στρέβλωσης δέν βαρύνει ὅπως βλέπουμε τήν ψυχανάλυση, ἡ ὁποία γιά ἕναν ἀπό τούς ἐπιφανέστερους λειτουργούς τῆς, τόν Pontalis δέν μπορεῖ νά ἐπιληφθεῖ τοῦ κοινωνικοῦ παρά ἀκροθιγῶς, ὅπως π.χ. γιά τήν διερεύνηση τῆς ψυχολογίας ἐνός ἡγέτη καί ἡ ὁποία δέν μπορεῖ νά ἀποτελέσει «δικαίωση» τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ ἐπειδή ἀσκολεῖται μέ τόν ἀτομικό ψυγισμό. Ὁ Pontalis εἶναι βασικά σύμφωνος μέ τόν E. Fromm στό ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς ψυχανάλυσης νά διαπιστώσει τά βασικά στοιχεῖα αὐτοκαθορισμοῦ καί αὐτο-πλήρωσης στόν ἄνθρωπο, ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τόν κεφαλαιοκρατικό παραγωγισμό καί τήν ἀστική πειθαρχία.

Ἀντίθετα λοιπόν μέ τήν αὐτο-οριοθετούμενη σοβαρή ψυχανάλυση, τό ἐπιθυμητικό ρεῦμα ἐμφανίζεται σάν ἕνας παν-ἐπιστημολογισμός. Ἀρνεῖται νά περιχαράκῃ στίς τῶν πεδίο ἐφαρμογῆς του καί νά δοκιμάσει καί ἐπικυρώσει ἐκεῖ τήν καταλληλότητα τῶν ἐρευνητικῶν του ἐργαλείων. Ἡ μεθοδολογική του ἀσυναρτησία βασίζεται σέ μία προϋποτιθέμενη ἐπιστημολογική ἀσάφεια πού μέ τή σειρά τῆς προαπαιτεῖ μερικές πολιτικές ὑπεκφυγές, ὅταν δέν πρόκειται ὀλοφάνερα γιά πολιτικές προ-ἐπιλογές.

Ἔτσι φτάνουμε ἐκεῖ πού καταλήγουν κι ἐκεῖ πού ξεκινοῦν ὅλες οἱ ἐπιστημονικές πρακτικές πού ἀσκολοῦνται μέ τόν ἄνθρωπο, δηλαδή στόν πολιτικό κόμβο. Καί ἡ ἐρώτηση εἶναι ἡ ἐξῆς: ποιά εἶναι ἡ πολιτική στάση τῆς ἐπιθυμητικῆς τάσης;

Οἱ πολιτικές διαπιστώσεις

Εἶναι φανερό ὅτι δέν πρέπει νά παγιδευτοῦμε στή γρημμική θεώρηση μιᾶς πολιτικῆς πρακτικῆς πού γεννιέται ἀπό ἐπιστημονικές ἐπιλογές, γιατί ἔτσι θά βάζαμε τήν ἱστορία μέ τό κεφάλι ἀνεστραμμένο. Ἡ ἀμοιβαία ἀνάδραση δέν αἶρει τό γεγονός ὅτι στίς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, προαπαιτούμενο τῆς ἐπιστημολογικῆς ἐπιλογῆς εἶναι συνήθως ἡ κοινωνικο-πολιτική προ-ἔνταξη. Ὁ ἀμοιβαῖος ἐπηρεασμός ἀνάμεσα στήν πολιτική καί τήν ἐπιστῆμη εἶναι ἑτεροβαρῆς καί εὐνοεῖ συνήθως τόν πολιτικό προκαθορισμό: πρῶτα κάνουμε τήν πολιτική μας ἐπιλογή ἢ ἔχουμε πολιτικά «προγραμματιστεῖ» κι ἔπειτα ψάχνουμε τίς ἐπιστημολογικές ἀναφορές, πού θά ἑναρμονίσουν τήν πολιτική κοσμοθεωρία μας μέ τό ἐπιστημονικό μας κοσμο-εἶδωλο.

Στόν «ἐπαναστατημένο» κι ὄχι ἐπαναστάτη ἐπιθυμητικό ἢ πολιτική στάση μέ ἐκπληκτική συνέπεια (τήν μόνη ἄλλωστε πού συναντᾶμε σ' αὐτόν) ρέπει συνεχῶς

προς μιᾶ σύνθεση ὀργανωτικοῦ διαλυτισμοῦ καί ἔμπρακτου καιροσκοπισμοῦ.

1. Ὁ ὀργανωτικός διαλυτισμός (λικβινταρισμός)

α) Ὁ ἐπιθυμητικός, ἐν ὀνόματι τῶν «ἐπιστημονικῶν» του ἀνακαλύψεων, ἀρνεῖται τό ὀργανωτικό προαπαιτούμενο τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης. Ἐπικαλεῖται τό έξουσιαστικό κτῆνος πού ἔλλοχεύει μέσα σέ ὅλους μας καί γιγαντώνεται μέσα σέ κάθε πάγιο σχῆμα, ἀρνεῖται δηλαδή κάθε διαλεκτική κινήτικότητα στίς ἐντάσεις ἀδρᾶνεια-δράση καί μυθοποιεῖ τό συγκυριακό.

Στή θέση τῆς ἀναγκαίας κριτικῆς τοῦ Ὑποκειμένου-κόμματος, ὁ ἐπιθυμητικός τοποθετεῖ ἕνα ἱεραρχικῆς ὕψους ἀνάθεμα, διότι ἔχει «ἐπιστημονικά» διαπιστώσει ὅτι κάθε δεσμός εἶναι ἐκδήλωση τῆς θανατογενοῦς βασικῆς παρόρμησης κι ὅτι ἡ ζωὴ δέν μπορεῖ παρά νά ἀσφυκτιᾷ μέσα στά σχήματα...

β) Ἡ ἐπαναστατική διαδικασία πνίγεται κι αὐτή μέσα στά ὑποπροϊόντα τῆς παν-ἐπιστημολογικῆς ἐμβρίθειας τῶν ἐπιθυμητικῶν. Διότι κάτ' αὐτούς δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει Σκοπός στήν Ἱστορία, γιατί δέν ὑπάρχει ἱστορία ἄλλη ἀπό αὐτήν τῶν ἀτόμων-μορίων πού παρωθοῦνται ἀπό παρορμήσεις καί τείνουν νά τίς ἱκανοποιήσουν. Δέν μπορεῖ ἐπίσης νά ὑπάρξει Σκοπός, γιατί ὁ Σκοπός τείνει νά πραγματοποιηθεῖ πάντα σέ ἀναφορά μέ κάτι ἄλλο διαφορετικό, πού τόν ἐμποδίζει. Ἀλλά στή ζωὴ δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει κάτι ἄλλο, μιᾶ διαφορά, ἐφ' ὅσον τά ἄτομα συγκροτοῦνται μέσα ἀπό τήν κοινότητα τῶν παρορμήσεών τους καί ἀναγνωρίζονται μέσα ἀπό αὐτή: ἀφοῦ ὅλα τά ἄτομα εἶναι κατ' αὐτούς ἴδια, γιατί φέρονται καί φέρονται ἀπό τά ἴδια ἐνστικτα, δέν μποροῦν νά ὑπάρξουν «καλοῖ» ἀπό τή μιᾶ καί «κακοῖ» ἀπό τήν ἄλλη (τό «σύνδρομο τῆς ἐξουσίας» εἶναι καθολικά διαδεδομένο). Ἐπομένως οἱ πολιτικοὶ διαφορισμοί, πού ἐπιμένουν νά ἀγνοοῦν τήν κοινότητα τῶν ἐνστικτικῶν στά ἄτομα, εἶναι «ἐπιστημονικά» ἄκυροι καί οἱ πολιτικοὶ ὀργανισμοί πού ἐγκολπώνονται αὐτούς τούς διαφορισμούς εἶναι ἄχρηστοι.

Ἡ «ἐπιστημονική» ἐκκένωση λοιπόν τοῦ λενινισμοῦ καί τῆς ὀργανωτικῆς συνοχῆς τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἶναι ἐξόφθαλμη.

2. Ὁ ἔμπρακτος καιροσκοπισμός

Ὁ ἐπιθυμητικός δέν ἀγνοεῖ βέβαια ὅτι τά γεγονότα εἶναι πεισματάρικα. Ὅχι μόνο δέν τό ἀγνοεῖ ἀλλά κατατρώχεται ἀπό μιᾶ εἰδική ἔλξη-νεύρωση τῆς Ἐξουσίας, μέ ἀποτέλεσμα νά χαριεντίζεται συνεχῶς μαζί τῆς, ἀδιαφόρως χρώματος τῆς τελευταίας (ὄλες οἱ ἐξουσίες σέ τελική ἀνάλυση δέ μοιάζουν μεταξύ τους;)

Ἔτσι ἡ «προοδευτική» σκέψη τῆς Δύσης ἔχει κατακλυσθεῖ τήν τελευταία δεκαετία ἀπό ἕνα πληθωρισμό νεολογισμῶν καί καινοτομιῶν πού γυρφοφέρουν δύο ἔννοιες-ρόπαλα: τήν ἀντι-ἐξουσία (ἢ πιό σωστά τίς ἀντι-ἐξουσίες) καί τήν παρέμβαση. Στήν οὐσία ἀντι-ἐξουσίες καί παρέμβαση εἶναι τό ἴδιο. Σημαίνει ὅτι στήν καθημερινή πολιτική συμπεριφορά μας ἀρνούμαστε ὅτι ὑπάρχει μιᾶ διαχωριστική γραμμὴ ἀνάμεσα σέ Ἐπανάσταση καί Ἀντεπανάσταση. Ἀντίθετα, μποροῦμε στά πολυ-ἐπίπεδα ὅπου ἐμφανίζεται ἡ ἐξουσία, νά στήνουμε κι ἐμεῖς τούς δικούς μας «ἐπιθυμητικούς» μικροχώρους καί νά «ἐπηρεάζουμε». Θέμα ἐξουσίας βέβαια δέν θέτομε. Οἱ μικρο-παρεμβάσεις μας, ὅμως, θά ἐπιτρέψουν κάποτε (;) καί κάπως (;) τήν βελτίωση ἢ τήν ἀλλαγὴ. Χωρίς ὅμως

επανάσταση, γιατί «ξέρουμε» ότι και οι επαναστάτες έχουν βεβαρμένο όρμηφο. Στο μεταξύ εμείς οι επιθυμητοί, συναλλασόμαστε και με τη δεξιά και με το κέντρο και γιατί όχι, και με την 'Αριστερά, εφ' όσον πρέπει να «παρεμβαίνουμε» παντού γιατί κάθε άτομο, ανεξάρτητα από τη θέση στην κοινωνικο-πολιτική διαδικασία, έχει ζωικά-γενετικά σύνδρομα, που πρέπει να ενισχυθούν, και θανατογενή, που πρέπει να καταπολεμηθούν.

Η ειρηνική συνύπαρξη των ενστίκτων μας επιτρέπει την «επιθυμητική» συγκατοίκηση μέσα στους θεσμούς της άστικής τάξης και την βελτιωτική τους βέβαια συνδιαχείριση.

Έτσι λοιπόν η αυτόνομη αυτό-όργάνωση του εργατικού κινήματος υπονομεύεται «επιστημονικά» αλλά και άμβλύνεται πολιτικά, από την γενική δυσπιστία, που διαχέεται με το επιθυμητικό «μήνυμα». Χρέος λοιπόν όλων των επιθυμητικών, που αυτοθεωρούνται προοδευτικοί είναι να ξεκαθαρίσουν 1) τη θέση και ένταξή τους με τον μαρξισμο-λενινισμό 2) την αντίληψή τους για τη σχέση οργανωμένης πρωτοπορίας και μαζικού κινήμα-

τος 3) την εκτίμησή τους για το χαρακτήρα της άστικής τάξης και τους θεσμούς της και 4) την άποψή τους για το επαναστατικό κόμμα νέου τύπου και το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό.

Η εμπράκτη απάντηση σ' αυτά τα θέματα είναι βέβαια λιγότερο πρόβλημα έπιστήμης και περισσότερο ζήτημα ήθους. Έστω και μη επαναστατικού. Όσο για μας, προφανώς λόγω «παλαιοσταλινισμού» (;) ή νεοσυντηρητισμού, εξακολουθούμε μαζί με τον Πλάτωνα («... τοίς εμφορσιν ἄρχουσιν οὐκ ἔστιν ἀμάρτημα... μέχρι περ ἄν... τό δικαιότατον αἰε διανεμόντες τοίς ἐν τῇ πόλει!...»), τό Θουκυδίδη, τό Μακιαβέλλι και τό Λένιν, νά πιστεύουμε ότι ὑπάρχει Σκοπός και διαχωριστική γραμμή. Και δυσπιστοῦμε ἀπό ἀδράνεια ήθους σ' ὄλες τίς «έπιστημονικές» καινοτομίες, που καταργοῦν τῇ διαχωριστική γραμμή μέσα σέ καταγωνισμούς έπιστημολογίας και ἀποξηράνσεις ήθους...

21. Πλάτωνος, Πολιτικός 297 β'.

Τί και γιατί ή έξουσία;

τοῦ Γιώργου Βέλτσου

Ἀγγέληκαν οἱ ἐκλογές.

Ἐπί τάπητος λοιπόν ὄλα τά συναφή προβλήματα που ὀροθετοῦν τό ὑπ' ἀριθμόν ἕνα πολιτικό γεγονός μίας δημοκρατικής πολιτείας.

Προβλήματα σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή τῆς ἰσοπολιτείας πρὸς ὄλα τά κόμματα, τῆς ἐνδεχόμενης «ὕπηρεσιακῆς», μίας διακομματικῆς ἐπιτροπῆς, προβλήματα δηλαδή Ἐξουσίας.

Τί είναι ὁμως ἡ Ἐξουσία και πῶς πραγματώνεται στήν σημερινή Ἑλλάδα; Ποιές είναι οἱ προτάσεις Ἐξουσίας τοῦ Κ. Καραμανλή και τῆς Ἀντιπολίτευσης; Ποιές είναι οἱ «εἰκόνας» Ἐξουσίας τοῦ Ἑλληνα πολίτη;

Πῶς σχηματίζονται οἱ «εἰκόνας» αὐτές, και πῶς διαλύονται;

Τί ζητοῦν ἀπό τό Λαό οἱ σύγχρονοι προφήτες τῆς εὐτυχίας: οἱ ἄστοι πολιτικοί;

Τί τοῦ ἀποσιωποῦν και τί τοῦ ἀποκαλύπτουν;

Ποιός ὁ ρόλος τοῦ μή - προσωποπαγοῦς πολιτικού κόμματος;

Ἐξω ἀπό τήν παραδοσιακή πολιτική ἐπιστήμη που ἀναλύει τήν Ἐξουσία σύμφωνα μέ ὁ,τι δηλώνει ἡ ἴδια, ὑπάρχουν σήμερα και ἄλλες θεωρητικές δυνατότητες που διερευνοῦν τί κρύβει ἡ Ἐξουσία πίσω ἀπό τούς μανδύες τῆς.

Ἀπό αὐτές τίς ἄλλες θεωρήσεις θά περάσει ὁ «λόγος» αὐτοῦ τοῦ κειμένου για τήν Ἐξουσία. Και τοῦτο είναι ὄντως δυνατό, γιατί ἡ έξουσία είναι κυρίως δύναμη μυστικοποιός, ὄπως ἦταν ἄλλοτε ἡ θρησκεία. Ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ Θε-

οῦ, μετά τόν θάνατό του, είναι ἀσφαλῶς ὁ έξουσιαστής, κάθε μορφῆς και κάθε (ἰδεολογικῆς) προέλευσης.

Ἄς δοῦμε ὄμως τίς δύο βασικές θεωρήσεις τῆς Ἐξουσίας: τήν φιλελεύθερη ἡ ἄστική και τῇ μαρξιστική.

Στόν καμβά τους, κάθε τόσο οἱ φιλόσοφοι και οἱ κοινωνιολόγοι, κεντοῦν και νέες θέσεις που ὄστόσο δέν είναι τίποτα ἄλλο παρά παραλλαγές πάνω στό ἴδιο θέμα: τό θέμα τῆς «νομιμοποίησης» τῆς βίας, γιατί τί είναι πρὶν ἀπ' ὄλα ἡ Ἐξουσία παρά βία νομιμοποιημένη, θά ἔλεγα: πολλαπλασιαστική βίας, σέ πλῆθος πεδία και δίκτυα, μέ ἄπειρους τρόπους και στρατηγικές.

Ἄς μιλήσουμε πρῶτα για τόν φιλελευθερισμό: τήν ἄστική θεώρηση τῆς Ἐξουσίας.

Ὁ φιλελευθερισμός ἀναγνωρίζει ὡς πρωταρχική μονάδα μέτρησης, τό ἄτομο.

Τό ἄτομο είναι τό κέντρο ὄλων, είναι ἡ οὐσία, ἡ ὑπόσταση.

Ἐπάρχει λοιπόν ἕνα πλέγμα κανόνων που προστατεύει τό ἄτομο: οἱ νόμοι. Τό δίκαιο και οἱ νόμοι δημιουργοῦν, σύμφωνα μέ τόν φιλελευθερισμό, τήν Ἐξουσία. Ἡ Ἐξουσία είναι τό ἀποτέλεσμά τους. Μιᾶ συνεπῶς μέσα ἀπ' αὐτούς.

Ἡ Ἐξουσία τῆς ἄστικῆς τάξης ἀπό τόν 18ο αἰώνα και μετά, διαμορφώνει μιᾶ κοινωνία κρεμασμένη κυριολεκτικά ἀπό τούς κώδικες, τά διατάγματα, τούς νόμους και τά συντάγματα. Μιά γραφειοκρατική, νομικίστικη, πειθαρχική κοινωνία, στήν ὄποια ἡ γραφειοκρατία, ὁ νόμος και ἡ πειθαρχία δέν πρέπει νά ταυτίζονται οὔτε

μέ θεσμούς ούτε μέ κρατικούς μηχανισμούς, έπειδή άκριβώς προϋπάρχουν και τούς συνιστούν.

Έτσι τό δίκαιο και οί νόμοι θεωρούνται από τόν φιλελευθερισμό ως παραγωγοί του πραγματικού. Άποψη έντελώς αντίθετη από τή μαρξιστική, πού βλέπει τό δίκαιο και τούς νόμους όχι ως παραγωγούς πραγματικότητας, αλλά ως άνατανακλάσεις κι άποτελέσματα του πραγματικού.

Τό δίκαιο δέν είναι λοιπόν δπλο πίεσης ή μέσο πειθοής, αλλά ή πίο συγκεκριμένη έκφραση, «τό όρατό σύμβολο τής κοινωνικής άλληλεγγύης», όπως θά έλεγε ό άστος κοινωνιολόγος τών άρχών του αίώνα: Ε. Ντυρκχάιμ.

Και τί μπορεί νά είναι μιά Έξουσία πού δημιουργείται και διαθρώνεται από τούς κανόνες δικαίου παρά μιά Έξουσία «δίκαιη...».

Αυτή τή συλλογιστική έρχεται νά άμφοισθητήσει ό μαρξισμός.

Πρώτα, γιατί τό άτομο δέν είναι μιά μεμονωμένη συνείδηση, δέν είναι δηλαδή ούσια, ύπόσταση, «κέντρο» όλου του κόσμου, αλλά σχέση κοινωνική — «σύνολο κοινωνικών σχέσεων» θά τό όρίσει ό Μάρξ.

Υστερα, γιατί ό μαρξισμός δέχεται ως τό δίκαιο συνιστά «μορφή τής άρζουσας ιδεολογίας».

Τό «κράτος δικαίου» τής άστικής πολιτικής επιστήμης δέν είναι παρά θεωρητικοποίηση μιάς περιοχικής βαθμίδας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στην όποία άντιστοιχεί ή νομικοπολιτική δομή του εποικοδομήματος.

Βέβαια, σύμφωνα μέ τήν άσστηρή μαρξιστική θεώρηση τό δίκαιο (ή νομικοπολιτική δομή) δέν δημιουργεί αλλά άνατανακλά έξουσία.

Παρ' όλα αυτά μπορούμε σήμερα, άσκώντας μιά «πολιτική άνατομία» μέσα πάντα στη μαρξιστική προβληματική, νά πούμε πώς ή νομικο - πολιτική δομή δέν άνατανακλά άπλώς έξουσία αλλά και παράγει έξουσία, άσκει έξουσία, διαμορφώνει έξουσία. Και τούτο συμβαίνει γιατί ή Έξουσία δέν προέρχεται από ένα κέντρο (τό κράτος) αλλά από ένα κύκλωμα πού διασυνδέει όλες τς δομές του κοινωνικού σχηματισμού και όχι μόνο αυτές αλλά και τά άψυχα δημόσια κτίρια, τούς τοίχους και τά σήματα, τς έπιγραφές και τούς λόγους.

Η έξουσία είναι διάχυτη στον καπιταλισμό, δέν άνατανακλάται από πουθενά, αλλά παράγεται παντού. Και λέω πώς ή έξουσία είναι διάχυτη, γιατί διάχυτη είναι και ή ταξική πάλη.

Αυτές, μέ κάθε δυνατή συντομία, είναι οί δύο βασικές θέσεις για τήν Έξουσία.

Αναφέρομαι όμως και σε άλλες δύο. Τήν μία, έφαρμόζουν σήμερα πολλές ομάδες τής άκρας Άριστεράς στην Δυτική Εύρώπη.

Τήν άλλη, έπεξεργάζονται μιά σειρά

από επιστήμονες γύρω από τόν Μ. Foucault.

Άς μιλήσουμε για τήν αντίληψη τής Έξουσίας από τούς άριστεριστές, γεννήματα του Μαΐου '68.

Αυτοί, ύποστηρίζουν ότι ή καταπίεση μπορεί νά είναι ή μόνη πηγή ήδονής, ότι χαιρείται κανείς μόνο μέσα στις άλυσίδες του, ότι μέσα στον πόνο από τς άλυσίδες γίνεται διαυγέστερος και πίο επικίνδυνος από τόν Άφέντη του.

Έτσι δέν πρέπει νά σκοτώσουμε τόν Άφέντη - έξουσιαστή μας γιατί μέσα άπ' αυτόν έπιθυμούμε.

Όσο είναι κανείς άλλοτριωμένος από τόν καπιταλισμό, όσο πίο περιθωριακός, πίο «λούμπεν» γίνεται, όσο περισσότερο άπέχει από τό «κέντρο» τής καπιταλιστικής περιφέρειας στο όποίο ύπάγονται και τά κόμματα τής παραδοσιακής Άριστεράς, τόσο πίο διαυγής είναι, τόσο περισσότερο είναι έτοιμος για τήν άλλαγή. Τήν άλλαγή τής ψυχικής του δομής και τής κοινωνίας.

Δέν πρέπει νά μάς φανεί «άπίθανη» αυτή ή θεωρία σύμφωνα μέ τήν όποία θά πρέπει νά αγαπούμε τόν έξουσιαστή μας.

Άς άναλογιστούμε σε τί ποσοστά πραγματικότητας και μάλιστα έλληνικής, άναποκρίνεται.

Δέν πρόκειται φυσικά περί μαζοχιστικού συνδρόμου, αλλά για μιά βαθύτατη έπιθυμία του έξουσιαζόμενου πού έπιθυμεί τόν έξουσιαστή του, όπως οί μάζες στη Γερμανία του 1936 έπιθυμούσαν (ή θελαν) τόν Χίτλερ, όπως σε μάς έδω οί φτωχοί Μανιάτες έπιθυμούν (άκόμη ;) τούς Γλύξμπουργκ ή πολλοί άριστεροί «έπιθύμισαν» (και ψήφισαν) τό 1974 τόν Καραμανλή.

Μήπως «τό προλεταριάτο ήδονίζεται από όρισμένες τάσεις ύποταγής»; Ρωτούν όσοι βλέπουν «τόν θυρωρό νά είναι φανατικότερος του ιδιοκτήτη» παρ' όλο ότι έχει συνείδηση του ότι είναι θυρωρός.

Άς περιμένουμε λοιπόν και έμεις τό άποτέλεσμα τών εκλογών του Νοέμβρη για νά δούμε σε ποιο βαθμό εξακολουθεί νά ισχύει τό δίλημμα: «Καραμανλής ή τάνκς» όχι μόνον γιατί τό άναπαράγει ή Δεξιά αλλά και γιατί τό ζητά τό φοβισμένο άσυνείδητο πολλών Νεοελλήνων πού δέν μπορούν νά ίκανοποιηθούν χωρίς τόν φόβο.

Έρχομαι τώρα στην άλλη σημαντική θέση για τήν έξουσία πού τή θεωρώ υπάλληλη προς τήν μαρξιστική, μέχρι ένα σημείο.

Η θέση αυτή δέν βλέπει τήν έξουσία μόνον άρνητικά, δέν δέχεται δηλαδή ότι ή έξουσία άπλώς καταπιέζει ή άπλώς συνεργάζεται μέ τούς κρατικούς μηχανισμούς ή άπλώς άπαγορεύει ή άπλώς έννοει τούς λίγους, αλλά αντίθετα πώς ή έξουσία παράγει, διευθετεί, προέυεται πάνω σε ένα «οικονομικό πρόγραμμα». Η έξουσία έχει οικονομία, όπως άκριβώς και τά ένστικτα, όπως και τά σώματα,

γιατί ή έξουσία είναι ύπόθεση τών ένστικτων και τών σωμάτων.

Έτσι λοιπόν ή έξουσία δέν είναι άπλό σύστημα καταπιεστικών μηχανισμών, ούτε τρόπος ύποταγής, ούτε ίκανότητα λίγων νά επιβάλλονται σε πολλούς.

Η έξουσία είναι κάτι περισσότερο άπ' όλα αυτά. Είναι μιά σύνθετη στρατηγική κατάσταση πού προέρχεται από τς μεγάλες άνώνυμες κινήσεις τών μαζών και όχι μόνον από τς έπάνωμες στρατηγικές τών έξουσιαστών.

Μιά κατάσταση πού πηγάζει από πληθος σημεία και όχι από όρισμένα «κέντρα». Μιά κατάσταση πού δέν παύει νά άσκειται, πού δέν γνωρίζει στάσεις, πού δέν είναι ποτέ δεδομένη, πού δέν έχει ένα μόνο σχέδιο. Και τό πίο επικίνδυνο: πού δέν έχει τελικό σκοπό. Η έξουσία — κατάσταση έχει σκοπό τήν έξουσία.

Η έξουσία λοιπόν είναι τό ίδιο τό «γίγνεσθαι» πού κάποτε έντοπίζεται στά διάφορα «κέντρα», όπως π. χ. τό κράτος, ξαποσταίνει και ύστερα ξαναρχίζει τήν γοητευτική, ατάρεσκη ροή της μέσα στο κοινωνικό σώμα.

Πάνω σ' αυτή άκριβώς τήν πρόταση παρατηρώ τά εξής:

Η έξουσία πραγματοποιείται μέσω μιάς διαδικασίας γοητείας. Η έξουσία γοητεύει, δημιουργεί τόσο στο μυαλό του έξουσιαστή όσο και τό έξουσιαζόμενο εικόνες και σύμβολα πού άρχίζουν από πολύ βαθιά: από τό άσυνείδητο.

Γι' αυτό νομίζω πώς κάτω από τή γοητεία τής έξουσίας, όπως και κάτω από τή «γοητεία τής μπουρζουαζίας», καρδοκεί τό κενό πού συγχρόνως «άπολύει» αλλά και σώζει, γεμίζει και άδειάζει. Γιατί ό άνθρωπος έχει ανάγκη από κενό για νά ίσοφαρίζει κάθε φορά τό πραγματικό πού τόν πιέζει, για νά συμβολοποιεί τήν πραγματικότητα. Θά μπορούσαν νά σταθούν μιά στιγμή στα πόδια τους όλα αυτά τά «τρύκ» του πραγματικού, όπως ή έξουσία, τό σέξ ή ή οικονομία, αν δέν ύπήρχε πίσω τους τό κενό και ή γοητεία πού τό πληρεί; Νά γιατί ή μπουρζουαζία έχει όντως γοητεία και γιατί ή έξουσία έχει γοητεία. Και νά γιατί και ό Μπρέζνιεφ, αυτή τή γοητεία ζητά νά διαιωώσει.

Αυτή ή έξουσία, πού μετριέται και άναλλάσσεται μόνο και πάντα μέ έξουσία και «καταστρέφει πάντα ό,τι πρέπει νά δημιουργεί» όπως είπαν κατά σύμπτωση (όχι περιεργη) και ό Νίτσε αλλά και ό Μάο, πρέπει νά κουβεντιάσουμε μέ τούς πολιτικούς τής άλλαγής και κυρίως τήν Άριστερά. Μπορούμε νά σκεφτούμε μιά άλλη έξουσία; Βέβαια, μιά τέτοια κουβέντα πού άπορρέει από ένα αίτημα δικό μας, προϋποθέτει και άλλη όπτική ζωής. Όχι σχέσεις κατάφασης και άποδοχής.

Ο Έλληνας και κυρίως οί νέοι τό άπαιτούν. Άπαιτούν, ή πολιτική έπιλογή νά είναι και έπιλογή καλύτερης ζωής.

Η Έξουσία πού θά άναπαράγουμε μέ τς εκλογές παράγει όμως και μιά Γνώση

έξ ίσου εξουσιαστική. Η Γνώση αυτή πού δέν είναι διόλου «ουδέτερη» ή «άθια», προάγει τήν 'Εξουσία, τήν βοηθά νά άσκειται, νά παράγει και νά αναπαράγεται. 'Απ' αυτήν άκριβώς τή Γνώση, άποκλείονται φυσικά οι «μάζες». Κι 'έδω τήν εϋθύνη έχουμε όλοι μας, τόσο οι πολιτικοί τής Γνώσης όσο και οι πολιτικοί τής 'Εξουσίας. 'Εμείς, οι πολιτικοί τής Γνώσης, οι διανοούμενοι και οι επιστήμονες, μόνον μέσα άπ' τίς σχέσεις 'Εξουσίας διαμορφώνουμε τό «γνωστικό μας άντικείμενο».

Νά λοιπόν γιατί ή λειτουργία μας σ' ένα κόμμα μέ τήν όσο τό δυνατό λιγότερη εξουσιαστική δομή, όπως τό Κ.Κ.Ε. έσωτερικού, ένδέχεται νά μάς άποδεσμεύσει άπό όλα τά βιολογικά και κοινωνικά σύνδρομα 'Εξουσίας πού έχουμε, νά μάς καταλύσει ως εξουσιαστές — γνώστες, νά φέρει τή Γνώση κοντά στις «μάζες» πού τήν άποζητούν.

'Η προβληματική πού εξέθεσα δέν είναι σχήμα θεωρητικό αλλά πρακτικό για έδω και τώρα.

Πρέπει νά καταλάβουμε — γιατί μπορούμε νά καταλάβουμε — πώς ό Κύριος, ό Γνώστης, ό 'Εξουσιαστής, είναι πρίν άπ' όλα δική μας κατασκευή και στή χειρότερη περίπτωση: δική μας άνάγκη. 'Εμείς, μέ τήν αινιγματική μας άγέλη ή τό αινιγματικό μας μίσος, τόν κατασκευάζουμε. 'Αποδίδουμε σ' αυτόν ιδιότητες πού επιθυμούμε νά έχουμε, ταυτιζόμαστε μαζί του, μέχρι στό τέλος, νά τόν «φάμε» κανιβαλλικά.

Γιά νά άποφύγουμε λοιπόν τόσο τή δοκιμασία τής «ταυτοποίησης», όσο και τής κανιβαλικής παρκοτονίας, θά πρέπει μέ τή γνώση, νά έντοπίσουμε τόν 'Εξουσιαστή και τήν 'Εξουσία του. Νά δοϋμε τί πράγματι είναι και νά προωρήσουμε στήν «έκθρόνιση», τόσο τή δική του όσο και τών δικών μας συναισθημάτων πού τόν ένθρόνισαν. «Τό κεφάλι του βασιλιά - μονάρχη, στις σύγχρονες δημοκρατίες δέν έχει πέσει άκόμη».

Στό σημείο αυτό θά διαφωνήσω μ' όσους άπό τήν 'Αριτερα μας ύποστηρίζουν ότι ή 'Εξουσία είναι ένα «'Όλο» πού δέν δέχεται 'Αντ-έξουσία αλλά μόνον 'Επαναστάση. Καί πώς τό Κράτος είναι ένας μηχανισμός που σμπυκνώνει τήν 'Εξουσία και εκμηδενίζει ενίς τίς άπόπειρες τής άντ-έξουσίας, άρα πώς πρέπει νά εκμηδενιστεί κι αυτό. Νά «έξαφανιστεί», όπως προέβλεπε ό Μάρξ. Δέν συμφωνώ, όχι γιατί δέχομαι όπως οι φιλελεύθεροι ότι τό Κράτος είναι άπαράιτητο, «ή πραγματικότητα σέ δράση τής άντικειμενικής ήθικης 'Ιδέας», θά τό χαρακτηρίσει ό πατέρας τής άστικής κοσμοαντίληψης: ό 'Εγγελος, άλ-

λά γιατί βλέπω πώς τό Κράτος είναι άναπόφευκτο, άκόμη και μέ τήν 'Επαναστάση (τό είδαμε στήν Σοβιετική 'Ενωση), εφόσον δέν έχει μεταβληθεί ή εξουσιαστική δομή τών ένθρόνων. Τό Κράτος οέν καταπιεζει μόνον ή δέν κρύβει αλλά και άνευ, φανερώνει, συγκεκριμενοποιεί.

Συμπεραίνω: ή Γνώση, πού μπορεί νά γίνει κι' αυτή μορφή πολιτικής δράσης, μάς χρειάζεται για νά είμαστε επαναστατημένοι και όχι άναγκαία επαναστάτες. Για νά επιδιώξουμε τήν άλλαγή και μέ τά μέσα πού μάς δίνονται. Για νά οϋσιαστικοποιήσουμε τίς ήδη θεσμοθετημένες έλευθερίες μας και τά δικαιώματά μας. 'Όλα ταύτα είναι μία «άσύμφορη» άστική κληρονομιά πού όμως δέν μπορούμε νά τήν άποποιηθούμε.

Κάτω άπό αυτή τήν προβληματική ποιά μπορεί νά είναι ή θέση και ό ρόλος τής Δεξιάς στήν 'Ελλάδα;

'Η Δεξιά, δηλαδή ή άστική τάξη στή μεγάλη πλειοψηφία της, έχει 'Εξουσία γιατί είχε και έχει τήν 'Ιστορία μέ τό μέρος της. Αυτή έγραψε τήν επίσημη έκδοχή τής 'Ιστορίας και σχεδίαζε τήν μελλοντική της τροπή. 'Η Δεξιά έχει 'Εξουσία στήν 'Ιστορία. Καί 'Εξουσία στήν 'Ιστορία 'διαθέτει όποιος κάνει πολιτική τών επιφυλάξεων. Πολιτική δηλαδή, χωρίς όράματα, χωρίς άνοίγματα. 'Ο καπιταλισμός είναι αυτή άκριβώς ή πολιτική στήν οικονομία. 'Επιφυλάσσεται, συσσωρεύει και κυρίως δέν δραματίζει.

'Η Δεξιά λοιπόν και τώρα και πάντα είναι ή έκφραση του συντηρητικού, του οικονομικού, του μή - σπάταλου.

Είναι όπως έγραψε κάποιος Γάλλος φιλόσοφος και ποιητής: «'Ο πρώτος άρχοντας τής Δύσης πού δέν σπαταλά».

'Ας μιλήσουμε όμως μέ άνοιχτά χαρτιά. 'Η Νέα Δημοκρατία εξαγγέλλει διμέτωπο θεωρητικό (και πολιτικό) άγώνα κατά του «μαύρου και του κόκκινου ολοκληρωτισμού». Θυμάμαι άκριβώς τά άρθρα του κ. Γ. Ράλλη σέ πρωινή εφημερίδα, πρίν λίγο καιρό.

'Αναρωτήθηκε όμως ποτέ ή Νέα Δημοκρατία πόσο και ό «άτομικισμός» για τόν όποιο κόπτεται, δέν φέρει έντός του σπέρματα ολοκληρωτισμού.

Γιατί αυτό άκριβώς ό «άτομικισμός», ή άγιοποίηση ενός άφηρημένου άτομου, οδηγεί στό δρόμο τής δυστυχίας του: τόν δρόμο τής 'Εξουσίας για τήν προστασία του και κατά συνέπεια για τήν καταπίεσή του.

Μέ τόν «άτομικισμό», εισάγεται και ή περιφημη διάκριση του «δημόσιου» και του «ιδιωτικού» του «πολίτη» δηλαδή και του «προσώπου». 'Αλλά πού άλλου στη-

ρίζονται οι διακρίσεις, οι διαχωρισμοί σέ πολίτες α' και β' κατηγορίας παρά πάνω σ' αυτή τήν «κατασκευή» του άτομικισμού. Κατασκευή συμφέρουσα για' αυτούς πού κυβερνούν, μία πού μπορούν όποτε θέλουν ν' άπομονώνουν τόν πολίτη άπό τό πρόσωπό του. Καί τό χειρότερο: νά στρέψουν τόν πολίτη κατά του ίδιου του του προσώπου.

Στ' άχνάρια τής Νέας Δημοκρατίας πορεύεται εκ τών πραγμάτων και εκ τής ιδεολογίας της και ή ΕΔΗΚ μέ όχι μεγάλες για τό πρόβλημα τής 'Εξουσίας, διαφορές.

Τό ΠΑΣΟΚ, δηλαδή ό Α. Παπανδρέου είναι τό «άλλο» του Κ. Καραμανλή στόν «σοσιαλισμό». Καί οι δύο, ισχυρές φυσιογνωμίες, θά μπορούσαν νά θεωρηθούν ως άσσοι υιοί τής τάξης τους, επειδή είναι σπάταλοι και φαντασμαγορικοί. Ποιές είναι όμως οι τομές πού μπορούν νά γίνουν στήν 'Εξουσία και τή Γνώση μέσα σ' ένα πολιτικό σχήμα όπως τό ΠΑΣΟΚ. πού δέχεται — οϋσιαστικά — τήν ένσάρκωση και τής μιάς και τής άλλης, σ' ένα μόνο πρόσωπο: τόν 'Αρχηγό.

Μένουν τά δύο Κομμουνιστικά Κόμματα και οι δυνάμεις γύρω άπό τό ένα άπ' αυτά: τό ΚΚΕ έσωτερικού.

Τό ΚΚΕ έσωτερικού, τό είδαμε και στό συνέδριο, τό βλέπουμε και τώρα στή «συμμαχία τών 5» είναι ένας μή - προσωποπαγής κομματικός σχηματισμός. 'Ο καλύτερος συνεπώς «τόπος» για τόν κατακερματισμό μιάς 'Εξουσίας πού αυτοεπιαναλαμβάνεται.

Τό σχέδιό του, δέν είναι «κλειστό» και οι προτάσεις του αφήνουν περιθώρια για «φαντασία» όπως τόνισε και ό Α. Κύρκος στό λόγο του στό Αίγαιεω.

'Η πολιτική του, δέν είναι άρχηγική ούτε γραφειοκρατική, αλλά δραστική πορεία πού ανακαλύπτει κάθε στιγμή, στήν πράξη τίς δυνατότητές της, όχι βάσει προκαθορισμένων σχεδίων αλλά βάσει τών πραγματικών άναγκών του τόπου.

Στό κόμμα αυτό δέν ύπάρχει ένας μοναδιάστατος λόγος αλλά πολλοί. 'Ηδη ή δημοσίευση του άρθρου αυτού είναι ή άπόδειξη.

'Από τό 1968, μετά άπό μία «κρίση κατά του 'Ιεροϋ», τό ΚΚΕ έσωτερικού άποδεικνύει μέ τήν παρουσία του στόν πολιτικό χώρο ότι ή πολιτική μπορεί και νά μήν είναι μία μορφή θρησκείας τής όποίας ό Θεός, δηλαδή ό άρχηγός ή τό κόμμα, είναι τό άλλο όνομα του κόσμου.

'Όχι. 'Όλοι έμεις ό κόσμος, έχουμε μόνο ένα όνομα: τό δικό μας.

Αυτό τό όνομα κι αυτή τήν ταυτότητα (πολιτική, ιδεολογική, επιθυμητική) πρέπει νά εξαφανίσουμε μέ κάθε τρόπο.

Μόνοι και συλλογικά.

Τό επιστημολογικό καθεστώς της επανάστασης καί της μεταρρύθμισης

του Κώστα Ζουράρη

Στό φύλλο της Κυριακής 2 'Οκτωβρίου 1977, δημοσιεύτηκε κείμενο του κ. Γ. Βέλτσου μέ τίτλο «Τί και γιατί ή έξουσία;». Για νά αποφυγώ τά νεοελληνικά άρρητα και ύπονοούμενα, σπεύδω νά δηλώσω ότι ή «Αύγή» άριστα έπραξε νά δημοσιεύσει ένα κείμενο πού και ένδιαφέρον είναι και σοβαρό. Καί δεξιό. Θά προσπαθήσω νά δείξω τί και γιατί στό κλίμα ενός σύγχρονου στοχασμού, όπου άνήκει τό άρθρο είναι δεξιό και πώς τό περιεχόμενό του διαμορφώνει έναν επιστημονικό και πολιτικό νεο-συντηρητισμό.

Φροϋδο-δομιστές και νέοι ήδονοθήρες

Τό άρθρο του Γ.Β. Έχει άναγνωρίσιμη ταυτότητα: τό αναλυτικό του τμήμα άνήκει στη χροεία των φροϋδο-δομιστών (Deleuze, Lyotard κλπ) μέ προεξάρχοντα τον άξιόλογο Foucault, ένώ ή πολιτική ιδεολογία του, θέλοντας και μή, προσεγγίζει τους μαρξιστο-δομιστές (Althusser, Πουλαντζάς κλπ) έφ' όσον διατηρεί τήν προβληματική του κόμματος, πού οι πρώτοι άπορρίπτουν.

Και οι δύο τάσεις, άνεξάρτητα από τους καυγάδες τους έχουν κοινή καταγωγή και όπως θά δούμε οδηγούν στά ίδια άδιέξοδα. Η κοινή τους καταγωγή είναι ή μοριακή βιολογία, ξαναδιαβασμένη μέσα από τον περίφημο επιστημολόγο μή μαρξιστή Canguilhem, τον Gaston Bachelard, πού τους έδωσε τήν έννοια της επιστημολογικής «τομής», ή πειραματική ψυχολογία του Piaget και ή ... ήττα ή ή άνάσχεση του επαναστατικού κινήματος στη Δύση μέχρι τό Μάη του '68. Πολύ σημαντικό τό τελευταίο. Κοινές ρίζες είναι επίσης ό Μάρξ και ό Φρόυντ, αλλά μέ σημαντικές παρεκκλίσεις για τή χρήση του τελευταίου.

Κοινή τους πεποίθηση είναι ότι δέν υπάρχει και δέν μπορεί νά υπάρξει 'Υποκείμενο και τέλος στην 'Ιστορία. Καί οι μαρξιστοδομιστές μέν δέχονται τήν ύπαρξη και δράση πολιτικών και κοινωνικών ύποκειμένων πράγμα πού άρνούνται οι φροϋδο-δομιστές. Καί για τίς δυο τάσεις στό επίπεδο της 'Ιστορίας ύπάρχουν μόνο συγκρούσεις μορίων, συνδυασμοί επιπέδων της υλικής ζωής, πού διαμορφώνουν μία γενική «συνδυαστική». Αυτή καθε λίγο χαλαει και ξαναγίνεται. Αφού λοιπόν δέν έχουμε ύποκείμενο, δέν μπορούμε νά έχουμε και Σκοπό. Πώς τά μόρια, πού γίνονται και ξεγίνονται, από τίς ύποχθόνιες δυνάμεις του άσυνείδητου (παρορμήσεις και όρμέφυτο), μπορούν νά στήσουν κάτι τό σταθερό(Σκοπό), αφού κάθε φορά τυφλές δυνάμεις άναστατώνουν τίς προσωρινές δομές και άναποθετούν τά μόρια; 'Ο 'Αλτουσέρ τό βαφτίζει επιγραμματικά: ή

'Ιστορία, λέει, είναι μία διαδικασία χωρίς 'Υποκείμενο και χωρίς σκοπούς και Τέλος, κι ή κινητηρία της δύναμη είναι ή πάλη των τάξεων —μυθική κατηγορία έφόσον δέν άρχίζει από πουθενά (Έλλειψη 'Υποκειμένου) και δέν πάει πουθενά (Έλλειψη σκοπού).

'Ο άναγνώστης εύκολα βλέπει, ότι έδώ ό άνθρωπος δέν ύπάρχει κι ούτε προβλέπεται. 'Ο άνθρωπος κι οι θεομοί του (πού χτίζει) είναι τό άπλό άθροισμα των δυνάμεων, πού τον διατρέχουν, παρορμήσεις ζωής ή θανάτου. Κι οι θεομοί του προσωρινοί κόμποι, πού ύφαινονται και ξε-ύφαινονται από τον άργαλειό των ζωτικών δυνάμεων, πού κάνουν κάθε στιγμή τίς δομές. Συμπέρασμα: ό 'Ανθρωπος=τό προσωρινό άθροισμα των συγκρουόμενων ένστικτων. Τελεία και παύλα.

Και ή θέληση; 'Η πρόθεση; 'Αστεία πράγματα άπαντούνε οι φροϋδιστές και οι μαρξιστο-δομιστές (στρουκτουραλιστές), αυτά είναι ύπο-επιστημονικές έννοιες: πρέπει νά τις ανάλυσουμε, νά βρούμε τά συστατικά τους μόρια και τότε θά δούμε ότι δέν μπορεί νά διαμορφωθεί ποτέ πρόθεση, διότι δέν μπορεί νά υπάρξει ποτέ θέληση. Καί τότε ρωτάς: Καλά, αυτός ό λαός στίς διαδηλώσεις, δέν έχει ΘΕΛΗΣΗ; Δέν είμαστε καλά, σου λένε, ό λαός αυτός είναι έρμαιο του ένστικτου της ζωής κι αυτό όχι πάντα, γιατί όταν ζητάει δουλειά, ζητάει άπλως τή δουλεία του, δηλαδή ύποκύπτει στό ένστικτο του θανάτου. Καλά κι ό καπιταλισμός δέν χτυπά; Χτυπά, τί θά πεί χτυπά; 'Απλως εκδηλώνεται ή παρόρμηση του θανάτου, κι αυτό όχι πάντα γιατί όταν ό καπιταλισμός έρριζώνει άγρότες, σκοτώνει προλετάριους, ραγίζει τίς πατρίδες ή πνίγει στό χρέμα μερικούς και στεγνώνει τους πολλούς, όλα αυτά τά κάνει από τή δύναμη της ζωής πού κυλά μέσα του. Έτσι ό καπιταλισμός και ή έξουσία του μάς «γοητεύουν», γιατί όλοι μας έχουμε όρμέφυτα ζωής και τό ζωικό ένστικτο, πού διατρέχει τον καπιταλισμό, τό έχουμε όλοι μέσα μας. Είμαστε όλοι μας «γοητευμένοι» από τον καπιταλισμό και τήν έξουσία του γιατί είμαστε όλοι μας λίγο καπιταλιστές...

Καλά κι ή 'Επανάσταση; Μή χειρότερα. Αυτή είναι κι άν είναι: δέν είναι παρά ή ύπερανάπληρωση του «κανιβαλικού» ένστικτου μας και «για νά άποφυγούμε... τή δοκιμασία της κανιβαλικής πατροκτονίας (πρέπει) νά προχωρήσουμε στην «έκθρόνιση» τόσο του ('Εξουσιαστή), όσο και των δικών μας συναισθημάτων, πού τον ένθρόνισαν» (Γ.Β., Αύγή 2/10/77).

Προλετάριοι, δλης της γής μετανοείτε!!

Δυστυχώς για σας, ό Γ.Β. τό βρήκε: είσατε κανίβαλοι... Θέλετε νά φάτε τον

πατέρα σας, τόν εργοδότη, πού σᾶς δίνει ψωμί. Πρός θεοῦ λοιπόν ὄχι «πατροκτονία»: ἀρκεῖ ἡ ἀπλή «ἐκθρόνιση», δηλαδή προφανῶς ἡ συνδιαχείριση τῶν ἐπιχειρήσεων, ἢ ὅπως ἀλλοιῶς λέγεται, ἡ συνεργασία Κεφαλαίου καί Ἐργασίας. Ἄλλά κι αὐτό ὄχι μονομιάς! Προσοχή: ἐσεῖς οἱ «ἐξουσιαζόμενοι», θά κάνετε πρῶτα τὸ MEA CULPA σας, θά ρίξετε στάχτη στά κεφάλια σας καί θά γδάρετε τὰ στήθια σας γιατί εἶστε ἄμαρτωλοί. «Ὁ Ἐξουσιαστής εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα δική μας κατασκευή, δική (μας) ἀνάγκη» (Γ.Β. Αὐγή, 2/10/77). Διότι, τόν ἐπιθυμῆσατε. Διότι, ὡς γνωστόν στὸν Γ.Β., τὰ ἑκατομύρια τῶν Γερμανῶν, πού ἐκτελέστηκαν καί φυλακίστηκαν ἀπ' τοὺς Ναζι «ἐπιθυμῆσαν» διακαῶς τὸν Χίτλερ. Ὅσο δὲ γιὰ τὰ ἑκατομύρια τῶν Γερμανῶν (ἐκτός βέβαια ἀπὸ τὶς τάξεις ἐκεῖνες πού εἶχαν συμφέρον ἢ δὲν θίχτηκαν ἀπὸ τὸ ναζισμό, πού σιῶπησαν γιατί ὅλα τὰ σκίαζε ἢ φοβέρα καί τὰ πλάκωνε ἢ σκλαβιά) αὐτὰ τὰ πλήθη προφανῶς «γοητεύθηκαν». Κι ἐπειδὴ γοητεύθηκαν, ἀποφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Χίτλερ νὰ συνεξουσιάζουν τὸν ταυτόχρονα συνεξουσιάζομενο ἀπὸ τὸν Χίτλερ αὐτοῦ τους... Καί τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα; Φρίκη, ἀπαντοῦν οἱ πάσης φύσεως «ἐπιθυμητικοί». Καταρχὴν τὸ κόμμα θέλει νὰ εἶναι τὸ Ὑποκείμενο πού διαμορφώνει τὴν ἐπαναστατικὴ πράξη κι ὅπως ξέρουμε τὴν ἱστορία τὴν χτίζουν διάφορα μέρη, πού συνδυάζονται εἰκὴ καί ὡς ἔτυχε κι ὄχι ἕνα συγκεκριμένο Φορέας-Ὑποκείμενο. Καί, προσοχή, μὴ παίζετε μὲ τὴ φωτιά: τὸ κόμμα εἶναι θεσμός καί κάθε θεσμός εἶναι ἐξουσία, δηλαδή ἀποκρυσταλλωμένο ὀρμέφυτο θανάτου. Τὸ κόμμα εἶναι βαθμίδα θανατογενῆς, ἐκκρίνει πτωματίνη, τὸ κόμμα ἐντοιχίζει τὴ ζωὴ, δὲν τὴν ἀπελευθερώνει. Ἡ λύση; Δὲν ὑπάρχει λύση κατὰ τοὺς ἀκραιφνεῖς ἔρωτομανεῖς τῆς ἀντι-ἐξουσίας. Ὁ ἐπιθυμητικός Γ.Β. ὅμως, προτείνει μιά γέφυρα. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεση νὰ ἐγκαταλείψουμε ἐμεῖς κάθε διάθεση γιὰ Ἐπαναστάση (λέει: «Στὸ σημείο αὐτὸ θά διαφωνήσω μ' ὅσους ἀπὸ τὴν Ἀριστερά μας ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι ἕνα ὄλο, πού δὲν δέχεται Ἄντι-ἐξουσία ἀλλὰ μόνον ἐπαναστάση»), μᾶς προτείνει τὴν πανάκειά του: τὴ «λειτουργία μας σ' ἕνα κόμμα μὲ τὴν ὅσο τὸ δυνατό λιγότερη ἐξουσιαστικὴ δομὴ» καί τὴ Γνώση «πού μπορεῖ κι αὐτὴ νὰ γίνῃ μορφὴ πολιτικῆς δράσης»!!! καί πού «μᾶς χρειάζεται γιὰ νὰ εἴμαστε ἐπαναστατημένοι καί ὄχι αναγκαῖα ἐπαναστάτες». Δηλαδή ἡ μιστὴ ντροπὴ δική μας κι ἡ μιστὴ δική του.

Τρεῖς εἶναι λοιπόν οἱ ἔννοιες, ἐπιστημονικὲς καί πολιτικὲς πού προτείνει ὁ Γ.Β., γιὰ νὰ «ἐξακριβώσουμε τὴν πολιτικὴ, ἰδεολογικὴ, ἐπιθυμητικὴ μας ταυτότητα»: 1) τὸ ζευγάρι Ἐξουσία-Ἀντι-ἐξουσία 2) τὸ ἀντι-ἐξουσιαστικὸ κόμμα 3) ἡ Γνώση. Ἡ φύση τῶν τριῶν αὐτῶν ἐνοιῶν καί ἡ

προηγούμενη ἐξέλιξη τῶν συλλογισμῶν τοῦ Γ.Β. μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διατυπώσουμε τὰ ἑξῆς:

α) Οἱ ἀντιλήψεις αὐτὲς στὸ ἐπιστημολογικὸ ἐπίπεδο δὲν εἶναι παρά ἕνας μηχανιστικὸς ἐπιστημονισμός, πού μᾶς ξαναγυρίζει σὲ προκατακλυσμαίους ὕλισμούς χωρὶς διαλεκτικὴ.

β) Στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο ὄλες αὐτὲς οἱ «ἐπιθυμητικὲς» ἐξάρσεις λειτουργοῦν γιὰ τὸν μὲν κομματικὸ χῶρο σὰν δεξιὸς λικβινταρισμός (διαλυτισμός), στὴν δὲ ἐπαναστατικὴ διαδικασία σὰν ἕνας ἰδιόμορφος καουτσικὸς ρεβιζιονισμός. Ἄπλά καί μόνο.

α) Ὁ χυδαῖος ὕλισμός: ὁ ἄνθρωπος ὡς «ἐπιθυμητικὸ» μαλάκιο.

Σ' ὄλο τὸ σχῆμα: 1) ἐπιθυμία ἐξουσίας-ἐπιθυμία ἀντι-ἐξουσίας 2) κόμμα-ἀντι-ἐξουσιαστικὴ δομὴ καί 3) Γνώση=δράση, εἶναι φανερό ὅτι ὁ Γ.Β. ὅπως καί οἱ δάσκαλοί του, ἀρνοῦνται τὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου-ὕποκειμένου, δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου-δημιουργοῦ τῆς κοινωνικῆς πράξης. Γιὰ τοὺς «ἐπιθυμητικούς ἐπαναστατημένους», ὁ ἄνθρωπος δὲν δημιουργεῖ, ἀλλὰ δημιουργεῖται, κι ὄχι βέβαια ὅπως λέει ὁ Μάρξ σὰν σύνολο τῶν κοινωνικῶν του προσδιορισμῶν. Δημιουργεῖται, ἄγεται καί φέρεται κι αὐτὸς καί τὰ ἔργα του ἀπὸ τὰ ἔνστικτα, τὰ «βιολογικὰ σύνδρομα τῆς Ἐξουσίας» (!) (Γ.Β.) στὸ ἴδιο τὴν «ἀνάγκη» τοῦ ἐξουσιασμοῦ του.

Ὅλα αὐτὰ συνιστοῦν μιά *αὐτιοκρατία* τοῦ τυχαίου, πού ὑποβιβάζει τὸν ἄνθρωπο σὲ ἀσπόνδυλο μαλάκιο, ἄθλιο πρωτόζωο χωρὶς ὄνομα, πού δὲν μπορεῖ νὰ ὀνομάσει τὰ πράγματα (νὰ παρέμβει), πού δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσει τὰ ὄνομα (νὰ θελήσει).

Γι' αὐτὸ κι ἡ μόνη κατανοητὴ ἔννοια εἶναι γιὰ τὸν «ἐπιθυμητικὸ» Γ.Β. αὐτὴ ἡ ἐρεβώδης Ἐξουσία, ἀδιαφοροποίητη, χωρὶς ταξικὸς προσδιορισμὸς, χωρὶς πολιτικὲς ἰδιότητες, πού σαγηνεύει τοὺς πάντες καί ἀσκεῖται ἀπὸ τοὺς πάντες ἐναντίον πάντων... Ὅλοι λοιπόν εἶναι ταυτόχρονα δίκαιοι καί ἄδικοι. Λοιπόν, πρὸς τί ὁ ἀγώνας; Γιατί νὰ χτυπάμε τὴ δεξιὰ καί τὸν καπιταλισμὸ, ὅταν πρέπει νὰ ξεριζώσουμε πρῶτα ὄλοι μας, φτωχοὶ καί πλούσιοι, τὸ κτήνος τῆς ἐξουσίας, πού ἐλλοχεύει μέσα μας; Ἡ ντροπὴ εἶπε ὁ Μάρξ εἶναι ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ ἰδιότητα. Γιὰ τὸν Γ.Β. φαίνεται πὼς ἡ ντροπὴ περισσεύει. Τοῦ ἀρκεῖ ἡ Γνώση, ἡ ὅποια τὸν ἀπαλλάσει μάλιστα ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ δράσει διότι ἡ «Γνώση... μπορεῖ νὰ γίνῃ κι αὐτὴ μορφὴ πολιτικῆς δράσης».

Ἔτσι λοιπόν ὄλοι οἱ κάτοχοι Γνώσης, ἀδιαφοροποίητα, Γραμματεῖς, Φαρισαῖοι, Διευθύνοντες Σύμβουλοι, Ἐνοπλοὶ, Ἀοπλοὶ, ἔχουν τὸ ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιὰ νὰ εἶναι ἐπαναστάτες; Αἰδῶς, τεχνοκρά-

τες... Ἄλλὰ ξεχνᾶμε: Γιὰ τὸν Γ.Β. ἀρκοῦν οἱ ἐπαναστατημένοι. Κι ἀφοῦ μάλιστα βολεῦεται καί μὲ ἀντι-ἐξουσία, μπορεῖ νὰ συνυπάρξει ἄρμονικὰ μὲ τὴν ἐξουσία, μέσα ἀπὸ ὑπόκοφες ἀντιμεταχωρίσεις ἐξουσιαστικῶν καί ἀντι-ἐξουσιαστικῶν μαλακίων.

Ὁ Λένιν ἰσχυρίζεται ὅτι ἐπαναστάση γίνεται ὅταν οἱ ἀπὸ κάτω δὲν ἀνέχονται πιά τὴν καταπίεση κι οἱ ἀπὸ πάνω δὲν μποροῦν πιά νὰ τὴν ἐπιβάλουν. Δὲν ἀνέχομαι, σημαίνει δὲν θέλω, καί δὲν μπορῶ θὰ πεῖ βεβαίως δὲν μπορῶ. Καί τὰ δύο μαζί λένε ὅτι ὑπάρχει κάποιος Ὑποκείμενος, πού γκρινιάζει ἢ εὐαρεστεῖται, πού ἔχει δηλαδὴ θέληση. Γιὰ τὸν Γ.Β. ἡ κάθετη αὐτὴ «εἰκόνα» εἶναι ξεπερασμένη. Προτιμᾷ τὴν ὀριζόντια συνιδιοκτησία τῆς Ἐξουσίας ἀπὸ Ἐξουσιαστές—ἐκπολάσματα καί ἡδοιοθήρες—ἐξουσιαζόμενους. Πού εἶναι τὸ Ὑποκείμενο τῆς καταπιεστικῆς δράσης; Πού εἶναι τὸ Ὑποκείμενο τῆς ἐπαναστατικῆς πράξης; Ἐντός, ἐκτός καί ἐπὶ τὰ αὐτὰ μέρη, ἀπαντᾷ ὁ «ἐπιθυμητικός» Γ.Β. Ἄλαλούμ...

Ὁ Μάρξ ἐπιμένει στὰ Grundrisse ὅτι τὸ πραγματικὸ-συγκεκριμένο (τῆς ζωῆς) συλλαμβάνεται μὲ τὴ *διάσθηση*, πού μὲ τὴ σειρά τῆς εἶναι τμῆμα τοῦ πραγματικοῦ-συγκεκριμένου. Ἡ ἔννοια *διάσθηση* καί μάλιστα μὲ τὴν ἀναδραστικὴ, διαλεκτικὴ κινητικότητα, πού τῆς ἀναγνωρίζει ὁ Μάρξ (τὸ πῆγαινε-ἔλα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο στὸν κοινωνικὸ του χῶρο καί τανῶπαλιν), σημαίνει ὅτι γιὰ τὸν Μάρξ ὑπάρχει κάποιος Ὑποκείμενος, πού μπορεῖ ἢ δὲν μπορεῖ. Σημαίνει ἐπίσης πὼς ὁ Μάρξ εἶχε διαβάσει τοὺς κλασικοὺς του. Ὁ Γ.Β. προτιμᾷ τὰ «ἐπιθυμητικὰ» του φληναφήματα. Δικαίωμα του βέβαια. Ἄλλὰ πρέπει νὰ ξέρει ὅτι εἶναι δεξιὰ, ὅπως δεξιέες εἶναι ὄλες οἱ ἀπόψεις πού δὲν ἀναγνωρίζουν Ὑποκείμενο καί Σκοπὸ στὴν Ἱστορία. Γιατί ἡ ἀρνηση τοῦ Ὑποκειμένου σημαίνει ὅτι διάφορα κονιορτοβριθὴ μαλάκια συνωστίζονται ὀμφαλοσκοποῦντα σ' ἕνα χῶρο πού δὲν εἶναι ὁ χῶρος τῆς πάλης τῶν τάξεων, ἐφ' ὅσον *τάξεις-ὕποκειμενα* δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν, πρωτόζωα αὐτὰ, χωρὶς θέληση καί ἦθος, μὲ μόνη δηλωμένη ὑπαρξὴ τους τὰ ἀνακλαστικά τους... Ὅσο γιὰ τὴν ἀρνηση τοῦ Σκοποῦ, αὐτὴ μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μιά ἰδιόμορφη μοιρολατρεία, πού καταλήγει στὴν ἡττοπάθεια, στὴν ἀρνηση τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἦθους (ἐφ' ὅσον θέληση συγκροτημένη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει) καί στὴν καλλιέργεια ὄλων τῶν ἐπιθυμητικῶν βολεμάτων: ἡ ἐξουσία καί ἡ ἀντι-ἐξουσία σὲ εἰρηνικὴ συνύπαρξη καί διαιώνιση...

Ἄλλὰ ὁ Γ.Β. δὲν ἔχει διαβάσει τοὺς κλασικοὺς του. Προτιμᾷ νὰ κακοχωνεῖ τὸν Foucault καί νὰ παίζει μὲ τὰ ἀλτουσεριανὰ ἀθύρματα. Κρίμα, γιατί θά καταλάβαινε ὅπως κατάλαβε κι ὁ Μάρξ ὅτι «τὸ δὲ τέλος ἐκάστης πολιτείας οὐδεὶς

λανθάνειν· αἰροῦνται γὰρ τὰ πρὸς τὸ τέλος» ('Αριστοτέλης, Ρητορική Α', 8, 1366α). "Ὅτι ὑπάρχει τελικός Σκοπός τῶν πολιτευμάτων (τοῦ τρόπου ζωῆς) κι αὐτός καθορίζει καί τις μορφές τους. Μορφές διαφοροποιημένες ἀνάλογα μέ τὸ σκοπό-πᾶλη. Καί φυσικά θά διαπιστώναε ὅτι «οὐ μόνον αἱ πίστεις γίνονται δι' ἀποδεικτικού λόγου ἀλλά καί δ' ἠθικοῦ» ('Αριστ., Ρητορική Α', 8, 1366α). 'Ὀδηγίες δηλαδή πρὸς ἐπιθυμητικούς τεχνοκράτες: Δέν ἄρκει λοιπόν ὁ ἀποδεικτικός λόγος, ἡ Γνώση, γιά νά πείσουμε, νά ἀπελευθερώσουμε τίς «μάζες» καί τούς ἑαυτούς μας. Δυστυχῶς γιά τόν Γ.Β. χρειάζεται καί ἠθος, πού προφανῶς δέν διαθέτουν τὰ «ἐπιθυμητικά» του μαλακία... Κι ἀκόμη χειρότερα, γιατί «τά μέν γάρ ἦθη φανερά κατὰ τήν προαίρεσιν ἡ δέ προαίρεσις ἀναφέρεται πρὸς τὸ τέλος. ('Αριστ., Ρητορική, 8, 1366α). Δυστυχῶς, λοιπόν, τὸ ἦθος ἔχει νά κάνει μέ τήν προαίρεση (πρόθεση) κι ἡ προαίρεση ὑπάρχει σέ ἀναφορά μέ κάποιον Σκοπό. 'Η ντροπή πού λείει ὁ Μάρξ, ἡ τὸ ἀνέχωμαι τοῦ Λένιν. Δηλαδή ἡ ὑπαρξή συγκροτημένης θέλησης πού ἐπιδιώκει σκοπό. Κι ὄχι ἡ ἐπιθυμητικὴ ἐπιθυμία, πού ἐπιθυμεῖ...

β. 'Ὁ λικβινταρισμός: τὸ κόμμα ὡς ἀπόκομμα πρὸς χρῆσιν τῶν «ἐπιθυμητικῶν» ὀμφαλοσκοπίων.

'Ὁ Γ.Β. ἤδη μᾶς τὸ ἀπέκλεισε αὐστηρά: τὸ κόμμα δέν εἶναι γιά νά κάνει τήν

ἐπανάσταση. Πρέπει ἀπλῶς νά μᾶς κάνει τή χάρη νά ἔχει «δσο τὸ δυνατό λιγότερο ἐξουσιαστικὴ δομὴ» καί ἔτσι «ἐνδέχεται νά μᾶς ἀποδεσμεύσει ἀπὸ ὅλα τὰ βιολογικά καί κοινωνικά σύνδρομα 'Εξουσίας πού ἔχουμε». Τὸ κόμμα δηλαδή εἶναι ἓνα κόμμα-διάδρομος ὅπου διασταυρῶνται οἱ «ἐπιθυμητικές» μας ἐντάσεις καί τὸ ἀπόκομμα αὐτὸ πλένει, στολίζει, νοικοκυρεῖ τὰ «σύνδρομα» 'Εξουσίας πού ἔχουμε. Κάτι σάν Ι.Κ.Α. δηλαδή. 'Επανάσταση ὁμως δέν κάνει. Τοῦ Γ.Β. ὁμως δέν τοῦ ἄρκει αὐτό. Ζητᾶ ἀπὸ τὸ κόμμα-ράκος, πού σκεπάζει τήν ὀμφαλοσκοπία μας (μ' ἀγαπᾶ δέ μ' ἀγαπᾶ ἡ 'Εξουσία; ἀγαπᾶ δέν ἀγαπᾶ τήν ἐξουσία;) νά μᾶς κάνει τήν «ἐπιθυμητικὴ» χάρη νά μᾶς ἀφήσει ἡσυχους καί νά πορευεταί ὄχι «βάσει προκαθορισμένων σχεδίων ἀλλά βάσει τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου». "Ὅχι Σχέδιο λοιπόν, ἀλλά οἱ ἀνάγκες τοῦ τόπου. "Ὅπως ξέρει κάθε μαρξιστῆς ὁ «τόπος» εἶναι ἐνιαῖος χῶρος, πού δέν διατρέχεται ἀπὸ ἀντιθέσεις καί ἡ πραγματικότητα τῶν ἀναγκῶν του εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν διεκδικήσεων τῶν κατοίκων-ἀγγέλων χωρὶς φύλο καί τάξη, πού κατοικοῦν αὐτόν τόν τόπο τόν, ὑπερουράνιο! Πραγματικὲς ἀνάγκες, λοιπόν, κι ὄχι προκαθορισμένο Σχέδιο. Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἰδεολογικοῦ ρεβιζιονισμοῦ, δηλαδή ἓνας χυδαῖος ἐξελικτικὸς ἐμπειρισμός: «Τὸ μέσο εἶναι τὸ πᾶν, ὁ Σκοπός δέν εἶναι τίποτα» (Bernstein). Ρεάλ-πολιτικὴ ἀπὸ ἓνα κόμμα πού

φροντίζει γιά ἐπιδόματα, συντάξεις καί στέγαστρα γιά ἐπιθυμητικούς.

Μ' αὐτὸ τὸ ρυθμὸ, ἀκόμη κι ὁ Πλάτων γίνεται πιὸ λενινιστῆς ἀπὸ τόν Γ.Β.: «Καί πάντα ποιῶσι τοῖς ἐμφοροσιν ἀρχουσιν οὐκ ἔστιν ἀμάρτημα, μέχρι περ ἂν ἓνα μέγα φυλάττουσι, τὸ μετὰ νοῦ καί τέχνης δικαιότατον δει διανέμοντες τοῖς ἐν τῇ πόλει...» (Πλάτων, Πολιτικός 297β). "Ένας λοιπόν ὁ κανόνας γιά τούς συνετοὺς ἀρχοντες, δηλαδή τὸ κόμμα τῆς πρωτοπορίας (ἡ τῆς διεκδικουμένης πρωτοπορίας): τὸ μυαλωμένο καί μεθοδευμένο κυνήγι τῆς δικαιοσύνης καί ἡ ἀπονομή της. Κι ὄχι βέβαια ἡ ἱκανοποίηση τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου οὐ-τόπου, ἀ-τόπου. Αὐτὲς τίς καλύπτει τὸ κράτος δικαίου τοῦ Κάουτσκου... καί οἱ πάσης φύσεως ἀποστασίες κι ἐπιμελητεῖες...

Τί λοιπόν καί γιατί ἡ ἀποστασία;

ΔΙΕΘΝΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ἑλληνικὴ ἐκδοσὴ τοῦ

LE MONDE
diplomatique

Ἀρχ. 40

Ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν
ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΕ
Διεύθυνση 4, τηλ. 3637107
Ἀθῆνα, Τ.Τ. 144
ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Σωστές διαπιστώσεις πού οδηγούν σέ λάθος συμπεράσματα

του Δημ. Βεργίδη

Ἡ Ἄννα Φραγκουδάκη μέ τό ἄρθρο της «Τό πρόβλημα τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσης: ἀναπτυξιακή λογική καί ἰδεολογίες» στό τεύχος II τοῦ περιοδικοῦ ἐπισημαίνει ὅτι «ὅτι συζητήσεις πού ἔγιναν καί τά κείμενα πού γράφτηκαν σχετικά μέ τό νομοσχέδιο γιά τήν τεχνική ἐκπαίδευση περιέχουν κρίσεις σέ μεγάλο βαθμό παραπλανητικές...» καί ὅτι «... οἱ λαθεμένες αὐτές ἀξιολογήσεις ἐμπόδισαν τήν κατανόηση αὐτοῦ τοῦ νομοσχεδίου καί ἀνέστειλαν κάθε δυνατότητα παρέμβασης πρὸς βελτιωτικές ἀλλαγές του».

Ἔτσι ἡ κ. Φραγκουδάκη ἀνοίγει μιά συζήτηση σ' ἓνα θέμα γιά τό ὁποῖο γράφτηκαν τόσες παραπλανητικές καί ἀποπροσανατολιστικές ἀπόψεις καί κρίσεις πού πραγματικά τό ἀριστερό κίνημα ἔχει χρέος νά φωτίσει ἀπ' ὄλες τίς πλευρές καί νά δει τί συμβαίνει στήν Παιδεία μας τά τελευταῖα 30 χρόνια.

Ὅπως σωστά διαπιστώνει ἡ κ. Φραγκουδάκη, ἡ ἀξιολόγηση τοῦ νόμου «Περί ὀργανώσεως καί Διοικήσεως τῆς Μέσης καί Ἀνωτέρας Τεχνικῆς καί Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαίδευσως» πού ἔγινε ἀπό τήν Ἀριστερά ἦταν σέ μεγάλο βαθμό παραπλανητική. Σωστά, ἀκόμα, ἡ κ. Φραγκουδάκη ἐντάσσει τήν «γενικά ἀρνητική καί πολύ ἀφηρημένη κριτική στό νομοσχέδιο (...) σέ μιά γενικότερη στάση τῶν δυνάμεων τῆς ἀντιπολίτευσης, ἡ ὁποία χωρίς νά ἀμφισβητεῖ πραγματικά τήν κυβερνητική πολιτική, διατηπώνει ἀφηρημένες ἀντιρρήσεις ἐπιδιώκοντας ἀπλῶς νά τινίσει τήν διαχωριστική γραμμή ἀνάμεσα στίς δυνάμεις τῆς ἐξουσίας καί στίς ἄλλες».

Πράγματι, ριχνοντας μιά προσεχτική ματιά στά κείμενα τῆς Ἀριστερᾶς γιά τήν Παιδεία, πού δημοσιεύτηκαν στόν τύπο τῆς ἀριστερᾶς ἐδῶ καί εἴκοσι χρόνια βλέπουμε ὅτι ὑποστήριξε σχεδόν χωρίς καμιά κριτική τήν ἐκπαιδευτική πολιτική τῆς Ἐνωσῆς Κέντρου.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἡ Ἐπιτροπή Παιδείας τῆς Ε.Δ.Α. σχολιάζοντας «Τά μέτρα τῆς Κυβέρνησης (τῆς Ἐνωσῆς Κέντρου) γιά τήν Παιδεία» («Ἀγῆ» 23. 11.63) ἀρκεῖται στό νά κάνει μερικές προτάσεις τοῦ εἶδους: Ἡ ὑποχρεωτική στοιχειώδης ἐγκύκλιος Παιδεία πρέπει νά εἶναι 9χρονη, πράγμα πού πραγματοποιήθηκε ἄλλωστε ἀπό τήν μεταρρύθμιση Παπανοῦτσου, καί στό νά ἐκφράζει τήν ἀνησυχία της «γιά τήν βαθύτατη ἀποξένωση μεταξύ τῆς γενικῆς καί τῆς τεχνικῆς μόρφωσης» καί γιά τό ὅτι «ἀπό τό ἐξαγγελθέν πρόγραμμα λείπει τό πνεῦμα τῆς ἀληθινῆς ἀναγέννησης».

Εἶναι φανερή ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε

ταξικῆς ἀνάλυσης πού θά ἐφοδίαζε τό λαό μέ τά ἀναγκαῖα κριτήρια γιά τήν ἐκτίμηση τῆς μεταρρύθμισης τοῦ 1964.

Βέβαια, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ μεταρρύθμιση αὐτή σαμποταρίστηκε ἀπό τήν κυβέρνηση τῶν ἀποστατῶν κι ἀργότερα καταργήθηκε ἀπό τή Δικτατορία. Ὅμως ἡ Δικτατορία δημιούργησε τό 1972 Ἐπιτροπή Παιδείας, μέ πρόεδρο τόν πρόεδρο τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων (Σ.Ε.Β.), πού στό πόρισμα πού υπέβαλλε στό ὑπουργεῖο Παιδείας πρότεινε τήν καθιέρωση 8χρονης ὑποχρεωτικῆς Παιδείας καί τήν παραπέρα ἀπλοῦστευση τῆς γραπτῆς γλώσσας.

Φαίνεται ὅτι ἡ δικτατορία ἀφοῦ κατάργησε τή μεταρρύθμιση Παπανοῦτσου πιεζόταν νά πάρει ὀρισμένα μέτρα γιά τόν ἐκσυγχρονισμό τῆς Παιδείας. Προφανῶς τό ἐλληνικό καί ξένο κεφάλαιο εἶχε πάψει νά «ἐνδιαφέρεται» γιά τά Λατινικά, τά Ἀρχαῖα Ἑλληνικά καί τοῦς ἀρχαίους ἡμῶν προγόνους καί ἀπαίτουσε εἰδικευμένους ἐργάτες καί τεχνικό προσωπικό.

Παράλληλα ἡ χούντα υπέγραψε σύμβαση γιά δύο δάνεια μέ τή Διεθνή Τράπεζα πού ἐλέγχεται ἀπόλυτα ἀπό τίς Η.Π.Α., ἓνα τό 1972 πού ἀφοροῦσε ποσό 13,8 ἑκατ. δολλάρια, κι ἓνα τό 1973 γιά 23, 5 ἑκατ. δολλάρια. Μέ τά λεφτά αὐτά δημιουργήθηκαν τά Κ.Α.Τ.Ε. πού ἀρχισαν νά λειτουργοῦν ἀπό τό 1973.

Μετά τή μεταπολίτευση ἡ Κυβέρνηση Καραμανλῆ ἐφαρμόζει σχεδόν αὐτοῦσια τήν μεταρρύθμιση Παπανοῦτσου καί μάλιστα σέ μερικά σημεῖα τῆς βελτιώνει, ὅπως ἐπισημαίνει καί ἡ κ. Φραγκουδάκη.

Παράλληλα τό 1975 ὑπογράφεται καί τρίτη σύμβαση μέ τή Διεθνή Τράπεζα πού ἀφορᾶ δάνειο 45 ἑκατ. δολλάρια μέ σκοπό τήν ἴδρυση κι ἄλλων Κ.Α.Τ.Ε. καί τό γενικότερο δυνάμωμα τῆς ἐπαγγελματικῆς καί τεχνικῆς ἐκπαίδευσης, γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας σέ ἀνθρώπινο δυναμικό.

Σέ τί ἀποσκοποῦν ὄλες αὐτές οἱ μεταρρυθμίσεις, τά πορίσματα, οἱ συμβάσεις, τά δάνεια;

Εἶναι ὀφθαλμοφανές ὅτι ἀποσκοποῦν στό νά ἐκσυγχρονίσουν τήν Παιδεία καί νά τή θέσουν στήν ὑπηρεσία τῆς Οἰκονομίας.

Ἐνα κομμάτι τῆς ἀστικῆς τάξης ἦδη ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1950-60 ἀγωνιζόταν γιά τόν ἐκσυγχρονισμό τῆς Παιδείας, ἀπαραίτητο γιά τήν ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας.

Ὁ κ. Παπανοῦτσος τό 1955 ἔγραφε («Βῆμα», 31 Μάρτη 1955): «Καί εἶναι ἡ

οργάνωση της Παιδείας μας πρόβλημα κατεξοχήν οικονομικό γιατί δεν μπορούμε να μιλούμε για αύξηση του εθνικού μας εισοδήματος, για ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών, δυνάμεων του τόπου, για υλική πρόοδο των πενόμενων τάξεων του λαού μας (...). Πρόγραμμα: οικονομικό, σοβαρό και με βαθειά μελέτη των πραγμάτων δεν μπορεί να συνταχτεί, δεν έννοείται, χωρίς παράλληλη μελέτη για την αναδιοργάνωση της Παιδείας μας».

Όσον αφορά την Αριστερά ο Γιάννης Κοσπιετάρης έγραφε το 1957 στο περιοδικό «Νέα Οικονομία»: «Η συγχρονημένη εθνική μας παιδεία πρέπει να έχει σχολικό και παιδαγωγικό σύστημα που να εξοπλίζει το λαό με τις απαραίτητες επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και δεξιότητες για να γίνεται πιο ικανός και πιο αποδοτικός στην παραγωγική του δραστηριότητα, για να μπορεί να αναπτύσσει την εθνική μας οικονομία και να ανεβάζει το επίπεδο της υλικής του ζωής και του πολιτισμού».

Η Ρόζα Ίμβριώτη στην εισήγησή της στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της Ε.Δ.Α. το 1956 υποστηρίζει ότι «Η παιδεία είτε το θέλουμε είτε δεν το θέλουμε πρέπει να γίνει επιστημονική τεχνική στην ευρύτατη σημασία της λέξης... να δίνει επιστημονικά βασισμένη τεχνική κατάρτιση που ανταποκρίνεται στο φλέγον ζήτημα της κατάρτισης στελεχών για την εκβιομηχάνιση της χώρας, την αγροτική της οικονομία, τη βιομηχανική της παραγωγή, τη μηχανοποίηση της εργασίας και για τις λοιπές κοινωνικές δραστηριότητες».

Ας δοίμε όμως και τις απόψεις της ντόπιας οικονομικής και πολιτικής εξουσίας.

Στό «Δελτίο» του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων Νο 317 σε άρθρο για την Τεχνική Εκπαίδευση σημειώνεται: «Είναι καιρός να σκεφτούμε σοβαρά εκείνο που η βιομηχανία έχει από καιρού διακηρύξει. Πρέπει και στη χώρα μας η Τεχνική Παιδεία να πάρει ισότιμη θέση απέναντι στη Γενική Παιδεία». Επίσης ο πρόεδρος του Σ.Ε.Β. Μαρινόπουλος σε συνέντευξη στην εφημερίδα «Μακεδονία» τόνισε: «Εκείνο που δεν έχουν ακόμα οι Έλληνες, επειδή δηλαδή η Παιδεία τους ήταν ως σήμερα κλασική, είναι η τεχνολογική Παιδεία, είναι η τεχνολογική νοοτροπία και η τεχνολογική ετοιμότητα. Αυτό είναι κάτι που συζητείται από πολλά χρόνια και που μπορεί να λυθεί ταχύρρυθμα γιατί τώρα πια δεν επιδέχεται αναβολή».

Αν προσθέσουμε και το ενδιαφέρον του ξένου παράγοντα — της Διεθνούς Τράπεζας — για την ανάπτυξη της Τεχνικής και Έπαγγελματικής Εκπαίδευσης,

τότε νομίζω ότι η προφητεία της κ. Φραγκουδάκη, ότι επειδή δεν υπάρχουν οι αναγκαίες προϋποθέσεις ή εφαρμογή του νομοσχεδίου θ' ανασταλεί, είναι λανθασμένη, και είναι, κι αυτή με τη σειρά της, παραπλανητική και αποπροσανατολιστική. Η άστική τάξη, πρώτα το «προοδευτικό» κομμάτι της (Παπανούτσος, Ένωση Κέντρου...) και μετά η Καραμανλική δεξιά, υιοθέτησε την μεταρρύθμιση γιατί έχει απόλυτη ανάγκη από ειδικευμένο εργατικό προσωπικό κι από τεχνικά στελέχη, που της είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη της.

Σε όμιλία της στο Μορφωτικό Κέντρο στο Παρίσι η κ. Φραγκουδάκη αναρωτιόταν γιατί η άστική τάξη δεν κάνει μιά ορθολογική για τα συμφέροντά της μεταρρύθμιση στην Παιδεία. Τώρα βρίσκει την νεοδημοκρατική μεταρρύθμιση ορθολογική, περιορίζοντας το ρόλο της αντιπολίτευσης σε μερικές βελτιώσεις που θα πρέπει να κάνει στο νομοσχέδιο, κι άνησχει για την εφαρμογή του. Γιατί αυτή η «άπαισιοδοξία»; Το ότι οι άστικές δυνάμεις χρειάστηκαν 50 χρόνια για να βάλουν τη δημοτική γλώσσα στο σχολείο δεν αποτελεί επιχείρημα υπέρ της προφητείας της κ. Φραγκουδάκη. Η άστική τάξη δεν πρόκειται να κάνει άλλα 50 χρόνια για να αναπτύξει την Τεχνική Παιδεία για έναν απλό λόγο. Όπως πολύ σωστά τόνισε η κ. Φραγκουδάκη στην όμιλία της στο Παρίσι, η καθαρεύουσα παίζει ένα τεράστιο πολιτικό ρόλο υπέρ της αντίδρασης, γιατί καθώς είναι ημικαταληπτή εμποδίζει την κριτική αντιμετώπιση από το λαό αυτών που λέει κι αυτών που κάνει ή εξουσία. Συνεπώς μπαίνει το ερώτημα, γιατί η Δεξιά εγκατέλειψε αυτό το ισχυρό πολιτικό όπλο; Μήπως γιατί ο Καραμανλής «άλλαξε» στο Παρίσι και πάσχει από οσοσιαλμανία; Φυσικά όχι, απλά και μόνο τα συμφέροντα της άστικής τάξης και των ξένων αφεντικών της άλλαξαν και τώρα έχουν ανάγκη από ειδικευμένο τεχνικό προσωπικό, από αύξηση της παραγωγικότητας: η σύνδεση επίσης με την Ε.Ο.Κ. νομίζω παίζει κάποιο ρόλο.

Έστω ότι «η αναπτυξιακή λογική είναι άτολη και αντιφατική», όμως ας μη ξεχνάμε ότι κυβερνά μιά πανίσχυρη Δεξιά κι ότι, μετά από τή φυσιολογική φθορά που θα φέρει ή εξουσία στη Ν.Δ., άλλες άστικές δυνάμεις πιο «προοδευτικές» όπως π.χ. ή Ε.Δ.Η.Κ. είναι έτοιμες να επιφέρουν τις βελτιώσεις που συστήνει ή κ.Φραγκουδάκη, και να εκσυγχρονίσουν ακόμα περισσότερο το Κράτος

και την Οικονομία και το εκπαιδευτικό σύστημα. Άλλωστε, όσον αφορά την Παιδεία, πρὸς αυτή την κατεύθυνση κινείται κι ή κομμουνιστική Αριστερά. Χαρακτηριστικά, σε απόφαση του Κ.Σ. της Κ.Ν.Ε. για το νομοσχέδιο που αφορά την Τεχνική Παιδεία τονίζεται «... Από την κατεύθυνση των νέων μέτρων (για την Παιδεία) δεν τά απορρίπτουμε συλλήβδην όλα. Δεχόμαστε τό καθαρό σχήμα. Χωρίς τούς φραγμούς, τή στεγανοποίηση. Χωρίς τήν καταστράτηγηση τής Ιστορίας και τού ενιαίου τής Εκπαίδευσης».

Στό εξής λοιπον, δλόκληρη ή Αντιπολίτευση, αφού δέχεται τό «καθαρό σχήμα» θά έχει δλο τόν καιρό να αγωνιστεί και να βελτιώσει τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με τήν όποία είναι σύμφωνη στό γενικό της προσανατολισμό.

Είναι περίεργο τό ότι ενώ τό 1975 σε φυλλάδιο τού Μορφωτικού Κέντρου Παρισίου, ή κ. Φραγκουδάκη, πρόβλεπε ότι «... ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, τουλάχιστον τό κομμάτι της, που αφορά τήν Τεχνική Έπαγγελματική Παιδεία, θά επιβληθεί αναγκαστικά. Μέ τά σημερινά οικονομικά δεδομένα όποιαδήποτε κυβέρνηση θά τήν προωθήσει», σήμερα μās πληροφορεί ότι τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θά «... τήν αναστείλει ή ανισόρροπη, άνορθολογική και εξαρτημένη ελληνική οικονομία». Τί συμβαίνει; Άλλαξαν σε δύο χρόνια τά ελληνικά οικονομικά δεδομένα; ή απλά και μόνο άλλαξε γνώμη ή κ. Φραγκουδάκη και τώρα κατάλαβε ότι «...καθώς ή Έλλάδα δεν έχει βιομηχανία, καθώς δεν υπάρχει καθόλου παραγωγική δραστηριότητα... καθώς τό κεφάλαιο συμπεριφέρεται όπως πριν αλώνες στή Δύση... επιδιώκοντας τό μέγιστο άμεσο κέρδος κι διαφερόντας για τήν επένδυση, καθώς τό Κράτος δεν τολμάει να κάνει ένα βήμα παρεμβατισμού...».

Ας δοίμε όμως τί λένε κι οι βιομήχανοι για τόν κρατικό παρεμβατισμό και γενικότερα για τό ρόλο τού Κράτους.

Στή σελίδα 15 τής έκδοσης τού Σ.Ε.Β. «Τό βιομηχανικό Συνέδριο 1975» διαβάζουμε: «Η εκβιομηχάνιση απαιτεί έρευνα και συνεχή παραγωγή τεχνολογίας. Η επιδίωξη μās τεχνολογικής αυτοτέλειας είναι ή λογική συνέπεια τού μεγέθους που απέκτησε και θά αποκτήσει ή Βιομηχανία. Μέ τήν αξιοποίηση τού επιστημονικού και έρευνητικού δυναμικού τής χώρας ή ελληνική Βιομηχανία μπορεί να εξασφαλίσει άδυναμία εκσυγχρονισμού, ώστε να περιορίσει στό μέγιστο δυνατό βαθμό τή σημερινή τεχνολογική της εξάρτηση από τό εξωτερικό».

Στή σελίδα 17 «Γι' αυτόν ακριβώς τό λό-
γο πιστεύουμε στό ρυθμιστικό ρόλο τοῦ Κρά-
τους (...). Δέν πρέπει ἐξ ἄλλου νά ξεχνοῦμε
ὅτι ὁ δημόσιος τομέας μέ τίς ἐπιχειρήσεις
καί τοῦς ὀργανισμούς του εἶναι ὁ μεγαλύτε-
ρος καταναλωτής προϊόντων καί ὑπηρεσιῶν
καί ὁ μεγαλύτερος ἐργοδότης γεγονός πού
ἐνισχύει τό ρυθμιστικό του αὐτό ρόλο. (...).
Καί ἀκριβῶς γι' αὐτό δέν εἴμαστε ἀντίθετοι
καί πρός τήν ἰδέα νά παρεμβάλει τό Κράτος,
ἀκόμη καί σέ τομεῖς οἱ ὁποῖοι, σέ μιά
ἐλευθέρα οἰκονομία, ἀνήκουν ἐκ παραδό-
σεως στόν τομέα τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβου-
λίας». Ἐπίσης στή σελίδα 75: «Τό σύγ-
χρονο Κράτος δέν μπορεί νά ἐπιζήσει καί ν'
ἀναπτυχθεῖ ἄν δέν συλλαμβάνει καί δέν
ἀνταποκρίνεται πρακτικά στίς πολυσύνθε-
τες νέες οικονομικές κοινωνικές καί πολιτι-
στικές ἀνάγκες, κατευθύνοντας τίς ἐνέργειές
του σέ συνάντηση πάντα μέ τό προβλεπόμε-
νο μέλλον».

Εἶναι φανερό ὅτι οἱ Ἕλληνες βιομη-
χα ὄχι μόνο ἀποδέχονται τόν κρατικό
παρεμβατισμό ἀλλά βλέπουν τό Κράτος
σάν ἓνα σύμμαχο καί βοηθό.

Ἄλλωστε τί σημαίνει ἡ ἀνάληψη ἀπό
τό κράτος τῆς Τεχνικῆς-Ἐπαγγελματι-
κῆς Παιδείας πού βρισκόταν μέχρι σήμε-
ρα στά χέρια τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβου-
λίας; Σημαίνει ὅτι ὁ καπιταλισμός ἐξυπηρε-
τεῖται καλύτερα ἀπό τό Κράτος στή
δημιουργία τῆς ὑποδομῆς γιά τή βιομη-
χανική ἀνάπτυξη, καί συνεπῶς καί γιά
τήν αὔξηση τοῦ καπιταλιστικοῦ κέρδους.

Ἀνάφερα πιά πάνω ὅτι ἄν καί ὀρισμέ-
νες διαπιστώσεις τῆς κ. Φραγκουδάκη
εἶναι σωστές, τά συμπεράσματά της εἶναι
λανθασμένα καί ἀποπροσανατολιστικά.
Τό γιατί φαίνεται καθαρά ἀπ' ὅσα παρά-
θεσα πιά πάνω. Ὁ Ἕλληνας καπιταλι-
σμός, ἀντίθετα μέ ὅσα ὑποστηρίζει ἡ κ.
Φραγκουδάκη, ἐξελίσσεται καί ἐκσυγ-
χρονίζεται συνεχῶς. Ὅπως εἶπε κι ὁ
Μάρξ ὁ καπιταλισμός εἶναι σάν τό βέλος·
ὅταν πάψει ν' ἀνεβαίνει πρός τά πάνω,
πέφτει στό ἔδαφος. Φυσικά ὁ Ἕλληνας
καπιταλισμός δέν ἀποτελεῖ ἐξαίρεση·
παρά τήν ξένη ἐξάρτηση καί παρά τή
δυσμορφία του ἐξακολουθεῖ νά ἀναπτύσ-
σεται. Στήν ἀνάπτυξή του αὐτή μοιραία
ἀντιγράφει τά δυτικά προτύπα, καθότι «ἡ
Ἑλλάς ἀνήκει εἰς τήν Δύσιν» κι ἐπομέ-
νως «ἡ τεχνοκρατική ἀπειλή δέν εἶναι σχῆμα
λόγου δανεισμένο ἀπό ἄλλες κοινωνίες...»
ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ κ. Φραγκουδάκη. Κι
ἄν ἀκόμα δέν τεχνοκρατεῖται τελείως ἡ
Ἕλληνική κοινωνία, ἡ τεχνοκρατική ἰδε-
ολογία εἶναι διάχυτη παντοῦ, ἀκόμα καί
στό ἄρθρο τῆς κ. Φραγκουδάκη. Ἄλλοι-
ῶς πού ὀφείλεται ὁ ἰσχυρισμός της ὅτι
«δέν μπορεί νά ἀμφισβητεῖται ἡ οικονομική
ἀνάπτυξη παρά μόνο ἡ κατεύθυνσή της καί οἱ
στόχοι της» καί ὅτι «δέν μπορεί νά ἀμφι-
σβητεῖται ἡ ἀρχή νά ἐξυπηρετεῖ τό ἐκπαιδευ-
τικό σύστημα τίς ἀνάγκες τῆς οἰκονομίας».
Ὅμοιος στίχος παρατηρεῖται στίς ἀνα-

πτυγμένες καπιταλιστικές χώρες ἓνα μα-
ζικό κίνημα ἀμφισβήτησης τῆς ὑποταγῆς
τῶν πάντων στήν «ἀνάπτυξη» καθώς κι
ἓνας προβληματισμός ὅσο ἀφορᾷ τά
μέσα πού χρησιμοποιοῦνται γιά τήν
ἀνάπτυξη. Πρόσφατα παραδείγματα εἶ-
ναι τά οἰκολογικά κινήματα στή Γαλλία,
στή Γερμανία κι ἄλλοι, πού συσπειρώ-
νουν χιλιάδες ἀνθρώπους στόν ἀγῶνα
ἐναντίον τῆς μόλυνσης πού συνεπιφέρει
ἡ βιομηχανική ἀνάπτυξη. Ἄλλωστε ἡ
ἰδέα τῆς ἀνάπτυξης μὴδέν βαθμοῦ ἔχει
προέλθει ἀπό τήν ἐπείγουσα ἀνάγκη
ἀντιμετώπισης συγκεκριμένων καυτῶν
προβλημάτων. Καί γιατί δέν μπορούμε νά
ἀμφισβητήσουμε τήν ἀρχή νά ἐξυπηρε-
τεῖ τό ἐκπαιδευτικό σύστημα τίς οἰκονο-
μικές ἀνάγκες; Στίς προκαπιταλιστικές
κοινωνίες ἡ Παιδεία κάθε ἄλλο παρά
ἐξυπηρετοῦσε τίς ἀνάγκες τῆς οἰκονομί-
ας. Συνεπῶς δέν μπορούμε νά προεξο-
φλήσουμε τό ρόλο τῆς Παιδείας σέ μιά
μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία. Φυ-
σικά ὅταν λέω σοσιαλιστική κοινωνία
δέν ἐννοῶ τά γραφειοκρατικά καθεστῶτα
τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Εἶναι σημαντικό τό ὅτι τήν ἀρχή τῆς
προσαρμογῆς τῆς Παιδείας στίς οἰκονο-
μικές ἀνάγκες τήν διατύπωσαν τό 1926 οἱ
Ρῶσοι ἐπιστήμονες. Οἱ δυτικοί δέν ἔκα-
ναν τίποτα ἄλλο παρά, λίγο-πολύ, ἀνέ-
γραψαν τά ρωσικά πρότυπα, ὄχι μόνο σ'
ὅτι ἀφορᾷ τήν Παιδεία, ἀλλά καί σέ
ἄλλους τομεῖς, ὅπως π.χ. τά πενταετή
σχέδια. Ἡ οἰκονομία τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. εἶχε
ἀνάγκη ἐπείγουσα ἀπό τεχνικούς στελέ-
χη κ.τ.λ., ἡ ἀνάγκη αὐτή ἐπέτρεψε σέ
χιλιάδες ἀγρότες κι ἐργάτες νά κάνουν
ἀνώτερες σπουδές. Σήμερα ὁ ρόλος τῆς
Παιδείας εἶναι περίπου ὁ ἴδιος τόσο στή
Δυτική ὅσο καί στήν Ἀνατολική Εὐρώ-
πη. Μέσα ἀπ' αὐτή γίνεται ἡ κοινωνική
ἐπιλογή, ἀπαραίτητη γιά τή λειτουργία
τῶν ταξικά ἱεραρχημένων κοινωνιῶν (βλ.
Markewicz-Lagneau: Education, Egalité
et Socialisme, éd Anthropolis, Paris).

Κι ἐδῶ ἀκριβῶς κατά τή γνώμη μου,
βρίσκεται ἡ ἀπάντηση στό γιατί ἡ ἀντι-
πολίτευση δέν ἀμφισβητεῖ στήν πραγμα-
τικότητα τήν κυβερνητική μεταρρύθμι-
ση. Γιατί κύριος φορέας τῆς τεχνοκρα-
τίας δέν εἶναι ἡ ἀρτηριοσκληρωτική κι
ἀντιδραστική δεξιά, ἀλλά ἡ ἀντιπολίτευ-
ση, καί μάλιστα ἡ παραδοσιακή Ἄρι-
στερά πού μέχρι πρὶν λίγα χρόνια ἀποδε-
χόταν στό σύνολό της τό ρωσικό «σοσια-
λισμό» σάν τό μόνο δυνατό μοντέλο
σοσιαλισμοῦ. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ
ἀπόψεις τῆς παιδαγωγοῦ Ρόζας Ἰμβριώ-
τη, γνωστῆς γιά τή δράση της καί στοὺς
ἀγῶνες της γιά τόν ἐκσυγχρονισμό τῆς
Ἕλληνικῆς Παιδείας. Σέ ἄρθρο της στήν
«Ἀγῆ» (23.8.1958) ἡ Ἰμβριώτη ἔγραφε:
«Ἡ σημερινή τεχνική ἔχει ἀνάγκη, καί πρό
πάντων αὐτή, στά μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶ-
να νά ἀναπτύξει μιά Elite πνευματική,

ἔτσι γίνεται ἀναπόσπαστο μέρος τῆς Ἀνώ-
της Παιδείας», καί πιά κάτω: «Κι ἐνῶ οἱ
Ἀνώτατες Σχολές ἀγωνίζονται νά δημιουρ-
γήσουν μιά ἐπιστημονική πνευματική καί
τεχνική Elite στηριγμένη στίς Ἕλληνικές
ἀξίες καί στόν Ἕλληικό πλοῦτο, πού θά
κάνει τήν πατρίδα μας ἀνεξάρτητη, αὐτάρκη
καί ἀξιοπρεπή, ἡ ὀλιγαρχία μηχανεύεται
χίλια μέσα γιά νά σταματήσει κάθε πρόοδο».
Νά λοιπόν, σύμφωνα μέ τήν Ἰμβριώτη,
ποῖο εἶναι τό μαγικό ραβδί πού θά κάνει
τή χώρα μας αὐτάρκη, ἀνεξάρτητη καί
ἀξιοπρεπή. Νά τί θά σώσει τή χώρα μας
ἀπό τήν ὑπανάπτυξη καί τήν ξένη ἐξάρ-
τηση: ἡ ἐπιστημονική, πνευματική καί
τεχνική Elite. («Ἄν, κατά τή γνώμη μου, ἡ
Ἰμβριώτη, πού ἦταν καί στέλεχος τοῦ
ὀρθόδοξου Κ.Κ.Ε. πρόσθεσε καί τή γρα-
φειοκρατική Elite θά μᾶς ἔδινε ἓνα ὀλο-
κληρωμένο ὀρισμό τῆς τεχνοκρατικῆς
ἰδεολογίας). Πρόσφατα πάλι, στή συν-
διάσκεψη γιά τήν Παιδεία τόν Μάη τοῦ
1975 ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Δημοκρατικοῦ
Ἀγῶνα δήλωνε κατηγορηματικά ὅτι «ὁ
ἐκσυγχρονισμός εἶναι ἀναπόσπαστα δε-
μένος μέ τόν ἐκδημοκρατισμό...» παρα-
βλέποντας τελείως τά ἀποτελέσματα τοῦ
ἀστικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς Παιδείας
στίς ἀναπτυγμένες καπιταλιστικές χώ-
ρες, πού ἡ κ. Φραγκουδάκη τά ἐπισημαί-
νει πολύ σωστά στό ἄρθρο της.

Τελειώνοντας θάθελα νά τονίσω ὅτι ἡ
Παιδεία στίς ἐκβιομηχανισμένες χώρες
γίνεται ὀλοένα καί περισσότερο τεχνο-
κρατική, δηλ. περισσότερο σύμφωνη
μέ τίς οικονομικές ἀνάγκες, δηλ. ἱεραρχική,
περισσότερο ἀντιδημοκρατική, περισ-
σότερο αὐταρχική, μέ μεγαλύτερη καί
ἀσθητότερη ἐπιλογή. Παράδειγμα ἀπο-
τελοῦν οἱ τελευταῖες ἐκπαιδευτικές με-
ταρρυθμίσεις στή Γαλλία καί Ἰταλία
πού ζεστήκωσαν θύελλα διαμαρτυριῶν
ἀνάμεσα στοὺς φοιτητές καί τοὺς μαθη-
τές.

Ἀκόμα πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἡ διαφο-
ρούμενη στάση τοῦ Κ.Κ. Γαλλίας καί ἡ
θετική στάση τοῦ Κ.Κ. Ἰταλίας ἀπέναντι
στίς τελευταῖες αὐτές ἐκπαιδευτικές με-
ταρρυθμίσεις. Νομίζω ὅτι πρέπει νά γίνει
κοινή συνείδηση ὅτι δέν ὑπάρχει οὐδέτε-
ρος ἐκσυγχρονισμός, κι ὅτι ὁ ἐκσυγχρο-
νισμός πού ἐπιχειρεῖ ὁ Καραμανλῆς στήν
Παιδεία δέν συνεπάγεται κατά κανένα
τρόπο τόν ἐκδημοκρατισμό της.

Κύριος στόχος δικῆς μας λοιπόν πρέ-
πει νά εἶναι ὁ ἐκδημοκρατισμός τῆς
Παιδείας, τό ξεσπέπασμα τοῦ ρόλου τῆς
τεχνοκρατικῆς ἐκπαίδευσης, κι ὄχι ἡ
ἐφαρμογή τῶν Νομοσχεδίων τῆς Ν.Δ. γιά
τήν Παιδεία. Γι' αὐτά θά φροντίσουν οἱ
Βιομηχανοὶ καί ἡ Διεθνὴς Τράπεζα.

Παρίσι

Ἀπάντηση σέ μιά κριτική γιά τήν ΤΕΕ

τῆς Ἄννας Φραγκουδάκη

Τό ἐνδιαφέρον κείμενο τοῦ Δ. Βεργίδη μου προκάλεσε δταν τό πρωτοδιάβασα ἀπό τή μιά ἕναν ἀντανακλαστικό ἀφορισμό: μά ἡ καταπίεση δέν ἀρχίζει μέ τόν καπιταλισμό, κι ἀπό τήν ἄλλη μιά ἀπορία: πῶς διάβολο ὁ τύπος τῶν ἡλῶν δέν καταφέρνει νά πείσει;

Ἡ κριτική πού περιέχει τό κείμενο αὐτό στηρίζεται σέ τελειῶς διαφορετικές ἀπό τίς δικές μου θεωρητικές ἀντιλήψεις πού εἶναι φυσικό νά ὀδηγοῦν σέ διαφορετικά συμπεράσματα. Θά δοκιμάσω νά περιγράψω μέ λίγα λόγια τίς βασικές αὐτές θέσεις, κάνοντας τή διαφωνία σαφέστερη.

Μιά καταρχήν βασική τοποθέτηση τοῦ Δ.Β. εἶναι ἡ ἐξίσωση τῆς κάθε ἀναπτυξιακῆς ἀντίληψης μέ τήν τεχνοτροπία, πού διατυπώνεται στήν ὑπεραπλουστευμένη θέση του: ὁποῖος μιλάει γιά «ἀνάπτυξη» εἶναι θύμα τῆς τεχνοκρατικῆς ἰδεολογίας, καθῶς καί ἡ ἀμφισβήτηση τῆς κάθε ἀναπτυξιακῆς λογικῆς, πού διατυπώνεται μ' ἕνα ἐρώτημα: γιατί τό *ὀρθό* πρότυπο νά μήν εἶναι ἡ «ἀνάπτυξη μηδέν βαθμοῦ»;

Μιά δευτέρα βασική θέση του, ἀπλουστευτική κι αὐτή, εἶναι ἡ ἐξίσωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐμπειριῶν «σ' ἀνατολή καί δύση». Δίχως καμιά πρόθεση ἀξιολόγησης ἐδῶ, θέλω νά ὑπογραμμίσω πῶς τά ἐκπαιδευτικά συστήματα τῶν δύο κόσμων δέν εἶναι καθόλου μά καθόλου τά ἴδια. Τά προβλήματα πού γεννοῦν εἶναι διαφορετικά, οἱ ὅροι λειτουργίας τοῦ σχολείου εἶναι τελειῶς διαφορετικοί, καί τέλος πάντων ἔχουν *διαφορετικά* ἐλαττώματα. Τό τεράστιο θέμα τῆς ἀνισότητος πού ὑπάρχει παρά τήν τυπικά κατοχυρωμένη ἰσότητα μπροστά στή μόρφωση, ὁ Δ.Β. τό χρησιμοποιεῖ γιά ν' ἀποδείξει κυρίως τόν ἀντιδραστικό χαρακτήρα τῆς ἀντίληψης πού βλέπει τήν ἐκπαίδευση σέ σχέση μέ τήν οἰκονομία μιᾶς κοινωνίας. Τό παραφθεῖρει ὅμως παρερμηνεύοντας τά συμπεράσματα τῆς πολωνογαλλίδας κοινωνιολόγου στήν ὁποία ἀναφέρεται. Τό βιβλίο αὐτό: *Ἐκπαίδευση, ἰσότητα καί σοσιαλισμός*, δείχνει πῶς τό ἐκπαιδευτικό σύστημα τῶν σοσιαλιστικῶν χωρῶν δέν ἔλυσε τό πρόβλημα τῆς ἰσότητος μπροστά στή μόρφωση. Μᾶς δείχνει ὅτι καί στίς χώρες αὐτές, παρά τίς τεράστιες κοινωνικές ἀνακατατάξεις πού ἔγιναν, ἡ προέλευση τοῦ μαθητῆ ἢ φοιτητῆ (ἀπό γονεῖς ἐργάτες, ἀγρότες ἢ διανοουμένους) ἐπηρεάζει σημαντικά τή σχολική πρόοδο —οἰχως πάντως οἱ ἀριθμοί νά εἶναι συγκρίσιμοι

μέ τή δύση. Καί ἐπηρεάζει ἡ κοινωνική προέλευση ὄχι μόνο τήν πιθανότητα σχολικῆς ἀνάδοῦ ἢ πρόσβασης στίς ἀνώτατες σχολές, ἀλλά ἀκόμα τήν πιθανότητα καλῆς σχολικῆς ἐπίδοσης. Δηλαδή, οἱ μαθητές ἢ φοιτητές, ἀνάλογα μέ τήν προέλευσή τους, ἀποδεικνύονται ἀνισοί ὡς πρός τήν ἱκανότητα, κι αὐτό εἶναι τό σημαντικότερο.

Σέ τίποτα πάντως δέ μᾶς βοηθάει στήν κατανόηση τοῦ τεράστιου αὐτοῦ προβλήματος ἡ εὐκολη κατασκευή τοῦ Δ.Β.: ἀνισότητα ὑπάρχει στήν ἐκπαίδευση ἀνατολῆς καί δύσης, ἄρα τά ἐκπαιδευτικά συστήματα εἶναι τά ἴδια. Γιατί, ὅπως γράφει ἡ Janina Markiewicz-Lagneau, ἡ προέλευση παίζει στό σχολεῖο τόν καθοριστικό αὐτό ρόλο ἀκόμα καί σέ χώρες ὅπου ἡ δικαίωση τῶν κοινωνικῶν δεδομένων γίνεται σέ πολύ μεγάλο βαθμό μέ βάση τήν ἰσότητα, σέ χώρες δηλαδή ὅπου ἡ ἰσότητα ἀποτελεῖ ἕναν ἀπό τούς ὀγκόλιθους τῆς ἐπίσημης ἰδεολογίας. Στίς χώρες μάλιστα αὐτές, ὅπως γράφει πάλι ἡ ἴδια συγγραφέας, τό κράτος παρεμβαίνει καί βάζει μέ νόμο στά πανεπιστήμια ὀρισμένο ποσοστό φοιτητῶν μέ κριτήριο τήν ἀγροτική κι ἐργατική τους προέλευση, πράγμα μέ τό ὁποῖο διαφωνοῦν οἱ πανεπιστημιακοί παράγοντες γιατί θεωροῦν ὅτι ἔτσι ὑποβιβάζεται τό ἐπίπεδο τῶν σπουδῶν καί τῆς ἔρευνας. Τό κράτος δηλαδή παραφθεῖρει τεχνητά τήν κοινωνική σύσταση τοῦ φοιτητικοῦ σώματος, γιά ν' ἀλλοιώσει τή λειτουργία τῶν μορφωτικῶν κοινωνικῶν προνομίων.

Τά παραπάνω μᾶς δείχνουν πῶς τό πρόβλημα τῆς ἰσότητος μπροστά στή μόρφωση εἶναι πολύ πῶς περίπλοκο ἀπ' ὅσο θέλει νά τό βλέπει ὁ Δ.Β., ὅτι οἱ μορφωτικές ἀναστολές ξεκινοῦν ἀπό τό οἰκογενειακό περιβάλλον καί λειτουργοῦν μέ μεγάλη κοινωνική αὐστηρότητα ἀκόμα κι ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχουν καθόλου οἰκονομικά καί κοινωνικά ἐμπόδια. Καί φυσικά ὅλα τοῦτα ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα πῶς σέ οποιαδήποτε κοινωνική ἀνισότητα δέν μπορεῖ ν' ἀντιστοιχεῖ ἐκπαιδευτική ἰσότητα, τό συμπέρασμα ὅμως αὐτό κλονίζει τήν τρίτη βασική θέση τοῦ Δ.Β. γιά τήν κατάργηση τοῦ σχολείου.

Γράφει ὁ Δ.Β. πῶς δέν εἶναι καθόλου αὐτονόητο ὅτι τό σχολεῖο πρέπει νά ἐξυπηρετεῖ τίς οἰκονομικές ἀνάγκες τῆς κοινωνίας κι ἀμφισβητεῖ αὐτή τήν ἴδια τή σχέση σχολείου-οἰκονομίας, ὄχι τήν κατεύθυνση τῆς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς ἢ τοῦς στόχους της καί τά κοινωνικά συμπερόντα πού ἐξυπηρετεῖ, ἀλλά τή σχέση

τήν ίδια. Γράφει ακόμα ότι «στis προκαπιταλιστικές κοινωνίες ή Παιδεία δέν εξυπηρετούσε τίς ανάγκες τής οικονομίας».

Στίς αντίληψεις του αυτές εμπεριέχονται δύο θεωρίες. Ή πρώτη είναι εκείνη που προκάλεσε τόν άφορισμό μέ τόν οποιο ξεκίνησαν αυτές οί γραμμές. Τέλος πάντων, ή καταπίεση στην άνθρωπότητα δέν άρχίζει μέ τόν καπιταλισμό και είναι πολύ άμφισβητήσιμη «επαναστατική» αξίας, κατά τή γνώμη μου, ή διαδεδομένη στη Γαλλία από ψυχολογίζουσες κοινωνικές θεωρίες διεκδίκηση τής προκαπιταλιστικής άγνόητας.

Γιά τό συγκεκριμένο θέμα του σχολείου είναι λάθος ό ισχυρισμός ότι στis κοινωνίες αυτές ή Παιδεία δέν εξυπηρετούσε τίς ανάγκες τής οικονομίας. Σέ όλες τίς προκαπιταλιστικές κοινωνίες, μέχρι τίς πιο πρωτόγονες, ή γνώση ήταν δπλο και προνόμιο, σέ όλες από τή γνώση περνούσε ένα μέρος τής διαφοροποίησης τών ατόμων μέσα στην κοινωνική ιεραρχία, σέ όλες τίς κοινωνίες ύπηρεξε ένας τρόπος μετάδοσης τών γνώσεων στis νεώτερες γενιές, σέ όλες ή γνώση ήταν ενταγμένη στην κοινωνική ζωή κι εξυπηρετούσε τή διατήρηση και δικαίωση τής κοινωνικής δομής, ύποβοηθούσε τήν εξέλιξη τών όρων διαβίωσης. Μόνο που δέν ύπηρεχε τό σχολείο. Δέν ύπηρεχε δηλαδή ό θεσμός ό επίσημα προορισμένος νά μεταδίδει τή γνώση, νά τήν αναπαράγει και νά τήν παράγει.

Είναι όμως τουλάχιστον άφελές νά ξεχνάμε ότι ή θεσμοποίηση τής μετάδοσης τών γνώσεων, ή ύπαρξη του σχολείου συμβαδίζει μέ τήν τάση: ένα στοιχειώδες επίπεδο μόρφωσης νά γενικευθεί και από μορφωτικό προνόμιο νά μετατραπεί σέ δικαίωμα όλων τών κοινωνικών στρωμάτων.

Στό σημείο αυτό, ό Δ.Β. ξεχνάει πώς στis προκαπιταλιστικές κοινωνίες θεωρείται φυσικό τό δικαίωμα όρισμένων νά έχουν πρόσβαση στη γνώση, πράγμα που άμφισβήτησε ή άστική ιδεολογία, γιατί είναι επηρεασμένος από μιά άλλη θεωρία, άμερικανικής κυρίως προέλευσης, που προωθεί τήν αντίληψη τής κατάργησης του σχολείου. Ή αντίληψη αυτή, στηριγμένη σέ σωστή κριτική τών άρνητικών στοιχείων του άμερικανικού κυρίως σχολείου, είναι πολύ γοητευτική. Όδηνείται σέ μία περιγραφική εξιδανικευμένη όπου ή μόρφωση μπορεί, άν καταστρέψουμε τούς τέσσερις τοίχους του σχολείου και τήν ύποχρεωτική άποκτηση όρισμένων γνώσεων, νά γίνει μιά διαρκής πηγή και μιά διαρκής ευχαρίστηση, μέ τήν αυτομόρφωση, τά μορφω-

τικά ταξίδια, τό θέατρο, γενικά τή διάδοση τής κουλτούρας μέ άλλους άντιαυταρχικούς τρόπους. Τήν αντίληψη αυτή περιγράφουν άραία ό "Ιλιτς και ό Γκούντμαν, που έχουν μεταφραστεί και ελληνικά και κυκλοφορούν άρκετά.

Θά ήθελα εδώ νά πώ πρίν άπ' όλα ότι δέν είναι τυχαία ή προέλευση αυτών τών θεωριών. Άποτελούν, θά έλεγα πολύ σχηματικά, άποφυγή τής αντιμετώπισης του κοινωνικού προβλήματος, παρακάμπουν τήν κοινωνική κριτική. Καταγγέλλουν τό σχολείο, σάν νά ήταν ύπερβατικό και όχι σχολείο μιάς όρισμένης κοινωνίας και προτεινοντας τήν κατάργησή του αφήνουν άκριτο ή επομένως άπολέμητο τό κοινωνικό σύστημα.

Πέρα όμως από τό πόσο λίγο προοδευτικές είναι, κατά τή γνώμη μου, οί θεωρίες αυτές, εκείνος που ξέρεi ότι ύπάρχει ταξική διαστρωμάτωση στis κοινωνίες και γνωρίζει πώς λειτουργούν τά κοινωνικά προνόμια πάνω στην *ικανότητα* για μόρφωση τών ατόμων, πρέπει νά υπερασπίζεται τό σχολικό θεσμό. Και τούτο γιατί ή κατάργησή του θά δυνάμωνε άπλούστατα τήν έμβέλεια τών κοινωνικών άνισοτήτων.

Άφου ξέρουμε σήμερα ότι ή τυπική ισότητα του άστικού σχολείου μετατρέπει τούς γιους τών εργατών σέ εργάτες και τούς γιους τών μορφωτικά (έπειδή κοινωνικά) προνομιούχων σέ προνομιούχους, άφου ξέρουμε ότι ή τεχνητή ισότητα του σοσιαλιστικού σχολείου δέν μόρρεσε νά άναστειλει τή λειτουργία τής προέλευσης, άφου ξέρουμε ότι σέ μεγάλο βαθμό οί βασικές άναστολές ή ώθήσεις προς τή μόρφωση άποκτούνται στην οίκογένεια, πώς γίνεται νά μιλάμε για κατάργηση του σχολικού θεσμού;

Ό μόνος δρόμος προς τήν κατάργηση τής άνισότητας αυτής, για νά μή μετατρέψουμε, όπως γράφουν οί Baudelot και Establet στο *Καπιταλιστικό σχολείο στη Γαλλία*, τό πρόβλημα του σχολικού θεσμού σέ πρόβλημα τής οίκογένειας, πράγμα που είναι έμμεση άποδοχή τής «μοιραίας» πιά άνισότητας, ό μόνος δρόμος είναι ή άπαίτηση τό σχολείο νά μεταδίδει από τήν άρχή όλες τίς γνώσεις και δεξιότητες, όλα τά μορφωτικά κλειδιά, γνωρίζοντας ότι τά άτομα έχουν άνισες καταβολές και νά μήν άξιολογεί τά κοινωνικά προνόμια σάν άπόδειξη έσωτερικής εύφυας. Στό σημείο αυτό ή έπισημη από τό κράτος άναγνώριση (τουλάχιστον άναγνώριση) τής άνισότητας που προκαλεί ή κοινωνική προέλευση, άναγνώριση που ύπάρχει στis σοσιαλιστικές χώρες, είναι πολύ θετική, γιατί όπως μάς δείχνει ή άμερικανική κοινωνία μέ τά «άνοιχτά

πανεπιστήμιά» τής, ό μύθος τής εύφυας πείθει τούς άποκλεισμένους ότι σωστά και δίκαια άποκλείονται από τά άνώτατα ιδρύματα, κι αυτό έχει προφανή μακροπρόθεσμα κοινωνικά άποτελέσματα.

Άς έρθουμε όμως, ύστερα από τή γρήγορη αυτή προσπάθεια ν' άποσπηνιστεί τό ύπόβαθρο τών διαφωνιών, στο νομοσχέδιο για τήν τεχνική εκπαίδευση. Νομοθετείται, μάς λέει ό Δ.Β., γιατί ό καπιταλισμός έχει άνάγκη από ειδικευμένους εργάτες.

Έδώ θά κάνω μιά παρένθεση, που άφορά τήν άπορία μου, πώς είναι δυνατό ό τύπος τών ήλων νά μήν πείθει. Άκόμα κι άν είχε σέ όλα δίκιο ό Δ.Β., πώς δέ διάβασε μερικούς αριθμούς στο άρθρο αυτό και γιατί είναι τό μόνο σημείο του στο όποιο δέν άναφέρεται; Ό νόμος είναι λοιπόν συμφέρον του καπιταλισμού, πολύ άραία. Άπαντώντας όμως προκαταβολικά σ' αυτήν άκριβώς τή φραστική επαναστατικότητα, έλεγα περιλάβει στο άρθρο ποσοστά άναλφαβητισμού, ποσοστά ατόμων δίχως άπολυτήριο δημοτικού και όσων διαρρέουν από τό γυμνάσιο, δείχνοντας πώς ένα πολύ μεγάλο μέρος βγαίνει στην άγορά εργασίας δίχως κανένα δίπλωμα για κατοχύρωση και δίχως καμιά γνώση.

Άν λοιπόν τόν καπιταλισμό τόν συμφέρει νά γενικεύσει 9 χρόνια ύποχρεωτική παιδεία —ποιόν συμφέρει ή διατήρηση του άναλφαβητισμού; Και τί σημαίνει ή εύκολη, και δίχως άντιπαράθεση μέ όσα προτείνει ή έξουσία, στάση που λέει: τή δεξιά χτές δέν τή συνέφερε νά ξέρει γράμματα ό «λαός» και σήμερα τή συμφέρει. "Ε, και λοιπόν; Άντί νά κρίνει κανείς τί είδους γράμματα, πόσα γράμματα, μέ ποιόν τρόπο, μέσα από ποιούς δρόμους, δηλαδή νά προτείνει *βελτιώσεις* —ίεροσουλία για τήν όποια μέ κατατάσσει στους τεχνοκράτες ό Δ.Β.—, γυρίζει προς τόν άναλφάβητο «λαό» και του λέει: «ή δεξιά έχει συμφέρον νά σου μάθει γράμματα».

Τί σημαίνει όμως βελτιώσεις; Πρίν άπ' όλα ό Δ.Β. θυμάται μιά «προσπάθεια» που έκανα τό 1973, γράφοντας πώς μέ τά δεδομένα τής στιγμής ή μεταρρύθμιση που εκκρεμεί (όχι από τή δεκαετία του 1960 αλλά από τή δεκαετία του 1910) θά γίνει πιά μέ «όποιαδήποτε κυβέρνηση» —ύπονοούσα ακόμα ότι και ή δικτατορία θά άναγκαστεί νά τήν προωθήσει. Ή προφητεία βγήκε σωστή. Έγγραφα στο άρθρο για τήν τεχνική εκπαίδευση ότι τά νομοθετημένα δέν θά εφαρμοστούν και ό Δ.Β. βρίσκει ότι ύπάρχει άντίφαση. Ή ίδια άνάλυση μέ όδηγει και στά δύο

συμπεράσματα, και δέν υπάρχει αντίφαση.

Ἐδῶ θά 'θελα ν' ἀνοιξω ἄλλη μιὰ παρένθεση και νά πῶ ὅτι δέν θά ἐπιχειρηματολογήσω πάνω στόν ἑλληνικό καπιταλισμό: ἡ οἰκονομία εἶναι χῶρος πού δέν ἐλέγχω ἐπιστημονικά. Πάντως, οἱ ἀφορισμοί τοῦ Δ.Β. σίγουρα εἶναι λαθεμένοι. Φυσικά ὁ καπιταλισμός συνεχῶς ἀναπτύσσεται. Μόνο πού ἡ ιδιότητά του σάν «βέλους» καθόλου δέν αἶρει τήν ἀνιση ἀνάπτυξη και τίς συνέπειές της. Φυσικά μιὰ «κεντρώα», θά ἔλεγα, οἰκονομική και κοινωνική πολιτική τό 1964 και τό 1974 ἔχει κάποιες οἰκονομικές ἀντιστοιχίες, σέ κάποια κοινωνικά στρώματα. Ἀπό κεί μέχρι τόν ἰσχυρισμό ὅτι οἱ ἑλληνες βιομηχανοὶ περιμένουν μέ ἀνυπομονησία τόν κρατικό παρεμβατισμό, ἀπό τήν ἀνάλυση περνᾶμε στή θεολογία. Ἀκόμα και ὁ Ξενοφῶν Ζολῶτας εἶπε, μέ τό δικό του τρόπο, ὅτι οἱ ἑλληνες κεφαλαιοκράτες δρῶν ὅπως τόν καιρό τῆς πρωταρχικῆς συσσώρευσης, ἴχως μακροπρόθεσμα ἐπένδυσαν. Ὑστερα τό περίφημο «ἑλληνικό» κεφάλαιο, ἐκεῖνο δηλαδή πού θέλει τήν ἀνεξαρτησία του, δέ νομίζω πῶς μπορεῖ κανεῖς νά μᾶς τό δείξει. Ὑπάρχει μιὰ μερίδα κεφαλαιούχων πού τείνει πρὸς κάποιον περιορισμό τῶν σκανδαλωδῶν προνομίων τοῦ ξένου ἢ ἑλληνο-ξένου κεφαλαίου, ἀλλά εἶναι κι αὐτό ἐξαρτημένο και δέν μπορεῖ οὔτε ἄλλωστε θέλει νά σταματήσει τήν εἰσροή ξένου κεφαλαίου. Ὁ ἑλληνικός καπιταλισμός δέν εἶναι ὑπανάπτυκτος, εἶναι ὅμως ἀνορθολογικά ἀναπτυγμένος και μέ πολύ ἄνισο τρόπο, πράγμα πού διαφοροποιεῖ πολύ τά ἑλληνικά κοινωνικά δεδομένα ἀπό ἄλλα.

Ἡ πρόβλεψή μου, γιά νά ξαναγυρίσω στήν τεχνική ἐκπαίδευση, ὅτι ἡ μεταρρύθμιση δέ θά ἐφαρμοστεῖ, δέν ἀντιφάσκει μέ τήν ἀναγκαιότητα τῆς νομοθέτησής της. Αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ ἀλλαγές πού ἐμπεριέχει δέ θά γίνουν οὔτε γρήγορα οὔτε ἀποτελεσματικά. Τά ἐγγενῆ χαρακτηριστικά τῆς ἐκπαίδευσης θά διατηρηθοῦν παρά τή μεταρρύθμιση. Καί τοῦτο γιάτί τό πρότυπο τῆς καπιταλιστικῆς δύσης δέν ἀντιστοιχεῖ στήν ἑλληνική πραγματικότητα και τόν ἑλληνα βιομήχανο τόν συμφέρει πολύ λιγότερο ἀπ' ὅσο νομίζει ὁ Δ.Β. ἡ τεχνική εἰδίκευση τοῦ ἐργάτη του. Ὑστερα, ἄς μήν κάνουμε οἰκονομισμὸ, ἢ ψήφιση τῆς μεταρρύθμισης ἔχει αἷτια και πολιτικά και ἰδεολογικά, δέν ἀντιστοιχεῖ σχηματικά σέ σαφή και λεπτομερῆ οἰκονομικά συμφέροντα.

Ἀς ξανάρθουμε ὅμως στίς «βελτιώσεις». Ἡ κυβέρνηση προτείνει ἕνα νόμο

πού ἂν ἐφαρμοστεῖ θά ἐξαφανίσει τόν ἀναλφαβητισμό, θά γενικεύσει τήν υποχρεωτική φοίτηση και θά κατοχυρώσει στοιχειωδῶς τήν πλειοψηφία πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τόν ἐκπαιδευτικό κορμό. Συγχρόνως, ὁ νόμος θά καταργήσει τήν κοινωνική κινητικότητα μέσα ἀπό τό σχολεῖο, πού χαρακτηρίζει τήν ἑλληνική κοινωνία. Τί πράττει κανεῖς μπροστά στό νόμο αὐτό; Τόν βελτιώνει και συγχρόνως τοῦ ἀντιπαράθετε, ὅπως ἔλεγα στό ἄρθρο, ἕνα ἄλλο ἐκπαιδευτικό πρότυπο πού ἀντιστοιχεῖ σέ μιὰ ἄλλη ἀντίληψη γιά τήν κοινωνία. Δηλαδή, ἔχοντας μιὰ ἀντίληψη γιά τήν παιδεία, πού εἶναι, ἄς ποῦμε, ἰδανική και πού ὅμως δέν μπορεῖ νά ἐπιβληθεῖ, δέ θά 'κρεπε νά πάψει ὁ ἀγῶνας γιά τήν καθημερινή βελτίωση τῶν κοινωνικῶν δεδομένων.

Ἡ ἑλληνική ὅμως ἀριστερά, ἀντί νά ἀντιπαράθετε ἕνα ἄλλο σχολεῖο, μιὰ ἄλλη ἀντίληψη γιά τό σχολεῖο και συγχρόνως νά παλέψει γιά τή βελτίωση τοῦ νομοσχεδίου πού θά ψηφίζοταν, καθόλου δέν ἔπαιξε τό ρόλο τοῦ ὑποστηρικτῆ τῆς τεχνοκρατίας, ὅπως νομίζει ὁ Δ.Β. Κι ἐπειδή ὁ ἴδιος ἀναφέρεται στή Ρόζα Ἰμβριώτη, τόν πληροφοροῦ ὅτι ἡ νεκρή μιὰ

ἀγωνίστρια δέν εἶπε τό 75 αὐτά πού ἔλεγε τό 1958

Ἡ ΕΔΑ πράγματι τότε στήριζε τή μεταρρυθμιστική ἀντίληψη τῶν κεντρώων δυνάμεων, ἡ ἀποτίμηση τῆς στάσης της εἶναι ἄλλο πρόβλημα. Ἡ ἀριστερά ὅμως σήμερα και κυρίως ἡ δογματική πτέρυγιά της εἶπε ἀκριβῶς αὐτά πού λέει ὁ Δ.Β. Ἀπάντησε στό νομοσχέδιο μέ ἕναν εὐκόλο και ἀπολιτικό τελικά ἀφορισμό: «ἡ τεχνική ἐκπαίδευση και ἡ 9χρονη υποχρεωτική φοίτηση κλπ., συμφέρει τόν καπιταλισμό γιάτί θέλει νά τοῦ φτιάξει εἰδικευμένους ἐργάτες», και ἔτσι ἡσύχασε μέ τό πρόβλημα.

Ἐπειδή ὁ Δ.Β. μιλάει μέ περισσή αὐστηρότητα γιά τήν ἀριστερά αὐτή, ἄς διαβάσει ἕνα ἄρθρο σέ δύο συνέχειες τῆς Ρόζας Ἰμβριώτη, «Τό νομοσχέδιο γιά τή γενική ἐκπαίδευση», *Ριζοσπάστης* 28.9.75 και 30.9.75 και θά διαπιστώσει ὅτι ἔχει ἀκριβῶς τίς ἴδιες ἀντιλήψεις μαζί της σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό νόμο και τή στάση ἀπέναντι στήν κυβέρνηση πού θά τόν ψηφίσει.

Ἄννα Φραγκουδάκη
Γιάννινα, 15.1.78

Καθε Σαββατο στη ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

- αγωνιστική πληροφόρηση για τους πολιτικούς και κοινωνικούς αγώνες
- Πληρής ενημέρωση για τα προβλήματα της Αριστερας

ΓΙΑ ΤΟΝ «ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ»

Έπαγγελματικός προσανατολισμός καί απόκρυψη των ταξικών σχέσεων

του Γιάννη Μηλιού

I. Τό Πρόβλημα

Πήρα άφορμή από τό άρθρο του κ. Μανώλη Δρετιτάκη «Ο έπαγγελματικός προσανατολισμός στά τριτάξια Γυμνάσια» στόν «Πολίτη» τεύχ. 13. Ο κ. Μ.Δ. αναλύοντας τό θεσμό του έπαγγελματικού προσανατολισμού που ήδη από τό Ν. 309/76 προβλέπεται νά εφαρμοστεί στά γυμνάσια γράφει: «Ο έπαγγελματικός προσανατολισμός είναι ένας θεσμός (καί όχι, άπλως, ένα μάθημα) που, κατά τή γνώμη μας, μπορεί νά παίξει σημαντικό ρόλο τόσο στην καθοδήγηση των παιδιών στην έπιλογή του κατάλληλου σχολείου ή του κατάλληλου επαγγέλματος όσο καί, γενικότερα, στόν έκσυγχρονισμό του έλληνικού εκπαιδευτικού συστήματος» (σελ. 32). «Γιά τόν αύξανόμενο αριθμό των παιδιών που θά θέλουν νά συνεχίσουν τήν εκπαίδευσή τους μετά τήν Γ' τάξη του γυμνασίου, ο επαγγελματικός προσανατολισμός θά έχει ως σκοπό νά τά κατευθύνει στην έπιλογή του κατάλληλου σχολείου» (σελ. 34). Τά παιδιά που «θά θελήσουν νά αρχίσουν νά εργάζονται» ό έ.π. «θά τά βοηθήσει στην έπιλογή του κατάλληλου επαγγέλματος».

Υπενθυμίζουμε ότι ό έ.π. που εφαρμόζεται στις Δυτικοευρωπαϊκές χώρες καί τήν Αμερική αποτελεί συστατικό στοιχείο όλων των σύγχρονων μορφών «εκπαιδευτικού προγραμματισμού». Ο προγραμματισμός αυτός βασίστηκε στό μοντέλο που διεθνώς ονομάστηκε «Manpower forecasting approach», κατά τό όποιο, βασικό μέλημα τής εκπαιδευτικής πολιτικής είναι νά προσανατολίζονται οι εκπαιδευόμενοι, μέ όσο τό δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια, στις ανάγκες που κάθε στιγμή αναδεικνύει τό «σύστημα άπασχολήσεως». Αντίθετα λοιπόν από τή φιλελεύθερη παράδοση, ό σύγχρονος εκπαιδευτικός προγραμματισμός άναγνωρίζει ότι ή δομή καί «φραγμοί έπιλογής» του εκπαιδευτικού συστήματος καθορίζονται κατ' αρχήν από τις ανάγκες του συστήματος άπασχολήσεως.

Όταν μιλάμε λοιπόν, γιά εκπαιδευτικό προγραμματισμό καί επαγγελματικό προσανατολισμό θά πρέπει νά αναλογισόμαστε συνάμα τόν κοινωνικό ρόλο τής εκπαίδευσης καί τή σχέση της μέ τό «σύστημα άπασχολήσεως» (άκριβέστερα μέ τό κοινωνικό-καπιταλιστικό-καταμερισμό εργασίας). Τό βασικό όμως αυτό ζήτημα άποσιωπάται έντελώς από τόν κ. Μ.Δ. Άντ' αυτού προβάλλουν όροι όπως «κατάλληλο έπάγγελμα», «σωστές ή έσφαλμένες προτιμήσεις των μαθητών»

κλπ που είναι άσαφείς καί δέν μας επιτρέπουν νά προσεγγίσουμε έπιστημονικά τό ζήτημα του έ.π. Στο τελευταίο μόνο μέρος του άρθρου αναφέρεται ή εξάρτηση του έ.π. από τήν αγορά εργασίας. Έν τούτοις, βασική θέση παραμένει ότι ή «καταλληλότητα» του επαγγέλματος που επιλέγει ό εκπαιδευόμενος εξαρτάται από τις ύποκειμενικές του δυνατότητες καί κλίσεις που ό έ.π. καλείται νά έρευνήσει.

Άν όμως έρμηνεύσουμε τήν έπιλογή του εκπαιδευόμενου μέ τό πιο πάνω σχήμα τότε θά χάσουμε από τά μάτια μας τήν ίδια τήν ουσία τής εκπαίδευσης σαν λειτουργίας που πρώτα άπ' όλα άναπαράγει τούς φορείς των διαφορετικών κοινωνικών λειτουργιών στόν κοινωνικό καταμερισμό εργασίας καί έτσι συντελεί στό νά διαφυλάσσονται οι κρατούσες ιδεολογικο-πολιτικές καί οικονομικές σχέσεις έξουσίας.

II. Η απόκρυψη των ταξικών σχέσεων στην εκπαιδευτική λειτουργία

Ο έ.π. εγκαινιάζεται σε μία φάση τής εξέλιξης του καπιταλισμού όπου ό τεχνοκρατισμός έκτοπίζει ή τείνει νά έκτοπίζει τόν φιλελευθερισμό καί τόν ούμανισμό όχι μόνο όσον άφορά τόν κυρίαρχο ιδεολογικό λόγο αλλά καί τή μορφή καί τήν έκταση τής κρατικής παρέμβασης. Τό κράτος καλείται νά έγκαταλείψει όλο καί περισσότερο τό ρόλο του άπλου έγγυητή τής τάξης καί νά επέμβει, νά πείσει, νά επιβάλλει, νά διευθύνει κάθε κοινωνική δραστηριότητα.

Βέβαια ακόμα καί τώρα αυτές οι δραστηριότητες του κράτους προϋποθέτουν τήν απόκρυψη του ταξικού τους χαρακτήρα. Τό κράτος παρουσιάζεται σαν νά ένσαρκώνει τό κοινό συμφέρον όλοκληρου του λαού-έθνους. Παρουσιάζεται σαν νά ένοποιεί, σε μία άδιαίρετη έθνική θέληση, τις διαφορετικές οικονομικές καί κοινωνικές θέσεις, λειτουργίες, θελήσεις καί επιδιώξεις όλων των άτόμων-πολιτών.

Η απόκρυψη αυτή των ταξικών σχέσεων δέν είναι άποτέλεσμα μόνο τής άστικής ιδεολογίας. Διασφαλίζεται πρώτα άπ' όλα από τήν «άταξική» όργάνωση όλων των κρατικών λειτουργιών.

Σ' ότι άφορά τήν εκπαίδευση, ό εκπαιδευτικός μηχανισμός άναλαμβάνει νά προωθήσει τήν κατανομή των εκπαιδευόμενων σύμφωνα μέ τις άπαιτήσεις του κοινωνικού (καπιταλιστικού) καταμερισμού εργασίας καί των άστικών σχέσεων

έξουσίας, ενώ ταυτόχρονα, αποκρύβοντας αυτή τη λειτουργία, εμφανίζεται σαν να «νοποιεῖ», με βάση το κοινό συμφέρον, και να «διευθετεί» τις διαφορετικές θελήσεις-κλίσεις και επιδιώξεις των «εκπαιδευόμενων ατόμων».

Τό αποτέλεσμα αυτό εξασφαλίζεται από την ίδια διαδικασία επιλογής που πραγματοποιείται με βάση αξιολογικά-ουδέτερα κριτήρια. Καταξιώνεται έτσι σαν λειτουργία ανεξάρτητη από ταξικούς προσδιορισμούς. (Έδω θα μπορούσαμε να προσθέσουμε το ρόλο της αστικής ιδεολογίας, την ανακήρυξη των αστικών ιδεολογιών σε επιστήμες, πράγμα που αποτελεί βασικό παράγοντα για τη νομιμοποίησή τους, την πρακτική και την ιδεολογία της άμιλλας, τη μετατροπή του βαθμού σε στόχο-αυτοσκοπό που μαζί με το χωρισμό της εκπαίδευσης από τις άλλες κοινωνικές λειτουργίες, συντελεί στο να εξαφανίζεται από το οπτικό πεδίο του εκπαιδευόμενου ή κοινωνικής χρησιμότητα του μαθητή. Αυτό μαζί κατατείνουν στο να αποκρύπτονται οι ταξικές σχέσεις στο χώρο της παιδείας. Φοβάμαι όμως ότι θα βγαίναμε από το θέμα μας).

Βέβαια όλοι ξέρουμε ότι η απόκρυψη της ταξικής πάλης δεν σημαίνει και κατάργησή της. Στο παρελθόν προσπάθησα να δείξω τα αποτελέσματα της ταξικής πάλης στο χώρο της ελληνικής εκπαίδευσης, τα χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής κρίσης, τη βαθιά τομή που επιδίωξε η εξουσία με το νόμο για την ΤΕΕ και τις πολιτικές επιπτώσεις της («Πολίτης», 13).

Νομίζω ότι η ένδεχόμενη και προβλεπόμενη εφαρμογή του έ.π. στην Ελλάδα εντάσσεται στα πλαίσια της σύγχρονης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και έχει σκοπό να ενισχύσει και να σταθεροποιήσει τις λειτουργίες επιλογής αλλά και τις λειτουργίες απόκρυψης των ταξικών σχέσεων του εκπαιδευτικού μηχανισμού.

III. 'Ο έ.π. ως λειτουργία επιλογής και συγκάλυψης των ταξικών σχέσεων

'Ο έ.π. έρχεται να εκπληρώσει 3 λειτουργίες:

1) Νά καταδιώξει και να νομιμοποιήσει τη διαδικασία επιλογής σαν κοινωνικά δίκαιη, επιστημονική και, φυσικά, άταξική. 'Η παρουσία των ψυχολόγων των παιδαγωγών και των άλλων επιστημόνων εγγυάται για τις πιο πάνω ιδιότητες της. 'Η ιδεολογία των αξιολογικών κριτηρίων φτάνει έδω στα όριά της.

2) Νά ενισχύσει και να σταθεροποιήσει την διαδικασία επιλογής εγκαινιάζοντας μία στενή παρακολούθηση των εκπαιδευόμενων.

3) Νά εξασφαλίζει τη συναίνεση των εκπαιδευόμενων (και των γονέων τους) για τη διαδικασία επιλογής-προσανατο-

λισμού πράγμα που στοχεύει στην ένσωμάτωση του κινήματος της νεολαίας στην κρατική πολιτική.

Τό ότι ο έ.π. μπορεί να φτάσει μέχρι τό «φακέλωμα» μάς τό δείχνει ανάγλυφα ο ίδιος ο κ. Μ.Δ. «'Όπως είναι εύνοητο ή συγκέντρωση των έλλεγγων προόδου, των εκθέσεων των καθηγητών και των αποτελεσμάτων των εξετάσεων και των test που θά γίνονται στο σχολείο καθώς και κάθε άλλες χρήσιμες πληροφορίες για τό κάθε παιδί άπαιτεί την όργάνωση στο κάθε σχολείο ενός καλά ταξινομημένου αρχείου. (...) 'Η τήρηση κι ή ενημέρωση ενός τέτοιου αρχείου άπαιτεί την πρόσληψη πρόσθετου προσωπικού στο κάθε γυμνάσιο».

Φυσικά δέν είναι τυχαίο ότι ο έ.π. προβλέπεται πρώτα άπ' όλα για τό τρίτάξια γυμνάσια μιά και εκεί θά πραγματοποιηθεί ή πρώτη και βασική επιλογή.

'Ο έ.π. έρχεται έτσι να συνεισφέρει σε μιά ιδεολογική αξιολόγηση των τεχνικών επαγγελματών και της ΤΕΕ μέσα στο ίδιο τό σχολείο και με τρόπο που να βρίσκεται σε άρμονία με τά συμφέροντα της εξουσίας. 'Ο έ.π. καλείται να νομιμοποιήσει τά δύο κυκλώματα στην παιδεία, να προετοιμάσει ιδεολογικά τη νεολαία για την πρόωρη (τώρα πιά) διάλυση του μύθου της κοινωνικής άνόδου μέσω της εκπαίδευσης (μιά και για την μεγάλη πλειοψηφία θά σβήσει ξαφνικά τό δράμα του Γενικού Άυκειού-διεξόδου στα ΑΕΙ), να ύπονομεύσει κάθε άποψη και πρακτική που θά στόχευε σε μιά άλλου τύπου αξιολόγηση και στροφή στην ΤΕΕ που, άκριβώς, θά ήθελε να βρίσκεται σε άντιστοιχία με τά ταξικά συμφέροντα των λαϊκών τάξεων.

Δέν θέλουμε με κανένα τρόπο να ίσχυριστούμε ότι ο έ.π. σημαίνει αναγκαστικά άποπροσανατολισμό και ύπονομευση των θέσεων των λαϊκών δυνάμεων ή ότι από τόν έ.π. κρίνεται ή επιτυχία της κυβερνητικής μεταρρύθμισης στην εκπαίδευση.

'Η εφαρμογή του έ.π. στη Δύση συνοδεύτηκε με τη δημιουργία νέων αντιφάσεων που, πολύ συχνά, είτε περιόρισαν τόν έ.π. σε μιά καθαρά περιθωριακή λειτουργία χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα για την εκπαίδευση είτε —και αυτό έχει τό μεγαλύτερο ενδιαφέρον— αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για τις λαϊκές δυνάμεις όχι μόνο για να επιδιώξουν να πάρουν οι ίδιες στα χέρια τους τό ζήτημα του επαγγελματικού προσανατολισμού αλλά, πάνω άπ' όλα, για να έλέγξουν τόν κοινωνικό προσανατολισμό των επαγγελματών, για τά όποια προετοιμάζει ή εκπαίδευση, άνοίγοντας έτσι μιά ουσιαστική διαδικασία «κοινωνικοποίησης» της εκπαίδευσης.

'Εκείνο που άπλά θέλουμε να τονίσουμε είναι ότι ο έ.π. άποτελεί μιά συγκεκριμένη επιλογή της εξουσίας για τη σταθεροποίηση της πολιτικής και των συμφερόνων της στο χώρο της εκπαίδευσης.

Τελειώνοντας θά θέλαμε να θίξουμε άλλο ένα σημείο: 'Η καθιέρωση του έ.π. στην εκπαίδευση προϋποθέτει μιά λιγότερο ή περισσότερο στενή σύνδεση των υπεύθυνων τόσο στο επίπεδο του συνολικού εκπαιδευτικού συστήματος όσο και στο επίπεδο των επί μέρους εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με τά άρμόδια κρατικά όργανα οικονομικού προγραμματισμού αλλά και με τις επί μέρους οικονομικές μονάδες. Οι νέες αυτές σχέσεις αφήνουν περιθώρια για να παρέμβουν στα ζητήματα του έ.π. κάποια άμεσα οικονομικά συμφέροντα επί μέρους κεφαλαίων ή μερίδων της αστικής τάξης. Άυτά τά συντεχνιακού τύπου συμφέροντα άποκλίνουν, κατά κανόνα, σε σχέση με τά μακροπρόθεσμα πολιτικά συμφέροντα του συνασπισμού της εξουσίας όπως εκφράζονται από την επίσημη εκπαιδευτική πολιτική. Τέτοιες διαφωνίες —που στίς χώρες της Δύσης εκφράζονται κυρίως από τούς συλλόγους βιομηχάνων— άφορούν συνήθως τό μέγεθος και τόν χαρακτήρα της εξειδίκευσης, τό εύρος της παρεχόμενης μόρφωσης, τούς τίτλους σπουδών, τό δικαίωμα να συναποφασίσουν οι βιομήχανοι για κάποιες κατευθύνσεις της εκπαίδευσης, να όργανώνουν την πρακτική εξάσκηση κλπ.

'Η πίεση των καπιταλιστικών συντεχνιακών συμφερόντων κατευθύνεται γενικά στο να αυξηθεί ή εξειδίκευση και να συνδεθεί με συγκεκριμένες παραγωγικές διαδικασίες, καθώς και να αυξηθεί ή επιρροή των «έργοδοτών» στίς κατευθύνσεις της παιδείας.

'Αλλά, άν κοιτάξουμε πάλι προς την Δύση, θά δούμε πώς οι τάσεις αυτές δέν επιβεβαιώνονται. Μιά από τις βασικότερες λειτουργίες του άστικού κράτους είναι να επιβάλλει τό μακροπρόθεσμο πολιτικό συμφέρον των κυριαρχών τάξεων πάνω στα πρόσκαιρα συντεχνιακά συμφέροντα των επί μέρους μερίδων τους.

Και τό μακροπρόθεσμο πολιτικό συμφέρον του άστισμού στην εκπαίδευση άπαιτεί την άυτονομία της από κάθε είδους άμεσες συντεχνιακές οικονομικές επιδιώξεις. Άπαιτεί, μαζί με τούς όρους που εξασφαλίζουν την ύπαγωγή των άμεσων παραγωγών στα μέσα παραγωγής, να πληρούνται και οι όροι που εξασφαλίζουν την κινητικότητα τους.

'Όμως για να εξασφαλιστεί ή κινητικότητα της έργατικής δύναμης άπαιτείται ένα συγκεκριμένο εύρος γενικής παιδείας που βάζει όρια στην εξειδίκευση (βλέπε σχετικά την εισαγωγική έκθεση του νόμου για την ΤΕΕ).

Βέβαια, ύπάρχουν μερικοί που άνακαλύπτουν τόν ταξικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης στα συντεχνιακά κεφαλαιοκρατικά συμφέροντα και σπεύδουν έτσι να επικροτήσουν κάθε «έκσυγχρονιστική» και «ουδέτερη» μεταρρύθμιση. Θά μάς επιτρέψουν να διαφωνούμε.

αι γραμματα ζωριζω

«Θέσεις»

1964-1975

του Λουί 'Αλτουσέρ

Μετάφραση: Ξενοφών Γιαταγάνας, έκδ. «Θεμέλιο», 'Αθήνα 1977, σσ. 166.

«Τό τέλος του δογματισμού προκάλεσε πραγματική ελευθερία έρευνας, αλλά και ένα είδος πυρετού. Μερικοί βιάστηκαν νά ανακηρύξουν ώς φιλοσοφία τά ιδεολογικά σχόλια στά αισθήματα απολύτρωσής τους και τή λαχτάρα γιά ελευθερία πού αισθάνθηκαν. Οί θερμοκρασίες όμως πέφτουν τόσο σίγουρα όσο και οί πέτρες πού πετιούνται στον άέρα. Τό τέλος του δογματισμού μās απέδωσε μόνο τό δικαίωμα νά κάνουμε τόν άκριβή άπολογισμό τής πνευματικής μας περιουσίας, νά πούμε μέ τ' όνομά τους τά πλούτη μας και τίς φτώχειες μας, νά θέσουμε και νά διατυπώσουμε άνοιχτά τά προβλήματά μας, και νά καταπιαστούμε στά σοβαρά μέ τήν πραγματική έρευνα. Τό τέλος του επέτρεψε νά βγοῦμε λίγο από τόν θεωρητικό έπαρχιωτισμό μας, νά άναγνωρίσουμε και νά γνωρίσουμε όσους υπήρξαν και υπάρχουν έξω από μās, και άντικρύζοντας αυτό τό απέξω, ν' άρχίσουμε νά κοιταζόμαστε άπ' έξω, νά άναγνωρίζουμε τό χώρο πού κατέχουμε στή γνώση και τήν άγνοια του μαρξισμού, και έτσι νά άρχίσουμε νά άναγνωρίζουμε και οί ίδιοι!»¹

'Ο Λουί 'Αλτουσέρ μπορεί νά διεκδικήσει ένα πολύ πρωτότυπο τίτλο: του μαρξιστή φιλοσόφου πού επί μιá

δεκαπενταετία όλες οί τάσεις τής μαρξιστικής και μή μαρξιστικής άριστερās σφυροκόπησαν άνελέη-

τα. 'Αν κάποιος θά 'θελε νά βιβλιογραφήσει όλο αυτό τό άντιαλτουσεριανό μένος θά 'πρεπε νά είναι προετοιμασμένος γιά τή σύνταξη ενός όγκωδέστατου καταλόγου. Τό γεγονός βέβαια άπό μόνο του δέν άποδεικνύει ούτε τήν άξία ούτε τήν σαθρότητα τών φιλοσοφικών θέσεων και έπεξεργασιών του 'Αλτουσέρ. Δείχνει πάντως ότι ή «περίπτωση 'Αλτουσέρ», όπως χαρακτήρισε τό έργο του Γάλλου φιλόσοφου ένας έπικριτής του², προκάλεσε τεράστιο ενδιαφέρον στους διανοούμενους κύκλους και όχι μόνο του Παρισιού. Καί αυτό δέν είναι χωρίς σημασία.

'Η «περίπτωση» 'Αλτουσερ

'Ο 'Αλτουσέρ εμφανίζεται μετά τό 1960³. 'Ανάμεσα 1960 και 1965 γράφει όρισμένα άρθρα στά περιοδικά La Pensée, Nouvelle Critique, Cahiers de l' I.S.E.A. και Ésprit, τά όποια, τό 1966, συγκέντρωσε σέ ένα τόμο μέ τό γενικό τίτλο «Γιά τό Μάρξ» (Pour Marx). Στο μεταξύ σέ συνεργασία μέ τους Η. Rancière, P. Macherey, E. Balibar και R. Establet δημοσίευσε τό Lire le Capital (1965) συλλογικό έργο σέ δύο τόμους, στό όποιο ό ίδιος έγραψε δύο κεφάλαια πού και τά δύο μαζί δέν ξεπερνούν τίς 250 σελίδες («'Από τό «Κεφάλαιο» στή Φιλοσοφία του Μάρξ», και «Τό άντικείμενο του «Κεφαλαίου»).

'Η συζήτηση πού προκάλεσαν οί πρώτες έργασίες του 'Αλτουσέρ, όπωσδήποτε, ήταν περιορισμένης έκτασης: δέν βγήκε έξω από όρισμένους κύκλους διανοουμένων του Παρισιού. Μετά τό 1965, μέ τή δημο-

1. L. Althusser, Pour Marx, éd. Maspero, Παρίσι 1966, σ. 21.

2. Βλ. Τζών Λιούις, Κριτική του Έργου του Λουί 'Αλτουσέρ, μετάφρ. Γιάννη Κρητικού, και Λουί 'Αλτουσέρ, 'Απάντηση στον Τζών Λιούις, μετάφρ. Κλαίρη Μητσστάκη, Θεμέλιο 1977, σσ. 142.

3. Μέχρι τό 1960 είχε δημοσιεύσει ένα δοκίμιο γιά τόν Μοντεσκιέ (Montesquieu, la politique et l' histoire), PUF, Paris 1959) και τή μετάφραση όρισμένων άποσπασμάτων από τό έργο του Φόουερμπαχ (Manifestes philosophiques de Feuerbach, Textes choisis, PUF, 1960).

τα γουριζω • και γραμματα γουριζω

σίευση του Lire le Capital και του Pour Marx ακολούθησαν σωρό οι κριτικές, οι πολεμικές απαντήσεις, ένιότε και επιδοκιμασίες. 'Η «σχολή» 'Αλτουσέρ, αϊφνίδια, απέκτησε παγκόσμια άκρoαση.

Βρισκόμαστε στά μέσα τής δεκαετίας του '60. Είναι ή εποχή πού εκκολάπτεται τό νέο φοιτητικό κίνημα και τό κίνημα τών διανοουμένων. Στην Εύρώπη και τή Β. 'Αμερική εμφανίζονται τά πρwτα σημάδια τής «άμφισβήτσης». 'Ο άντιμπεριαλιστικός άγwνας τού βιετναμέζικου λαού, μπáινοντας στην πió κρίσιμη φάση του, δημιουργεί παγκόσμιο ρεύμα άλληλεγγύης αλλά και πολιτικών ζυμώσεων. 'Η σοβιετοκινεζική διένεξη μετατρέπεται σε όριστική ρήξη, ενώ στην Κίνα ξεσπά ή «πολιτιστική επανάσταση» πράγμα πού σημαδεύει βαθύτατα τήν ευρωπαϊκή φοιτητική και διανοούμενη νεολαία. Είναι ή εποχή τέλος πού ή κουβανέζικη επανάσταση γνωρίζει θεαματικές επιτυχίες ενώ λίγο άργότερα από τό χαμένο άντάρτη Γκεβάρα θά φτιαχτεί ένα ίνδαλμα και μιά συνθηματολογία άνατρεπτικής πάλης.

'Ο θεωρητικός ριζοσπαστισμός τού 'Αλτουσέρ εμφανίζεται λοιπόν σε μιά εποχή όπου ό πολιτικός ριζοσπαστισμός τής διανοούμενης νεολαίας έκανε τήν όρμητική τού εμφάνιση ενώ οι περιπέτειες τού παγκόσμιο εργατικού κινήματος έπλητταν θανάσιμα τήν επίσημη θεωρητική όρθοδοξία και καταρράκωναν τό κύρος τού Μοναδικού και 'Αλάθητου Κέντρου. Και ό μαρξισμός τού Α., ό τρόπος πού πρότεινε νά ειδωθεί τό έργο τού Μάρξ, άντιδογματικός και εικονοκλαστικός, δέν είχε λίγα προτερήματα για νά προσελκύσει τό ενδιαφέρον τών νέων άριστερών διανοουμένων τού τόπου του. Πολλοί ήταν εκείνοι πού δέν τούς έθελγε πλέον ό ύπαρξισμός τού Σάρτρ, ό νυσταλέος μαρξισμός τών σοβιετικών έγχειριδίων και τών γαλλικών τους άντιγράφων, ή ό έγελιανοποιημένος Μάρξ πού πρότειναν άλλες μαρξιστικές σχολές. Πολλοί ήταν εκείνοι πού είχαν άποκάμει με τό επικίνδυνο παιγνίδι «νά μεταμφιέζουν τόν Μάρξ σε Χούσερλ, τόν Μάρξ σε Χέγκελ ή σε Νέο Μάρξ,

ήθικολόγο και όμμανιστή με κίνδυνο νά μπερδέψουν άργά ή γρήγορα τό πρόσωπο με τή μάσκα»⁴.

'Η άναζήτηση μιάς νέας έρμηνείας τού μαρξικού έργου, στό βαθμό πού οι καθιερωμένες είχαν ξεφτίσει, έστρεψε τήν προσοχή ενός ευρύτατου μορφωμένου κοινού προς τίς εργασίες τού 'Αλτουσέρ και τών συνεργατών του. 'Ας μή θεωρηθεί, όμως, ότι ό Α. έγινε ό πνευματικός πατέρας τών νέων κινήματων, τών κινήματων πού βαφτίστηκαν «άμφισβήτση». Μάλιστα στους πió άντιπροσωπευτικούς κύκλους ή κινήσεις τής «άμφισβήτσης» ή σκέψη τού Α. έμοιαζε πολύ σχολαστική, άρτηριοσκληρωτική, νεοδογματική, άποστεγνωμένη ή σε άλλες περιπτώσεις (μαοϊκοί, τροτσκιστές) θεωρήθηκε ως τό άριστερο έλλοθι τού ρεβιζιονισμού, άριστερή μάσκα τού «δεξιού Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος»⁵. Σε γενικές γραμμές, δέν θά ήταν ύπερβολή νά ύποστηρίξει κανείς ότι ή περί τών 'Αλτουσέρ κίνηση ήταν και παρέμεινε κίνηση μοναχικών: σε πολύ περιορισμένο βαθμό τροφοδότησε είτε τήν πολιτική σκέψη πολιτικών ομάδων τής γαλλικής άριστερας (κόμματα και οργανώσεις) είτε τά νέα φιλοσοφικά και έπιστημονικά ρεύματα.

Παρουσιάζεται έτσι ένα διπλό και παράδοξο φαινόμενο: τεράστιο αλλά και άρνητικό ενδιαφέρον για τό έργο τού 'Αλτουσέρ πού δέν θ' άργήσει νά γίνει σφοδρή πολεμική, άπ' όλες τίς μεριές.

Η επιτυχία-άποτυχία τής νέας «σχολής» έχει νά κάμει με τή πολιτική κατάσταση τής μαρξιστικής άριστερας μέσα και έξω από τό ΓΚΚ. 'Η κατάσταση αυτή από τή μιά διευκόλυνε και από τήν άλλη δυσκόλευε τήν παραδοχή. 'Ο 'Αλτουσέρ ήταν μέλος τού ΓΚΚ. 'Ο ίδιος, στον πρόλογο τού Pour Marx έλεγε ότι «γράφω αυτές τίς άράδες με προσωπική ευθύνη και σαν κομμουνιστής πού άναζητά στό πασελθόν μας κάτι πού νά

διαφωτίσει τό παρόν μας και νά φωτίσει τό μέλλον μας». Και ήταν σαφέστατο ότι ή άναζήτηση αυτή, από πολιτική άποψη, προέτρεπε στην σύνδεση μαρξισμού και εργατικού κινήματος, στην σύνδεση τού εργατικού κινήματος με τό κομμουνιστικό κόμμα και τίς άλλες εργατικές οργανώσεις. Γι' αυτό ό Α. θεωρούσε τήν πολιτική άυτοκριτική και τήν θεωρητική επανεξέταση τού παραδοσιακού μαρξισμού πού κληροδότησε στό εργατικό κίνημα ή II και ή III Διεθνής, τήν κριτική τών «'Αληθειών» πού κληροδότησε ή σταλινική πρακτική μετατρέποντας τό μαρξισμό σε «Μεγάλα Τσιτάτα», ως άπαραίτητη και επείγουσα προϋπόθεση. 'Ομως τήν ίδια εποχή ύπήρχαν δραστηκότατοι πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες πού έξωθούσαν (και έξώθησαν) σε μιά κονιορτοποίηση τού κινήματος τής νεολαίας. Πρίν και, κυρίως, μετά τό Μάη τού '68 ξεπήδησαν πλήθος οργανώσεις: μαοϊκές, τροτσκιστικές, άναρχικές, άυθορμητιστικές, ενώ τό ΓΚΚ δέν ήταν έτοιμο νά δεχτεί αυτό τό νέο κύμα κοινωνικών κινήματων και πέρασε δίπλα τους. Τό κλίμα επίσης στό έσωτερικό τού ΓΚΚ ήταν τέτοιο πού φιλοσοφικές επεξεργασίες σαν κι αυτές τού 'Αλτουσέρ, πού άναιρούσαν έξίσου τόν άνθρωπισμό / οικονομισμό και τό δογματισμό, δέν μπορούσαν νά έχουν άμεσες και θεαματικές επιπτώσεις. Τό ζήτημα ήταν καθαρά πολιτικό και τό ΓΚΚ ζούσε άκόμη τή άκνησία στην όποία τό είχε καταδικάσει ό σταλινισμός του. Και παρά τό γεγονός ότι με τήν άπόφαση τής Κεντρικής του 'Επιτροπής για τήν Κουλτούρα και τούς Διανοούμενους (1966, στό 'Αρζαντέιγ) άνοιγε κάποιους δρόμους πού άπομάκρυναν από τό σταλινικό βάλτωμα, ώστόσο οι επίσημοι θεωρητικοί εκπρόσωποι τού ΓΚΚ είτε σχολίαζαν άκόμη τά «Μεγάλα Τσιτάτα» είτε άρχισαν νά μπáινουν στην τροχιά μιάς άνθρωπολογικής και άνθρωπιστικής θεώρησης τού Μάρξ (Γκαρωντύ, Λυσίεν Ζέβ). Αυτή ή τελευταία τάση, ενώ τό πρόβλημα ήταν ή ούσιαστική άυτοκριτική τής ιστορίας τού εργατικού κινήματος, άναγόρευε ως άπόλυτη και μοναδική Αίτία τού ζοφε-

4. L. Althusser, Pour Marx, σ. 18.

5. Χαρακτηριστική είναι άπ' αυτή τήν άποψη ή κριτική πού άπευθύνει στον 'Αλτουσέρ, ένας τρών συνεργάτης τους ό Η. Rancière. βλ. J. Rancière... La Leçon d' Althusser, Παρίσι, idées, Callimard, 1974.

και γραμματα γουερριζω • και γραμμα

ροῦ καί τραγικοῦ παρελθόντος τήν «λατρεία» τοῦ προσώπου τοῦ Στάλιν τήν περίφημη «προσωπολατρεία» πού κατάντησε —κι ὄχι μόνο στή Γαλλία— τό μέγα αἰτιολογικό πασσαρτοῦ⁶. Ἔτσι οἱ καταγγελίες τῶν ἐπί Στάλιν παραβιάσεων τῆς «σοσιαλιστικῆς νομιμότητας», δηλαδή ὀρισμένων καταστάσεων τῆς νομικῆς ὑπερδομῆς τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος, ἔγινε ἡ νέα γραμμὴ πλεύσης ὅπως τήν εἶχε χαράξει καί διδάξει τό 20ό συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ, ἐνῶ οἱ σχέσεις ὑπερδομῆς καί δομῆς, οἱ ταξικές καί πολιτικές σχέσεις ἀποσιωπήθηκαν.

Ὁ Ἄλτουσέρ ἔθετε διαφορετικά τό θέμα. Καί τό ἔθεσε διαφορετικά στό θεωρητικό επίπεδο, ἔχοντας ὅμως πλήρη ἐπίγνωση ὅτι μεταξύ θεωρίας καί πολιτικῆς δέν μεσολαβοῦν σινικά τείχη. Ἀντίθετα μάλιστα προσπάθησε νά θεωρητικοποιήσει τή σχέση πολιτικοῦ καί θεωρητικοῦ.

Ὁ Ἄλτουσέρ ξεκινούσε ἀπό μίαν ἀνάγνωση τοῦ ἔργου τοῦ Μάρξ πού ἤθελε νά ξαναπιάσει τήν παράδοση τοῦ Λένιν καί, ὅπως ὁ Λένιν, ἀρνιόταν τό ἰδεαλιστικό ζεύγος θεωρητικῆς οὐμανισμοῦ-οἰκονομισμοῦ. Ἄν ὁ οἰκονομισμός καί ὁ οὐμανισμός ἦταν μιά μορφή προσβολῆς τῆς μαρξιστικῆς ἐπιστήμης καί φιλοσοφίας καί συνάμα μιά μορφή διείσδυσης τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας στό χώρο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, μήπως τό σῶμα τοῦ ἴδιου τοῦ μαρξισμοῦ, δηλαδή τό θεωρητικό ἔργο πού θεωρήθηκε ὡς μαρξισμός, δέν ἦταν «ὑπεύθυνο» πρὸς τοῦτο; Ἄν ὁ οἰκονομισμός/οὐμανισμός, μέ τίς ποικίλλες ἐπιπτώσεις τους στήν πολιτική, τήν οἰκονομία, τήν ἐπιστήμη, τή φιλοσοφία καί τήν ὀργάνωση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, δέν εἶναι παρά μιά κρίση τοῦ μαρξισμοῦ δέν θά πρέπει νά ἀνατρέξουμε στά ἴδια τά

γραπτά τοῦ Μάρξ καί νά ἐλεξοῦμε τό ἄν ὁ οἰκονομισμός καί ὁ θεωρητικός οὐμανισμός νομιμοποιούνται μέ βάση τό μαρξικό ἔργο; Τί εἶναι καί τί δέν εἶναι μαρξισμός; Τί εἶναι μαρξιστική ἐπιστήμη; ἐπιστήμη τοῦ κοινωνικοῦ καί ἡ θεωρία τῆς; ὁ ἱστορικός ὕλισμός; Τί εἶναι μαρξιστική φιλοσοφία; ὁ διαλεκτικός ὕλισμός; Τί εἶναι ὅλα τούτα τά «αὐτονόητα» πού μᾶς κληροδότησε ἡ παράδοση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἄν τά δοῦμε μέσα ἀπό τό ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ Μάρξ; Καί τί εἶναι τό ἔργο τοῦ Μάρξ μέ βάση τίς ἴδιες του τίς τελειοποιημένες ἐννοιολογικά ἐπιστημονικές ἐπεξεργασίες; Πῶς πρέπει νά συμπληρώσουμε τά κενά τῆς γραφῆς του, ἄν κενά ὑπάρχουν, καί νά ἐρμηνεύσουμε τίς ἀντιφάσεις τους, ἄν ἀντιφάσεις ὑπάρχουν;

Ὁ Ἄλτουσέρ εἶχε τή μεγάλη ἀξία νά θέσει τά ἐρωτήματα αὐτά. Δείχνοντας ὅμως τήν ἐσωτερική λογική πού συνδέει τήν ὅποια ἀπάντηση μέ τήν πρακτική καί τήν ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ὄρθωνε ταυτόχρονα γύρω του τοίχους, ἄν καί διάτρητους, πού τόν ἀπέκοβαν τόσο ἀπό τήν ἐκτός ὅσο καί τήν ἐντός ΚΚ μαρξιστική θεωρία.

Ἡ ἐπιστημολογική τομὴ στό ἔργο τοῦ Μάρξ

Τό διάβημα τοῦ Ἄλτουσέρ εἶναι κατ' ἀρχήν ἐπιστημολογικό. Ὑποβάλλοντας τά κείμενα τοῦ Μάρξ σέ μιά ἐξαντλητικά λεπτομερῆ ἀνάγνωση, θέλει νά διαγνώσει τίς μεταλλαγές πού συντελοῦνται στό θεωρητικό τους καθεστῶς, νά ἐντοπίσει τά περασμένα ἀπό μίαν προεπιστημονική σέ μίαν ἐπιστημονική προβληματική. Τήν ἐννοια τῆς προβληματικῆς δανείζεται ἀπό τόν Jacques Martin «γιά νά καταδηλωθεῖ, ὅπως λέει, ἡ ἰδιάζουσα ἐνότητα ἐνός θεωρητικοῦ σχηματισμοῦ»⁷. Γιατί κάθε θεωρητικός σχηματισμός εἶναι ἕνα ἰδιότυπο θεωρητικό σύνολο ἐννοιῶν, ἀντικειμένου, μεθόδου, μεθοδολογίας καί πρακτικῆς πού τό ξεχωρίζει ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο καί δέν εἶναι ἀναγώγιμο σέ κανένα ἄλλο. Χρειάζεται λοιπόν, γιά νά τό κατανοήσου-

με, μιά θεωρία τῆς διαμόρφωσης τοῦ θεωρητικοῦ σχηματισμοῦ, μιά θεωρία τῆς ἱστορίας του τελικά, πού θά μᾶς δώσει τά κλειδιά τῆς διαφορᾶς του ἀπό τούς ἄλλους. Γιατί ἡ διαμόρφωση ἐνός θεωρητικοῦ σχηματισμοῦ (ὅπως καί ἐνός κοινωνικοοικονομικοῦ σχηματισμοῦ) δέν εἶναι ἐκλεκτικιστικό ἄθροισμα διάσπαρτων στοιχείων οὔτε εὐθύγραμμα ἐξέλιξη μιᾶς θεωρητικῆς παραγωγῆς σέ μιά ἄλλη (π.χ. ἀπό τόν τόν Χέγκελ στόν Μάρξ «στήνοντας τήν διαλεκτική τοῦ Χέγκελ στά πόδια τῆς»).

Ἀπό τόν Gaston Bachelard δανείζεται τήν ἐννοια τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς γιατί ἔτσι «μποσοῦμε νά στοχαστοῦμε τήν προαγωγή τῆς θεωρητικῆς προβληματικῆς συγχρόνως πρὸς τή θεμελίωση μιᾶς ἐπιστήμης»⁸.

Μέ βάση λοιπόν τίς ἐννοιες τῆς προβληματικῆς καί τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς ὁ Ἄλτουσέρ θεωρεῖ ὅτι τό σύνολο μαρξικό ἔργο τέμνεται σ' ἕνα κάποιο σημείο, χωρίζεται σέ δύο μέρη ἔτσι πού τό δεύτερο δέν μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στό πρῶτο καί ἀντίστροφα. Τό δεύτερο μέρος ὅμως μπορεῖ νά χρησιμεύσει στό νά ἐρμηνεύσουμε τό πρῶτο καί, γενικότερα, νά ἀποτελέσει τή βάση γιά τήν συμπλήρωση τῶν κενῶν του, τήν ἄρση τῶν ἀντιφάσεών του, τήν ἀνάπτυξή του. Κατά τόν Ἄλτουσέρ ἡ τομὴ στό ἔργο τοῦ Μάρξ τοποθετεῖται στή «Γερμανική Ἰδεολογία» καί τίς «Θέσεις γιά τό Φόουερμαχ» (1845). Ὁ Μάρξ μέ τή «Γερμανική Ἰδεολογία» προβαίνει στή κριτική τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας ἐκείνης πού κατά καιρούς χρησίμευσε σάν πρότυπό του, καί ταυτόχρονα προβαίνει στήν κριτική καί τήν ἀπόρριψη τῆς προηγούμενης φιλοσοφικῆς του συνειδήσης. Στά ἔργα τῆς τομῆς ἐξαγγέλλει τίς πρῶτες μεγαλοφυεῖς, ἄν καί ἀβέβαιες, διατυπώσεις τῆς νέας φιλοσοφίας καί τῆς νέας ἐπιστήμης πού ἀρχίζει νά κυφορεῖται («Θέσεις γιά τό Φόουερμαχ»). Ὁ Ἄλτουσέρ δείχνει ὅτι τό πρῶτο ἀπό τήν ἐπιστημολογική τομὴ ἔργο τοῦ Νέου Μάρξ διαπνέεται, σέ μιά πρώτη φάση, ἀπό τήν προβληματική τῶν Κάντ-Φίχτε

6. Χαρακτηριστικός εκπρόσωπος αὐτῆς τῆς ἀποψης στό ΓΚΚ εἶναι σήμερα ὁ ἱστορικός Ζάν Ἐλενστάιν, ἀρκετά γνωστός στό ἑλληνικό κοινό μέ τή μετάφραση τῶν βιβλίων του «Τό σταλινικό φαινόμενο» (Βλ. βιβλιοκριτική Α. Ἐλεφάντης, *Πολίτης*, τεύχ. 6), «Ἡ ἱστορία τῆς ΕΣΣΑ» καί «Ἱστορία τοῦ Γαλλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».

7. L. Althusser, *Pour Marx*, σ. 24.

8. Στό ἴδιο, σ. 24.

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

μέσω τῶν ὁποίων κρίνει τό ἔργο τοῦ Χέγκελ, σέ μιά δευτέρη ἀπό τήν ἀνθρωπολογική προοπτική τοῦ Φούερμπαχ καί μόνο ἓνα ἔργο του, τά «Χειρόγραφα τοῦ 44» μπορεῖ νά θεωρηθεῖ «Χεγελιανό». Μέ τή «Γερμανική ἰδεολογία» καί τίς «Θέσεις γιά τό Φούερμπαχ» ὁ Μάρξ «ξεκαθαρίζει τοὺς λογαριασμούς μέ τήν παλιότερή του συνείδηση». Ἐπίσης ἀπό τή στιγμή αὐτή καί μετά ἀρχίζει τό γιγαντιαῖο ἔργο γιά τή θεμελίωση τῆς θεωρίας τῆς ἱστορίας: ἱστορικό ὕλισμό καί μιάς νέας φιλοσοφίας: τό διαλεκτικό ὕλισμό, στή διάρκεια μιάς πορείας ὠρίμανσης πού θά ἐτοιμάσει τά ἐννοιολογικά ἐργαλεῖα καί θά δώσει τά ἔργα τῆς ὠριμότητος.⁹

Ἄν τό ἐπιστημολογικό διάβημα τοῦ Ἄλτουσέρ, προσδιόρισε ἓνα συγκεκριμένο πεδίο καί ἀντικείμενο γιά τήν μαρξιστική ἐρευνα, δέν περιορίστηκε ὡστόσο μόνο σ' αὐτό τό ξεκαθάρισμα. Ἐπιδόθηκε σέ μιά συστηματική κριτική τῶν χυδαίων «μαρξιστικῶν» ἀπόψεων πού διαχωρίζουν ἀπόλυτα τήν κοινωνικοοικονομική ὑπόδομή ἀπό τό ἰδεολογικοπολιτική ὑπερδομή, μίλησε γιά τήν σχετική αὐτονομία τῶν τριῶν βασικῶν ἐπιπέδων, τοῦ οἰκονομικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καί τοῦ ἰδεολογικοῦ, τόν ὑπό καί ὑπερ-προσδιορισμό σέ τελευταία ἀνάλυση ἀπό τήν οἰκονομία ἀλλά καί γιά τά φαινόμενα ἀνάδρασης, ἀλληλοπροσδιορισμοῦ καί ἀλληλεξάρτησης πού παρατηροῦνται. Σ' αὐτή τή μεθοδολογική βάση κατέκρινε τόν οἰκονομισμό πού ἀνάγει τά πάντα στήν περιβόητη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, καί, συνεχίζοντας, τό ἔργο ἄλλων μαρξιστῶν (Λένιν, Γκράμσι, Μάο), ἔδειξε τήν προτεραιότητα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων.

Δέν θά μιλήσουμε ὁμως γιά τά σημεῖα αὐτά πού βασικά περιέχονται στό *Pour Marx* καί τήν *Lire le capital* γιατί ὁ σκοπός μας δέν εἶναι νά κάνουμε μιά ὀλοκληρωμένη ἔκθεση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἄλτουσέρ καί τῶν συνεργατῶν του. Καί ἐπιπλέον τά ἔργα τοὺς αὐτῆς τῆς περιόδου δέν ὑπάρχουν στά ἑλληνικά.

Θά ἀρκεστώ συνεπῶς νά μιλήσω γιά τό νῆμα πού διαπερνᾷ τίς ἀναλύσεις τοῦ Ἄλτουσέρ στό βι-

βλίο πού ὁ ἑλληνας ἀναγνώστης ἔχει ἤδη στή διάθεσή του: τίς «Θέσεις».

Μαρξισμός καί πάλι τῶν τάξεων

Στήν «Ἐποστήριξη τῆς Ἀμιέννης»,¹⁰ ὁ συγγραφέας, ἀποτιμώντας συνολικά τό ἔργο του θά πει ὅτι εἶναι πολεμικό καί πολιτικό. Τό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά προσεχθεῖ γιατί ἔχει βαρύνουσα σημασία. Τά κείμενά του, λέει, εἶναι «ἐπεμβάσεις πολιτικές μέσα στήν κρατοῦσα μαρξιστική φιλοσοφία, συγχρόνως ἐνάντια στό δογματισμό καί στήν κριτική του ἀπό τά δεξιά, καί ἐπεμβάσεις φιλοσοφικές στήν πολιτική ἐνάντια στόν οικονομισμό καί τό ἀνθρωπιστικό του «συμπλήρωμα» (σελ. 127). Γιατί, θά συνεχίσει, ὁ δογματισμός πού εἶχε βραχυκυκλώσει τή μαρξιστική θεωρία ἐπικρατοῦσε καί μετά τό XX Συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ ἐνῶ ταυτόχρονα εἶχε βρεῖ ἓναν ψευτοπόλεμο, τίς φιλοσοφικές φλυαρίες «περί Ἀνθρώπου». Ἡ ἀχὴρ λοιπὸν γιά ἓνα κομμουνιστὴ μαρξιστὴ φιλόσοφο ἔπρεπε νά δοθεῖ σέ δύο μέτωπα καί σέ δύο ἐπίπεδα. Στό ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς ἡ πάλι ἦταν θεωρητική: ὄφειλε νά διεκδικήσει τά δικαιώματα τῆς θεωρίας γιά τήν σχετική αὐτονομία της σέ σχέση μέ τήν πολιτική, νά καταρρίψει τίς θέσεις τοῦ δογματισμοῦ πού καταδικάζαν τή φιλοσοφία σέ σχολιαστική τῆς τρέχουσας πολιτικῆς γραμμῆς καί σκοπιμότητας. Καί στό ἐπίπεδο τῆς θεωρίας, ἡ μάχη τοῦ μαρξιστῆ-κομμουνιστῆ φιλόσοφου ἦταν πολιτική γιατί ἔπρεπε νά καταδείξει ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι σέ τελευταία ἀνάλυση πάλι τῶν τάξεων στό χῶρο τῆς θεωρίας. Τί εἶδους «πολιτική» εἶναι ἡ θεωρία; Ὁ Ἄλτουσέρ θά μᾶς πει ὅτι σχετίζεται μέ τήν «ἰδεολογική ἡγεμονία τῆς ἀρχουσας τάξης, γιά τή σύστασή της, τήν ἐνδυνάμωσή της ἢ τήν πάλι ἐναντίον της» (σελ. 125).

Τά πράγματα ὁμως δέν ἦταν ἀπλά γιατί ἡ θέση αὐτή θά μπορούσε νά καταλήξει στόν ἰδεαλισμό τῆς καθαρῆς θεωρίας καί τῆς καθαρῆς ἐπιστήμης, ἢ διαφορετικά σέ «θεωρητικισμό» καί ἐπιστημονισμό, πράγμα ἄλλωστε γιά τό ὁποῖο κατηγορήθηκε. Ἐπρεπε, λοιπὸν, νά στοχαστεῖ

κανεῖς τά ζητήματα τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας σάν θεωρητικά καί συνάμα πολιτικά ζητήματα παίρνοντας ὑπόψη τίς κρατοῦσες στό ἐργατικό κίνημα μαρξιστικές ἀντιλήψεις. Ἡ ἀποψη τοῦ λοιπὸν «παρουσίαζε αὐτὴν ἐδῶ τήν πρωτοτυπία πού δέν τῆς συγχωρήθηκε ποτέ, νά ἀσκεῖ κριτική στό δογματισμό ὄχι ἀπὸ θέσεις ἀνθρωπιστικῆς ἰδεολογίας ἀλλὰ ἀπὸ θέσεις ἀριστερῆς, τοῦ θεωρητικοῦ ἀντι-ανθρωπισμοῦ, ἀντι-εμπειρισμοῦ καί ἀντι-οικονομισμοῦ» (132).

Οἱ ἐξομολογήσεις αὐτές, πού ἄλλωστε εἶναι διάφανες σ' ὄλο τό ἔργο τοῦ Ἄλτουσέρ μᾶς ἀποκαλύπτουν ἓνα ἐρώτημα: τί σημαίνει νά εἶναι κανεῖς μαρξιστῆς-φιλόσοφος; Στό ἄρθρο «Μαρξισμός καί πάλι τῶν τάξεων» ὁ Ἄλτουσέρ ἀπαντᾷ: «ἡ πάλι τῶν τάξεων ἀποτελεῖ τόν «καθοριστικό κρῖκο» ὄχι μόνο γιά τήν πολιτική πρακτική τοῦ μαρξιστικοῦ λενινιστικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἀλλὰ καί γιά τή θεωρία, τήν ἐπιστήμη καί τή μαρξιστική φιλοσοφία» (σ. 63). Μόνο ἡ πάλι τῶν τάξεων πού διεξάγεται σέ ὅλα τά ἐπίπεδα, ἄρα καί τό θεωρητικό, πού διαπερνᾷ τό στοχασμό καί τήν πρακτική τοῦ Μάρξ καί τοῦ Λένιν, δίνει τήν ἀπάντηση γιά τό νόημα πού μπορεῖ νά ἔχει ἡ ἄσκηση, γιά τόν μαρξιστὴ φιλόσοφο, τῆς θεωρητικῆς πρακτικῆς. Πρόκειται, ἐπομένως, γιά μιά πρακτική, καί σάν τέτοια ἐγγράφεται στό χῶρο τῆς πάλι τῶν τάξεων. Ἄν ἡ καθαρὴ θεωρία ἢ καθαρὴ ἐπιστήμη —καί τά ἀφηρημένα ἐπιστημολογικά διαβή-

9. Ἀναλυτικότερα, ἡ περιορὸλόγηση στό ἔργο τοῦ Μάρξ πού προτείνει ὁ Ἄλτουσέρ εἶναι ἡ ἀκόλουθη.

1840-1844: Ἔργα τῆς Νεότητος

1845: Ἔργα τῆς τομῆς

1845-1857: Ἔργα τῆς ὠρίμανσης

1857-1883: Ἔργα τῆς ὠριμότητος.

10. Τό τελευταῖο ἀπὸ τά δοκίμια πού περιέχονται στή συλλογὴ «Θέσεις». Κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ μετάφραση τοῦ τίτλου εἶναι ἀστοχη καί παραπλανητική, γιατί πρόκειται ὄχι γιά τήν ὑποστήριξη τῆς πόλης τῆς Ἀμιέννης ἀλλὰ γιά τήν διατριβὴ πού ὑπεστήριξε ὁ Ἄλτουσέρ σέ μιά ἐπιτροπὴ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πικαρδίας, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1975, στήν πόλη τῆς Ἀμιέννης.

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

ματα προσκαλούν προς την κατεύθυνση αυτή— ξεκόβουν τό διανοούμενο από την πάλη των τάξεων, ή απόδοση των πρωτείων στην ταξική πάλη, ή προτεραιότητα του ιστορικού υλισμού, αποφεύγει τον κίνδυνο της θεωρησιαρχίας, παρέχει τή στέρεη βάση και στή μαρξιστική φιλοσοφία (τό διαλεκτικό υλισμό) για νά διαμορφώσει τις κατηγοριακές παραγωγές της και τις θέσεις της.

Αυτή τήν πολιτική όμως στο χώρο της θεωρίας θά μπορούσαμε νά τήν όρίσουμε και από μιά άλλη πλευρά θέτοντας ένα έρώτημα: σέ τί χρησιμεύει; Η απάντηση δίνεται όλογράφως: νά άμφισβητηθεί ή ιδεολογική ήγεμονία της άστικής τάξης, νά κατακτηθεί ή ιδεολογική ήγεμονία από τή εργατική. Η πολιτική, δηλαδή, στό χώρο της θεωρίας είναι τελικά ή στρατηγική μετασχηματισμού των υπερδομών. Ο θεωρητικός άγώνας στην προκειμένη περίπτωση δέν έχει νά κάνει μέ τήν δικαίωση του άπριόρι κομματικού λογισμού, αλλά συντελεί στην πολιτιστική κατάκτηση του συνόλου της τάξης, και του έθνους. Ο δογματισμός μετέτρεψε τή θεωρία σέ ύποστηριχτή του υπερβατικού κομματικού λόγου, άπολύτου ένσαρκωτή της «συνείδησης» της τάξης, ή όποια ταυτίζονταν μέ τή συνείδηση όλου του λαού, ό όποιος γράφει τήν ιστορία, έννοείται, ένσαρκώνοντας τό Κομματικό Λόγο κ.ο.κ. Στο μονόδρομο του δογματισμού, στόν θαυμαστικό έναγκαλισμό του Ένός μέ τά ύποκειμένα του πού έξορκίζει τις κοινωνικές αντίφάσεις και τις πραγματικές ταξικές σχέσεις, ό διαλεκτικός λογισμός άποκαλύπτει τήν λενινιστική διαλεκτική κόμμα-τάξη-μάζες, θεωρία και πολιτική πού γκρεμίζει τά τείχη ανάμεσα σέ διανοούμενο και πολιτικό, ήγεσία και «άπλό» μέλος της βάσης. Συναντάμε έτσι αυτό πού τόνιζε μέ τή θαυμαστή παραδοξολογία του ό Γκράμσι: «Όλα τά μέλη του κόμματος είναι διανοούμενοι».

Ο θεωρητικός αντι-ανθρωπισμός του μαρξισμού

Τήν άποψη για τόν θεωρητικό αντι-ανθρωπισμό του Μάρξ ύποστήριξε

για πρώτη φορά ό Έλτουσέρ σ' ένα δοκίμιο του 1963.¹² Καί έννοούσε ότι είναι ξένη προς τό θεωρητικό έργο του ώρισμου Μάρξ —άρα προς τό μαρξισμό— κάθε θεώρηση του Άνθρώπου ως Έποκειμένου της Έστορίας. Η ιστορία θά τόνισει άργότερα είναι «διαδικασία χωρίς Έποκειμένο και Τέλος».¹³ Στο σημείο αυτό ό Έλτουσέρ διαχωρίζεται ριζικά από τήν μαρξιστική και μαρξίζουσα παράδοση, πού είχαν δημιουργήσει οί φιλόσοφοι της «άλλοτρίωσης», της φιλοσοφίας πού, ως προς τις μαρξιστικές της καταβολές, έδράζονταν στά έργα του νέου Μάρξ. Η σχετική προβληματική είναι γνωστή: Έποκειμένο της Έστορίας είναι ό άνθρωπος, ή ούσία του όποιου, μέσα στις συνθήκες της έμπορευματικής παραγωγής, άλλοτριώνεται και ό άνθρωπος πραγματοποιείται: τό προλεταριάτο συνεπώς, πού αντιπροσωπεύει τήν ίδια τήν ανθρώπινη ούσία, καταργώντας τήν εκμετάλλευση άνθρώπου από άνθρωπο μέ τήν προλεταριακή επανάσταση θά επιτρέψει τήν πραγματοποίηση της ανθρώπινης ούσίας.

Ο Έλτουσέρ άρνούμενος τόν θεωρητικό ανθρωπισμό του Μάρξ δέν άρνιέται τήν ιστορική ύπαρξη του ανθρωπισμού, πράγμα έντελώς άναμφισβήτητο, αλλά και διαφορετικό ριζικά. Θεωρεί ότι ό θεωρητικός ανθρωπισμός δέν άποτελεί στοιχείο του θεωρητικού όπλοστασίου του Μάρξ. Μιά δέ από τις επιπτώσεις της επιστημολογικής τομής είναι άκριβώς ότι στά έργα της ώριμότητας οί «έννοιες» της άλλοτρίωσης και του Άνθρώπου δέν ύπάρχουν. Οί λέξεις αυτές όσάκις χρησιμοποιούνται σπάνια άλλωστε, δέν έχουν άδστηρό θεωρητικό καθεστώς: δέν είναι θεωρητικές έννοιες.¹⁴ Ο μαρξισμός

δηλαδή διακρίνεται από θεωρητικό αντι-ανθρωπισμό και μόνο μέ βάση ή χάρη σ' αυτόν μπορεί νά έρμηνεύσει άποτελεσματικά τις ιδεολογίες του ανθρωπισμού πού πρόσφατα έχουν είσχωρήσει και στην ιδεολογία του εργατικού κινήματος μέ τήν μορφή, κυρίως, του «σοσιαλιστικού ούμανισμού».

Ο Έλτουσέρ έκτοτε επανήλθε κατ' επανάληψη στό θέμα άναπτύσσοντας και διορθώνοντας συνεχώς τόν προβληματισμό του. Ήδη στην «Απάντηση στόν Τζών Λιούις» ή θέση του ότι ή ιστορία είναι «διαδικασία χωρίς Έποκειμένο και Τέλος» βρίσκει πío δλοκληρωμένη άνάπτυξη. Θά ύποστηρίξει (σ. 99) ότι ή άστική τάξη θέλησε νά κατοχυρώσει τό νομικο-ιδεολογικό όρο ύποκειμένο, νά τό μετατρέψει στην ύπ' αριθμό ένα φιλοσοφική της κατηγορία και πάνω του νά έδραιώσει τήν ιδεολογία της, άπαραίτητη προϋπόθεση της άναπαραγωγής των ιδεολογικών όρων της έξουσίας της. Έτσι διαμόρφωσε τόν «όρο ύποκειμένο της γνώσης (τό ego cogito, τό υπερβατικό ύποκειμένο του Κάντ ή του Χούρσελ, κλπ) της ήθικης και του Έποκειμένου της Έστορίας».¹⁵ Νομικο-ιδεολογικό ύποκειμένο, ήθικο ύποκειμένο, γνωσιολογικό ύποκειμένο, Έποκειμένο της Έστορίας δέν είναι παρά πλευρές του κατεξοχην ύποκειμένου της άστικής ιδεολογίας του «έλεύθερου ύποκειμένου» του άστικού δικαίου μιά και τό σύνολο άστικό ιδεολογικό εποικοδόμημα συγκροτείται κάτω από τήν κυριαρχία της άστικής νομικής ιδεολογίας. Αντίθετα «για τή μαρξιστική φιλοσοφία δέν μπορεί νά ύπάρξει Έποκειμένο σάν Άπόλυτο Κέντρο, σά ριζική Άρχή, σά μοναδική Αίτία».

11. «Θέσεις», σελ. 63-68.

12. Στο Pour Marx, «Marxisme et humanisme», σσ. 225-258. Βλ. και μετάφρ. Έλένης Έωαννίδη στην Έπιθεώρηση τέχνης τ. 141-142, Σεπτ.-Όκτ. 1966.

13. Βλ. Λουί Έλτουσέρ, «Απάντηση», σ. 97.

14. Στην «Έποστήριξη της Άμύνης» ό Έλτουσέρ άπαντώντας σέ πολλούς επικριτές του γράφει ότι στό «Κεφάλαιο» τά άποσπάσματα πού μιλούν για τό θέμα της άλλοτρίωσης δέν έχουν θεωρητική σημασία. «Έννοώ μ' αυτό

πως ή άλλοτρίωση δέν εμφανίζεται σάν έπεξεργασμένη έννοιολογική κατηγορία, αλλά σάν ύποκατάστατο πραγματικότητας πού δέν έχουν φτάσει άκόμη σέ τέτοιο βαθμό επιστημονικής έπεξεργασίας, ώστε νά ανατρέξει εκεί ό Μάρξ. Τό θέμα λοιπόν της άλλοτρίωσης κατέχει (...) μέσα στό «Κεφάλαιο» τή θέση μιάς έννοιας, ή μάλλον έννοιών πού δέν έχουν άκόμη μορφοποιηθεί, γιατί οί άντικειμενικές ιστορικές συνθήκες δέν έχουν άκόμη παράγει τό άντικειμενό τους».

15. «Απάντηση...», σ. 99.

να γνωρίζω • και γραμματα γνωρίζω

«Δέν μπορούμε νά συλλάβουμε, δηλαδή νά στοχαστοῦμε τήν πραγματική ἱστορία (διαδικασία ἀναπαραγωγῆς καί ἐπανάστασης τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν) μέ τρόπο πού θά μπορούσε νά τήν ἀνάγει σέ μιάν Ἄρχή, μιάν θυσία ἢ μιάν Αἰτία (ἔστω τόν Ἄνθρωπο) πού θά ἔταν τό Ὑποκείμενό της...».¹⁶

Ὁ θεωρητικός ἀντι-ἀνθρωπισμός τοῦ Μάρξ ἐδράζεται στήν ἀνάλυση τῶν ἰδίων τῶν δομῶν καί τῶν διαδικασιῶν τῆς ἐκμετάλλευσης. Οἱ ἄνθρωποι μετέχουν στή διαδικασία τῆς παραγωγῆς ὡς παραγωγοί ὑπεραξίας ἀπεριόριστα ἀντικαταστατοί, ὡς μέλη κοινωνικῶν τάξεων, οἱ ὁποῖες προσδιορίζουν στά ἄτομα ἀντικειμενικές θέσεις στόν κοινωνικό καταμερισμό ἐργασίας. Καί, βέβαια, ἡ θέση τῶν ἀτόμων στή διαδικασία παραγωγῆς, δηλαδή ἡ θέση τους στήν οικονομική σφαῖρα, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο σ' ἕνα δοσμένο τρόπο παραγωγῆς, ὡστόσο τά οικονομικά κριτήρια δέν ἀρκοῦν διότι ὁ κοινωνικός καταμερισμός ἐργασίας, ἂν λάβουμε ὑπόψη τό σύνολο τῶν διαδικασιῶν παραγωγῆς καί ἀναπαραγωγῆς τῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς, ἐκτείνεται καί στό πολιτικό καί τό ἰδεολογικό ἐπίπεδο. Ἡ ταξική διαίρεση δέν ἐπιπροστίθεται στήν οικονομική διαδικασία ἀλλά διαμορφώνεται στήν διάρκεια τῆς πάλης τῶν τάξεων, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πάλης τῶν τάξεων.¹⁷ μᾶς πάλης πού διεξάγεται, ὅπως ἔχει κατ' ἐπανάληψη τονιστεῖ, σ' ὅλα τά ἐπίπεδα καί μέσα στήν παραγωγή ὅπου ἡ ἀστική τάξη ἐπιβάλλει τούς ὄρους τῆς (μείωση μισθοῦ, καταπίεση, ἱεραρχία κλπ) καί ἐξω ἀπό τήν οικονομική παραγωγή (κράτος, ἰδεολογικοί μηχανισμοί) μέ σκοπό τή συντήρηση καί τήν ἀναπαραγωγή τῶν ὑλικῶν, ἰδεολογικῶν καί πολιτικῶν ὄρων τῆς ἐκμετάλλευσης. Ἄλλωστε, εἰδωμένο ἀπ' αὐτή τή σκοπιά, τό «Κεφάλαιο» δέν εἶναι μιὰ θεωρία

τῆς «πολιτικῆς οικονομίας» τοῦ καπιταλισμοῦ ἀλλά ἡ κριτική της —ὅπως ὑπενθυμίζει καί ὁ ὑπότιτλος του— ἡ ὁποία δέν βασίζεται σέ μιάν ἀνθρωπολογική-ἀνθρωπιστική θεώρηση τοῦ ἀντικειμένου της ἀλλά στήν ἀποδελτίωση τῆς πάλης τῶν τάξεων καί τῶν ἐπιπτώσεών της, τῆς ἐνύπαρκτης στόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγῆς καί κάθε ἀστικό κοινωνικό σχηματισμό. «Ἄν τό διαβάσουμε μέ τόν τρόπο αὐτό, τό «Κεφάλαιο» παύει νά εἶναι μιὰ θεωρία τῆς «πολιτικῆς οικονομίας» τοῦ καπιταλισμοῦ καί γίνεται θεωρία τῶν ὑλικῶν, τῶν νομοκοινωνικῶν καί ἰδεολογικῶν μορφῶν ἑνός τρόπου παραγωγῆς πού βασίζεται στήν ἐκμετάλλευση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας —γίνεται ἔτσι μιὰ ἐπαναστατική θεωρία», τονίζει ὁ Ἄλτουσέρ στό δοκίμιό του «Μαρξισμός καί πάλη τῶν τάξεων» (σ. 67)· ἀκριβῶς δέ αὐτή ἡ θεωρία πού ἀποκαλύπτεται ἀπό τήν ἀνάγνωση τοῦ «Κεφαλαίου» ἀπαγορεύει τήν ταύτιση τοῦ οικονομικοῦ μέ τό ἰδεολογικοπολιτικό, καθιστᾶ πλαστογραφία τοῦ μαρξισμοῦ κάθε προσπάθεια νά καθιερωθεῖ μιὰ μηχανική ὁμολογία μεταξύ τους. Ἡ ὑποτίμηση, λοιπόν τοῦ ἰδεολογικοπολιτικοῦ στοιχείου μένει δέσμια τοῦ ἰδεολογικοῦ ζεύγους οικονομισμός - ἀνθρωπισμός. Διότι ἡ ἱστορία δέν φτιάχνεται οὔτε μέσα ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (ὅπως ἔχει διδάξει ὅλη ἡ Δευτεροδιεθνική παράδοση καί συνέχισε ἀκόμη πῶς κραυγαλέα ὁ σταλινισμός καί οἱ ἐπίγονοί του) οὔτε μέσα ἀπό τή δράση τοῦ ἀνθρώπου. Καί ναί μέν ὁ Μάρξ λέει οἱ «ἄνθρωποι φτιάχνουν τήν ἱστορία τους» προσθέτει ὅμως ἀμέσως ὅτι τήν φτιάχνουν «μέσα σέ περιστάσεις πού ἄμεσα συναντοῦν μπροστά τους, δοσμένες καί κληρονομημένες ἀπό τό παρελθόν». (Κ. Μάρξ: 18 Μπρυμαίρ). Οἱ περιστάσεις, λοιπόν δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τόν κόσμο πού ἔχει δημιουργηθεῖ μέσα ἀπό τήν ταξική πάλη καί ὡς ἱστορικοποιημένο ἀποτέλεσμα κοινωνικῶν σχέσεων πού προηγήθηκαν. Γι' αὐτό, θά συμπεράνει ὁ Ἄλτουσέρ, ἡ «ἱστορία δέν ἔχει, μέ τήν φιλοσοφική ἔννοια, Ὑποκείμενο, ἀλλά κινήτρια δύναμη: τήν πάλη τῶν τάξεων»¹⁸.

Ἀπό τό «Κεφάλαιο» ἐπίσης ξέρουμε ὅτι ἡ «πολιτική οικονομία» ἀναλύει, ἢ περιγράφει, τά οικονομικά ἀντικείμενα ὡς πράγματα καθεαυτά. Θεωρεῖ π.χ. τό κεφάλαιο, τό ἐμπόρευμα κλπ, ὡς πράγματα καί ὄχι ὡς σχέσεις πού εἶναι στήν πραγματικότητα, καί τούς ἀνθρώπους πού μετέχουν στίς οικονομικές διαδικασίες τούς βλέπει ὡς ἄτομα ἐλεύθερα, αὐτεξούσιες ὀντότητες ἐπειδή νομικά εἶναι ἐξισωμένοι, ἐνῶ, στήν πραγματικότητα, δέν εἶναι ἐλεύθεροι παρά νά πουλήσουν ἢ νά μή πουλήσουν τήν ἐργατική τους δύναμη. Καί ἐνῶ αὐτή εἶναι ἡ πραγματικότητα, ἡ ἀντίληψη πού ἔχουν οἱ ἄνθρωποι γιά τήν πραγματικότητα, ἡ βιωμένη αἴσθηση τοῦ κόσμου τους, τό λογικό σύστημα μέσα στό ὁποῖο τήν ἔχουν ἐνταγμένη, δέν εἶναι παρά ἀπόκρυψη καί μύθευση τῆς πραγματικότητας πού ζοῦν. Ἐδῶ δηλαδή ὑπαισθέρχεται ἡ λειτουργία τῆς ἰδεολογίας, ὁ κυρίαρχος λόγος τῶν κυρίαρχων τάξεων, καί ἐγχαράζει στά ἄτομα ἕνα «σύστημα παραστάσεων (εἰκόνες, μύθοι, ἰδέες ἢ ἔννοιες ἀνάλογα μέ τίς περιπτώσεις» μέ βάση τό ὁποῖο «δέν ἐκφράζουν τή σχέση τους μέ τίς συνθήκες ὑπαρξῆς τους ἀλλά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο βιώνουν τή σχέση τους μέ τίς συνθήκες ὑπαρξῆς τους, πράγμα πού προϋποθέτει, ταυτόχρονα, σχέση πραγματική καί σχέση «βιοματική», «φαντασιακή»¹⁹.

Ἡ σκέψη αὐτή γιά τό ρόλο τῆς ἰδεολογίας ὀδήγησε τόν Ἄλτουσέρ, στό δοκίμιό του γιά τήν «Ἰδεολογία καί τούς κρατικούς ἰδεολογικούς μηχανισμούς»²⁰ στήν ἀποψη ὅτι ἡ ἐν γένει ἰδεολογία, καί οἱ ἐπιμέρους ἰδεολογίες, παράγουν ὑποκείμενα, ἄτομα δηλαδή ὑποκείμενα σέ ἕνα σύνολο παραστάσεων κλπ. μέσω τῶν ὁποίων ζοῦν τή σχέση τους μέ τίς πραγματικές συνθήκες ὑπαρξῆς τους (σ. 99) καί στό συμπέρασμα ὅτι ἡ ἰδεολογία ἔχει ὑλική ὑπόσταση. Δέν εἶναι δηλαδή οὔτε ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα οὔτε μιὰ «πιστη» ἀπεικονισι τῆς ἀλλά μιὰ φανταστική παράσταση τῆς πραγματικότητας πού ἂν σωστά

16. Στό ἴδιο σ. 100.

17. Βλ. καί Νίκου Πουλαντζά: «Οἱ κοινωνικές τάξεις δέν ὑπάρχουν παρά μέσα στήν ταξική πάλη (...) οἱ κοινωνικές τάξεις δέν ὑπάρχουν πρῖν καί ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ταξική πάλη». «Οἱ κοινωνικές τάξεις σύμφωνα μέ τή μαρξιστική θεωρία», «Πολίτης», ἀριθ. 6, σελ. 48-49, Νοεμ. 1976.

18. «Ἀπάντηση...» σ. 102.

19. Pour Marx σ. 240.

20. «Θέσεις» σ. 69-121.

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

τήν ερμηνεύσουμε μπορούμε νά βρούμε από κάτω, κρυμμένη, καμουφλαρισμένη τήν ίδια τήν πραγματικότητα. Για ποιά λόγο όμως τά άτομα, προκειμένου νά αναπαράστησουν τήν πραγματικότητα, καταλήγουν σέ πλασματικές και παραμορφωτικές παράστασεις; Μιά πρώτη απάντηση, πού ξεκινά από τούς φιλόσοφους του 18 αί., θεωρεί ότι υπάρχει μία μετατόπιση στή νοητική διαδικασία περάσματος από τό πραγματικό στήν παράστασή του. 'Η ιδεολογία, λένε, είναι άπάτη σέ βάρος τών ανθρώπων, και γι' αυτήν φταίνε οι παπάδες και οι βασιλιάδες. Λίγα κινικά άτομα πλάθουν μία κάλπικη εικόνα του κόσμου και μία κλίμακα αξιών ύστερα, μέ διάφορα μέσα πού μηχανεύονται ή μέ τή βίε τίς επιβάλλουν στους ανθρώπους. Μιά δεύτερη απάντηση (πού ξεκινά από τήν ανθρωπολογική θεώρηση του Φόυερμαχ, τήν όποια επανέλαβε ο νέος Μάρξ) βρίσκει τήν αίτια στήν άλλωτρίωση πού δεσπόζει στίς ίδιες τίς συνθήκες ύπαρξης τών ατόμων. Τό πραγματικό όμως έρώτημα, λέει ο 'Αλτουσέρ είναι γιατί «ή προσφερόμενη στά άτομα παράσταση τής (άτομικής) σχέσης τους μέ τίς κοινωνικές σχέσεις πού διέπουν τίς συνθήκες ύπαρξης τους, τήν προσωπική και τήν συλλογική ζωή, γίνεται άναγκαστικά φανταστική;» (σ. 102). Καί στή συνέχεια: τί σημαίνει φανταστική; Μήπως πρόκειται για φαντασίωση, νεφέλωμα τής φαντασίας, «κίβδηλη συνείδηση»; Οι ιδέες και οι παραστάσεις τής πίστης ενός ανθρώπου δέν υπάρχουν καθαυτές, ξεκομμένες από τόν τρόπο πού ύπάρχει και πράττει· είναι ενσωματωμένες σέ μορφές κοινωνικής πρακτικής, είναι «ύλικές πράξεις ενσωματωμένες σέ ύλικές μορφές πρακτικής, ρυθμισμένες από ένα, επίσης ύλικό, τυπικό, προσδιορισμένο από τόν ιδεολογικό μηχανισμό άπ' όπου άπορρέουν» (σ. 105). 'Αν λοιπόν τά άτομα, είναι ύποκειμενα μιās ιδεολογίας, αυτό γίνεται κατορθωτό στή διάρκειά μιās όρισμένης διαδικασίας πού ξετυλίγεται μέσα στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του Κράτους, άκόμη και σέ κείνους πού μοιάζουν ιδιωτικοί (π.χ. Σχολεία, οικογένεια)

λλά στήν πραγματικότητα είναι κρατικοί (Γκράμσι). Τό δίχτυ τών ιδεολογικών μηχανισμών του Κράτους είναι έξαιρετικά έξειδικευμένο, πολύπλοκο και πολυσχιδές, έτσι πού καλύπτει όλο τό φάσμα τών κοινωνικών σχέσεων και τών σχέσεων παραγωγής. Γι' αυτό και δέν ύπάρχουν άτομα «έξω» άπ' αυτούς, διότι δέν ύπάρχουν άτομα έξω από τίς κοινωνικές τάξεις πού μετέχουν (και φτιάχνονται) και μέσα στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους.

'Η ιδεολογία λοιπόν, εγκαλεί τά άτομα ως ύποκειμενα. Τά μετατρέπει σέ ύποκειμενα, μέσα από συγκεκριμένες μορφές πρακτικής. 'Η διαμόρφωση αυτή περνάει κατ' άρχήν από τή διαμόρφωση του φύλου (όχι βέβαια ως προς τό βιολογικά-όργανικά χαρακτηριστικά του) αλλά ως προς τά κοινωνικο-ιδεολογικά. Πρόκειται για μία διαδικασία πού άρχίζει έξ άπαλών δυνάμεων κατά τήν όποία τό βρέφος-του-ανθρώπου γίνεται άγόρι ή κορίτσι, μέ τούς προσδιορισένους ρόλους και τήν αντίστοιχη ιδεολογία, κάτω από τό Νόμο τής Τάξης, τό Νόμο του Πολιτισμού, μέ τή μεσολάβηση (ή τήν κατάκτηση του) λόγου, αλλά όχι μόνο αυτοϊ. Γιατί ο Νόμος του Πολιτισμού επιβάλλεται μέσα από τή Συμβολική Τάξη πού είναι ο Λόγος (και ή λεκτική του μορφή) αλλά δέν εξαντλείται σ' αυτόν: «έχει σάν περιεχόμενο τίς πραγματικές δομές τής συγγένειας και τούς συγκεκριμένους ιδεολογικούς σχηματισμούς, μέσους στους όποιους τά έγγεγραμμένα στή δομή αυτή πρόσωπα, βιώνουν τί λειτουργία τους»²¹. 'Ο 'Αλτουσέρ θέτει λοιπόν τό πρόβλημα τής διερεύνησης τών δομών «συζυγικό ζεύγος», «πατρότητα», «μητρότητα», «παιδική ηλικία» κλπ πράγμα πού δέ θεωρεί συνώνυμο μέ τήν ιστορία τών θεσμών αυτών (π.χ. έξέλιξη τής πατριαρχίας

και έξωγαμικής οικογένειας). 'Ο ύπαιτιγμός λοιπόν είναι σαφής άν και άνεπεξέργαστος. 'Η 'Ιδεολογία ως Συμβολικός Νόμος, ως Νόμος του Πολιτισμού, μετατρέπει τά ανθρώπινα όντα, μέσα από συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής πρακτικής, σέ ύποκειμενα έγχαράζοντας και έσωτερικεύοντας τους άρχές, αξίες, ταμπού, «πρέπει» κλπ. Μ' αυτή τήν έννοια, και όχι μόνο για τήν παιδική ηλικία, δέν ύπάρχει ιδεολογία χωρίς θεσμοποιημένη πρακτική, χωρίς τήν ύπαρξη δηλαδή ενός ιδιότυπου χώρου όπου συγκροτούνται τά ύποκειμενα. Οι χώροι αυτοί είναι οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους, πού «λειτουργούν μέ ιδεολογία» και για -τουτό ή ιδεολογία δέν είναι νεφέλωμα αλλά έχει ύλική ύπόσταση.

Τού σημείου αυτο άνακυπτει και όλη ή πρακτική σημασία του θεωρητικού άντι-ανθρωπισμού του μαρξισμού: στό βαθμό πού δέν είναι ο άνθρωπος πού φτιάχνει τήν ιστορία του, ο «πυρηνόμος» λόγω τής κίβδηλης συνείδησής του (Λούκατς) έφόσον κοιπόν ή ιστορία φτιάχνεται μέ κινητήρια δύναμη τήν πάλη τών τάξεων, ή όποια διεξάγεται και μέσα στους κρατικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς διαμορφώνοντας τους ταυτόχρονα, στό βαθμό πού οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους και τό Κράτος τό ίδιο δέν είναι παρά ύλοποίηση και συμπύκνωση ταξικών σχέσεων, ή άπάλειψη τής «έννοιας» 'Ανθρωπος, επιτρέπει τήν κριτική τών άντικειμενικών λειτουργιών πού συντελούνται στό έσωτερικό τών ιδεολογικών μηχανισμών, τήν άνασκευή του έσωτερικού λόγου (ιδεολογίας) πού τούς συγκροτεί, επιτρέπει τελικά τήν σύνδεση αυτής τής κριτικής μέ τήν κριτική τής «πολιτικής οικονομίας» και του κράτους, «τής μεγαλύτερης ιδεολογικής δύναμης» ('Ενγκελς). 'Ο 'Αλτουσέρ, στή γραμμή του Γκράμσι, θά επισημάνει τήν τεράστια σημασία πού έχει για τό εργατικό κίνημα ή μελέτη και ή κριτική τών ιδεολογιών, σάν στοιχείου του στρατηγικού μετασχηματισμού τών ύπερδομών, σάν στοιχείου, τελικά, άλλαγής του συσχετισμού δυνάμεων στό

21. «θέσεις» σελ. 29, στο συκμιο «Φρόντ και Λακάν», όπου ο 'Αλτουσέρ, στηριζόμενος στίς εργασίες του Λακάν για τό 'Ασυνείδητο και τό Λόγο, στοχάζεται τήν μεγάλη επιστημονική ανακάλυψη του Φρόντ και επισημαίνει τήν άνάγκη μιās ύλιστικής άνάπτυξης τής ψυχανάλυσης.

ρα ζωριζω • και γραμμαρα ζωριζω

επίπεδο της ιδεολογίας, πού θά επιτρέψει στην εργατική τάξη νά κατακτήσει την ιδεολογική ήγεμονία.

Σ' αυτήν τήν εξαιρετικά σύντομη καί σχηματική αναγκαστικά έκθεση τών απόψεων του 'Αλτουσέρ για τό μαρξισμό, προσπάθησα νά δείξω μερικά βασικά σημεία πού διακρίνουν τό έργο του, τά όποια, πάλι μπορεί ό 'Έλληνα ανάγνώστης νά τά παρακολουθήσει διαβάζοντας τήν «'Απάντηση στόν Τζών Λιούις» καί τίς «Θέσεις». Καί στόν τόπο μας τό αντίαλτουσεριανό μένος δέν είναι μικρό άν καί διάχυτο. Όμως καί εδώ έχει τήν ίδια πολιτική σημασία πού είχε καί στην Γαλλία. Περισυλλέγοντα θραύσματά του δεξιά καί άριστερά, από τά δεξιά καί από τά «άριστερά, τό συμπέρασμα είναι πάλι τό ίδιο. Όσοι έχουν επαναπαυτεί στη μακαριότητα του δογματισμού πού απαγγέλλει Τσιτάτα καί εκστασιάζεται από μιά τάξη πραγμάτων πού θεωρεί καί θέλει άμετακίνητη (άλλά δέν είναι), όσοι «άνθρωπιστές» (φιλάνθρωποι;) πότε βαρυστενάζοντας για τήν «άλλοτριώση του ανθρώπου» καί πότε διαμαρτυρομενοι για τήν «παραβίαση της σοσιαλιστικής νομιμότητας», πού αυτή καί μόνο αυτή, εμπόδισε τόν «σοσιαλιστικό άνθρωπο» νά βρεί τό δρόμο του, όσοι βλέπουν τήν ιστορία νά ξετυλίγεται μονότονα μέσα από τήν επιβουλή του Μηχανισμού (τό κόμμα, τά κόμματα —είναι όλα ίδια) ενάντια στους ανθρώπους, τόν άνθρωπο, καί τά «ιδανικά» του (καί αυτοί όλοι είναι ίδιοι καί άπαράλλαχτα τά «ιδανικά» τους), όλοι αυτοί είναι έτοιμοι νά βάλουν τίς φωνές σε κάθε προσπάθεια πού θέλει νά άπαλλάξει τό μαρξισμό, τή θεωρία καί τήν επιστήμη του εργατικού κινήματος, από τά ιδεαλιστικά του στολίδια. Νά θεωρήσουμε όλες τούτες τίς φωνές κριτική; Σίγουρα είναι καί μάλιστα πολεμική. Μόνο πού καμιά κριτική καί καμιά πολεμική δέν είναι πολιτικά καί ιδεολογικά άχρωμάτιστη.

Άγγελος Έλεφάντης

Άντωνίου 'Ηπίτη, Μέγα Γαλλοελληνικό Λεξικό, τόμοι 2, Έκδόσεις Άφών τολίδη, Άθήνα 1977.

Οι εκδόσεις τών Άφών Τολίδη μās έχουν μέχρι σήμερα προσφέρει βιβλία πού πάντως δέν υπαγορεύονται από τά τελευταία ρεύματα πού φύσηξαν έκ Δυσμών. Πολλές φορές παρόμοια κατεύθυνση είναι ένα τόλμημα άπέναντι στην κατά κύριο λόγο νεωτεριστική έκδοτική μας άγορά. Ξεκινώντας μάλλον χωρίς θόρυβο καί βιασύνη, μπορούν σήμερα νά παρουσιάσουν ένα corpus, πού σάν τέτοιο αντίστοιχεί σ' ένα ύπαρκτό θεματικό αντικείμενο, καί όντας γεγονός, νά βρίσκει άναγνώριση (βλ. πχ. τό άρθρο τής Αικ. Κουμαριανού στην «Φιλολογική καθημερινή», έπιφυλλίδες του Κ. Θ. Δημαρά κλπ). Άν κάτι έπιβεβαιώνει αυτό τό ελάχιστο σχόλιο για τόν χαρακτήρα τής έκδοτικής δουλειάς τών Άφών Τολίδη (νομίζω πώς είναι γνωστό ότι έμπνευστής καί δουλευτής σ' αυτή τήν υπόθεση είναι ό Τάσος Βουρνάς), είναι ή πρόσφατη φωτογραφική επανέκδοση του Γαλλοελληνικού λεξικού του συνταγματάρχη 'Ηπίτη. Όσοι αντιμετώπισαν τά προβλήματα τής γαλλικής γλώσσας άλλως καί πέρα από τό επίπεδο «Άγγλικά - Φροντ. Στρατηγάκη», δέν μπορεί νά μήν σκόνταψαν στην έλλειψη λεξικού ή στην δυσκο-

λία άνεύρεσης του λεξικού 'Ηπίτη. Άν καί παλιό (1914), άν καί τό συμπλήρωμα πού προυτέθηκε στην επανέκδοση είναι μικρό κι όχι πλήρες, τό λεξικό του συνταγματάρχη 'Ηπίτη παραμένει τό μόνο πλούσιο, σωστό, άσφαλές. Φυσικά πρόκειται για έκδοση άκριβή, χωρίς από τήν άλλη νά παρουσιάζει άβανταδόρικα στοιχεία προϊόντος ταχείας κατανάλωσης. Πρέπει νά γίνει όσο τό δυνατόν πύ γνωστή ή μοναδική άξία του στους μαθητές, μεταφραστές καί χρήστες τής γαλλικής καί νά παραμερίσει τά, φθηνότερα ίσως, άνάλογα έγχειρίδια.

M.A.

MARIO VITTI, 'Οδυσσεάς Έλύτης. Βιβλιογραφία 1935 - 1971 Συναργασία Άγγελικής Γαβαθά. 'Ικαρος 1977.

Υποδειγματική λύση βιβλιογράφησης ενός θέματος, στην προκειμένη περίπτωση του 'Οδυσσεά Έλύτη, αποτελεί ό τόμος πού συντάξαν ό MARIO VITTI καί Άγγελική Γαβαθά. Βιβλιογραφία πού πέρα από τήν εργογραφία του ποιητή, περιλαμβάνει, ταξινομημένο σε ενότητες, όλο τό ύλικό τής πνευματικής δραστηριότητας του Ο.Ε., καθώς καί λήμματα πού αναφέρονται σ' αυτόν καί τέλος μιά βιογραφική χρονολογία, βοηθητική για τήν ένταξη τών «ξερών τίτλων» καί τήν συσχέτιση τών «ψυχρών αριθμών» με τή ζωντανή πραγματικότητα. 'Η μέθοδος ταξινόμησης πού εφαρμόζεται είναι μιά τελειώς διαφορετική προσέγγιση του ύλικού από τήν κλασική, γραμμική άπαρίθμηση. Μπορεί στή πρώτη ματιά νά μοιάσει πολύπλοκη, είναι όμως όχι μονάχα πύ πύ χρηστική, άλλα κυρίως ζωντανεύει στα λήμματα κάτι από τίς πραγματικές τους σχέσεις μέσα στη δημιουργική πορεία του ποιητή.

M.A.

Καραγκιόζης ό Πρόσφυγας του Άθαν. Φωτιάδου λογίου, GUTENBERG 1978, σ. 528.

Μόλις κυκλοφόρησε από τίς εκδόσεις GUTENBERG ένας έντυπωσιακός τόμος με τίτλο «Καραγκιόζης ό Πρόσφυγας». Πρόκειται για μελέτη του Α. Φωτιάδη πού άσχολεϊται διεξοδικά με τήν καταγωγή του θεάτρου Σκιών, τήν ιστορική του εξέλιξη, τήν κοινωνιολογία, τίς έπιβιώσεις του Καραγκιόζη καί τίς επιδράσεις του στις σημερινές τέχνες. Έκτός από τήν μελέτη, δημοσιεύονται πολλά στοι-

τα γουριζω • και γραμμαρα γουριζω

χεια και μαρτυρίες για καραγκιοζοπαίχτες, μιά ανθολόγηση θεατρικών έργων του «μπερντέ» και πλούσιο καλλιτεχνικό υλικό της Σκηνής. Ο τόμος, μεγάλου σχήματος, είναι κοσμημένος με 1500 σχέδια, εικόνες και φιγούρες, δίχρωμο και πολύχρωμο, του οποίου την καλλιτεχνική εμφάνιση επιμελήθηκε ο Ώριων Άρκομάνης.

Ε.Φ.

Η Βυζαντινή Φιλοσοφία του Β. Ν. Τατάκη και Προβλήματα μεταγλωττισμού στη Νεοελληνική γλώσσα.

Η «Βιβλιοθήκη Γενικής Παιδείας» της Έταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ίδρυτής: Σχολή Μωραΐτη) πλουτίστηκε με δύο νέες εκδόσεις: τη «Βυζαντινή Φιλοσοφία» του Καθηγητή Β. Ν. Τατάκη και τα «Προβλήματα μεταγλωττισμού στη Νεοελληνική γλώσσα».

Η «Βυζαντινή Φιλοσοφία» γράφτηκε για πρώτη φορά γαλλικά και κυκλοφόρησε σαν συμπλήρωμα της πολύτομης «Ίστορίας της Φιλοσοφίας» του EMILE BREHIER. Η ελληνική έκδοση, σε μετάφραση Εύας Τσιουρτζή, περιλαμβάνει και πλήρη βιβλιογραφική ενημέρωση, που έγινε με φροντίδα του Λίνου Γ. Μπενάκη.

Στά «Προβλήματα μεταγλωττισμού» έχουν συγκεντρωθεί οι όμιλεις που όργα-

νωσε η «Έταιρεία Σπουδών», τό Μάρτιο του 1977, ύστερα από τις αποφάσεις της Πολιτείας για τη χρήση της δημοτικής στην επιστήμη και τη δημόσια ζωή. Οι Α. Αναστασιάδης, Χρ. Χρηστίδης, Σπ. Δοξιάδης, Θ. Τάσιος, Χρ. Γιανναράς, Αδ. Πεπελάσης και Ν. Κυριαζίδης, αναφέρονται διεξοδικά στις δυσκολίες που εξακολουθούν να υπάρχουν και εκθέτουν τις απόψεις τους για τη σωστή εφαρμογή του μέτρου στη Διοίκηση, τα Νομικά, την Ίατρική, τις Θετικές Επιστήμες, την Εκκλησία, τα Οικονομικά και τη Δημοσιογραφία.

Σ.Μ.

Οι εκδόσεις του «Μορφωτικού Ίδρύματος» Έθνικής Τραπέζης.

Τό Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης, που ιδρύθηκε τό 1966, αλλά ουσιαστικά άρχισε ν' αναπτύσσει πολιτιστική δραστηριότητα μετά τη δικτατορία, σε μιά πρέσ - κόνφερανς που έδωσε τελευταία, παρουσίασε τά τρία πρώτα βιβλία ενός ευρύτερου προγράμματος εκδόσεων του οποίου η πρώτη σειρά χαρακτηρίζεται ως «Βιβλιοθήκη Γενικής Παιδείας». Τά βιβλία που κυκλοφόρησαν είναι 1) Botsford και Robinson, «Αρχαία Έλληνική Ίστορία» αναθεωρημένη από τον καθηγ. Donald Kagan, σε μετάφραση

Σωτ. Ε. Τσιτσώνη 2) Elpidio Mioni, «Εισαγωγή στην Έλληνική Παλαιογραφία» σε μετάφραση Ν. Μ. Παναγιωτάκη, και 3) Δημ. Σ. Λουκάτου, «Εισαγωγή στην Έλληνική Λαογραφία». Έπ' εύκαιρία της έκδοσης των παραπάνω βιβλίων δόθηκε στη δημοσιότητα ο αναλυτικός κατάλογος της σειράς αυτής. Τριανταοχτώ τίτλοι, των οποίων τό μεγαλύτερο μέρος καλύπτει διαχρονικά την πολιτική και πολιτιστική ιστορία της Ελλάδας και που πλαισιώνεται από μελέτες μεθοδολογικές, εισαγωγικές και ιστορικές πάνω σ' όρισμένα άντικείμενα των λεγόμενων άνθρωπιστικών σπουδών. Ανάμεσά τους με χαρά ξεχωρίζουμε βιβλία που ή έκδοσή τους - και με την έγγυημένη μεταφραστική και έκτυπωτική ποιότητα που εξασφαλίζει τό «Ίδρυμα» - θά καλύψουν κενό - άπόλυτο και κυριολεκτικό - που υπάρχει στην Ελλάδα σ' όρισμένους τομείς. Για παράδειγμα, τό βιβλίο του F. de Saussure, *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* (μετφ. Φώτης Άποστολόπουλος), ή ή ιστορική μελέτη του Ίωάννη Α. Πετρόπουλου, «Πολιτική συγκρότηση κράτους στό Βασίλειο της Ελλάδος» (1833 - 1843), μετφ. Αικατ. Κουμαριανού. Σημαντικά επίσης, κλασικά πλέον είναι και τά βιβλία της Έγκυκλοπαίδειας της «Γλειάδας», από τά όποια τό Ίδρυμα Τραπέζης έχει επιλέξει τις σειρές της λογοτεχνίας, Ίστορίας και Γλώσσας.

Ε.Φ.

**ελληνικη
αριστερα**
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
Κυκλοφορεί
κάθε πρώτη του μηνός

ΘΟΥΡΙΟΣ

Κεντρικό όργανο του
'ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ'

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ Α. ΣΟΛΛΑΡΟ

Στό προηγούμενο τεύχος του Πολίτη και στό κείμενο απάντησης του Αντώνη Σολλάρου σέ βιβλιοκρισία του περιοδικού γιά τό βιβλίο του «Ίστορία του ΚΚΕ», απάντησης πού αναφέρεται και στό «άρνητικά χαρακτηριστικά τών σημερινών ηγετών του Έλληνικού Κομμουνιστικού Κινήματος» διάβασα μέ μεγάλη έκπληξη ότι ανάμεσα στό τέτοια χαρακτηριστικά και τήν αντίστοιχη νοοτροπία είναι κατά τόν Α. Σολλάρου και «τό γεγονός ότι ό Μπριλλάκης άρνήθηκε νά δημοσιεύσει έστω και μιά άπλή διαφήμιση τής Έλληνικής έκδοσης του βιβλίου, όπως έκαναν τόσες άλλες έφημερίδες, στην ΑΥΓΗ, τής όποιας από χρόνια, πριν τή δικτατορία είμαι άναποκριτής στή Ρώμη...». Θέλω νά διευκρινίσω ότι αυτά πού γράφονται περί «Αύγης» βρίσκονται σέ κατάφωρη αντίθεση μέ τήν πραγματικότητα. Γιατί ή «Αύγή», όχι τυπικά, μέ άπλή διαφήμιση, αλλά ούσιαστικά και «άλιστα δύο φορές κυκλοφόρησε το βιβλίο του Α. Σολλάρου και τό συνέστησε στους άναγνώστες τής. Κι αυτό παρά τίς όποιεσδήποτε παρατηρήσεις γιά κενά, άνακρίβειες και λάθη πού έχει νά κάνει και μπορεί νά κάνει ή

διεύθυνσή της, όπως έξ άλλου έκανε και ό «Πολίτης» και τίς αποδέχεται γενικά ό συγγραφέας στην απάντησή του.

Συγκεκριμένα: Στό φύλλο τής «Αύγης» τής 16.4.77, ό Τ. Βουρνάς πρώτος παρουσιάζει τό βιβλίο του Α. Σολλάρου λέγοντας ότι «τό συνιστώ σέ όσους θέλουν νά έχουν μιά συνοπτική έντύπωση τών αγώνων του ΚΚΕ στό έξήντα χρόνια τής ύπαρξής του». Παραπέρα, στό φύλλο τής 25.9.77 και στίς στήλες τής βιβλιοπαρουσίωσης, ό Θ. Παπαδόπουλος αφιερώνει ευρύτερο χώρο τονίζοντας ότι «είναι τό καλύτερο από όσα έχουν κυκλοφορήσει μέχρι σήμερα», ανάμεσα σ' άλλα έγκωμιαστικά γιά τό βιβλίο.

Τό μόνο πού άρνήθηκε ή «Αύγή» ήταν νά δεχτεί πρόταση του έκδοτικού οίκου πού τύπωσε τό βιβλίο, νά παρουσιάσει κατά άποκλειστικό τρόπο άποσπάσματα πριν έκδοθεί.

Αυτή είναι ή άκριβής εικόνα του χειρισμού του θέματος από τήν «Αύγή». Καί ειλικρινά λυπάμαι πού δέν δόθηκε έτσι στον «Πολίτη» από τόν ίδιο τόν Α. Σολλάρου ώστε νά μή χρειαστεί ή σημερινή παρέμβασή μου.

Όσον άφορά άλλα πιά ούσιαστικά θέματα γιά τό Έλληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα πού θίγει ό Α. Σολλάρου στην απάντησή του στον «Πολίτη» άρκούμαι

άπλως νά σημειώσω μέ λύπη, τήν εύκολία μέ τήν όποία έξισώνει τούς ηγέτες του Έλληνικού Κομμουνιστικού Κινήματος, «άνανεωτές» και «δογματικούς»!

26.1.77

Αντώνης Μπριλλάκης

Διόρθωση προηγ. τεύχους

Στό άρθρο του C. Φρίουχ γιά τόν Μαγιακόβσκη (Τ. 15), τό θεατρικό έργο «Κοριός», από παραδρομή μεταφράσθηκε «Πινέζα».

κυκλοφορεί

● Τό βιβλίο πού χαρακτηρίστηκε «άριστούργημα ιστορικής γραφής».

● Τό έργο πού όλοι οί μεγάλοι μαρξιστές θεωρητικοί τής έποχής μας χρησιμοποιούν σαν βασική πηγή γιά τίς μελέτες τους.

● Τό άναντικατάστατο βοήθημα γιά όποιον θέλει νά γνωρίσει τή σοβιετική ιστορία και πραγματικότητα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΛΟΜΗ